

„Nowa” strategia rozwoju powiatu tucholskiego
oraz gmin Cekcyn, Gostycyn, Kęsowo, Lubiewo, Śliwice, Tuchola

Diagnoza stanu i uwarunkowań rozwoju

material do dyskusji i weryfikacji – wersja 27.07.2007 r.

Opracowanie: mgr Adam Stańczyk
kwiecień - lipiec 2007 r.

Spis treści

CEL, ZAKRES I METODOLOGIA OPRACOWANIA.....	3
INFORMACJE OGÓLNE O POWIECIE TUCHOLSKIM.....	4
SFERA PRZYRODNICZA.....	5
Środowisko przyrodnicze.....	5
Położenie.....	5
Użytkowanie gruntów.....	5
Rzeźba terenu i budowa geologiczna.....	6
Gleby.....	10
Stosunki wodne.....	12
Ochrona przyrody i krajobrazu.....	13
Ochrona przyrody na terenie powiatu.....	13
Podsumowanie. Najważniejsze problemy ekologiczne powiatu. Zasady ekopolityki.....	19
SFERA SPOŁECZNA.....	21
Procesy i struktury demograficzne.....	21
Zmiany liczby ludności.....	21
Ruch naturalny.....	22
Ruch migracyjny.....	25
Małżeństwa i rozwody.....	27
Poziom wykształcenia ludności.....	28
Prognoza demograficzna.....	31
Podsumowanie - najważniejsze wnioski wynikające z demograficznych uwarunkowań rozwoju gmin powiatu tucholskiego.....	32
Uwarunkowania demograficzne w poszczególnych gminach - synteza.....	34
Osadnictwo.....	36
Rozkład wielkościowy i przestrzenny sieci osadniczej.....	36
Hierarchia sieci osadniczej.....	40
Jakość życia mieszkańców.....	43
Obsługa ludności w zakresie usług.....	43
Aktywność społeczna, kulturalna i sportowa.....	62
Bezpieczeństwo publiczne.....	75
SFERA GOSPODARCZA.....	85
Przedsiębiorczość.....	85
Rolnictwo.....	90
Struktura agrarna.....	90
Charakter produkcji rolnej – produkcja roślinna i zwierzęca.....	93
Ekonomiczne efekty rolnictwa.....	101
Turystyka.....	102
Atrakcyjność turystyczna.....	102
Baza noclegowa i jej wykorzystanie.....	104
Stan bazy turystycznej w gminach powiatu (na podstawie danych Urzędów Gmin).....	107
Tereny inwestycyjne.....	108
Bezrobocie.....	110
SFERA INFRASTRUKTURY.....	113
Komunikacja.....	113
Komunikacja drogowa.....	113
Komunikacja kolejowa.....	124
Dostępność największych miejscowości wiejskich powiatu w komunikacji autobusowej PKS.....	127
Infrastruktura techniczna.....	129
Infrastruktura wodno-kanalizacyjna.....	129
Zaopatrzenie w gaz.....	136
Zaopatrzenie w energię elektryczną.....	137
Telekomunikacja.....	138

CEL, ZAKRES I METODOLOGIA OPRACOWANIA

Niniejsze opracowanie stanowi diagnozę stanu rozwoju powiatu tucholskiego ze zwróceniem szczególnej uwagi na zagadnienia rozwoju każdej z gmin powiatu – ich potencjał, specyfikę, znaczenie.

Opracowanie stanowi pierwszą część „Strategii rozwoju powiatu tucholskiego i gmin powiatu tucholskiego”, mającą na celu gruntowne i możliwie szerokie rozpoznanie uwarunkowań rozwoju i stanowi podstawę do opracowania części drugiej, która zawierać będzie: syntezę rozwoju (syntetyczne podsumowanie niniejszej diagnozy), analizę SWOT (mocnych i słabych stron, szans i zagrożeń rozwoju) oraz określać będzie cele i kierunki rozwoju powiatu i każdej z gmin powiatu.

Opracowanie zostało wykonane w tradycyjnym podziale analizowanych zagadnień na 4 sfery: przyrodniczą, społeczną, gospodarczą i infrastruktury. W ramach tych sfer składa się z następujących działów tematycznych:

Środowisko przyrodnicze,
Ochrona przyrody i krajobrazu,
Procesy i struktury demograficzne,
Osadnictwo,
Jakość życia mieszkańców,
Przedsiębiorczość,
Rolnictwo,
Turystyka,
Tereny inwestycyjne,
Bezrobocie,
Infrastruktura techniczna.

Integralną częścią analiz uwarunkowań rozwoju na potrzeby Strategii, są także:

- opracowanie pt. „Powiat tucholski – uwarunkowania zewnętrzne” - stanowiące ocenę uwarunkowań zewnętrznych i analizę tła procesów społeczno-gospodarczych wynikających z funkcjonowania powiatu w ramach województwa kujawsko-pomorskiego
- Raporty z badań ankietowych wykonanych wśród mieszkańców gmin powiatu – przedstawiają one z perspektywy mieszkańców: ocenę stanu rozwoju i funkcjonowania gmin, ocenę jakości życia, charakteru powiązań z Tucholą oraz kierunki działań zmierzających do poprawy jakości życia, wskazywanych samorządom do realizacji

Podstawę do sporządzenia niniejszej Diagnozy, stanowiły przede wszystkim następujące dane i informacje:

- dane statystyczne pochodzące z publikacji Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy, Głównego Urzędu Statystycznego i z zasobu Banku Danych Regionalnych,
- dane i informacje pochodzące z Urzędów Gmin, Starostwa Powiatowego, służb podległych administracji samorządowej na szczeblu powiatu i gmin oraz z instytucji publicznych działających na terenie powiatu – informacje te zostały zebrane poprzez zapytania ankietowe dotyczące wybranych aspektów ich działalności,
- posiadane przez powiat strategie „branżowe” – zwłaszcza dotyczące rozwoju turystyki i rozwoju edukacji,
- publikacje WIOŚ w Bydgoszczy,
- serwisy internetowe urzędów i instytucji działających na terenie powiatu, w tym zwłaszcza serwisy: EPOKA (prowadzony przez KPODR), Lasów Państwowych, urzędów gmin (w tym BIP), WSZS, zespołów szkół.

Podkreślić należy, iż wszystkie samorzady i najważniejsze dla funkcjonowania powiatu instytucje, udzieliły bardzo obszernych informacji. Niektóre rozdziały Diagnozy zostały opracowane wyłącznie w oparciu o przekazane materiały - dotyczy to zwłaszcza rozdziałów poświęconych jakości życia mieszkańców, aktywności społecznej, bezpieczeństwu publicznemu, niektórym aspektom infrastruktury technicznej.

Bardzo obszerną i aktualną bazę informacyjną na temat powiatu zawierają także opracowane w ostatnich latach strategie i programy branżowe: „Strategia Rozwoju Turystyki Powiatu Tucholskiego”, „Strategia Rozwoju Edukacji na lata 2004-2010”, „Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Tucholskiego”. Szczegółowość tych opracowań, ze względu na ich ukierunkowanie branżowe jest znacznie większa, niż diagnozy wykonanej na potrzeby Strategii. Opracowania te zostały wykonane na zamówienie władz powiatu i uchwalone przez Radę Powiatu, stąd też należy je traktować jako immanentne składniki kształtowania polityki rozwoju powiatu. Przyjęto więc założenie, że są to nie tylko materiały źródłowe dla Strategii, ale przede wszystkim równorzędne opracowania ją uzupełniające i znacznie poszerzające warstwę diagnostyczną. W niniejszej „Diagnozie” w celu uniknięcia obszernych powtórzeń, wykorzystano w sposób syntetyczny informacje oraz wnioski z nich pochodzące.

W pierwszej części niniejszego opracowania (dotyczącej zagadnień przyrodniczych) przyjęto założenie, iż aktualna pozostaje zdecydowana większość informacji zawartych w poprzedniej (pierwszej) wersji strategii – w związku z powyższym skoncentrowano się na informacjach aktualizujących lub uzupełniających w tym zakresie poprzednią (pierwszą) wersję Strategii.

Obecna wersja Strategii stanowi formalnie aktualizację pierwszej wersji opracowania, uchwalonej w roku 2001. Części diagnostyczne obydwu opracowań, choć w zdecydowanej większości podejmują te same zagadnienia, w niektórych aspektach różnią się (aktualna wersja diagnozy obejmuje nieco szerszy zakres zagadnień, ale niektóre zagadnienia mają bardziej ogólny charakter), co jest wynikiem różnic w dostępności danych i informacji, jak też zmiany znaczenia niektórych zagadnień dla kształtowania rozwoju powiatu.

INFORMACJE OGÓLNE O POWIECIE TUCHOLSKIM

Powiat tucholski położony jest w północnej części województwa kujawsko-pomorskiego. Północna granica powiatu stanowi granicę województwa z województwem pomorskim. Powiat sąsiaduje z powiatami świeckim, bydgoskim i sępoleńskim, a w województwie pomorskim – z chojnickim i starogardzkim.

Zajmuje powierzchnię 1075 km² i jest zamieszkiwany przez 47,3 tys. osób (2006 r.). Pod względem zajmowanej powierzchni lokuje się na 7, a pod względem liczby mieszkańców - na 16 miejscu wśród 23 powiatów województwa.

Pod względem zajmowanej powierzchni powiat tucholski należy w skali województwa do jednostek przeciętnych, pod względem liczby mieszkańców – do jednostek małych.

Siedzibą powiatu i jedynym miastem na jego terenie jest Tuchola. Powiat składa się z 6 gmin: gminy miejsko - wiejskiej Tuchola oraz gmin wiejskich: Cekcyn, Gostycyn, Kęsowo, Lubiewo i Śliwice.

Tabela. Powierzchnia i liczba mieszkańców gmin powiatu tucholskiego.

gmina	powierzchnia (km ²)	ludność (1998 r.)
Cekcyn	253	6488
Gostycyn	136	5170
Kęsowo	109	4385
Lubiewo	163	5705
Śliwice	175	5465
Tuchola	239	20085
w tym miasto	17	13957
w tym obszary wiejskie	222	6128
razem powiat	1075	47298

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

Podstawowymi wyróżnikami powiatu na tle województwa są: bardzo duże zalesienie (prawie połowa powierzchni), bardzo mała gęstość zaludnienia, położenie w Borach Tucholskich, wysoka jakość środowiska i turystyczny wizerunek.

Powiat charakteryzuje się pewnym zróżnicowaniem wewnętrznym w zakresie wielu cech opisujących stan rozwoju społeczno-gospodarczego czy zagospodarowania przestrzennego, w tym np.: liczby mieszkańców, charakteru użytkowania gruntów, udziału i rangi obszarów chronionych, stanu przedsiębiorczości i poziomu bezrobocia, potencjału rolnictwa, potencjału turystyki, dostępności komunikacyjnej. Niemniej jednak niezaprzeczalną cechą wspólną wszystkich gmin powiatu, jest ciążenie do Tucholi, jako głównego ośrodka obsługi mieszkańców i tradycyjnego centrum gospodarczo-kulturalno-usługowego oraz wspólnota i pewna odrębność kulturowa wykształcona na bazie tradycji borowiackich.

Nie bez znaczenia jest także fakt, że powiązania funkcjonalno-przestrzenne w obrębie powiatu są bardzo trwałe, umacnianie przez kolejne podziały administracyjne, sytuujące wszystkie gminy obecnego powiatu w ramach tej samej jednostki podziału terytorialnego.

SFERA PRZYRODNICZA

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

Położenie

Pod względem fizyczno-geograficznym powiat tucholski położony jest w makroregionie Pojezierzy Południowopomorskich w jego południowo-wschodniej części (J. Kondracki 1998). Na terenie powiatu wyróżnia się cztery jednostki rangi mezoregionalnej, różniące się genezą i właściwościami krajobrazu. Część zachodnia zaliczana jest do Pojezierza Krajeńskiego (314.69), część południowo-wschodnia – do Wysoczyzny Świeckiej (314.71). Północne i wschodnie rejony powiatu należą do dużego regionu Borów Tucholskich (314.71), a położona centralnie, wysunięta na południe jednostka to Dolina Brdy (314.72). W pewnym uproszeniu położenie gmin na tle ww. jednostek jest następujące: gmina Cekcyn to Bory Tucholskie, gmina Gostycyn – Pojezierze Krajeńskie i Dolina Brdy, gmina Kęsowo – Pojezierze Krajeńskie, gmina Lubiewo – Wysoczyzna Świecka i Dolina Brdy, gmina Śliwice – Bory Tucholskie, gmina Tuchola – zarówno Pojezierze Krajeńskie, jak i Dolina Brdy oraz Bory Tucholskie.

Użytkowanie gruntów

Podstawowym wyróżnikiem struktury użytkowania gruntów są: bardzo duży udział lasów i gruntów leśnych, sięgający w skali całego powiatu połowy powierzchni, a w poszczególnych gminach od 11 do ponad 68% (powiat tucholski jest zdecydowanie najsilniej zalesionym powiatem województwa; podobnie gminy Cekcyn i Śliwice zaliczają się do najsilniej zalesionych gmin), a także duże zróżnicowania struktur w poszczególnych gminach.

W strukturze użytkowania gruntów na terenie powiatu zaznaczają się wyraźne różnice między gminami, będące pochodną ich położenia w obrębie jednostek fizyczno-geograficznych i odmiennym charakterze. Gminy Śliwice i Cekcyn są bardzo silnie zalesione, gminy Tuchola i Lubiewo mają charakter przejściowy, a gminy Gostycyn, a zwłaszcza Kęsowo – mają charakter rolniczy. Ze względu na różnice w wielkości gmin, największą powierzchnię użytków rolnych wykazuje jednak gmina Tuchola. Gmina Kęsowo wyróżnia się dużym udziałem łąk, a gmina Gostycyn – największą powierzchnią sadów.

Tabela. Użytkowanie gruntów na terenie powiatu

gmina	powierzchnia ogółem	użytki rolne	grunty orne	sady	łąki	pastwiska	las i grunty leśne	w tym lasy
powierzchnia w ha								
Powiat tucholski	107 527	44190	37017	278	5202	1693	53143	51 868
Cekcyn	25 332	5188	3956	43	913	276	17745	17 293
Gostycyn	13 615	8197	7776	85	190	146	3978	3 884
Kęsowo	10 882	8542	7183	19	1150	190	1271	1 254
Lubiewo	16 280	7830	6594	47	788	401	6870	6 705
Śliwice	17 475	4163	2822	28	1028	285	11871	11 590
Tuchola - razem	23 943	10270	8686	56	1133	395	11408	11 142
Tuchola - miasto	1 768	766	651	6	47	62	457	453
Tuchola – o.w.	22 175	9504	8035	50	1086	333	10951	10 690
% powierzchni ogólnej								
Powiat tucholski	100,0	41,1	34,4	0,3	4,8	1,6	49,4	48,2
Cekcyn	100,0	20,5	15,6	0,2	3,6	1,1	70,1	68,3
Gostycyn	100,0	60,2	57,1	0,6	1,4	1,1	29,2	28,5
Kęsowo	100,0	78,5	66,0	0,2	10,6	1,7	11,7	11,5
Lubiewo	100,0	48,1	40,5	0,3	4,8	2,5	42,2	41,2
Śliwice	100,0	23,8	16,1	0,2	5,9	1,6	67,9	66,3
Tuchola - razem	100,0	42,9	36,3	0,2	4,7	1,6	47,6	46,5
Tuchola - miasto	100,0	43,3	36,8	0,3	2,7	3,5	25,8	25,6
Tuchola – o.w.	100,0	42,9	36,2	0,2	4,9	1,5	49,4	48,2

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

Rzeźba terenu i budowa geologiczna

Rzeźba terenu i budowa geologiczna są bezpośrednio związane z genezą krajobrazu. Mamy tu do czynienia z dwiema zasadniczymi formami morfogenetycznymi związanymi z działalnością lądolodu, ok. 10 000 lat BC:

- **rzeźba powstała wskutek akumulacyjnej działalności wód roztopowych** – zaznacza się tu przede wszystkim bardzo rozległe pole sandrowe obejmujące wschodnią część powiatu; jest to obszar z założenia równinny – jednak pokryty polami wydmowymi o niekiedy dużych wysokościach względnych, łagodnie opadający w kierunku południowym, urozmaicony jeziorami o charakterze wytopiskowym; ze względu na bardzo słabą przydatność wykształconych na piaskach gleb (rdzawe i bielicoziemne) w znacznej części jest to obszar zalesiony. Obszar na północy ma wysokość ok. 120 m npm (z kulminacjami w postaci pagórów eolicznych na poziomie nawet ponad 130 m npm), na południu ok. 90-100 m npm. Na sandrze wyróżniają się zarówno pagóry moren, które ze względu na znacznie lepsze warunki glebowe są rolniczo wykorzystywane (ok. Lubiewa), jak też rozległe obniżenia zajęte przez jeziora – jak np. rynny jezior: Okonińskiego, Cekcyńskiego-Drzycimskiego, Bysławskiego, ale też wytopiska np. Jezioro Okrągłe. Niektóre rynny mają długość nawet ok. 10 km.
- **rzeźba powstała wskutek akumulacyjnej działalności lądolodu** – zaznacza się tu przede wszystkim równina morenowa o charakterze równinnym lub (częściej spotykana w części zachodniej) o charakterze falistym z licznymi formami akumulacji w postaci wałów moren, pagórów, drumlinów, kemów, itp. Morena denna urozmaicona jest licznymi obniżeniami (często zajęte przez jeziora) o charakterze rynnowym lub powstałymi z wytapiania brył martwego lodu, czy też działalności wód subglacjalnych. Niektóre rynny mają znaczną głębokość (jak np. Rynna jeziora Stobno). Bardzo częste są tu także doliny rzek, w tym o charakterystycznym równoleżnikowym przebiegu (będące pozostałością odpływu wód glacialnych z kolejnych faz postojów lądolodu). Ten typ rzeźby dominuje w części zachodniej. Utwory akumulacyjne oraz erozyjne wiążą się z tu przede wszystkim z działalnością lądolodu fazy krajeńskiej. Na uwagę zasługują między innymi: wał ozu zwany Górąmi Karpatami na południe od Kęsowa, bardzo rozległe (będące ewenementem w skali

województwa i sąsiednich terenów pojeziernych ze względu na wielkość) obniżenie wytopiskowe (na zachód od Kęsowa), liczne pagóry w południowej części gminy Gostycyn.

Bardzo ważnym elementem rzeźby terenu powiatu są głęboko wcięte doliny rzek – przede wszystkim Brdy, ale także Kamionki, Kiczy, w mniejszym stopniu Sępoleńki. Największe znaczenie ma dolina Brdy, biegnąca przez powiat w kierunku północ-południe na odcinku ponad 30 km, w południowej części częściowo zalana poprzez spiętrzenie w Koronowie. Dno doliny w północnej części (do Woziwody) ma najczęściej szerokość 40 - 50 m, tylko lokalnie jest nieco szersze. Na odcinku „środkowym” dno doliny jest wyraźnie szersze (150 do nawet ponad 400 m) z częstymi i licznymi starorzeczami, małym spadkiem i podmokłym charakterem. Z geomorfologicznego punktu widzenia dużą ciekawostką stanowi widoczny w tym odcinku system teras: terasy zalewowej i nadzalewowej oraz fragmentów wyższych teras rzecznych. W części południowej dolina Brdy jest ponownie nieco węższa, a spadek – większy. Spośród dopływów Brdy uwagę zwraca Kamionka z bardzo malowniczą doliną – wcinająca się w wysoczyznę w sąsiedztwie pagórów morenowych, co wzmacnia wysokości względne (sięgające nawet 50 m), dolina jest dodatkowo częściowo zalesiona, a strefa krawędziowa bardzo wyraźnie eksponowana.

Różnice wysokości na terenie powiatu sięgają 90 metrów. Najniżej położony punkt to lustro Brdy (Zalewu Koronowskiego) – ok. 82 m npm, najwyżej – to pagór morenowy na południe od Bralewnicy – ok. 171 m n.p.m. Wschodnia część (gmina Kęsowo) to wysokości rzędu 120-140 m npm. Północna część to około 120 m npm, południowo-wschodnia – ok. 100, a nawet poniżej 100 (ok. Suchej, Zamrzenicy). Południowo-zachodnia część (Gostycyn) to nawet ponad 150 m npm. Podane wartości mają jednak tylko charakter orientacyjny, ponieważ liczne są formy charakteryzujące się dużymi wysokościami względnymi – na sandrze są to wydmy i pagóry eoliczne (wskutek czego w okolicach Śliwic spotkać można kulminacje przekraczające 130 m npm), na równinie morenowej różnego rodzaju pagóry (morena czołowa, kemy, ozy), które zwłaszcza w sąsiedztwie wciętych dolin rzecznych sprawiają wrażenia bardzo dużego urozmaicenia rzeźby (dotyczy to zwłaszcza okolic doliny Brdy i doliny Kamionki) w gminach Gostycyn i Kęsowo (na południe od Bralewnicy i na wschód od Łyskowa wysokości względne wynoszą nawet 50 m).

Tab. Jeziora z terenu powiatu o powierzchni ponad 20 ha

Nazwa jeziora	Powierzchnia wg mapy 1:50 000	Wysokość lustra wody m npm	Powierzchnia wg IRŚ	Wysokość lustra wody m npm wg IRŚ	Objętość (tys. m ³)	Głębokość średnia (m)	Głębokość maksymalna (m)
Mędromierz	32,5	41,0					
Szpitalne	75,0	88,0	66,4	87,5	5008,7	7,5	19,6
Stoczek	58,5	-	47,1	78,5	4013,1	8,5	17,5
Minikowskie	23,5	84,7	32,9	84,2	840,4	2,6	6,6
Lucim	28,5	95,2					
Gwiazda	60,0	99,1	53,0	98,9	3808,5	7,2	20,2
Bysławskie	21,0	94,6					
Drzycimskie	37,5	99,3	38,7	99,0	3810,1	9,8	25,0
Cekcyńskie Wielkie	131,0	99,3	121,0	99,0	11948,7	9,9	27,9
Bysławskie	75,0	99,2	69,0	98,1	7031,5	10,2	28,5
Wielkie Suskie	47,5	90,7	50,0	90,6	863,8	1,7	3,3
Mukrz	43,5	103,3	43,3	103,4	907,6	2,1	5,0
Suchom	30,0	99,6					

Tuchółka	36,0	109,2	46,1	109,3	781,2	1,7	3,0
Małe Suskie	24,0	89,9	21,8	90,1	341,2	1,6	3,1
Raciąskie	37,5	104,7	39,2	105,2	2309,7	5,9	13,1
Lubieszynskie	20,0	108,0	19,2	108,2	1279,9	6,7	12,3
Stobno	101,0	107,2	89,2	107,0	6799,3	7,6	20,2
Krasne	23,5	110,8	21,0	111,0	668,7	3,2	6,4
Białe	50,0	108,2					
Okierskie	45,0	99,5					
Ostrowite	40,0	121,5	40,0	122,0	1591,4	3,9	8,2
Okonino	28,0	105,9					
Okragłe (Ślepe)	104,0	120,2	107,3	120,0	2216,5	2,0	8,2
Okonińskie	95,0	119,7	106,5	121,0	9472,5	8,9	24,5
Długie	62,5	120,5	64,0	121,0	2346,1	3,7	9,3
Trzebińskie (Trzebciny)	25,0	108,0	23,0	109,0	1154,4	5,0	25,0
Brzeźno	41,0	99,3					
Grochowskie	46,0	-	71,7	113,2	1555,5	2,2	5,0
Wysokie	38,5	113,3	42,0	112,7	1862,3	4,4	19,0
Żalno	50,0	116,9					

Źródło: Opracowanie własne na podstawie „Katalogu jezior Polski”, Adam Choiński, 1995 rok

Budowa geologiczna terenu powiatu związana jest z genezą krajobrazu:

- a) wysoczyzna morenowa jest zbudowana z glin o miąższości do kilkudziesięciu metrów. Występuje kilka pokładów glin przewarstwionych piaskami fluwioglacjalnymi i niewielkiej miąższości. Na terenie powiatu notuje się jednak spore zróżnicowania – zarówno liczby pokładów glin, jak też jej miąższości (maksymalna koło Wielkiej Komorzy sięga 130 m, ale już w okolicach Tucholi jest to ok. 25 m, a w okolicach Gostycyna zaledwie kilka metrów). W licznych kulminacjach moren ma miejsce znaczne przemieszanie materiału i jest tam dużo większy stopień spiaszczenia, o różnych frakcjach.
- b) sandr zbudowany jest z piasków drobnoziarnistych i średnioziarnistych. Zalegają one na podłożu moreny dennej i osiągają miąższość od zaledwie 1-2 do nawet 15 m. Powierzchnia sandru jest jednak w wielu miejscach przykryta dodatkową akumulacją eoliczną (pola wydymowe i pagóry eoliczne).

Tab. Podstawowe informacje o jeziorach w powiecie

Gmina	Powierzchnia jezior (ha)	Jeziorność (%)	Liczba jezior o pow. 1 – 10 ha	Liczba jezior o pow. ponad 10 ha	Pow. jezior turystycznych (I, II i III kl.)	% jezior turystycznych (I, II i III kl.)
Cekcyn	562,2	2,2	15	12	443,5	78,8
Gostycyn	129,7	0,9	3	3	122,5	94,4
Kęsowo	211,1	1,9	4	7	194	91,8
Lubiewo	316	1,9	13	10	244,5	77,3
Śliwice	303,7	1,7	8	6	223,5	73,5
Tuchola	539,4	2,3	14	14	288	53,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie „Katalogu jezior województwa bydgoskiego wraz z ich waloryzacją turystyczną, wędkarską i formami ochrony”, A. Zwolińska, E. Zwoliński, 1995 rok

Tab. Przydatność turystyczna jezior powiatu

Jezioro	Zlewnia	Powierzchnia (wg Choińskiego)	Typ jeziora	Klasa turystyczna
gmina Tuchola				
Wysockie	Brda	38,5	ROG	III
Rudnica	Brda	25	ROS	II
Raciąskie	Brda	37,5	ROS	I
Lubieszzyńskie	Brda	20	ROG	III
Stobno	Brda	101	ROG	III
Głęбочек	Brda	16	ROG	II
Sztuczne	Brda	22,5	RBS	I
gmina Śliwice				
Długie	Brda	62,5	ROS	II
Okrągłe (Ślepe)	Brda	104	MOS	I
Okonińskie	Wda	95	ROS	I
Brzeźno	Wda	41	MOS	I
gmina Kęsowo				
Grochowskie	Brda	46	ROG	II
Silno	Brda	16	MOG	III
Głęбочек	Brda	14	ROG	III
Żalno	Brda	50	ROG	II
Obrowo	Kamionka	16	MOG	III
Tuchółka	Brda	36	ROG	III
Kęsowo	Brda	16	MOG	III
gmina Cekcyn				
Okierskie	Brda	45	ROS	II
Mętno	Brda	13,5	ROS	II
Wielkie Cekcyńskie	Brda	131	ROG	I
Miały	Brda	17,5	ROS	I
Gwiazda	Brda	60	ROS	II
Drzycimskie	Brda	37,5	ROSG	II
Okonino	Brda	28	RBS	II
Suchom	Brda	30	MOS	I
Bieszewo	Brda	12,5	MBS	II
Trzebczańskie	Brda	25	RBG	I
Mukrz	Brda	43,5	MOS	II
gmina Gostycyn				
Mędromierz	Kamionka	32,5	MBS	II
Szpitalne	Kamionka	75	ROS	I
Środkowe - Średniak	Kamionka	15	MOS	I
gmina Lubiewo				
Zamrzeńskie	Brda	12,5	MOS	III

Minikowskie	Brda	23,5	ROG	II
Lucim	Brda	28,5	RBG	II
Bysławskie	Brda	75	ROSG	II
Bysławskie Małe	Brda	21	RBG	II
Wielkie Suskie	Brda	47,5	MOSG	II
Małe Suskie	Brda	24	MOG	II
Jeziorki	Brda	12,5	MBG	II

Typ: R – rynnowe, M – morenowe, O – odpływowe, B – bezodpływowe, S – na sandrze, G – na glinie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie „Katalogu jezior województwa bydgoskiego wraz z ich waloryzacją turystyczną, wędkarską i formami ochrony”, A. Zwolińska, E. Zwoliński, 1995 rok

Gleby

Typy gleb oraz ich przydatność rolnicza są bezpośrednio związane z rodzajem i genezą podłoża oraz z rzeźbą terenu. Obszary wysoczyznowe są zazwyczaj miejscem występowania gleb brunatnych i płowych o zasadniczo przeciętnej lub dobrej przydatności rolniczej, obszary sandrowe – miejscem występowania gleb bielicoziemnych (bielicowych i rdzawych) – o bardzo słabej przydatności, natomiast różnego rodzaju podmokłe obniżenia i zastoiska – miejscem występowania gleb organicznych, na których wykształciły się użytki zielone (głównie przeciętnej, lub słabej przydatności). W związku z powyższym, podobnie jak geneza rzeźby, przydatność rolnicza gleb jest silnie zróżnicowana, jednak na znacznych obszarach powiatu – niska lub bardzo niska.

Tab. Typy gleb w gminach powiatu

gmina	AB	A	Bw	B	D	F	M	E	Tn
Cekcyn	49	12	10	śl	śl	-	śl	5	21
Gostycyn	14	śl	76	2	-	-	-	8	śl
Kęsowo	23	19	37	śl	śl	-	-	3	18
Lubiewo	38	18	27	śl	śl	-	6	4	5
Śliwice	67	śl	-	-	2	-	-	6	24
Tuchola	38	18	22	3	śl	-	2	6	11

AB – gleby rdzawe, A – gleby płowe, Bw – gleby brunatne właściwe wylugowane, B – gleby brunatne właściwe typowe, D – czarne ziemie, F – mady, M – gleby murszowo-mineralne, E – gleby mułowo-torfowe, Tn – gleby torfowe i murszowo-torfowe

Źródło: Środowiskowe uwarunkowania zrównoważonego rozwoju rolnictwa, ATR Bydgoszcz, 1998

Najgorszej jakości gleby (pod względem rolniczego potencjału produkcyjnego) występują w gminach Śliwice (aż 2/3 to gleby rdzawe) oraz w gminie Cekcyn (połowa to gleby rdzawe). W gminie Kęsowo jest znaczny udział gleb rdzawych (prawie 1/4) ale jednocześnie dosyć duży udział gleb płowych i brunatnych wylugowanych (łącznie ponad połowa powierzchni), na których wykształciły się kompleksy: 4 – żytni bardzo dobry, a nawet bardzo małe powierzchnie kompleksu 2-pszennego dobrego. W gminie Gostycyn gleby brunatne wylugowane stanowią aż 3/4 ogółu powierzchni i stanowią bazę dla kompleksu 4 – żytniego bardzo dobrego, zajmującego rozległe powierzchnie w południowej i centralnej części gminy) oraz 2 – pszennego dobrego, który jest tu dosyć licznie reprezentowany (około połowa wszystkich gruntów tego kompleksu w powiecie). W gminie Tuchola notuje się duży udział gleb bardzo słabych (aż 2/5 powierzchni to gleby rdzawe) ale jednocześnie podobny udział gleb relatywnie dobrze przydatnych (płowe i brunatne wylugowane). Te ostatnie na północny-zachód od Tucholi tworzą zwarty obszar kompleksów 4 i 2. Gmina Lubiewo wykazuje sytuację podobną – zawiera porównywalne, duże udziały gleb słabych i dobrych, przy czym nie wykształciły się tu kompleksy pszenne, a najlepsze gleby należą do kompleksu 4.

Gminy Kęsowo, Cekcyn i Śliwice wyróżniają się bardzo dużym udziałem gleb organicznych (stanowią tu 20-30% powierzchni, są to przede wszystkim torfy niskie), stanowiących bazę dla prowadzenia użytków zielonych. Zajmują one przede wszystkim podmokłe doliny, zagłębienia wytopiskowe, pozarastane oczka wodne, doliny

rzek i cieków, fragmenty rynien. Na uwagę zasługuje rozległe obniżenie wytopiskowe leżące w centralnej i południowo-zachodniej części gminy Kęsowo, będące ze względu na swą wielkość (ok. 9 na ok. 5 km) ewenementem nie tylko w skali województwa, charakteryzuje się podmokłym charakterem, równinną rzeźbą z niewielkimi postrzępionymi łachami sandru, tworzącymi niewielkie wyniesienia o wysokości względnej rzadko przekraczającej 5 m – jest to największy zwarty kompleks użytków zielonych na terenie powiatu.

Rola i wartość torfowisk jest wielokierunkowa. We wszystkich typach krajobrazu pełnią bardzo znaczącą funkcję retencyjną (80-92% objętości torfowiska stanowi woda). Według większości autorów są doskonałym systemem samooczyszczania (np. zanieczyszczeń ze spływów powierzchniowych, rolniczych). Stanowią bardzo ważny element sieci ekologicznej w zakresie zarówno różnorodności siedliskowej jak i biologicznej. Na terenach leśnych Borów Tucholskich ta funkcja jest szczególnie ważna (wiele rezerwatów przyrody jako cel ochrony ma zbiorowiska roślinności torfowiskowej). Na terenach rolniczych są doskonałym siedliskiem dla uprawy łąk i pastwisk oraz naturalnymi zbiornikami retencyjnymi podwyższającymi zasoby wody na glebach mineralnych. Stanowią również lokalne refugia dla fauny drobnych ssaków, gryzoni i awifauny, naturalnych „sojuszników” w produkcji rolniczej.

Oceniając przydatność rolniczą gleb w poszczególnych gminach można wskazać na następujące rozmieszczenie gleb, według ich potencjału produkcyjnego:

- a) **Cekcyn** – gleby najlepszej jakości należą do kompleksu 5-żytniego dobrego, a jedynie bardzo nieduże i nieregularne pod względem kształtu fragmenty (pomiędzy Cekcynem a Kruszką) zajmuje kompleks 4-żytni bardzo dobry. Obszarem o najlepszych warunkach są okolice wsi Cekcyn – Nowy Sumin – Zalesie. W pozostałych częściach gminy w praktyce nie występują gleby kompleksów lepszych od 6-żytniego słabego.
- b) **Gostycyn** – gmina wykazuje wyraźną dwudzielność: południowa i częściowo środkowa część to obszary o dobrej (w skali powiatu – bardzo dobrej) przydatności rolniczej gleb – występują tu gleby kompleksów: 4-żytni bardzo dobry i 2-pszenny dobry. Najlepsze gleby na terenie gminy to rejon miejscowości Wielka Klonia, Mała Klonia, Bagienica, Pruszcz i na południe od Kamienicy. Także okolice Gostycyna i Gostycyna Wybudowanie to przydatne gleby kompleksu 4. W północnej części dominuje kompleks 5-żytni dobry, z enklawami kompleksu 6-żytniego słabego i 7-żytniego bardzo słabego.
- c) **Kęsowo** – gmina charakteryzuje się prawdziwą mozaiką gleb, będącą konsekwencją najbardziej wśród gmin powiatu zróżnicowanej rzeźby terenu (z rozległym centralnym obniżeniem i znacznymi różnicami wysokości w strefie krawędziowej), ale także występowania enklaw lasów, burzących ciągłość rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Większość wysoczyznowej części gminy to kompleks 5-żytni dobry, ze sporym udziałem kompleksu 6-żytniego słabego. Najlepsze gleby występują w części północnej (okolice miejscowości Nowe Żalno – Grochowo) – są tu zwarte obszary kompleksu 4-żytniego bardzo dobrego (mające swą kontynuację w gminie Tuchola). W pozostałej części gminy stosunkowo najlepszą przydatność wykazują grunty (kompleks 4) w okolicach Kęsowo – Jeleńcz - Wieszczyce oraz w Przymuszewie i Obrowie, jednak we wszystkich tych przypadkach stanowią one bardzo niewielkie obszary.
- d) **Lubiewo** – gmina wykazuje duże zróżnicowanie kompleksów glebowych. Najlepsze grunty notują okolice Lubiewa – Klonowa, gdzie znajduje się duży obszar zajmowany przez kompleks 4-żytni bardzo dobry w otoczeniu kompleksu 5-żytniego dobrego i w mniejszym stopniu kompleksu 6-żytniego słabego. W okolicach Bysławia oraz Bysławka spotyka się niewielkie powierzchnie zajmowane przez kompleks 4, jednak ich sąsiedztwo stanowi już przede wszystkim kompleks 6 i 7, a w dużo mniejszym udziale – kompleks 5. Niewielkie powierzchnie zajmowane przez kompleks 4, w otoczeniu gruntów kompleksu 5 i 6 występują w okolicach Suchej i Cierplewa. Ogólnie pokrywą glebową w gminie należy ocenić jako mozaikę gleb średnich i słabych z różnymi ich proporcjami w różnych częściach gminy.
- e) **Śliwice** – gleby na terenie gminy zaliczają się wyłącznie do kompleksów 6-żytniego słabego oraz 7-żytniego bardzo słabego, przy czym udział tych kompleksów jest bardzo zbliżony. Na terenie gminy nie wyróżniają się obszary o lepszej jakości gleb – wszystkie śródlądne enklawy wykazują zbliżone – bardzo niekorzystne warunki.

f) **Tuchola** – na północ, zachód i północny-zachód od Tucholi znajduje się dosyć rozległy obszar gleb o średniej i dobrej przydatności rolniczej (należy ją ocenić w warunkach powiatu tucholskiego – jako przydatność bardzo dobra). Pomiędzy Kiełpinem, a Wysoką (miejscowości: Kiełpin, Białowieża, Stobno, Raciąż, Bładowo, Wielka Komorza, Wysoka) znajdują się duże obszary zajmowane przez kompleks 4-żytni bardzo dobry z wyspowo występującym, ale dosyć często spotykanym i o dosyć dużych jak na warunki powiatu powierzchniach – kompleksem 2-pszennym dobrym. Grunty te leżą w otoczeniu kompleksu 5-żytniego dobrego, a jedynie bardzo niewielkie powierzchnie zajmują grunty kompleksów niższych. Obszar ten – o przybliżonych wymiarach 12x5-6 km, obok południowej części gminy Gostycyn, stanowi największy na terenie powiatu obszar gleb o dobrej przydatności i ma swoją kontynuację w północnej części gminy Kęsowo. Pozostałe części gminy Tuchola wykazują już dużo słabszą przydatność: okolice Słupy – Mały Mędromierz to przede wszystkim kompleksy 6 i 5, a enklawy śródleśne w okolicach Legbąda, to prawie wyłącznie kompleks 7.

Stosunki wodne

Oś hydrograficzną powiatu stanowi rzeka Brda. Biegnie przez powiat na odcinku ok. 40 km w swej środkowej części. Łączna długość rzeki wynosi 238 km, a powierzchnia dorzecza 4627 km². Jest spławna na odcinku 210 km. Spadek Doliny Brdy na ogół wyrównany w całym biegu, średnio 0,6‰. Średni przepływ w środkowym biegu (Tuchola) wynosi 19,9 m³/s, w dolnym biegu (Smukała) 27,4 m³/s. W północnej części powiatu na wschód od Brdy biegnie Wielki Kanał Brdy zbudowany w XIX wieku, w celu nawodnienia łąk czerskich leżących w Borach Tucholskich. Ma długość 21 km (z czego ok. 2/3 na terenie powiatu) i głębokość 1 m. Głównymi dopływami Brdy są na terenie powiatu: Kamionka (długość rzeki 61 km, w powiecie tylko odcinek środkowy stanowiący granicę oraz dolny), Sępólna (długość rzeki 42 km, stanowi południową granicę powiatu), Kicz (21 km, w całości na terenie powiatu), Bielska Struga (28 km) ze Zwierzynką, Stażka z Rakówką (w całości na terenie powiatu), Czerska Struga (18 km, częściowo w powiecie) i Raciąska Struga (13 km, w większości w powiecie). Ponadto lokalnie istotne znaczenie mają: Prusina (19 km, częściowo w powiecie) – najważniejszy ciek wschodniej części powiatu oraz Wytrych (spore znaczenie ekologiczne dla gminy Kęsowo, dopływ Kamionki), Suska Struga i Byszewska Struga – główne cieki w gminie Lubiewo.

Większość obszaru powiatu leży w zlewni Brdy. Jedynie niewielka część (ok. 10-15% powierzchni powiatu) obejmująca większość gminy Śliwice leży w zlewni Wdy.

Tereny odwadniane przez system Brdy to zarówno zlewnia bezpośrednia tej rzeki, jak też zlewnie cząstkowe dopływów, głównie: Kiczy, Kamionki, Sępoleńki (prawe) oraz Zwierzynki i Bielskiej Strugi, Stażki z Rakówką, Szumionki z Bursztynicą oraz Byszewskiej Strugi i Suskiej Strugi. Zlewnia Wdy to na terenie powiatu niemal w całości zlewnia cząstkowa Prusiny.

Przebieg działów wodnych w powiecie nie jest jednak jednoznaczny. Już wyznaczenie głównego w powiecie działu (II rzędu) powoduje trudności – biegnie on na wschód od jez. Długiego, Brzozia, Lubiewic, na zachód od jez. Okonińskiego, chociaż dział wodny jest w kilku miejscach niepewny i jego wyznaczenie wymaga analizy kierunku odpływu podziemnego. Z tych samych powodów także fragmenty działów niższego rzędu mają charakter orientacyjny. Część obszaru – w skali lokalnej - odwadniana jest do bezodpływowych jezior i/lub podmokłych dolinek i zagłębień.

W południowej części powiatu na odcinku kilku km znajduje się niewielka północna odnoga Zbiornika Koronowskiego. Ma tu maksymalną szerokość kilkuset metrów.

Na terenie powiatu dosyć duża jest liczba jezior – aż 109 liczy ponad 1 ha powierzchni, a 32 – ponad 20 ha. Jeziora w powiecie nie należą jednak do dużych na tle województwa – zaledwie kilka ma powierzchnię ponad 100 ha, a największe - Wielkie Cekcyńskie (ok. 130 ha) zalicza się co najwyżej do średnich. Wskaźnik jeziorności gmin jest przeciętny na tle północno-zachodniej części województwa. Około 40 jezior zostało sklasyfikowanych jako przydatne dla turystyki, przy czym najwyższą klasę przydatności otrzymały: Raciąskie i

Sztuczne (gm. Tuchola), Okragłe, Okonińskie, Brzeźno (gm. Śliwice), Wielkie Cekcyńskie, Miały, Suchom, Trzebińskie (gm. Cekcyn), Szpitalne i Środkowe (gm. Gostycyn).

Analiza zasobów wód podziemnych wskazuje, iż wydajność ujęć dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców jest wystarczająca, ale izolacja wód podziemnych dla znacznej części powiatu jest określana jako słaba (większość z tych terenów to na szczęście obszary zalesione). Niewielka północna część powiatu objęta jest granicami Głównego Zbiornika Wód Podziemnych – obszaru najwyższej ochrony (ONO).

OCHRONA PRZYRODY I KRAJOBRAZU

Ochrona przyrody na terenie powiatu

Powiat tucholski należy do obszarów o największym udziale powierzchni objętych ochroną. Na ekologiczny system obszarów chronionych składają się formy wielkopowierzchniowe, jak parki krajobrazowe, otuliny parków (w randze obszaru chronionego krajobrazu) i obszary chronionego krajobrazu. Znacznie mniejsze powierzchnie zajmują rezerваты przyrody – będące najwyższą na terenie powiatu formą ochrony, choć powiat wyróżnia się na tle innych jednostek obecnością dosyć rozległych rezerwatów (zwłaszcza dwóch obejmujących doliny Brdy i Stążki) wskutek czego łączna powierzchnia rezerwatów jest duża i przekracza 2,5 tys. ha. Formami o mniejszej randze i mniejszym znaczeniu, nie analizowanymi bliżej w niniejszym opracowaniu, choć lokalnie ważnymi (zarówno ze względów ochronnych – ekologicznych, jak też dla edukacji ekologicznej i rozwoju turystyki) są: pomniki przyrody, użytki ekologiczne, parki wiejskie. Swoistą ciekawostką jest występowanie na terenie powiatu dwóch zespołów przyrodniczo-krajobrazowych – form ochrony wciąż niezbyt popularnych na terenie regionu. Najcenniejsze obszary, objęte ochroną rezerwatową, obejmujące doliny Brdy i Stążki oraz ich sąsiedztwo są wskazywane także przez organizacje pozarządowe do systemu Natura 2000 (w ramach tzw. „Shadow List”).

Teren powiatu obejmują swoimi granicami 3 parki krajobrazowe:

- Tucholski, zajmujący centralną i północną część powiatu, mający swoją kontynuację w kierunku północnym na terenie powiatu chojnickiego w województwie pomorskim,
- Krajeński – obejmujący większość obszaru gminy Kęsowo; teren gminy Kęsowo pierwotnie nie był włączony w granice parku i dopiero poszerzenie granic parku w roku 2004 objęło gminę Kęsowo,
- Wdecki – park ten leży prawie w całości w powiecie świeckim – z terenu powiatu tucholskiego obejmuje bardzo niewielkie powierzchnie w gminie Cekcyn i Śliwice (wschodnie krańce tych gmin).

Tucholski Park Krajobrazowy¹ został powołany na podstawie uchwały Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy w 1985 roku. Obejmuje swymi granicami południowo -wschodnią część zwartego kompleksu Borów Tucholskich o powierzchni 36 983 ha (z tego 25,7 tys. ha w powiecie tucholskim i 11,3 tys. ha w powiecie chojnickim), a otulina 15 946 ha.

Obszar TPK cechuje się specyficzną florą, złożoną z wielu rzadkich gatunków, które w bardziej zagospodarowanych i uprzemysłowionych obszarach już wyginęły lub nigdy nie miały dobrych warunków rozwoju. Na czerwonej liście roślin naczyniowych zagrożonych w Polsce znajduje się około 100 gatunków z obszaru Parku. Z gatunków podlegających ochronie prawnej, stwierdzono na terenie Parku 43 gatunki podlegające ochronie całkowitej i 16 częściowej. Licznie reprezentowana jest tu grupa reliktywów glacialnych (polodowcowych): trzcinnik prosty, bagno zwyczajne, bażyna czarna, brzoza niska, żurawina drobnolistkowa, fiołek torfowy, gwiazdnica grubolistna, brzoza niska. Z reliktywów postglacialnych na szczególną uwagę zasługuje występowanie na terenie Tucholskiego Parku Krajobrazowego interesujących i rzadko spotykanych storczyków:

1 Informacje na temat walorów i zasobów przyrodniczych parków krajobrazowych oraz rezerwatów przyrody przedstawione w niniejszym rozdziale zaczerpnięto z zasobów Kujawsko Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego – Regionalnego Centrum Edukacji Ekologicznej w Przysieku, w tym zwłaszcza z prowadzonego przez KPODR serwisu internetowego EPOKA

wyblina jednolistnego, wążlika błotnego oraz grzybieni północnych.

Tab. Struktura użytkowania gruntów na terenie Tucholskiego PK

Rodzaj użytkowania	Park		Otulina	
	ha	%	ha	%
Lasy	31 835	86,1	5 894	37,0
Użytki rolne	3 239	8,8	7 726	48,5
Wody	823	2,2	648	4,0
Tereny pozostałe	1 086	2,9	1 678	10,5
Razem	36 983	100,0	15 946	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie serwisu internetowego Tucholskiego Parku Krajobrazowego

Tab. Powierzchnia Tucholskiego PK według gmin

Woj. kujawsko-pomorskie	Powierzchnia Parku w ha	Powierzchnia otuliny w ha	Razem ha
Tuchola	12.690	3.081	15.771
Śliwice	4.780	2.120	6.900
Cekcyn	7.310	4.058	11.368
Lubiewo	230	1.960	2.190
Gostycyn	650	840	1.490
OGÓŁEM	25.660	12.059	37.719
Woj. pomorskie	Powierzchnia Parku w ha	Powierzchnia otuliny w ha	Razem ha
Chojnice	733	557	1.290
Czersk	10.590	3.330	13.920
OGÓŁEM	11.323	3.887	15.210

Źródło: Opracowanie własne na podstawie serwisu internetowego Tucholskiego Parku Krajobrazowego

Do interesujących gatunków o charakterze atlantyckim spotykanych na terenie Parku należy kłóc wiechowata oraz najrzadsza z naszych rosziczek - rosziczka pośrednia oraz przygiełka brunatna. Do gatunków stepowych należy dzwonek syberyjski, ostrołódka kosmata i wężymord stepowy. Z dużym udziałem gatunków północnych kontrastuje w Tucholskim Parku Krajobrazowym niewielka liczba roślin południowych, w szerokim znaczeniu przyśródziemnomorskich. Najważniejszym przedstawicielem tej grupy jest jarzab brekinia spotykany na dwu stanowiskach nad Brdą w uroczysku „Piekło” i w rezerwacie „Ustronie” (poza terenem powiatu). Kolejną grupą roślin mających na niżu charakter reliktowy stanowią gatunki górskie, a wśród nich cis pospolity, którego największe skupienie w Polsce znajduje się w rezerwacie cisów w Wierzchlesie, a dość liczne stanowisko w rezerwacie „Cisy nad Czerską Strugą”. Obecność reliktywów (tzw. gatunków przetrwałych z minionych okresów klimatycznych) na danym terenie świadczy o wysokim stopniu naturalności szaty roślinnej Tucholskiego Parku Krajobrazowego i jednocześnie w dobitny sposób podnosi przyrodniczą rangę tego obszaru. Wyjątkowo bogata jest flora porostów. Na terenie Parku występuje około 300 gatunków porostów. Obok wielu pospolitych i rozpowszechnionych, są także gatunki prawnie chronione, zagrożone - umieszczone na krajowej „Czerwonej Liście Porostów”, rzadkie w skali kraju i regionu. Obszar Tucholskiego Parku Krajobrazowego jest w znacznej mierze zalesiony. Szata roślinna mimo pozornej monotoności zachowuje prawie wszystkie zbiorowiska leśne występujące na Niżu Środkowoeuropejskim. Zdecydowanie przeważają tu co prawda bory sosnowe, zróżnicowane na wiele zespołów i wariantów ekologicznych, to jednak zachowały się tu również lasy liściaste: grądy, dąbrowy, łęgi i olsy.

Występowanie na terenie TPK zróżnicowanych siedlisk sprzyja różnorodności świata zwierzęcego. Stwierdzono

występowanie wszystkich gatunków płazów i gadów charakterystycznych dla niżu Polski, jednak takie gatunki jak: kumak nizinny, grzebiuszka ziemna, rzekotka drzewna, ropucha paskówka i śmieszka zagrożone są wyginięciem. Zbiorniki i ciekі zasiedlają typowe dla polskich wód gatunki; uwagę zwraca natomiast obecność łososiowatych, takich jak troć, pstrąg potokowy, lipień oraz pochodzący z hodowli pstrąg tęczy. Ciekawostką jest występowanie w Brdzie w okolicach Rudzkiego Mostu rzadkiego w Polsce gatunku minoga strumieniowego - znajdującego się na liście Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. Na terenie TPK zidentyfikowano łągi 134 gatunków i regularne pojawianie się na przelotach ponad 20. Do najcenniejszych, spośród których kilka umieszczonych zostało w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt należą: bocian czarny, bąk, bielik, puchacz, żuraw, kropiatka i derkacz. Gatunkami ptaków wodnych lęgnących się na wszystkich jeziorach Parku są: łyska, perkoz dwuczuby, krzyżówka. Drugą grupę tworzą łąbędź niemy, czernica i błotniak stawowy, których obecność stwierdza się na większości jezior. Z kolei trzecią grupę gatunków, których występowanie ogranicza się do kilku zbiorników składają się: perkozek, krakwa, cyranka, płaskonos. Pas trzcin i szuwarów jezior Parku zasiedla typowy dla tego środowiska błotniak stawowy i pospolite gatunki drobnych wróblowatych. Poza tymi gatunkami spotkać tu można: czaple siwe, świstuny, głowienki, łąbędzie krzykliwe i czarnodziobe, gęsi gęgawy białoczelne oraz mewy. Dolina Brdy wraz z położonymi w najbliższym sąsiedztwie jeziorem Szpitalnym i mniejszymi zbiornikami bez nazwy w okolicy Rudzkiego Mostu, Kiełpińskiego Mostu i Nowego Młyna to biotop występowania gągoła i tracza nurogęsia. Dolina Brdy jest również ważnym w skali kraju obszarem lęgowym zimorodka. Nie mniej ważną rolę pełni dolina Brdy w okresie zimowym. Niezamierzające odcinki rzeki są bazą żerową dla stad kaczek, łysek, traczy i łąbędzi oraz towarzyszącym im ptakom drapieżnym, zwłaszcza bielikom. Natomiast najbardziej różnorodną i najliczniejszą grupą ptaków są gatunki leśne: zięba, trznadel, świergotek drzewny, pierwiosnek, rudzik, sójka, pokrzewki, świstunka, drozd, kos, muchołówka, dzięcioły, puszczyk, szpak, sikory, pleszka, krętogłów, kraska, skowronek borowy, lelek, myszołów, trzmielojad, kruk, wrona siwa, jastrząb, kobuz, krogulec, pustułka, sowy. Inne gatunki ptaków drapieżnych - kanię czarną, orlika krzykliwego, bielika, rybołowa, drzemlika, można spotkać podczas przelotu wiosennego i jesiennego. Typowym gościem zimowym na terenie Parku jest myszołów włochaty. Na obszarze Parku stwierdzono występowanie 49 gatunków ssaków. Z rzędu owadożernych stwierdzono 5 gatunków: jeża wschodniego, kreta, ryjówki oraz rzęsorki. Bogatą w gatunki grupę stanowią nietoperze - stwierdzono występowanie 10 gatunków. Najliczniejszym w gatunki rzędem ssaków są gryzonie - 16 gatunków. Poza tym spotkać tu można m.in.: lisa, borsuka, jenota, kunę leśną i domową, tchórza, gronostaja, łasice łaskę, wydrę, bobra, dziki, sarny, jelenie i rzadziej łosie.

Na terenie Tucholskiego PK utworzono 8 rezerwatów przyrody:

- „Bagno Grzybna” - utworzony w 1982 roku dla ochrony śródleśnego torfowiska z charakterystyczną roślinnością torfowisk wysokich i przejściowych. Rezerwat mieści się na terenie gminy Tuchola, na wschód od wsi Biała.
- „Jezioro Zdręczno” - utworzony w 1982 roku dla ochrony jeziora eutroficznego z wodnymi i szuwarowymi zespołami roślinnymi oraz torfowiska z roślinami chronionymi i reliktowymi. Rezerwat mieści się na terenie gminy Tuchola, na północny-zachód od Woziwody.
- „Jeziora Kozie” - utworzony w 1984 roku dla ochrony zarastających jezior z typowo wykształconym zespołem roślinności torfowiska wysokiego. Rezerwat mieści się na terenie gminy Tuchola, na północny-zachód od Woziwody.
- „Źródła Rzeki Stażki” - utworzony w 1993 roku dla ochrony fragmentu doliny rzeki Stażki wraz z jej źródłami o wyjątkowych walorach widokowych. Rezerwat mieści się na terenie gminy Cekcyn, na północny-wschód od Kiełpińskiego Mostu.
- „Dolina Rzeki Brdy” - utworzony w 1994 roku dla ochrony doliny rzeki Brdy o wyjątkowych walorach przyrodniczo-krajobrazowych. Rezerwat mieści się na terenie gmin Tuchola, Cekcyn, Gostycyn, na odcinku

Brdy pomiędzy Woziwodą a Rudzkim Mostem.

- "Bagna nad Stążką" - utworzony w 1999 roku dla ochrony torfowisk z typowo wykształconymi zespołami roślinnymi, unikalną florą gatunków reliktowych, chronionych, rzadkich wraz z lasami położonymi w rozlewiskach Stążki. Rezerwat mieści się na terenie gminy Cekcyn, na zachód od Nowego Sumina.
- „Ustronie” - utworzony w 1958 roku dla ochrony fragmentu lasu mieszanego o charakterze naturalnym z okazami jarzębu brekinii (poza terenem powiatu tucholskiego).
- „Cisy nad Czerską Strugą” - utworzony w 1982 roku dla zachowania stanowiska cisa pospolitego (poza terenem powiatu tucholskiego).

Poza tym na terenie Parku i otuliny istnieje ponad 160 użytków ekologicznych a ochroną objęto również 288 drzew, 6 grup gładów narzutowych, 5 stanowisk roślinnych oraz 1 stanowisko ptaków jako pomniki przyrody.

Wdecki Park Krajobrazowy został utworzony 16 lutego 1993 roku, zamykając od północy zwarty kompleks terenów chronionych województwa kujawsko-pomorskiego. Obejmuje jeden z najpiękniejszych fragmentów Borów Tucholskich i rozpościera się na bardzo cennym pod względem przyrodniczym, krajobrazowym i kulturowym obszarze. Zajmuje obszar 23 786,36 ha w tym 4 609 ha stanowi otulina. Pod względem administracyjnym Park leży w granicach gmin: Osie (około 75% powierzchni), Drzycim, Lniano, Śliwice, Jeżewo, Cekcyn i Warlubie. Obszary leśne Parku położone są na terenie nadleśnictw: Osie, Trzebciny i Dąbrowa. Przeważające zbiorowiska roślinne Parku to lasy, zajmujące około 60% powierzchni. Na obszarze Wdeckiego Parku Krajobrazowego występują niezwykle cenne gatunki roślin, wpisane do "Czerwonej Księgi", np. trzy gatunki rosiczki (pośrednia, okrągłolistna i długolistna), storczyk plamisty, wawrzynek wilczełyko, lilia złotogłów, turzycza bagienna, orlik pospolity, widłak jałowcowaty, żurawina błotna, cis pospolity i wiele innych. Urozmaicone warunki sprzyjają występowaniu rzadkich, nawet w skali kraju, gatunków zwierząt. W bogatej faunie Parku występują ryby (m.in. pstrąg potokowy i lipień), 13 gatunków płazów (m.in. traszka grzebieniasta, grzebiuszka ziemna, kumak nizinny, rzekotka drzewna, ropucha szara, zielona i paskówka), 5 gatunków chronionych gadów (padalec pospolity, jaszczurka zwinka i żyworodna, zaskroniec zwyczajny, żmija zygzakowata), 149 gatunków ptaków, w tym 113 chronionych (m.in. bocian czarny, gągoł, bielik, kropiatka, biegus zmienny, kania czarna, zimorodek, błotniak stawowy, krogulec, nurogęś), 42 gatunki ssaków, w tym 16 objętych ochroną (m.in. bóbr europejski, wydra, ryjówka aksamitna, nocek rudy, borowiec wielki, gacek wielkouch). Na terenie Parku utworzono 4 rezerваты. Przez tereny parkowe wyznaczone są szlaki turystyczne, m.in. "Szlak Hoffmana", "Stu z nieba", "Cisy Staropolskie", "Ścieżynka Zagłoby", "Szlak im. Z. Zyglera", "Szlak Piętaszków", "Szlak Harcerzy Światowida", "Szlak Partyzantów AK", "Szlak Wszędołazów" (większość z tych szlaków ma swe kontynuacje na terenie powiatu tucholskiego lub też wiążą się tematycznie ze szlakami z terenu powiatu tucholskiego).

Krajeński Park Krajobrazowy (KPK) powstał w 1998 roku. Utworzony został w centralnej części Pojezierza Krajeńskiego, na terenie 5 rolniczych gmin: Więcborka, Sępólna Krajeńskiego, Kamienia Krajeńskiego, Mroczy i Sośna, a w roku 2004 został rozszerzony. W sumie zajmuje powierzchnię 73 850 ha z czego 8330 ha na terenie gminy Kęsowo. Występują tu liczne, dobrze zachowane formy morfologiczne związane z glacialnym cyklem rzeźbotwórczym, takie jak: ozy (największe nagromadzenie w województwie), drumliny, kemy, wzgórza morenowe i rynny jeziorne. Rzeźba terenu KPK jest bardzo zróżnicowana. Wzgórza morenowe osiągają znaczne wysokości (między innymi Góry Karpaty). Charakterystyczną cechą obszaru jest jego położenie na głównym wododziale I rzędu Wisły – Odry, wskutek czego biorą tu początek liczne rzeki, a bardzo liczne są polodowcowe jeziora. Park nie jest silnie zalesiony, ale uwagę zwraca duży udział lasów liściastych. Liczne są torfowiska ze specyficzną roślinnością. Bogactwo siedlisk i zróżnicowany krajobraz sprzyjają bogactwu gatunkowemu zwierząt. Spośród ssaków żyje tu m.in. bóbr europejski, wydra, sarny, jelenie i dziki. Z ptaków spotykamy bociana czarnego, rybołowa, żurawie - te ostatnie niekiedy w wielkich stadach. Na terenie KPK są 4

rezerваты przyrody i stanowisko dokumentacyjne.

Na terenie powiatu jest 9 rezerwatów przyrody. Oprócz wymienionych 8, leżących w Tucholskim Parku Krajobrazowym, w gminie Cekcyn w pobliżu jeziora Mukrz znajduje się rezerwat Cisy Staropolskie im. L. Wyczółkowskiego. Jest to największe naturalne stanowisko cisa pospolitego w Polsce (wg niektórych źródeł w Europie). Najstarsze rosnące tutaj cisy liczą ponad 600 lat. Całkowita powierzchnia rezerwatu wynosi 89,63 ha w tym 44,21 ha stanowią wody jeziora Mukrz. Rezerwat utworzono w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych naturalnego stanowiska cisa, gatunku ustępującego obecnie z naszych lasów, a stanowiącego niegdyś ich stały element składowy. Podstawowym przedmiotem ochrony w omawianym rezerwacie jest cis (*Taxus baccata*), występujący bardzo licznie, z wieloma starymi i okazałymi egzemplarzami. Liczebność populacji cisów określa się obecnie na ok. 3,5 tys. sztuk, z czego ok. 2,9 tys. okazów żywych. Został utworzony Zarządzeniem Ministra Leśnictwa z dnia 18.06.1956 r. ogłoszonym w Monitorze Polskim Nr 59, poz. 719, z dnia 16.07.1956 r. oraz Zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 10.04.1978 r. ogłoszonym w Monitorze Polskim Nr 15, poz. 53, z dnia 26.04.1978 r. zmieniającym wcześniejsze zarządzenie. Mimo, że formalna ochrona rezerwatowa istnieje tu od roku 1956, to pierwsze wzmianki o ochronie "uroczyska cisowego" pochodzą już z roku 1827. Co ciekawe, także podczas okupacji niemieckiej teren objęty był ścisłą ochroną. Uważa się, że obecny stan zachowania jest właśnie zasługą tak wczesnego objęcia ochroną. Jeśli przyjmie się, że ochrona na tym obszarze trwa nieprzerwanie od 1827 roku, jest to to najstarszy Polski rezerwat i drugi pod tym względem w Europie. Na terenie rezerwatu powstało ponad 100 prac malarza Leona Wyczółkowskiego (część z nich portretuje cisy), co miało wpływ na nadanie rezerwatowi imienia tego artysty.

Tabela. Wykaz rezerwatów przyrody na terenie powiatu tucholskiego

Nazwa	Rok utworzenia	Powierzchnia całkowita	Gmina	Typ rezerwatu	Cel ochrony
Cisy Staropolskie	1956	85,73 ha ochr. ścisła: 36,70 ha	Cekcyn	leśny	stanowisko cisa pospolitego
Jelenia Góra	1995	4,39 ha	Cekcyn	leśny	stanowisko cisa pospolitego
Bagna nad Stążką	1999	478,45 ha	Cekcyn	florystyczny	rozlewisko rzeki Stążki, wraz z otaczającymi je torfowiskami i lasami, z florą gatunków reliktowych, chronionych, rzadkich i bardzo rzadkich w skali kraju
Jezioro Zdręczno	1982	15,74 ha	Tuchola	florystyczny	jezioro eutroficzne z wodnymi i szuwarowymi zbiorowiskami roślinnymi oraz torfowisko z roślinami rzadkimi i reliktowymi
Bagno Grzybna	1980	6,26 ha	Tuchola	torfowiskowy	śródlądne torfowisko
Jeziorka Kozie	1984	12,30 ha	Tuchola	torfowiskowy	zarastające jeziora z roślinnością torfowisk wysokich
Czapliniec Koźliny	1996	23,21 ha	Lubiewo	faunistyczny - ornitologiczny	stanowisko lęgowe czapli siewej
Dolina Rzeki Brdy	1994	1681,5 ha	Tuchola, Cekcyn, Gostycyn	krajobrazowy	wyjątkowe walory krajobrazowe
Źródła rzeki Stążki	1993	250,02 ha	Tuchola	krajobrazowy	fragment rzeki Stążki, wraz z jej źródłami

Źródło: Opracowanie własne na podstawie serwisów internetowych KPODR w Przysieku oraz Lasów Państwowych

Według ustawy o ochronie przyrody, **obszary chronionego krajobrazu** są to wyróżniające się krajobrazowo tereny o różnych typach ekosystemów, których zagospodarowanie powinno zapewnić stan względnej równowagi ekologicznej systemów przyrodniczych. W Polsce utworzono 392 obszary chronionego krajobrazu, zajmujące łącznie 6821,3 tys. ha, co stanowi 21,8% powierzchni kraju, w granicach województwa kujawsko-

pomorskiego wyznaczonych jest 31 obszarów chronionego krajobrazu, o łącznej powierzchni 335 116,7 ha (18,7% powierzchni województwa). Na terenie powiatu leżą następujące obszary: *Śliwicki* – zajmujący łącznie powierzchnię 26487,0 ha i będący jedną z największych tego typu form ochrony w województwie, *Doliny Kamionki* (niewielki obszar leżący w całości na terenie powiatu), *Doliny Sępólny* (niewielki obszar leżący na pograniczu gminy Gostycyn i Koronowo) oraz Zalewu Koronowskiego (jest to bardzo rozległy obszar o łącznej powierzchni prawie 29 tys. ha, z czego północna część leży na terenie gmin Gostycyn i Lubiewo). Gospodarowanie na tych terenach podlega podobnym (lecz o mniej surowym reżimie) ograniczeniom, jakie obowiązują na obszarach parków krajobrazowych. Chroni się tutaj zarówno przyrodnicze, jak i kulturowe elementy krajobrazu. Ze szczególną uwagą podchodzi się do gospodarki wodno-ściekowej i problemu zagospodarowania odpadów. Obszary chronionego krajobrazu pełnią rolę płatów i korytarzy ekologicznych, łączących cenniejsze przyrodniczo obiekty w jeden spójny system ekologiczny. Przestrzennie pokrywają się na ogół z przebiegiem dolin rzecznych.

Zespół przyrodniczo-krajobrazowy wyznacza się w celu ochrony wyjątkowo cennych fragmentów krajobrazu naturalnego i kulturowego, dla zachowania jego wartości estetycznych lub widokowych. Na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego utworzono dotychczas 5 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, zajmujących łącznie powierzchnię 1567,4 ha. Na terenie powiatu są 2 obiekty tego typu (spośród 5 ogółem w województwie), utworzone w roku 1997 i leżące w granicach Wdeckiego Parku Krajobrazowego.

W zespole przyrodniczo-krajobrazowym „Dolina Rzeki Ryszki” przedmiotem ochrony jest dolina tejże rzeki mocno wcięta w równinę sandrową Borów Tucholskich, zróżnicowana pod względem florystyczno - fitosocjologicznym i charakteryzująca się niezwykle malowniczym krajobrazem. Urody temu obiektowi nadają ekstensywnie użytkowane łąki z licznymi zbiorowiskami turzyc. Położony jest w granicach gmin: Cekcyn, Lniano, Osie i ma powierzchnię ogólną 358,41 ha.

Zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Dolina Rzeki Prusiny” leży w gminach Śliwice i Osie. Występuje tu wiele rzadkich gatunków roślin charakterystycznych dla siedlisk łąkowych. Obszar jest uważany za wyjątkowo zróżnicowany geomorfologicznie i krajobrazowo. Łącznie zajmuje ponad 230 ha.

Niewielka część powiatu jest włączana do systemu **Natura 2000**. Jest to specjalny obszar ochrony siedlisk zaproponowany przez organizacje pozarządowe w ramach tzw. „Shadow List” w 2006 r oznaczony jako PLH 040023 „Dolina Brdy i Stażki w Borach Tucholskich”. Obszar o powierzchni 3948,35 ha obejmuje Fragment Tucholskiego Parku Krajobrazowego z dolinami Brdy i Stażki - w większości obszar pokrywa się obecnymi tu rezerwatami przyrody (jest nieco szerszy, niż obszar chroniony na prawach rezerwatu). Obszar stanowi „reprezentatywną próbkę” przyrody zachodniej części Borów Tucholskich. Aż 93% powierzchni stanowią lasy, a tylko 5% tereny rolne – w tym łąki i pastwiska.

Stwierdzono występowanie 8 typów siedlisk przyrodniczych wymagających ochrony z Załącznika II Dyrektywy Siedliskowej. Przedmiotem ochrony są naturalne siedliska przyrodnicze oraz występujące na danym obszarze gatunki roślin i zwierząt.

Oceniając **charakter walorów i stan ochrony przyrody w poszczególnych gminach**, należy zwrócić uwagę na następujące uwarunkowania:

- **gmina Cekcyn** – gmina prawie w całości objęta jest ochroną w randze parku krajobrazowego (mniejsza zachodnia część) oraz otuliny parku i obszaru chronionego krajobrazu (pozostała część gminy); na jej terenie leżą także rezerваты przyrody (w tym między innymi – rezerwat Cisy Staropolskie. Pod względem rangi walorów przyrodniczych (zarówno wartości ekologicznej, jak też przydatności dla turystyki, bogactwa zasobów i stopnia przekształceń antropogennych) jest to najcenniejszy obszar w powiecie. Uwagę zwraca znaczne zalesienie, duża jeziorność, obecność rzek (oprócz Brdy także Bielskiej Strugi, Stażki)
- **gmina Gostycyn** – gmina o najmniejszych walorach przyrodniczych na terenie powiatu, co wiąże się z faktem małego zalesienia i występowania dobrej jakości gleb, stanowiących podstawę dla rozwoju, na większości

terenu gminy, rolnictwa i zagospodarowania typowego dla dobrze nierozwiniętych obszarów rolniczych; obszary cenne przyrodniczo znajdują się we wschodniej części gminy i są w randze parku krajobrazowego (niewielka część) oraz obszarów chronionego krajobrazu (w części jako otulina parku). Walory krajoznawcze prezentują także doliny Sępolenki i Kamionki, przecinające gminę równoleżnikowo.

- **gmina Kęsowo** – gmina w zdecydowanej większości leży na terenie Krajeńskiego Parku Krajobrazowego. Małe zalesienie i rolnicze wykorzystanie większości gminy, powoduje wrażenie, iż nie są to obszary szczególnie cenne przyrodniczo, ale należy pamiętać o założeniach utworzenia Krajeńskiego PK, związanych właśnie z zachowaniem tego typu krajobrazu. Na szczególną uwagę ze względów ekologicznych zasługują: rozległe obniżenie w zachodniej części gminy oraz dolina Kamionki.
- **gmina Lubiewo** – chroniona (w randze obszaru chronionego krajobrazu i otuliny parku) jest północna i zachodnia część gminy (ok. 2/5 powierzchni ogólnej) obejmująca dolinę Brdy, tereny zalesione i największe jeziora. Obszary te nie są szczególnie cenne przyrodniczo jednak wykazują bardzo korzystne walory dla rozwoju turystyki (jest to obszar koncentracji zagospodarowania turystycznego).
- **gmina Śliwice** – cały obszar gminy objęty jest ekologicznym systemem obszarów chronionych, przy czym większość (ok. 2/3) w randze obszaru chronionego krajobrazu, a pozostała część to parki krajobrazowe; na terenie gminy wyróżnia się zespół przyrodniczo-krajobrazowy rzeki Prusiny.
- **gmina Tuchola** – obszary bardzo cenne – obejmujące m.in. rezerваты przyrody, znajdują się we wschodniej i północnej części gminy, objętej ochroną w randze parku krajobrazowego i jego otuliny; uwagę zwraca przede wszystkim dolina Brdy; pod względem rangi zasobów przyrody, gmina lokuje się za gminą Cekcyn – wykazuje ten sam typ i charakter zasobów (stanowią one ciągłość przestrzenną z tymi w gminie Cekcyn), jednak zajmują tu one mniejszą powierzchnię i stanowią mniejszy udział w całej powierzchni gminy.

Formy chronione jako walory dla rozwoju turystyki i edukacji ekologicznej. Zasoby przyrodnicze powiatu są podstawowym elementem kształtowania jego atrakcyjności turystycznej. Ekologiczny system obszarów chronionych wzmacnia ich rangę, świadcząc o wysokiej jakości, małym stopniu przekształceń i walorach dydaktyczno-naukowych. Praktycznie wszystkie formy chronione są dostępne dla zwiedzających, w przypadku niektórych utrudnienia w dostępie związane są z ich specyficznym położeniem, a nie z polityką ochrony. Znaczna część cennych zasobów połączona jest szlakami pieszymi, ułatwiającymi systematyczną i ukierunkowaną penetrację, a przez niektóre rezerваты biegną szlaki wodne. Dobrze rozwinięta jest edukacja ekologiczna, będąca jednym z zadań służb ochrony przyrody. Na terenie Tucholskiego PK znajdują się trzy ścieżki edukacyjne: "Jelenia Wyspa" w dolinie rzeki Stażki, ścieżka przyrodniczo-leśna w Nadleśnictwie Woziwoda nad Brdą (przygotowane przez administrację Lasów Państwowych) oraz ścieżka hydrobiologiczna nad jeziorem Suszek (powiat chojnicki). W Woziwodzie funkcjonuje Zielona Szkoła oraz muzeum przyrodnicze przy nadleśnictwie. W Tucholi przy siedzibie Parku mieści się Muzeum Przyrodnicze Borów Tucholskich. Przy promocji walorów przyrodniczych należy zwracać uwagę na ich przestrzenną ciągłość z obszarami sąsiednimi. Wspólna oferta promująca zasoby sąsiednich powiatów Borów Tucholskich i Krajny jest pożądana zarówno ze względów ekologicznych, jak też rozwoju produktu turystycznego.

Podsumowanie. Najważniejsze problemy ekologiczne powiatu. Zasady ekopolityki

Powiat wykazuje bardzo złożoną sytuację ekologiczną. Składa się na nią szereg uwarunkowań, z których za najwładniejsze, to:

1. Specyficzna struktura użytkowania gruntów polegająca na niespotykanych w innych częściach województwa: bardzo małym udziale powierzchni rolnych i bardzo dużym udziale lasów.
2. Lasy na terenie gminy cechują się dobrą kondycją, dużą naturalnością, korzystnymi strukturami gatunkowymi, wiekiem, itp. Lasy w dużej mierze są przydatne dla turystyki, bardzo istotnie podnosząc atrakcyjność turystyczną obszaru oraz na potrzeby pozyskania drewna. Powiat zalicza się do istotnych

- obszarów prowadzenia gospodarki leśnej w województwie.
3. Gleby na terenie powiatu charakteryzują się dużym zróżnicowaniem, aczkolwiek nawet obszary występowania najlepszych gleb (są to niezbyt duże powierzchnie w gminach Gostycyn i Tuchola) nie należą w skali regionu do obszarów o najlepszych warunkach rozwoju rolnictwa. W pozostałych gminach jakość i przydatność rolnicza gleb w praktyce uniemożliwia rozwój wysokotowarowego nowoczesnego rolnictwa i zachęca raczej do przeznaczania gruntów do zalesień, wprowadzanie funkcji nierolniczych, względnie rozwój form ekstensywnych i niekonwencjonalnych.
 4. Uwagę zwraca duży udział gleb organicznych podlegających prawnej ochronie.
 5. Duża jest powierzchnia użytków zielonych o przeciętnej przydatności dla rolniczego wykorzystania.
 6. Powiat cechuje się bardzo niskim zanieczyszczeniem środowiska oraz stosunkowo małym stopniem przekształceń antropogenicznych. Pod tym względem należy do zdecydowanie najczystszych części województwa
 7. Bardzo dużą część powiatu objęta jest ekologicznym systemem obszarów chronionych. Znajdują się rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu oraz inne formy mniejszego znaczenia.
 8. Powiat charakteryzuje się występowaniem specyficznych form morfologicznych będących skutkiem procesów występujących w następstwie działalności lądolodu oraz procesów fluwio-glacialnych – efektem tego jest bardzo atrakcyjna, a w niektórych częściach powiatu – bardzo zróżnicowana – rzeźba terenu znacznie podnosząca walory krajobrazowe.
 9. Powiat charakteryzuje się występowaniem bogatej sieci hydrologicznej, tworzonej przez liczne jeziora oraz system rzeki Brdy, obejmującej jej środkowy odcinek z kilkoma dopływami. W południowej części powiatu leży północny skraj Zbiornika Koronowskiego. Wody na terenie powiatu charakteryzują się dosyć dobrą jakością (stan czystości) oraz w wielu przypadkach – wysoką przydatnością dla wykorzystania turystycznego. Częściowo są chronione – nawet w randze rezerwatów przyrody – co jednak nie stanowi przeszkody dla ich turystycznego wykorzystania (edukacja ekologiczna, szlaki turystyczne).
 10. Rzeka Brda stanowi źródło wody dla mieszkańców Bydgoszczy, co wymusza w całym jej dorzeczu utrzymanie wysokich rygorów w zakresie gospodarki wodno-ściekowej. W zakresie zasobów wód podziemnych powiat leży praktycznie poza głównymi zbiornikami wód podziemnych.

Powyższe uwarunkowania wymagają prowadzenia szczególnych rodzajów polityki rozwoju, zmierzającej do ich zachowania w dobrym stanie, wzmocnienie rangi, wykorzystania gospodarczego (zwłaszcza turystycznego) oraz nieograniczania szeroko rozumianych możliwości rozwoju społeczno-gospodarczego i kształtowania warunków życia lokalnych mieszkańców. Wśród pożądanych działań (kierunków rozwoju) wyróżnić można:

1. Prowadzenie racjonalnej polityki przestrzennej w kierunku koncentracji zainwestowania oraz przeciwdziałaniu rozpraszaniu osadnictwa poprzez preferowanie terenów rozwojowych w wybranych miejscowościach i ograniczanie rozwoju niektórych miejscowości.
2. Racjonalny balans pomiędzy ochroną przyrody a rozwojem społeczno-gospodarczym, w tym zwłaszcza wyznaczanie terenów pod rozwój budownictwa mieszkaniowego o charakterze rezydencjalnym („drugich domów”, domów letniskowych dla długich – wielotygodniowych - pobyków), w celu pozyskania nowych stałych lub czasowych mieszkańców.
3. Kontynuowanie prac w zakresie rozwoju sieci wodno-kanalizacyjnych.
4. Sukcesywna poprawa stanu dróg, zwłaszcza w obszarach atrakcyjnych dla turystyki. Działanie to oprócz poprawy bezpieczeństwa i ułatwienia penetracji turystycznej, służy także kanalizowaniu ruchu na odcinkach optymalnych z punktu widzenia ochrony zasobów.
5. Dalsze zalesianie gleb o niskiej przydatności rolniczej. Wprowadzanie zalesień i zadrzewień sródpołnych. Zalesianie bezpośredniego sąsiedztwa jezior i rzek w celu ich ochrony oraz poprawy walorów estetycznych.

6. Kontynuowanie prac zmierzających do udostępnienia terenów najatrakcyjniejszych i rozwoju funkcji edukacyjnych w obszarach atrakcyjnych, poprzez wyznaczenie szlaków, tras i ścieżek (dla turystyki pieszej, rowerowej, wodnej, konnej, motorowej), wyznaczenie punktów widokowych, realizację oznaczeń, punktów informacyjnych, promocję zewnętrzną.
7. Bezwzględne promowanie zagospodarowania przestrzeni w sposób kultywujący lokalne zwyczaje, formy i tradycje (w tym także poprzez wprowadzanie rygorów architektonicznych).
8. Wstrzymanie melioracji odwadniających.
9. Przestrzeganie innych ogólnie znanych lub wynikających z przepisów sposobów ochrony przyrody i krajobrazu.

SFERA SPOŁECZNA

PROCESY I STRUKTURY DEMOGRAFICZNE

Zmiany liczby ludności

Powiat w ostatnich latach charakteryzuje się stagnacją liczby mieszkańców. Pomijając obszary podmiejskie, które notują szybki przyrost zaludnienia, tak małe zmiany liczby mieszkańców są zjawiskiem typowym (np. przeciętnie na obszarach wiejskich województwa, pomimo że corocznie notuje się nieco większą liczbę ludności, w całym analizowanym 10-letnim okresie łączny wzrost wyniósł tylko 0,6%).

W okresie 10 lat (1997-2006) liczba mieszkańców powiatu zmieniała się bardzo nieznacznie. Różnica pomiędzy jej minimalną (w 1999 r.), a maksymalną (w 1998 r.) wielkością wyniosła zaledwie nieco ponad 800 osób, a więc niespełna 2%. Coroczne wahania liczby mieszkańców są również bardzo niewielkie, a począwszy od roku 1998 co roku notuje się nieco wyższą liczbę ludności.

W skali poszczególnych gmin notuje się jednak istotne zróżnicowania:

- bardzo wyraźny spadek liczby mieszkańców zanotowano w gminie Gostycyn – liczba ludności w ciągu 10 lat zmniejszyła się o ponad 5% (o 280 osób) – wprawdzie na terenie województwa są gminy, które w analogicznym okresie straciły nawet ok. 10% zaludnienia, niemniej jednak pod tym względem gmina Gostycyn wyróżnia się wśród gmin, a spadek jest zauważalny;
- spadek liczby ludności o ponad 3,5% zanotowała także gmina Kęsowo;
- obiektywnie mały, ale na tle innych gmin duży wzrost zaludnienia zanotowała gmina Śliwice – w ciągu 10 lat liczba mieszkańców wzrosła o ok. 200 osób, czyli o prawie 4%; na terenie województwa w gminach podmiejskich (w powiatach bydgoskim i toruńskim) notowano w tym okresie znacznie większe wzrosty, ale wśród tradycyjnych obszarów wiejskich, położonych poza oddziaływaniem dużych miast, tak duży wzrost jest nietypowy i pozytywnie wyróżnia gminę Śliwice;
- na pozostałych obszarach powiatu zmiany liczby ludności były na tyle niewielkie (obecnie różnią się o kilkadziesiąt osób w stosunku do roku 1997), że z punktu widzenia uwarunkowań rozwoju są praktycznie pomijalne.

W przypadku gmin Gostycyn i Kęsowo ewentualne utrzymywanie tendencji spadkowej w kolejnych latach będzie groźne dla dalszego rozwoju. W pozostałych gminach zmiany mają charakter neutralny.

Tab. Zmiany liczby ludności w gminach powiatu

jednostka	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
liczba ludności										
Tuchola - miasto	14177	14235	14038	14071	13999	13908	13937	13976	13975	13957
Cekcyn	6396	6467	6367	6364	6365	6409	6396	6401	6427	6488
Gostycyn	5450	5442	5283	5263	5246	5245	5203	5185	5194	5170
Kęsowo	4548	4557	4424	4435	4437	4430	4410	4400	4365	4385
Lubiewo	5807	5758	5615	5585	5612	5615	5652	5651	5726	5705
Śliwice	5262	5265	5255	5312	5348	5360	5402	5421	5434	5465
Tuchola – o.w.	6057	6093	6006	5982	6021	6100	6098	6092	6110	6128
W.K-P – o.w.	794527	790790	774978	777422	780320	783783	787260	791405	795638	799121
W.K-P - łącznie	2098018	2100106	2068864	2067817	2069747	2069166	2068142	2068258	2068253	2066371
powiat razem	47697	47817	46988	47012	47028	47067	47098	47126	47231	47298
dynamika – rok 1997=100										
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
Tuchola - miasto	100,4	99,0	99,3	98,7	98,1	98,3	98,6	98,6	98,4	
Cekcyn	101,1	99,5	99,5	99,5	100,2	100,0	100,1	100,5	101,4	
Gostycyn	99,9	96,9	96,6	96,3	96,2	95,5	95,1	95,3	94,9	
Kęsowo	100,2	97,3	97,5	97,6	97,4	97,0	96,7	96,0	96,4	
Lubiewo	99,2	96,7	96,2	96,6	96,7	97,3	97,3	98,6	98,2	
Śliwice	100,1	99,9	101,0	101,6	101,9	102,7	103,0	103,3	103,9	
Tuchola – o.w.	100,6	99,2	98,8	99,4	100,7	100,7	100,6	100,9	101,2	
W.K-P – o.w.	99,5	97,5	97,8	98,2	98,6	99,1	99,6	100,1	100,6	
W.K-P - łącznie	100,1	98,6	98,6	98,7	98,6	98,6	98,6	98,6	98,5	
powiat razem	100,3	98,5	98,6	98,6	98,7	98,7	98,8	99,0	99,2	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

Ruch naturalny

Urodzenia

W analizowanym dziesięcioleciu (1996-2005) na terenie powiatu notuje się zmniejszenie liczby urodzeń. Wyraźny coroczny spadek liczby urodzeń miał miejsce zwłaszcza w końcu lat 90-tych i o ile w roku 1995 zanotowano 670 urodzeń, to w 2000 – tylko 550, a więc o 18% mniej. W kolejnych latach liczba urodzeń także zmniejszała się, jednak znacznie wolniej – w roku 2004 wyniosła tylko 502. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy jej wzrost w roku 2005 (536) jest zapowiedzią zmiany trendu.

Powyższy proces jest odzwierciedleniem tendencji panującej w całym województwie i nie jest nietypowy – także skala i tempo zmian są bardzo podobne do przeciętnych w województwie na obszarach wiejskich.

W poszczególnych gminach obserwuje się jednak zróżnicowaną sytuację:

- w **mieście Tuchola** wyraźny spadek widoczny był tylko w końcu lat 90-tych, natomiast później sytuacja ustabilizowała się i od roku 2001 nie jest możliwe określenie kierunku trendu – corocznie rodzi się ok. 120 lub ok. 140 osób;
- w **gminie Cekcyn** w całym analizowanym okresie nie zanotowano znaczącego spadku liczby urodzeń – maksymalna ich liczba wynosiła 94 (w roku 1997), a minimalna – 70, przy czym wartość minimalną zanotowano zarówno w roku 1999, jak i 2004, natomiast w pozostałych latach wynosiła ona 70-80 i nie wykazywała wyraźnej tendencji rosnącej lub malejącej;
- w **gminie Gostycyn** najniższe wartości (52 i 54) zanotowano w latach 2003-2004 i są one wyraźnie niższe od notowanych w końcu lat 90-tych (średnio ok. 70); wprawdzie w roku 2005 zanotowano wyraźny wzrost, lecz nie jest możliwe stwierdzenie, czy jest to przełamanie niekorzystnego trendu, czy tylko jednorazowa poprawa sytuacji;
- w **gminie Kęsowo** liczba urodzeń zmniejszyła się z około 70 do ok. 40-50, a minimalna – w roku 2005 wyniosła tylko 34; spośród wszystkich gmin powiatu, właśnie gmina Kęsowo zanotowała największy spadek liczby urodzeń;

- w **gminie Lubiewo** w końcu lat 90-tych liczba urodzeń wynosiła ok. 90; minimalna w roku 2003 była aż o 1/3 niższa (59), ale już w latach 2004 i 2005 zanotowano wyraźny wzrost (np. w roku 2005 liczba urodzeń wyniosła 81, co jest najwyższą liczbą po roku 1998);
- w **gminie Śliwice** praktycznie nie notuje się zmniejszenia liczby urodzeń – obserwuje się duże coroczne wahania – maksymalna w roku 1996 wyniosła 92, podczas gdy minimalna – rok później - 62, ale średnia roczna dla pierwszej części analizowanego okresu wynosiła 77, podczas gdy dla drugiej – 76;
- **na obszarach wiejskich gminy Tuchola** także mają miejsce coroczne duże wahania liczby urodzeń, jednak zaznacza się tendencja spadkowa – w ostatnich latach liczba urodzeń wynosi ok. 70, podczas gdy w II połowie lat 90-tych wynosiła przeciętnie ok. 85.

Poszczególne gminy wykazują także duże zróżnicowanie wskaźników urodzeń odniesionych do liczby mieszkańców. W ciągu ostatnich lat, wyraźnie lepsze wartości od średnich wojewódzkich dla obszarów wiejskich wykazują gminy: Śliwice (gdzie od roku 2001 rokrocznie wskaźnik jest znacznie wyższy od średniej) i Lubiewo. W gminie Kęsowo w ostatnich latach wskaźnik jest corocznie gorszy (niekiedy znacznie) od średnich. W roku 2005 gmina zanotowała niezwykle niski wskaźnik urodzeń – wyniósł on tylko 7,8/1000 mk, podczas gdy w gminach Cekcyn, Gostycyn i Tuchola wynosił ok. 11-13/1000 - w gminach Śliwice i Lubiewo nawet ok 14/1000.

Pozostałe obszary powiatu notują wskaźniki typowe- nie wyróżniające na tle średnich wojewódzkich.

Warto także zauważyć, że w części gmin, w związku ze zmniejszeniem liczby ludności, spadek liczby urodzeń nie skutkował znacznym spadkiem wskaźnika urodzeń. W gminach Cekcyn i Gostycyn wskaźnik zmniejszył się z ok. 12-14 do ok. 11-12/1000 mk. W gminach Lubiewo i Śliwice, gdzie na początku analizowanego okresu notowano bardzo wysokie wskaźniki (15-17/1000), zmniejszyły się one o 3-4 i są one nadal, na tle innych obszarów, bardzo wysokie (12-14). Silniejszy spadek zanotowano na obszarach wiejskich w gminie Tuchola – z ok. 16-17 do ok. 11-12, a przede wszystkim w gminie Kęsowo (maksymalny wynosił 16,1 a minimalny – tylko 7,8). Miasto Tuchola wykazuje utrzymywanie wskaźnika na poziomie przeciętnie ok. 9/1000 co jest wartością tylko nieznacznie mniejszą, niż w końcu lat 90-tych.

Zgony

Liczba zgonów na terenie powiatu w całym analizowanym okresie utrzymuje się na zbliżonym poziomie i wynosi od 400 do 500 rocznie (minimalna wartość - w roku 2001 wyniosła 401, podczas gdy maksymalna - w roku 1997 - 490). Liczba zgonów charakteryzuje się dość dużą coroczną zmiennością, jednak w okresie wieloletnim w praktyce nie zaznacza się ani trend malejący, ani rosnący. Świadczy o tym fakt, że liczba zgonów w pierwszej 5-letce badanego okresu wyniosła 2285, podczas gdy w drugiej - 2224, a więc była niemal równa. W poszczególnych gminach liczba i wskaźnik zgonów przyjmują następujące wartości:

- **Cekcyn** - liczba zgonów w ostatnich latach wynosi ok. 55-75, choć coroczne zmiany przekraczają nawet 20, a więc zmienność liczby jest bardzo wysoka. Nie zaznacza się żaden trend. W ciągu ostatnich 5 lat, wskaźniki zgonów na 1000 mk należały zarówno do wysokich (prawie 12), jak i bardzo niskich (poniżej 8,5);
- **Gostycyn** - w ostatnich latach gmina notuje wyższą liczbę zgonów niż w II połowie lat 90-tych (w ciągu ostatniej 5-letki dwukrotnie liczba przekroczyła 60, podczas gdy w okresie 1996-2000 nigdy nie była wyższa od 52); wprawdzie w roku 2005 gmina zanotowała bardzo korzystny wskaźnik (niespełna 8/1000) jednak w poprzednich kilku latach wartości były wysokie (nawet 12/1000);
- **Kęsowo** - liczba zgonów jest obecnie nieco niższa, niż w II połowie lat 90-tych i wynosi ok. 40 rocznie (minimalna - w roku 2001 wyniosła tylko 28); gmina notuje najmniejszą bezwzględnie liczbę zgonów w powiecie (co wynika z faktu najmniejszej liczby mieszkańców); wskaźnik zgonów na 1000 mk w ostatnich latach jest w gminie niski lub średni;
- **Lubiewo** - liczba zgonów wynosi w ostatnich latach przeciętnie ok. 50 i jest wyraźnie niższa niż kilka lat wcześniej, gdy średnio wynosiła ok. 60; w ostatnich 5 latach gmina wykazuje bardzo niskie wskaźniki zgonów, ponadto są one wyraźnie lepsze (nawet o 2-4/1000 mk lepsze) niż w II połowie lat 90-tych; pod względem wskaźnika zgonów gmina wykazuje w ostatnich latach najlepszą sytuację wśród obszarów wiejskich w

powiecie;

- **Śliwice** - liczba zgonów jest w ostatnich latach niższa, niż w II połowie lat 90-tych i wynosi przeciętnie ok. 50 (choć w roku 2002 jednorazowo zanotowano bardzo wysoką wartość - 72), podczas gdy w II połowie lat 90-tych przeciętna przekraczała 60; wskaźnik liczby zgonów na 1000 mk który w II połowie lat 90-tych był bardzo wysoki (11-13/1000), obecnie sytuuje gminę w okolicach wartości niskich i średnich, zanotowano więc znaczną poprawę;
- **na obszarach wiejskich gminy Tuchola** liczba zgonów podlega bardzo dużym corocznym wahaniom (np. w 1996 roku wynosiła 47, a rok później - 80) wskutek czego trudno jest wskazać wyraźną tendencję, obecnie najczęściej rocznie umiera ok. 70 osób; przez cały badany okres utrzymują się tu bardzo wysokie wskaźniki zgonów - wprawdzie w pojedynczych latach bywają one niskie (ok 8/1000) jednak bardzo często przekraczają 12, a nawet 13/1000 mk; w ostatnich latach gmina wyraźnie odstaje od pozostałych gmin powiatu bardzo wysokim wskaźnikiem (wyższym aż o 3-5/1000 mk);
- **w mieście Tuchola** liczba zgonów utrzymuje się w całym okresie na zbliżonym poziomie ok. 120 (tylko w roku 2003 zanotowano jednorazowy wzrost do poziomu 141, a w 2000 zanotowano minimalną liczbę - niespełna 100); wskaźnik zgonów jest bardzo stabilny i wynosi najczęściej 8-9/1000 i jest obiektywnie niski.

Wskaźnik zgonów na 1000 mk jest w gminach silnie zróżnicowany. Najlepszą sytuacją wykazuje gmina Lubiewo, gdzie w ostatnich latach wartości są nieco lepsze od średnich. Z kolei zdecydowanie najgorsze wskaźniki - wyraźnie gorsze do średnich - cechują obszary wiejskie gminy Tuchola. W pozostałych gminach wskaźnik zgonów jest generalnie podobny do średniej wojewódzkiej dla obszarów wiejskich, choć notuje się jego coroczną zmienność, stąd w niektórych latach gminy przybierają wartości znacznie korzystniejsze, a w innych - mniej korzystne. Np. gmina Kęsowo notowała niezwykle korzystny wskaźnik w latach 2000-02, podczas gdy w latach 2003-04 był on wyraźnie gorszy.

Gminy powiatu, z wyjątkiem gminy Tuchola, nie odbiegają jednak od wartości średnich dla województwa, a wskaźnik zgonów stanowi neutralne uwarunkowanie rozwoju.

Przyrost naturalny

Malejąca liczba urodzeń przy utrzymywaniu się na zbliżonym poziomie liczby zgonów, skutkuje malejącym przyrostem naturalnym. Maksymalna jego wartość - w roku 1996 - wynosiła 230, a minimalna - w roku 2004 - tylko 31. W czasie pierwszych pięciu lat badanego okresu łącznie przyrost wyniósł w powiecie 770 osób, podczas gdy w czasie kolejnych 5 lat - tylko 456. Niepokojący jest fakt, iż w ostatnich latach aż w 4 gminach zdarzały się lata z przyrostem ujemnym, przy czym na obszarach wiejskich gminy Tuchola w okresie 2003-05 corocznie notuje się przyrost ujemny. Często są też przypadki, gdy przyrost w gminie jest dodatni, ale wynosi zaledwie kilka osób, podczas gdy w II połowie lat 90-tych przyrost wynosił co najmniej kilkanaście, a często kilkadziesiąt osób rocznie w każdej z gmin (ujemne przyrosty były niezwykle rzadkie). W ciągu ostatnich 5 lat, łączny przyrost naturalny wynosił:

- **w mieście Tuchola** - 71, czyli 1,0 na 1000 mk;
- **na obszarach wiejskich gminy Tuchola** - 45, czyli 1,5 na 1000 mk;
- **w gminie Cekcyn** - 61, czyli 1,9 na 1000 mk;
- **w gminie Gostycyn** - 32, czyli 1,2 na 1000 mk;
- **w gminie Kęsowo** - 31, czyli 1,4 na 1000 mk;
- **w gminie Lubiewo** - 105, czyli 3,7 na 1000 mk;
- **w gminie Śliwice** - 111, czyli 4,1 na 1000 mk.

Z powyższego zestawienia wynika, że najkorzystniej procesy te zachodziły w gminach Śliwice i Lubiewo, a najbardziej niekorzystny przebieg ruchu naturalnego dotyczył gminy Tuchola (zarówno miasta, jak i obszarów wiejskich).

Gmina Lubiewo oraz miasto Tuchola są jedynymi jednostkami, w których w ciągu ostatnich 10 lat ani raz nie wystąpił ujemny przyrost naturalny.

Wskaźnik przyrostu naturalnego wykazuje we wszystkich gminach corocznie dużą zmienność, co jest pochodną zmienności zarówno wskaźnika urodzeń, jak i zgonów. Coroczne wahania są bardzo duże, co utrudnia wyciąganie ogólnych wniosków – np. w gminie Śliwice, w okresie 2000-03 wskaźnik wynosił w kolejnych latach: 0.2, 6.9, 1.1, 6.1. Na uwagę zasługują jednak następujące prawidłowości:

- średnia wojewódzka dla ludności wiejskiej w analizowanym okresie zmniejszyła się 2-krotnie z 3,9 do 1,9;
- wskaźnik przeciętny dla powiatu jest dla ostatnich kilku lat bardzo zbliżony do średniej wojewódzkiej;
- poszczególne gminy bardzo różnią się uśrednioną wartością wskaźnika dla ostatnich lat – np. gminy Śliwice i Lubiewo notują wskaźnik zdecydowanie (około 2-krotnie) lepszy, gmina Cekcyn – zbliżony, a pozostałe – gorszy od średniej, przy czym najniższe notują gmina Gostycyn i miasto Tuchola;
- na obszarach wiejskich gminy Tuchola w okresie 2003-05 zanotowano wyłącznie ujemne wartości wskaźnika.

Śmiertelność niemowląt

Zagadnieniem, w zakresie którego powiat tucholski zdecydowanie wyróżnia się negatywnie na tle innych obszarów jest trwale wysoki poziom śmiertelności niemowląt – pomimo wyraźnych w ostatnich latach zmian związanych z obniżaniem śmiertelności niemowląt, wciąż utrzymuje się wysoka dysproporcja pomiędzy wskaźnikami dla województwa i dla powiatu.

Analiza sytuacji w gminach prowadzi do wniosku, że zdecydowanie najbardziej niekorzystna sytuacja ma miejsce w gminie Lubiewo, która w dużej mierze odpowiada za wysoki wskaźnik w całym powiecie. W dziesięcioleciu 1996-2005 na terenie powiatu zanotowano łącznie 56 zgonów niemowląt. Z tej liczby aż 14, czyli 25% zanotowano w gminie Lubiewo – podkreślić należy, że wielkość ta była znacznie większa, niż udział tej gminy w liczbie urodzeń – w tym okresie zaledwie 13,6% wszystkich urodzeń w powiecie dotyczyło mieszkańców gminy Lubiewo. Śmiertelność niemowląt w tej gminie jest więc około 2-krotnie wyższa niż w pozostałych gminach (w stosunku do prezentującej najniższy wskaźnik gminy Cekcyn, wskaźnik w gminie Lubiewo jest ponad 2,5-krotnie wyższy).

Tak duże dysproporcje, mające charakter wieloletni, wobec stosunkowo małych różnicowań pomiędzy pozostałymi gminami powiatu, mogą wskazywać na gorszą, niż w pozostałych gminach, opiekę medyczną nad kobietami w ciąży i/lub niemowlakami.

Ruch migracyjny

Ruch migracyjny odgrywa stosunkowo niewielką rolę w kształtowaniu liczby mieszkańców powiatu. W okresie 1998 – 2005, który poddano szczegółowym analizom dotyczącym migracji, w skali całego powiatu liczba ludności zmniejszyła się o 340 osób, co stanowi 0,7% liczby mieszkańców powiatu w roku 1998. W skali poszczególnych gmin sytuacja była zróżnicowana, i tak:

- największe straty w liczbie mieszkańców zanotowały gminy Gostycyn (125 osób w ciągu 8 lat), Kęsowo (129) i Lubiewo (115) – zmiana liczby mieszkańców dotyczyła tu od 2,0 do 2,8% liczby mieszkańców w roku 1998, była więc relatywnie mała, ale zauważalna;
- w gminach Śliwice (saldo -11), Cekcyn (saldo +1) oraz w mieście Tuchola (saldo -2) zmiany są niezauważalne;
- na obszarach wiejskich gminy Tuchola zanotowano wyraźne saldo dodatnie (41 osób, a spośród 8 badanych lat dodatnie lub zerowe saldo miało miejsce w 5) – skala zmian jest tu wprawdzie minimalna i nie mającą żadnego znaczenia z punktu widzenia rozwoju gminy, ale godny odnotowania jest fakt pozytywnego salda.

Podkreślić należy, iż począwszy od końca lat 80-tych ruch migracyjny uległ znacznego zahamowaniu i jego skala jest obecnie dużo mniejsza, niż w latach poprzednich. Jednocześnie jednak zaszły istotne zmiany w kierunkach migracji – o ile jeszcze w latach 80-tych obszary wiejskie traciły ludność wskutek migracji, to w kolejnych latach saldo było bliższe równowagi (głównie wskutek zahamowania odpływu), a nawet niekiedy nieznacznie dodatnie (czyli napływ przewyższał odpływ). Zaszły także bardzo zasadnicze zmiany w rozkładzie przestrzennym migracji – bardzo duże natężenie ruchu ma miejsce w strefach podmiejskich dużych miast (np. gminy powiatu bydgoskiego notują niezwykle wysokie wskaźniki napływu migracyjnego), ale jednocześnie na obszarach tradycyjnie wiejskich spadek skali migracji spowodował, że przestały one odgrywać znaczącą rolę w

kształtowaniu liczby ludności (choć w zdecydowanej większości przypadków powiaty ziemskie poza bydgoskim i toruńskim notują corocznie niewielkie salda ujemne). Wskutek tej różnicy tracą sens wskaźniki średnie dla obszarów wiejskich województwa, bowiem powiaty bydgoski i toruński wykazujące znaczny przyrost ludności w wyniku migracji równoważą niewielkie salda ujemne w pozostałych powiatach i wskaźnik średni jest całkowicie nieadekwatny.

W ostatnich latach pod względem przeciętnego wskaźnika napływu migracyjnego, gminy powiatu wykazywały wskaźniki bardzo zbliżone do notowanych w większości gmin – były to wskaźniki obiektywnie niskie lub średnie (wskaźniki dla gmin podmiejskich Bydgoszczy i Torunia, a nawet dla gmin bezpośrednio sąsiadujących z większymi miastami powiatowymi – jak Inowrocław, Świecie, czy Brodnica – były wyraźnie wyższe, w powiatach bydgoskim i toruńskim – nawet kilkakrotnie wyższe). Pod względem przeciętnego wskaźnika odpływu wszystkie gminy powiatu wykazywały wartości typowe dla tradycyjnych obszarów wiejskich i były one obiektywnie niskie (niektóre z gmin województwa notują wskaźniki nawet ok. 2-krotnie wyższe). Obydwie składowe powodują, że także wieloletni wskaźnik salda migracji jest typowy (bardzo powszechny - spotykany w kilkudziesięciu gminach) i bardzo neutralny – oscyluje w okolicach równowagi napływu i odpływu (dla porównania - jest na terenie regionu kilkanaście gmin z bardzo wysokim pozytywnym saldem, rzędu ponad 20/1000 mk, ale także kilkanaście gmin z saldem rzędu -10/1000 mk).

Z analizy szczegółów przebiegu migracji na terenie powiatu w latach 1998-2005, należy zwrócić uwagę na następujące procesy i zjawiska:

- gminy Gostycyn i Kęsowo są jedynymi jednostkami w powiecie, gdzie corocznie notowano ujemne saldo migracji – wynosiło ono odpowiednio od 4 do 27 oraz od 5 do 28 osób rocznie;
- w mieście Tuchola notuje się praktycznie zrównoważone saldo migracji, chociaż tylko w latach 1999-2000 miasto zanotowało wysokie saldo dodatnie (łącznie 119 osób), podczas gdy w pozostałych latach saldo było ujemne
- w większości gmin zaznacza się wyraźna różnica w saldzie migracji w początkowej i końcowej części analizowanego okresu, polegająca na korzystniejszym przebiegu migracji w II połowie (lata 2002-05), niż w pierwszej (1998-01). W skali całego powiatu w pierwszej połowie ujemne saldo wyniosło 227 osób, podczas gdy w drugiej – tylko 113 osób. Na obszarach wiejskich gminy Tuchola w pierwszej połowie zanotowano saldo ujemne (36 osób), podczas gdy w drugiej – wysokie saldo dodatnie (77). Podobne zmiany (zmiana salda z ujemnego na dodatnie) choć w nieco mniejszej skali, zaszły też w gminach Śliwice i Cekcyn. W gminie Lubiewo wysokie saldo ujemne zostało zrównoważone. Jedynie w gminie Gostycyn wielkość salda jest podobna, a w mieście Tuchola, w drugiej połowie saldo jest zdecydowanie gorsze, niż w pierwszej.

Tab. Charakterystyka migracji w latach 1998-2005

jednostka	charakterystyka napływu	charakterystyka odpływu
Cekcyn	nie zaznacza się wyraźna tendencja, choć ogólna wielkość napływu nieco się zmniejsza – podkreślić trzeba bardzo dużą zmienność w cyklach rocznych (np. w roku 2003 – 39, w 2004 – 90)	wielkość odpływu nieznacznie się zmniejsza – o ile na początku wynosiła przeciętnie ok. 80 osób rocznie, to pod koniec okresu – przeciętnie ok. 70 osób rocznie
Gostycyn	przez cały analizowany okres wielkość napływu jest bardzo podobna i wynosi przeciętnie ok. 50 rocznie	wielkość odpływu nie ulega zasadniczym zmianom długookresowym i pomimo corocznej zmienności, średnio wynosi ok. 60-70 rocznie
Kęsowo	zaznacza się niewielka tendencja spadkowa – w ostatnich latach napływ rocznie wynosi przeciętnie ok. 45 osób	zaznacza się wyraźny spadek wielkości odpływu – z ok. 75 rocznie do ok. 55 rocznie
Lubiewo	napływ wykazuje coroczną dosyć dużą zmienność, ale nie wykazuje tendencji rosnącej lub malejącej – przeciętnie rocznie wynosi ok. 55 osób	zaznacza się wyraźny spadek wielkości odpływu – z ponad 80 rocznie do ok. 60 rocznie

Śliwice	w ostatnich latach napływ ustabilizował się na poziomie ok. 45-50 rocznie, nie wykazuje tendencji rosnącej lub malejącej	odpływ wykazuje nieznaczną tendencję malejącą (zmniejszenie z ok. 55 do ok. 45 rocznie)
o.w. Tuchola	napływ wykazuje nieznaczną tendencję rosnącą – z poziomu poniżej 80 do ok. 85 osób rocznie	odpływ wyraźnie się zmniejsza – o ile w końcu lat 90-tych wynosił ok. 90 rocznie, to obecnie jest to przeciętnie poniżej 70 osób
m. Tuchola	wyraźna tendencja spadkowa – obecnie napływ jest nawet o kilkadziesiąt procent niższy, niż w końcu lat 90-tych	wyraźny wzrost odpływu z ok. 150 do ok. 170 rocznie

Zródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych analiz.

Dla okresu 2003-05 przeanalizowano kierunki migracji z i do gmin na terenie powiatu. Dla większości gmin dominującym kierunkiem ruchu migracyjnego jest pozostała część województwa kujawsko-pomorskiego. Najsilniejsze związki z kujawsko-pomorskim wykazują gminy Cekcyn i Lubiewo oraz Gostycyn, w których to gminach co najmniej $\frac{3}{4}$ a często ponad $\frac{4}{5}$ całej wymiany odbywa się z tym województwem. Oprócz kujawsko-pomorskiego, najczęstszym kierunkiem migracji było województwo pomorskie. W przypadku gminy Śliwice większość osób osiedlających się na jej terenie pochodzi z pomorskiego, a prawie połowa osób migrujących z terenu gminy wybiera pomorskie na miejsce nowego zamieszkania. Bardzo silne związki z pomorskim wykazują także gminy Kęsowo oraz Tuchola. Spośród wszystkich powiatów województwa tucholski wykazuje najsilniejsze związki migracyjne z pomorskim. Jediną gminą, która wykazuje porównywalnie wysokie ciężenia jest Kamień Krajeński. Z pozostałymi województwami ruch migracyjny w powiecie jest bardzo nieliczny - uwagę zwraca województwo śląskie, z którego pochodzi stosunkowo największa liczba osób osiedlających się w powiecie, choć są to wartości nieporównywalnie małe w stosunku do wymiany z kujawsko-pomorskim i pomorskim.

Tab. Kierunki migracji w gminach powiatu

suma dla lat 2003-05	województwo, z którego pochodzą osoby osiedlające się w gminie				województwo, w którym osiedlają się osoby migrujące z gminy			
	kujawsko-pomorskie	pomorskie	kujawsko-pomorskie	pomorskie	kujawsko-pomorskie	pomorskie	kujawsko-pomorskie	pomorskie
	liczba osób		% wszystkich osób biorących udział w migracjach		liczba osób		% wszystkich osób biorących udział w migracjach	
Cekcyn	167	19	82,7	9,4	165	20	83,3	10,1
Gostycyn	101	12	75,4	9,0	150	17	79,4	9,0
Kęsowo	86	39	66,2	30,0	109	39	66,9	23,9
Lubiewo	133	18	80,1	10,8	132	15	84,1	9,6
Śliwice	64	68	44,1	46,9	62	55	50,0	44,4
m. Tuchola	280	65	70,9	16,5	309	115	62,9	23,4
o.w. Tuchola	153	75	59,3	29,1	115	72	54,3	34,0

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

Małżeństwa i rozwody

Pod względem wskaźników zawieranych małżeństw gminy powiatu tucholskiego wykazują sytuację podobną lub korzystniejszą od przeciętnych wartości wojewódzkich dla obszarów wiejskich. Lata 90-te (zwłaszcza pierwsza połowa) były okresem bardzo zauważalnego w stosunku do lat poprzednich, spadku liczby zawieranych małżeństw co związane było przede wszystkim ze zmianami społeczno-gospodarczymi, które nie sprzyjały funkcjonowaniu młodych rodzin, ale także było konsekwencją postępujących zmian w stylu życia. W ciągu ostatnich 10 lat na obszarach wiejskich województwa wciąż notuje się spadek liczby i wskaźnika zawieranych małżeństw, natomiast w powiecie tucholskim sytuacja wydaje się być bardziej stabilna, a zmiany – w części gmin – nie są tak silne. Zagadnienie przeanalizowano dla okresu 11 lat 1995-2005. W tym okresie zanotowano spadek wskaźników zawieranych małżeństw w gminach Gostycyn, Śliwice i na obszarach wiejskich gminy Tuchola (we wszystkich przypadkach – zauważalny) oraz w mieście Tuchola i gminie Lubiewo (stosunkowo niewielki). Minimalny wzrost miał miejsce w gminie Cekcyn. W skali całego powiatu wskaźnik

zmniejszył się o ok. 10% co było wartością porównywalną ze średnią wojewódzką. Wskaźniki w gminach wykazują dużą coroczną zmienność, jednak w ostatnich latach wyraźnie lepsze wartości od średniej wojewódzkiej dla obszarów wiejskich wykazują obszary wiejskie gminy Tuchola oraz gmina Lubiewo. Żadna z gmin w okresie kilkuletnim nie wykazuje wartości gorszych od przeciętnych.

Liczba zawieranych małżeństw wynosi w ostatnich latach przeciętnie:

- w gminach Cekcyn, Lubiewo i obszarach wiejskich gminy Tuchola – ok. 30-40
- w gminie Śliwice, Kęsowo Gostycyn – ok. 25-35
- w mieście Tuchola – ok. 70

Tab. Zmiany wskaźnika i liczby zawieranych małżeństw

jednostka	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
wskaźnik na 1000 mk											
Tuchola - miasto	4,2	5,1	5,4	4,4	6,3	6,1	4,9	5,0	4,2	5,1	5,2
Cekcyn	4,2	5,8	6,6	5,4	4,9	4,1	5,7	5,3	4,8	5,8	6,2
Gostycyn	8,3	6,0	5,7	5,1	7,6	6,3	5,0	6,1	5,0	6,2	5,6
Kęsowo	5,7	4,4	4,0	4,8	7,2	5,2	4,1	6,5	5,0	4,5	7,6
Lubiewo	8,0	5,7	7,4	5,6	7,1	5,7	6,6	7,1	5,3	5,1	8,2
Śliwice	5,8	8,7	4,6	8,7	6,5	5,6	6,0	4,3	5,2	3,7	6,6
Tuchola – o.w.	6,8	4,9	7,1	6,7	8,2	6,0	4,2	6,6	6,4	5,9	7,2
powiat tucholski	5,8	5,7	5,8	5,6	6,7	5,7	5,2	5,7	5,0	5,2	6,4
W.K-P – o.w.	6,3	6,2	6,4	6,2	6,3	6,0	5,7	5,3	5,3	5,3	5,9
W.K-P razem	5,7	5,7	5,7	5,7	5,9	5,8	5,3	5,1	5,1	5,0	5,6
liczba											
Tuchola - miasto	58	71	77	62	89	86	69	69	58	71	73
Cekcyn	27	37	42	35	31	26	36	34	31	37	40
Gostycyn	45	33	31	28	40	33	26	32	26	32	29
Kęsowo	26	20	18	22	32	23	18	29	22	20	33
Lubiewo	46	33	43	32	40	32	37	40	30	29	47
Śliwice	31	46	24	46	34	30	32	23	28	20	36
Tuchola – o.w.	41	30	43	41	49	36	25	40	39	36	44
powiat tucholski	274	270	278	266	315	266	243	267	234	245	302
W.K-P – o.w.	5034	4923	5046	4910	4904	4635	4437	4177	4171	4183	4732
W.K-P - razem	11898	11892	11907	11956	12262	11933	10998	10513	10457	10357	11650

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

Powiat tucholski należy do obszarów o stosunkowo małej liczbie i najniższym wskaźniku rozwodów. W ostatnich latach notuje się bardzo duży wzrost rozwodów – w okresie 1999-05 liczba rozwiązanych małżeństw zwiększyła się w skali województwa o prawie 70%, a w wielu powiatach zwiększyła się ponad dwu- a nawet ponad trzykrotnie. W powiecie tucholskim liczba rozwodów w okresie 2000-05 wykazywała systematyczny i silny wzrost – odpowiednio co roku wynosiła: 22, 23, 40, 36, 39, 60. Wskaźnik rozwodów w stosunku do liczby ludności jest jednak w powiecie bardzo niski - w 2005 roku wynosił 12,7/10000 mk co lokowało powiat wśród 3 powiatów o najniższych wartościach (dla porównania średnia wojewódzka wynosiła 20,7, większość powiatów ziemskich notowała wartości z przedziału 15-20, a największe miasta-powiaty grodzkie znacznie przekraczały 20).

Zarówno wskaźniki małżeństw, jak i rozwodów potwierdzają, iż społeczność powiatu wykazuje ponadprzeciętne na tle regionu przywiązanie do tradycyjnych wartości rodzinnych, co jest bardzo korzystnym uwarunkowaniem także o charakterze prorozwojowym.

Poziom wykształcenia ludności

Jednym z ważniejszych uwarunkowań szeroko rozumianego rozwoju danego obszaru jest poziom wykształcenia. Uważa się, że bezpośrednio wpływa na jakość życia mieszkańców, ze względu na istnienie zależności pomiędzy posiadanym wykształceniem, a szansami powodzenia na rynku pracy, zdolnością do

samozatrudniania (a więc także poziomem przedsiębiorczości) oraz poziomem dochodów ludności. Poziom wykształcenia jest badany w ramach Narodowych Spisów Powszechnych, stąd najnowsze dostępne dane dotyczą maja 2002 roku i ze względu na bardzo powszechne obecnie dążenie do edukacji, są zapewne zdezaktualizowane i mogą stanowić obecnie tylko pomocniczy i obciążony błędem wskaźnik.

W ramach Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 roku zbadano poziom wykształcenia ludności w wieku 13 i więcej lat. Na terenie powiatu tucholskiego w grupie tej znalazło się 38,6 tys. osób. Poszczególne poziomy wykształcenia wykazała następująca liczba osób: wyższe – 1926 osób, policealne – 781 osoby, średnie (maturalne) – 7382 osób, w tym ogólnokształcące – 1952 i zawodowe – 5430, zasadnicze zawodowe – 12642 osoby, podstawowe – 14831 osoby, podstawowe nieukończone i bez wykształcenia – 913; nie ustalono wykształcenia 120 osób.

Szczegółowe dane dla gmin powiatu przedstawiono w tabeli.

W każdej z gmin, w tym także na terenie miasta Tuchola, najczęstszym rodzajem wykształcenia jest wykształcenie podstawowe. Na obszarach wiejskich legitymuje się nim 40-44 % ogółu ludności, w Tucholi – ponad 30%. Przeciętnie około 1/3 ludności posiada wykształcenie zasadnicze zawodowe (wskaźnik ten jest niższy w Tucholi). Dostatecznie powszechne jest wykształcenie średnie (15-17%), przy czym zdecydowanie częstsze jest wykształcenie średnie zawodowe, a rzadsze (około 1/5 - 1/4 wszystkich osób z wykształceniem średnim) - średnie ogólnokształcące (cechą charakterystyczną jest fakt, że w tej grupie zdecydowanie dominują kobiety).

Tab. Struktury wykształcenia ludności w powiecie (dane NSP 2002 r.)

obszar	wyższe	policealne	średnie ogólnokształcące	średnie zawodowe	zasadnicze zawodowe	podstawowe	niepełne podstawowe i bez wykształcenia	nieustalone
liczba osób								
m. Tuchola	1036	417	975	2057	3385	3633	237	36
Cekcyn	196	68	177	697	1854	2104	126	11
Gostycyn	145	54	163	618	1434	1724	128	21
Kęsowo	93	44	151	407	1231	1580	91	4
Lubiewo	157	53	147	569	1722	1804	80	5
Śliwice	147	81	169	557	1379	1854	93	25
o. w. Tuchola	152	64	170	525	1637	2132	158	18
powiat razem	1926	781	1952	5430	12642	14831	913	120
struktura wykształcenia (% ogółu)								
m. Tuchola	8,8	3,5	8,3	17,5	28,7	30,9	2,0	0,3
Cekcyn	3,7	1,3	3,4	13,3	35,4	40,2	2,4	0,2
Gostycyn	3,4	1,3	3,8	14,4	33,4	40,2	3,0	0,5
Kęsowo	2,6	1,2	4,2	11,3	34,2	43,9	2,5	0,1
Lubiewo	3,5	1,2	3,2	12,5	38,0	39,8	1,8	0,1
Śliwice	3,4	1,9	3,9	12,9	32,0	43,1	2,2	0,6
o. w. Tuchola	3,1	1,3	3,5	10,8	33,7	43,9	3,3	0,4
powiat	5,0	2,0	5,1	14,1	32,8	38,4	2,4	0,3
W.K-P – o.w.	3,6	1,5	4,0	13,3	30,3	42,4	4,6	0,3
powiaty ziemskie	5,2	2,3	6,0	15,6	29,4	37,2	3,8	0,4

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych NSP i PSR 2002 r.

Wykształceniem wyższym na obszarach wiejskich powiatu wykazuje się od 2,6 do 3,7% ludności. Wskaźnik ten jest znacznie wyższy w Tucholi, gdzie wynosi prawie 9% (jest to wartość typowa dla tej klasy miast w

województwie). Ponad połowa całej ludności powiatu z wykształceniem wyższym, policealnym i średnim ogólnokształcącym zamieszkuje siedzibę powiatu.

Wskaźniki wykształcenia są silnie zróżnicowane według płci. Wśród kobiet zaznacza się bardzo duża grupa osób, które zakończyły edukację na poziomie podstawowym – na obszarach wiejskich sięga ona połowy (łącznie z podstawowym nieukończonym i bez wykształcenia), a nawet w Tucholi wynosi 1/3. Jednocześnie jednak duży jest udział kobiet z wykształceniem wyższym i policealnym – w każdej z gmin odsetek osób o takim wykształceniu jest znacznie wyższy, niż wśród mężczyzn. Opisana sytuacja jest wynikiem zaszczości kulturowych związanych z funkcjonowaniem społeczeństwa – zdecydowana większość kobiet zajmowała się domem i kończyła wykształcenie na obowiązkowej szkole podstawowej (co praktycznie uniemożliwiało podjęcie pracy zawodowej). Kobiety, które decydowały się na kontynuację nauki często osiągały wykształcenie wyższe. Cechą charakterystyczną jest też fakt, że kobiety posiadające wykształcenie średnie najczęściej decydowały się na szkoły ogólnokształcące, natomiast mężczyźni – na bardziej praktyczne z punktu widzenia późniejszego zatrudnienia – szkoły średnie zawodowe.

Zdecydowana większość mężczyzn kończyła edukację na poziomie szkoły zasadniczej zawodowej – ten rodzaj wykształcenia posiada ponad 40% ogółu mężczyzn. Wykształcenie średnie maturalne posiada ponad 22% kobiet i tylko 16% mężczyzn. Tylko 5% mężczyzn i aż 9% kobiet kontynuowało naukę po zakończeniu szkoły średniej (wykształcenie policealne i wyższe) – wskaźniki te są jednak nieco zawyżane przez Tucholę, ponieważ na obszarach wiejskich liczba kobiet z wykształceniem wyższym lub policealnym przekracza 6% tylko w gminie Śliwice (w Tucholi przekracza 15%).

Oceniając poziom wykształcenia mieszkańców gminy należy zwrócić uwagę na niekorzystny – bardzo wysoki udział osób z wykształceniem podstawowym lub nie posiadających wykształcenia. Uważa się, iż jest to uwarunkowanie bardzo ograniczające rozwój. Jednocześnie jednak sytuacja obserwowana w powiecie nie jest nietypowa - tak wysoki udział ludności z wykształceniem zaledwie podstawowym jest powszechny we wszystkich powiatach o tradycyjnym wiejskim charakterze, ale także w większych miastach udział grupy z wykształceniem podstawowym jest bardzo wysoki. Warunkiem niezbędnym dla zmiany kwalifikacji, ukończenia kursów zawodowych, podjęcia jakiegokolwiek pracy poza rolnictwem, jest bardzo często posiadanie wykształcenia co najmniej zasadniczego zawodowego. Uważa się, że szansę na uzyskanie pracy poza rolnictwem ułatwia minimum wykształcenie średnie (maturalne), które dodatkowo pozwala na dalsze podnoszenie kwalifikacji zawodowych. Zmiany na rynku pracy w ostatnich latach wskazują też na dobrą sytuację ludności z wykształceniem zawodowym (bez względu czy jest to wykształcenie zasadnicze czy średnie). Jest zrozumiały wysoki udział osób z wykształceniem podstawowym w starszych grupach wiekowych (np. 50-59 lat – 40%), gdyż jeszcze w latach 60-tych, a nawet 70-tych w obszarach o tradycyjnych funkcjach rolniczych nie przywiązywano wagi do kształcenia, które nie było niezbędne do prawidłowego prowadzenia gospodarstwa rolnego. Bardzo niepokojący jest jednak fakt dużego udziału ludności z wykształceniem podstawowym wśród młodych grup wiekowych – np. w grupie 30 do 39 lat aż 14% posiada tylko wykształcenie podstawowe. Dla tej grupy (jest to około 860 osób) niski poziom wykształcenia i kwalifikacji może stanowić poważną barierę poprawy sytuacji materialnej i praktycznie uniemożliwiać podjęcie jakiegokolwiek pracy.

Powszechne na terenie powiatu, podobnie jak i w innych obszarach województwa, jest obserwowane od kilkunastu lat, duże zainteresowanie młodzieży uzyskiwaniem co najmniej wykształcenia średniego maturalnego. Trend ten pojawił się na początku lat 90-tych i już obecnie są statystycznie obserwowane jego wyniki. W grupie wiekowej 20-29 lat aż 33% osób posiada wykształcenie maturalne, 3,2% wykształcenie policealne, a aż 6,1% - wykształcenie wyższe (udział ten byłby wyższy, jednak w tej grupie wiekowej znajduje się duża grupa osób wciąż studiujących, którzy podczas NSP wykazywali wykształcenie średnie). W grupie wiekowej 30-39 lat, aż 8,2% posiada wykształcenie wyższe, ponad 2% - policealne, a 23% średnie maturalne. W związku z powyższym należy się spodziewać, że w ciągu ok. 20 lat struktury wykształcenia w powiecie ulegną zasadniczym zmianom na korzyść grup z wykształceniem średnim i wyższym (będzie to jednak sytuacja powszechna także dla innych powiatów, a więc nie wyróżniająca powiatu tucholskiego). Czynnikiem bardzo

sprzyjającym podnoszeniu kwalifikacji i uzyskiwaniu wykształcenia jest na terenie powiatu bardzo dobra struktura nauczania w szkołach ponadgimnazjalnych (duży udział szkół średnich zawodowych), funkcjonowanie szkoły wyższej oraz stosunkowo dobre rozwinięte szkolnictwo pomaturalne i dla dorosłych. Sytuacja w zakresie edukacji w powiecie jest ponadprzeciętnie dobra w porównaniu z innymi powiatami.

Według danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 r. wskaźniki wykształcenia notowane w powiecie i poszczególnych gminach powiatu są bardzo zbliżone do przeciętnych wartości dla powiatów ziemskich oraz dla ludności wiejskiej województwa. Podobnie wskaźniki opisujące zróżnicowanie wykształcenia według płci oraz według grup wiekowych oddają tendencje ogólnowojevodzkie.

Prognoza demograficzna

Prognoza demograficzna Głównego Urzędu Statystycznego zakłada, iż w kolejnych latach powiat będzie się cechował minimalną tendencją wzrostową. W roku 2020 liczba ludności będzie o niespełna 2 tysiąca wyższa od obecnej i stan taki będzie się utrzymywał przez kolejną dekadę.

Dla poszczególnych okresów prognoza GUS przewiduje następującą liczbę mieszkańców: 2010 - 47,7 tys., 2015 - 48,3 tys., 2020 - 49,0 tys., 2025 - 49,5 tys., 2030 - 49,6 tys.

Należy zakładać, iż co najmniej do roku 2015 poszczególne gminy powiatu cechować się będą stagnacją demograficzną - ewentualne niewielkie zmiany będą się prawdopodobnie zawierać w przedziale +/- 5% (bardziej prawdopodobny jest minimalny spadek, niż wzrost) stanu obecnego i nie będą miały zasadniczego znaczenia jako uwarunkowanie rozwoju. Znacznie bardziej istotne od ogólnej zmiany liczby ludności, są zmiany w poszczególnych przedziałach wiekowych, co wiąże się chociażby z wykonywaniem zadań własnych gmin i powiatu. Należy spodziewać się tu zasadniczych i istotnych zmian, które wpłyną na realizację zadań własnych - zwłaszcza w zakresie oświaty, opieki zdrowotnej i opieki społecznej, stymulowania rynku pracy.

Liczba uczniów w szkołach wszystkich szczebli edukacji zmniejszy się w ciągu 10 lat o 25-35%. Liczba dzieci w wieku przedszkolnym w ciągu najbliższych 5 lat zmniejszy się stosunkowo nieznacznie (10-15%), potem można spodziewać się utrzymywania liczby lub powolnego wzrostu.

Liczba ludności w wieku produkcyjnym do roku 2010 będzie szybko rosła (wzrost o ponad 2,2 tys. w skali powiatu), w następnej pięcioletniej nadal będzie widoczny wzrost, choć już znacznie słabszy (o mniej niż 1 tys. osób), a po roku 2015 zacznie się proces zmniejszania liczby osób w wieku produkcyjnym (do roku 2020 spadek o mniej niż 1,0 tys. osób, a więc w 2020 liczba ta będzie zbliżona do prognozowanej na rok 2010).

Tab. Prognoza demograficzna

okres	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo	Śliwice	miasto Tuchola	o.w. Tuchola
ludność w wieku produkcyjnym (tys.)							
2004	3,9	3,15	2,7	3,4	3,3	8,9	3,7
2010	4,2	3,45	3	3,55	3,5	9,6	4
2015	4,4	3,55	3,1	3,7	3,7	9,6	4,15
2020	4,3	3,45	3,05	3,7	3,7	9,1	4,1
zapotrzebowanie na szkoły podstawowe							
2004	550	450	410	550	470	1000	550
2010	450	380	330	460	450	820	470
2015	420	340	270	400	450	770	450
zapotrzebowanie na gimnazja							
2004	320	280	250	250	270	670	370
2010	270	220	190	260	240	530	280
2015	210	190	150	210	220	420	220
zapotrzebowanie na szkoły średnie maturalne							

2004	1900
2010	1450
2015	1250
zapotrzebowanie na szkoły zasadnicze zawodowe	
2004	600
2010	450
2015	400

Źródło: Opracowanie własne

Istotnym, choć niemożliwym do precyzyjnego określenia zjawiskiem, będzie sukcesywny znaczący wzrost znaczenia grupy poprodukcyjnej, będący następstwem procesów starzenia się społeczności powiatu. Udział starszych grup wiekowych w ogólnej liczbie mieszkańców będzie rósł i około 2020 roku grupa ta może stanowić 17-20% ogółu mieszkańców (obecnie ok.13%). Bardzo pożądanym jest stopniowy rozwój infrastruktury społecznej skierowanej dla ludności starszej – jak np. służby zdrowia, opieki społecznej, pewnych dziedzin kultury.

Podsumowanie - najważniejsze wnioski wynikające z demograficznych uwarunkowań rozwoju gmin powiatu tucholskiego

Liczba i gęstość zaludnienia

Powiat charakteryzuje się małą liczbą mieszkańców i bardzo niskim wskaźnikiem ogólnym gęstości zaludnienia, choć w przeliczeniu do powierzchni bezleśnych powiat nie wyróżnia się negatywnie na tle innych jednostek. Wskaźnik gęstości w gminach jest zróżnicowany i zawiera się w przedziale od 25 os/km kw w gminie Cekcyn (co jest wartością bardzo niską) po ok. 40 w gminach Kęsowo i Gostycyn (co jest wartością z pogranicza niskich i średnich).

Zmiany liczby ludności

Powiat charakteryzuje się stagnacją liczby mieszkańców (w 2006 roku prezentował 99,2% liczby notowanej w 1997 roku), choć poszczególne gminy wykazują tu duże zróżnicowanie. Istoty spadek liczby mieszkańców zanotowały gminy Gostycyn (o 5%) i Kęsowo (o 3,5%), natomiast gmina Śliwice zanotowała wzrost o 4%. W gminach Cekcyn, Lubiewo i Tuchola zmiany liczby ludności były tak małe, że praktycznie niezauważalne. Podkreślić należy, że skala zmian liczby mieszkańców, które zachodziły w latach 1997-2006 jest na tyle niewielka, że nie stanowi istotnego uwarunkowania rozwoju (ma neutralny charakter). Jednak dalsze utrzymywanie się spadków w gminach Gostycyn i Kęsowo będzie skutkowało negatywnymi konsekwencjami społecznymi i ekonomicznymi.

Ruch naturalny

Gminy powiatu wykazują dosyć zróżnicowane wskaźniki urodzeń i zgonów. Podobnie jak inne obszary województwa i kraju zanotowały istotny spadek liczby urodzeń, którego tempo w ostatnich latach jest jednak wyraźnie słabsze, niż w końcu lat 90-tych (o ile w drugiej połowie lat 90-tych spadek wyniósł przeciętnie ok. 18%, to już w kolejnej pięcioletce - tylko połowę tej wartości), a nawet w niektórych gminach obserwuje się oznaki wyraźnej poprawy sytuacji, być może nawet odwrócenia trendu. Spadku urodzeń nie zauważa się na większą skalę w gminach Cekcyn i Śliwice, natomiast bardzo zauważalny i wciąż obserwowany jest w gminie Kęsowo. W mieście Tuchola w ostatnich latach liczba urodzeń stagnuje, na obszarach wiejskich gminy Tuchola oraz w gminie Gostycyn wciąż zauważa się lekką tendencję spadkową, a w gminie Lubiewo widać już oznaki wzrostu liczby urodzeń. Wskaźniki zgonów, poza obszarami wiejskimi gminy Tuchola, gdzie są one wyższe od przeciętnej, na terenie wszystkich gmin są korzystne lub bardzo korzystne, a w części gmin (zwłaszcza Śliwice i Lubiewo) obserwuje się obecnie wyraźną poprawę sytuacji w zakresie liczby i wskaźnika zgonów.

Wskaźniki przyrostu naturalnego w gminach są niskie, a niepokojący jest fakt, iż coraz częściej obserwuje się przyrosty ujemne (przewagę liczby zgonów nad urodzeniami) lub też sytuację gdy przyrost jest dodatni - ale bardzo niski, podczas gdy jeszcze w latach 90-tych typowe były wysokie przyrosty dodatnie. Najlepszą sytuację w przekroju kilkuletnim wykazują gminy Śliwice i Lubiewo, natomiast najgorszą - gmina Tuchola (dotyczy to zarówno miasta, jak też obszarów wiejskich). Przyrosty naturalny cechuje się jednak dużą coroczną zmiennością.

Ruch migracyjny

Ruch migracyjny odgrywa w ostatnich latach minimalną rolę w zmianach liczby ludności. Powiat cechuje się relatywnie małą atrakcyjnością dla migracji – wskaźniki napływu migracyjnego w odniesieniu do liczby mieszkańców są niskie, ale nie odbiegają od obserwowanych w zdecydowanej większości gmin województwa - zwłaszcza gmin cechujących się tradycyjnym wiejskim charakterem. Podobnie wskaźniki odpływu migracyjnego są niskie i typowe dla większości gmin województwa. Saldo migracji jest obecnie bardzo bliskie równowadze, a obrót migracji (czyli udział ludności uczestniczącej w migracjach) jest niewielki. W ostatnich latach w części gmin zaznacza się pozytywna zmiana w migracjach polegająca na odwróceniu ujemnego salda na dodatnie (jak np. obszary wiejskie gminy Tuchola, Śliwice, Cekcyn) lub jego zrównoważeniu (Lubiewo), jedynie w części gmin notuje się wciąż saldo ujemne (Gostycyn, Kęsowo, miasto Tuchola).

Specyficzną cechą migracji na terenie powiatu jest dosyć duża wymiana ludności z sąsiednim województwem pomorskim – dotyczy głównie północnej części powiatu, a zwłaszcza gminy Śliwice, dla której województwo pomorskie odgrywa równie ważną rolę w migracjach, co kujawsko-pomorskie, ale także Kęsowo i obszary wiejskie gminy Tuchola. Powiat tucholski jest obszarem najsilniej na terenie województwa kujawsko-pomorskiego związanym migracjami z województwem pomorskim. Interesujący jest także fakt, że na terenie powiatu osiedlają się mieszkańcy odległych województw.

Struktury wieku i płci

Struktury wieku mieszkańców wiejskich powiatu są zbliżone do przeciętnych wartości wojewódzkich; struktura dla miasta Tuchola jest korzystniejsza (młodsza), niż przeciętnie w miastach. Warto zauważyć, że obszary wiejskie powiatu nie są pod tym względem silnie zróżnicowane i prezentują podobne struktury - istniejące różnice nie stanowią dla żadnej z gmin wyraźnie lepszego lub gorszego uwarunkowania.

Na terenie powiatu podobnie jak w całym województwie obserwuje się procesy starzenia mieszkańców polegające na malejącym udziale grupy przedprodukcyjnej przy wzroście znaczenia grupy produkcyjnej. W powiecie proces ten przebiega szybciej, niż przeciętnie, wskutek czego sytuacja powiatu na tle regionu nie jest obecnie już tak bardzo korzystna, jak jeszcze 10 lat temu, gdy społeczność powiatu była wyraźnie młodsza.

Struktura płci w gminach jest zróżnicowana. Ogólny wskaźnik feminizacji wynosi od 96 do 101 i nie stanowi istotnego uwarunkowania - jest zbliżony lub nieco niższy od średniej wojewódzkiej. Bardzo istotnym uwarunkowaniem jest natomiast wskaźnik dla grupy wiekowej 15-39 lat – z wyjątkiem obszarów wiejskich gminy Tuchola w każdej z gmin jest niekorzystny (duża nierównowaga liczby płci polegająca na znacznej przewadze liczby mężczyzn), przy czym w gminach Lubiewo i Śliwice jest on wyjątkowo niekorzystny.

Dużym zagrożeniem dla prawidłowego rozwoju demograficznego jest także prognozowana zmiana tego wskaźnika (dla grupy 15-39 lat) w gminach Lubiewo, Śliwice i mieście Tuchola, gdzie sytuacja ulegnie pogorszeniu. Jednocześnie wyraźnej poprawie ulegną wskaźniki w gminach Gostycyn, Kęsowo i na obszarach wiejskich gminy Tuchola.

Źródła utrzymania ludności

Powiat charakteryzuje się dosyć korzystną na tle średnich wojewódzkich strukturą źródeł utrzymania ludności. Dosyć wysoki jest udział utrzymujących się z pracy na własny rachunek (szczególnie wyróżniają się gminy Śliwice, Cekcyn, Tuchola) oraz udział pracowników najemnych, natomiast niski jest udział utrzymujących się z własnych indywidualnych gospodarstw rolnych.

Poziom wykształcenia

Pod względem poziomu wykształcenia powiat nie wyróżnia się na tle innych części województwa, jednak obiektywnie negatywny jest fakt dużego udziału ludności z wykształceniem podstawowym, co - poprzez sytuację na rynku pracy, gdzie preferuje się osoby o wykształceniu średnim, wyższym, lub w ostatnim okresie zawodowym - przekłada się na niski poziom dochodów i niekorzystne warunki życia. Wskaźniki notowane w Tucholi (miasto wykazuje zdecydowanie najlepszą sytuację) są podobne do obserwowanych w innych miastach podobnej klasy. Bardzo pozytywne jest obserwowane od kilkunastu lat powszechne zainteresowanie kształceniem wśród młodzieży – potwierdzają to bardzo korzystne wskaźniki w młodszych grupach wiekowych.

Prognoza demograficzna

Prognoza demograficzna zakłada bardzo nieznaczny wzrost liczby mieszkańców powiatu, co w praktyce nie będzie miało znaczenia dla rozwoju, podobnie jak prognozowane niewielkie zmiany liczby ludności w poszczególnych gminach. Istotne zmiany są jednak prognozowane w strukturze wieku ludności. Przewiduje się znaczny wzrost liczby ludności w wieku produkcyjnym, co będzie skutkowało utrzymywaniem się wysokich wskaźników bezrobocia – zwiększanie liczebności tej grupy zostanie osłabione po roku 2010, a spadek jej liczebności – dopiero po roku 2015. Bardzo duży spadek prognozuje się dla grup wiekowych związanych z korzystaniem z wszystkich szczebli edukacji - samorządy powinny dostosować bazę oświatową do zmniejszającej się liczby uczniów. Z kolei istotny wzrost liczebności będzie dotyczył ludności starszej - w ciągu 15 lat liczebność tej grupy może wzrosnąć o ok. 50%.

Uwarunkowania demograficzne w poszczególnych gminach - synteza

Gmina Cekcyn

Gmina cechuje się w ostatnich latach stagnacją liczby ludności. W zakresie większości parametrów opisujących procesy i struktury demograficzne (struktury wieku, struktury płci, urodzenia, zgonu, przyrost naturalny, migracje, wykształcenie) wykazuje neutralne wartości, porównywalne ze średnimi wojewódzkimi lub też odbiegające nieznacznie od średnich, ale uznawane za typowe - nie stanowiące ani pozytywnych, ani negatywnych przesłanek dalszego rozwoju. Należy zwrócić uwagę zwłaszcza na bardzo pozytywne - minimalnie dodatnie - wieloletnie saldo migracji i pozytywny (dodatni) jego przebieg w ostatnich latach oraz na bardzo niski - najlepszy w powiecie - wskaźnik zgonów niemowląt. Wskaźnik feminizacji (w grupie 15-39), podobnie jak we wszystkich gminach powiatu - jest niekorzystny, ale w skali powiatu zalicza się do relatywnie dobrych. Wskaźnik wykształcenia jest typowy, choć wysoki udział ludności z wykształceniem podstawowym, jest niekorzystnym uwarunkowaniem rozwoju.

Gmina Gostycyn

Gmina cechuje się w ostatnich latach zauważalnym spadkiem liczby ludności (o 5%). W zakresie wielu parametrów opisujących procesy i struktury demograficzne wykazuje niezbyt korzystne wartości, choć sytuacja obserwowana w gminie nie stanowi (jeszcze) obecnie zagrożenia dla dalszego jej rozwoju. Do cech przyjmujących niekorzystny charakter w ostatnich latach, zaliczyć należy, oprócz spadku zaludnienia: wzrost liczby zgonów, niski przyrost naturalny, spory ubytek ludności w wyniku migracji i utrzymywanie się przez cały czas ujemnego salda. Relatywnie dobre są natomiast wskaźniki urodzeń (nie notuje się typowego dla obszarów wiejskich znaczącego spadku tego wskaźnika). Wskaźnik feminizacji (w grupie 15-39), podobnie jak we wszystkich gminach powiatu - jest niekorzystny, ale w skali powiatu zalicza się do relatywnie dobrych. Wskaźnik wykształcenia jest typowy, choć wysoki udział ludności z wykształceniem podstawowym, jest niekorzystnym uwarunkowaniem rozwoju.

Gmina Kęsowo

Gmina cechuje się w ostatnich latach zauważalnym spadkiem liczby ludności (o 3,5%). Na tle innych gmin powiatu wykazuje najwięcej uwarunkowań negatywnych - choć ich charakter i skala nie stanowią jeszcze zagrożenia dla dalszego rozwoju. Do najważniejszych uwarunkowań negatywnych, zaliczyć należy: zmniejszanie liczby ludności, bardzo duży spadek liczby urodzeń (gmina notuje bardzo niskie, na tle województwa, wskaźniki urodzeń), niski przyrost naturalny, stałe ujemne saldo migracji o dosyć dużej skali (choć pozytywnym aspektem jest malejący odpływ z gminy). Gmina cechuje się także najgorszym w powiecie poziomem wykształcenia ludności. Pozytywny charakter wykazują natomiast: wskaźnik zgonów (uległ niewielkiej poprawie w stosunku do poprzednich lat) oraz wskaźnik feminizacji. Gmina cechuje się także najniższym udziałem grupy poprodukcyjnej.

Gmina cechuje się dosyć silnymi związkami z województwem pomorskim o czym świadczy duży udział tego województwa w migracjach.

Gmina Lubiewo

Gmina cechuje się w ostatnich latach stagnacją liczby ludności. W zakresie struktur i procesów demograficznych wykazuje skrajne wartości - zarówno cechy bardzo pozytywne, jak też bardzo negatywne. Jedne i drugie zaliczają się jednak do neutralnych uwarunkowań i nie będą miały istotnego wpływu na dalszy rozwój gminy. Do cech i wskaźników pozytywnych zaliczyć należy: odwrócenie trendu spadkowego liczby urodzeń, spadek liczby zgonów, bardzo wysoki wskaźnik przyrostu naturalnego i najmniej zaawansowane procesy starzenia ludności - w stosunku do pozostałych gmin, w gminie Lubiewo w niewielkim stopniu zmniejszył się udział grupy przedprodukcyjnej i w niewielkim stopniu wzrósł udział grupy produkcyjnej. Gmina wykazuje też bardzo wysoki wskaźnik zawieranych małżeństw. Zdecydowanie negatywnym uwarunkowaniem jest niezwykle wysoki wskaźnik zgonów niemowląt (ok. 2-krotnie wyższy, niż w innych gminach powiatu) - być może związany z brakiem odpowiedniej opieki medycznej nad ciężarnymi i/lub niemowlętami. Negatywny jest także fakt utraty zauważalnej liczby ludności w wyniku migracji, choć bardzo pozytywna jest zmiana charakteru migracji wskutek zmniejszenia odpływu (obecnie saldo jest już zrównoważone). Gmina wykazuje bardzo niski wskaźnik feminizacji, zwłaszcza w grupie wiekowej 15-39, gdzie przewaga liczby kobiet wynosi ponad 130 osób.

Gmina Śliwice

Gmina cechuje się w ostatnich latach zauważalnym - wyróżniającym nie tylko na tle powiatu, ale nawet w skali województwa - wzrostem liczby ludności (o ok. 4%). Gmina prezentuje szereg pozytywnych cech i wskaźników, do których - oprócz wzrostu zaludnienia - zaliczyć należy: bardzo wysoki przyrost naturalny będący zasługą zarówno zmniejszenia liczby zgonów, jak też utrzymywaniem na zbliżonym poziomie liczby urodzeń, zrównoważenie salda migracji (wskutek spadku odpływu migracyjnego), słabo zaawansowane procesy starzenia ludności - w stosunku do pozostałych gmin, w gminie Śliwice w najmniejszym stopniu zmniejszył się udział grupy przedprodukcyjnej i w bardzo małym stopniu wzrósł udział grupy produkcyjnej. Gmina wykazuje bardzo niski - najgorszy w powiecie - wskaźnik feminizacji, zwłaszcza w grupie wiekowej 15-39, gdzie przewaga liczby kobiet wynosi prawie 140 osób.

Gmina cechuje się silnymi związkami z województwem pomorskim o czym świadczy bardzo duży udział tego województwa w migracjach (z pomorskiego pochodzi połowa wszystkich migrantów na teren gminy).

Gmina Tuchola

Gmina cechuje się w ostatnich latach stagnacją liczby ludności (miasto notuje minimalny spadek, obszary wiejskie - minimalny wzrost). Miasto i obszary wiejskie wykazują odmienny charakter procesów demograficznych. Warto zauważyć, że miasto prezentuje wskaźniki generalnie korzystne na tle innych miast. Zarówno miasto, jak i obszary wiejskie prezentują niski wskaźnik przyrostu naturalnego - na obszarach

wiejskich w ostatnich latach prezentuje on wartości ujemne. Problemem na wsi jest bardzo wysoki wskaźnik zgonów oraz zauważalny spadek liczby urodzeń. W mieście niski wskaźnik jest pochodną małej liczby urodzeń przy obiektywnie (co jest bardzo korzystną sytuacją) małej liczbie zgonów. Miasto cechuje się niekorzystnym przebiegiem migracji - w większości z kilku ostatnich lat saldo było ujemne. Przeciwna sytuacja ma miejsce na obszarach wiejskich, gdzie nie tylko wieloletnie saldo jest dodatnie, ale wręcz w ostatnich latach zanotowano wyraźną zmianę trendu z salda ujemnego na dodatnie. Obszary wiejskie gminy Tuchola są też jedynym obszarem na terenie powiatu, gdzie zauważa się rosnący napływ migracyjny - w mieście napływ się zmniejsza, a rośnie odpływ. Struktury wieku w gminie są typowe, natomiast obszary wiejskie wykazują bardzo korzystny (najlepszy w powiecie) wskaźnik feminizacji w grupie 15-39. Społeczność Tucholi wykazuje zdecydowanie najlepszy w powiecie poziom wykształcenia, ale obszary wiejskie gminy należą pod tym względem do najgorszych. Obszary wiejskie gminy cechują się silnymi związkami z województwem pomorskim o czym świadczy bardzo duży udział tego województwa w migracjach.

OSADNICTWO

Rozkład wielkościowy i przestrzenny sieci osadniczej

Rozkład wielkościowy i przestrzenny sieci osadniczej w powiecie tucholskim jest bardzo zróżnicowany. Na stan rozwoju sieci osadniczej decydujący wpływ mają duże powierzchnie leśne, z powodu których ma miejsce duże rozproszenie małych miejscowości oraz stosunkowo słabe wykształcenie, na dużej części powiatu, wsi typowo rolniczych, stanowiących dominujący typ miejscowości w innych powiatach.

Tab. Miejscowości wiejskie powiatu liczące ponad 700 mieszkańców

Miejscowość	Liczba mieszkańców (dane 2007 r.)	Liczba mieszkańców wg opracowania z roku 2000	Gmina
Śliwice	2434	2262	Śliwice
Gostycyn	1864	1914	Gostycyn
Cekcyn	1789	1678	Cekcyn
Bysław	1586	1557	Lubiewo
Lubiewo	1067	1031	Lubiewo
Raciąż	925	894	Tuchola
Pruszcz	862	867	Gostycyn
Żalno	853	811	Kęsowo
Mały Mędromierz	852	823	Tuchola
Kęsowo	803	804	Kęsowo
Kiełpin	761	829	Tuchola

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych urzędów gmin

O zróżnicowaniu stanu rozwoju miejscowości najlepiej świadczy fakt, iż liczne są bardzo małe miejscowości, w tym osady leśne, liczące po kilku - kilkunastu mieszkańcach (ankiety z gmin wykazują istnienie kilku nazwanych miejscowości bez mieszkańców), a jednocześnie największe wsie powiatu zaliczane są do grupy największych miejscowości wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego. Warto zauważyć, że w stosunku do roku 2000, w grupie największych miejscowości liczbę mieszkańców znacznie zwiększyły Śliwice i Cekcyn. Zauważalny spadek nastąpił natomiast w Gostycynie, a przede wszystkim Kiełpinie. Pozostałe miejscowości wykazywały stagnację lub niewielkie – nie mające znaczenia dla rozwoju – zmiany. Liczba wsi liczących ponad 1000 mk pozostała niezmienna (5), ale zmniejszyła się liczba wsi liczących ponad 800 mk (z 11 do 10).

W południowej i południowo-zachodniej części powiatu wsie mają przede wszystkim charakter rolniczy, w części północnej i wschodniej największe miejscowości mają charakter usługowy i rzemieślniczy.

Wiejską sieć osadniczą, według danych Głównego Urzędu Statystycznego, tworzy 190 miejscowości, podzielonych na 69 sołectw. W stosunku do innych powiatów, liczba sołectw jest bardzo

niewielka - bezwzględnie mniejszą liczbę notuje jedynie powiat wąbrzeski (52), którego powierzchnia jest o połowę mniejsza. Wskaźnik liczby sołectw na 100 km² jest zdecydowanie najniższy i wynosi zaledwie 6,4 przy średniej równej 12,4 i maksymalnej przekraczającej 24.

Przeciętna wielkość miejscowości wiejskiej wynosi w powiecie 175 osób. Należy do najniższych wśród powiatów województwa, a średnia wojewódzka jest o połowę wyższa (226 osób).

Miarą rozdrobnienia sieci osadniczej jest także fakt, iż miejscowości sołeckie stanowią tylko 36% ogółu miejscowości, podczas gdy średnia dla województwa wynosi 62% (w większości powiatów wynosi ponad 60%), a w powiatach o największym, poza powiatem tucholskim, rozdrobnieniu, przekracza 50%.

Podsumowując, należy stwierdzić, że duże rozdrobnienie sieci osadniczej jest niekorzystnym uwarunkowaniem rozwoju. Wpływa negatywnie na możliwości zainwestowania. W przypadku rozbudowy sieci infrastrukturalnej znacznie zwiększa koszty, a wielkość poniesionych nakładów w stosunku do liczby odbiorców jest bardzo wysoka. Lokalizacja placówek infrastruktury społecznej jest nieopłacalna (np. zbyt mała liczba młodzieży w wieku szkolnym), co powoduje konieczność dojazdów, a często wiąże się z rezygnacją dużej części mieszkańców z korzystania z usług. Usługi o charakterze rynkowym oraz handel są w małych miejscowościach znacznie gorzej rozwinięte, ponieważ mała liczba mieszkańców znacznie ogranicza popyt na dobra i usługi, a tym samym dochody firm. Powyższe stwierdzenia znajdują potwierdzenie w charakterystyce przedsiębiorczości w powiecie.

Tab. Koncentracja ludności wiejskiej według wielkości miejscowości – rok 2007

wsie o liczbie mieszkańców	ludność	liczba miejscowości	% mieszkańców	% miejscowości
ponad 1000	8740	5	25,6	3,0
801 do 1000	4295	5	12,6	3,0
601 do 800	2700	4	7,9	2,4
401 do 600	4138	8	12,1	4,9
201 do 400	7352	26	21,6	15,9
101 do 200	3721	25	10,9	15,2
0 do 100	3169	91	9,3	55,5
RAZEM	34115	164	100,0	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych urzędów gmin

Uwaga: dane urzędów gmin; nie są porównywalne z danymi Urzędu Statystycznego

Tab. Koncentracja ludności wiejskiej według wielkości miejscowości – rok 2000

wsie o liczbie mieszkańców	ludność	liczba miejscowości	% mieszkańców	% miejscowości
ponad 1000	8442	5	24,8	3,13
801 do 1000	5028	6	14,8	3,75
601 do 800	2031	3	6,0	1,88
401 do 600	4597	9	13,5	5,63
201 do 400	7025	25	20,6	15,63
101 do 200	3962	27	11,6	16,88
0 do 100	2942	85	8,6	53,13
RAZEM	34027	160	100,0	100,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych urzędów gmin

Uwaga: dane urzędów gmin; nie są porównywalne z danymi Urzędu Statystycznego

Według danych urzędów gmin (dane nie porównywalne ze statystykami Urzędów Statystycznych) na terenie powiatu znajdują się 164 miejscowości wiejskie, zamieszkiwane łącznie przez 34115 osób. Powyżej 1000 mieszkańców liczy 5 miejscowości, zamieszkiwanych łącznie przez nieco ponad 1/4 ogółu mieszkańców wiejskich powiatu. Miejscowości liczące ponad 800 mieszkańców, które łącznie stanowią zaledwie 6,0% ogółu

miejsowości, zamieszkiwane są przez ponad 38% mieszkańców. Z kolei miejscowości liczące 100 i mniej mieszkańców stanowią aż 55% ogółu miejscowości w powiecie, a zamieszkiwane są przez zaledwie 9,3% ogółu mieszkańców. Miejscowości liczące poniżej 200 mieszkańców (70% ogółu miejscowości) zamieszkuje 20,2% ludności wiejskiej powiatu.

W stosunku do roku 2000 zmiany w stanie rozwoju sieci osadniczej powiatu należy ocenić jako bardzo nieznaczne. Utrzymuje się udział poszczególnych grup wielkościowych w ogólnej liczbie mieszkańców. Pozytywny jest fakt, że 5 największych miejscowości zwiększyło zaludnienie łącznie o ok. 300 osób. Niekorzystny jest natomiast fakt zmniejszania zaludnienia przez niektóre z największych wsi oraz rosnący udział grupy najmniejszych wsi w ogólnym zaludnieniu (wsie do 100 mk stanowiły 8,6% a obecnie 9,3% zaludnienia; bezwzględnie liczba ludności tej grupy wzrosła o ponad 200 osób). Powyższe zmiany są jednak bardzo małe i nie można na ich podstawie wysnuwać obecnie niepokojących prognoz dalszego rozwoju, niemniej jednak powinny one być monitorowane, a samorządy powinny stymulować rozwój demograficzny największych miejscowości (np. poprzez wyznaczanie w nich terenów budowlanych i inwestycyjnych). Także porównywany okres (lata 2000-07) jest zbyt krótki dla identyfikacji istotnych zmian i trendów.

Wielkość „200 mieszkańców” jest niekiedy uznawana za graniczną wielkość powyżej której miejscowości nabierają pewnych cech ułatwiających ich rozwój. Potencjał demograficzny jest zazwyczaj wystarczający dla zapewnienia reprodukcji rozszerzonej, a więc jest szansa że ubytki ludności z powodu zgonów mogą być równoważone urodzeniami. Ponadto jest to liczba mieszkańców uzasadniająca lokowanie pojedynczych usług rynkowych, a także, szczególnie przy skoncentrowanej zabudowie, uzasadniająca inwestycje w zakresie infrastrukturalnym. Miejscowości liczące ponad 200 mieszkańców można więc uznać za prezentujące cechy rozwojowe.

Z punktu widzenia planowania zagospodarowania przestrzennego i wyposażenia w infrastrukturę społeczną i techniczną, istotne jest więc, że we wsiach rozwojowych zamieszkuje prawie 80% ogółu ludności wiejskiej, która jest skoncentrowana w 48 miejscowościach. Z kolei wsie liczące ponad 400 mieszkańców, które w warunkach powiatu tucholskiego można uznać za wsie średnie i duże, powinny bezwzględnie być wyposażane w urządzenia i obiekty infrastruktury poprawiające warunki życia mieszkańców. Miejscowości takich jest 22 i zamieszkiwane są przez 58% ogółu ludności wiejskiej. Są to następujące miejscowości:

miejsowość	gmina	Żalno	Kęsowo	Iwiec	Cekcyn
Śliwice	Śliwice	Mały	Tuchola	Stobno	Tuchola
		Mędromierz			
Gostycyn	Gostycyn	Kęsowo	Kęsowo	Sucha	Lubiewo
Cekcyn	Cekcyn	Kiełpin	Tuchola	Piastoszyn	Kęsowo
Bysław	Lubiewo	Legbąd	Tuchola	Wielka Klonia	Gostycyn
Lubiewo	Lubiewo	Klonowo	Tuchola	Bładowo	Tuchola
Raciąż	Tuchola	Kamienica	Gostycyn	Śliwiczki	Śliwice
Pruszcz	Gostycyn	Lińsk	Śliwice		

Pomimo, iż w skali całego powiatu sieć osadniczą uznać należy za bardzo rozproszoną, a duża liczba małych i bardzo małych miejscowości znacznie utrudnia wyposażanie ich w infrastrukturę służącą podnoszeniu jakości życia, w poszczególnych gminach powiatu notuje się sytuację bardzo zróżnicowaną.

Najkorzystniejsza sytuacja ma miejsce w gminach południowej części powiatu - **Gostycyn**, **Lubiewo** i **Kęsowo**, gdzie około połowę miejscowości stanowią wsie, które można uznać za rozwojowe. W gminie **Tuchola** wskaźnik ten wynosi około 1/3, w gminie **Śliwice** - ok. 1/4, a **Cekcyn** - około 1/6.

W gminach **Gostycyn** i **Lubiewo** miejscowości liczące ponad 200 osób zamieszkuje znacznie ponad 90% ogółu mieszkańców, w gminach **Tuchola** i **Kęsowo** – ponad 80%. Najmniej korzystna sytuacja ma miejsce w gminach **Śliwice** i **Cekcyn**, gdzie jest to ok. 65-70% ludności.

Istotnym wskaźnikiem możliwości obsługi mieszkańców jest także udział ludności wsi największych w ogólnej liczbie ludności gminy.

Należy tu przyjąć założenie, że największe miejscowości są w pierwszej kolejności obejmowane inwestycjami w zakresie infrastruktury, a więc jakość życia mieszkańców jest w nich teoretycznie wyższa, niż w mniejszych miejscowościach. Istotna jest także wielkość największego ośrodka, gdyż często jest on jedyną miejscowością w gminie przekraczającą kolejną barierę popytu na część usług, np. z zakresu kultury, szkolnictwa ponadpodstawowego, finansów, wyspecjalizowanego handlu i usług.

Tab. Udział ludności największych miejscowości w ogólnej liczbie mieszkańców gmin

Gmina	Udział 3 największych wsi w ogólnej liczbie mieszkańców	Udział największej wsi w ogólnej liczbie mieszkańców
Cekcyn	40,6	27,3
Gostycyn	61,9	34,5
Kęsowo	48,8	18,8
Lubiewo	56,9	27,4
Śliwice	61,6	43,8
Tuchola	40,5	14,8

Źródło: Opracowanie własne

Podsumowując, należy stwierdzić, że z oceny stanu wykształcenia wiejskiej sieci osadniczej powiatu i jej wpływu na potencjalne możliwości rozwoju, wynikają następujące wnioski dla gmin:

1. Najkorzystniejszy stan rozwoju prezentuje gmina **Gostycyn**. Układ osadniczy gminy ocenić należy bardzo wysoko nawet w porównaniu z innymi gminami całego województwa kujawsko-pomorskiego. Siedzibę gminy uznać należy za wieś bardzo dużą (prawie 1,9 tys. osób). Kilka kolejnych miejscowości to wsie duże liczące ponad 300 mieszkańców. Podkreślić należy, że tak gęsta sieć dużych wsi ma miejsce w gminie o stosunkowo niedużej i zwartej powierzchni, przy sprzyjającym układzie sieci komunikacyjnej. Dostępność dużych wsi jest więc dobra. Warto także podkreślić, że duży potencjał demograficzny siedziby gminy jest wzmocniony przez położoną w bezpośredniej bliskości miejscowość Kamienica, a łącznie sołectwo **Gostycyn** zamieszkiwane jest przez ponad 2,5 tys. mieszkańców. Jest to liczba przewyższająca liczbę mieszkańców kilku najmniejszych miast województwa.
2. Drugą, pod względem korzystnego wpływu stanu rozwoju sieci osadniczej na możliwości dalszego rozwoju gminą, jest Lubiewo. Podkreślić należy, że w porównaniu z gminą Gostycyn, sytuacja notowana w gminie jest już znacznie mniej korzystna. Siedziba gminy nie jest największą wsią na jej terenie – liczący prawie 1,6 tys. mk Bysław jest wyraźnie większy od Lubiewa (prawie 1,1 tys.). Dominacja obydwu wsi w strukturze sieci osadniczej jest jednak tak wyraźna, gdyż skupiają łącznie tylko ok. 45% ludności. W strukturze sieci osadniczej zaznaczają się 4 miejscowości średnie – Klonowo, Sucha, Minikowo, Bysławek (639 do 346 osób, łącznie 1,9 tysiąca, czyli 1/3 ogółu). Łącznie potencjał pozwalający na zaliczenie do grupy rozwojowych, prezentuje w gminie 10, a więc połowa wsi. Są one zamieszkiwane przez 94% ludności. Spośród pozostałych miejscowości część to wsie turystyczne, które powinny być w trybie przyspieszonym poddane procesom rozwoju infrastruktury technicznej w celu utrzymania turystycznej funkcji gminy przy jednoczesnej minimalizacji szkodliwego oddziaływania na środowisko.
3. W gminie **Kęsowo** największą miejscowością nie jest jej siedziba. Żalno i Kęsowo, będące ośrodkami niemal równorzędnymi pod względem zaludnienia, liczą odpowiednio 853 i 803 mk i łącznie skupiają tylko 37% ludności gminy. W sieci osadniczej wyróżnia się liczący ponad 550 mk Piastoszyn (te 3 wsie koncentrują prawie połowę ludności gminy). Ważnym elementem sieci osadniczej jest 6 wsi liczących od 180 do 360 mk (Drożdżenica, Wieszczyce, Tuchółka, Pamiętowo, Przymuszewo, Jeleńcz)– są to typowe, dobrze rozwinięte wsie rolnicze (częściowo przy byłych dużych gospodarstwach uspołecznionych), jednak o stosunkowo małej liczbie ludności (łącznie tylko 1,5 tys., czyli 1/3 ogółu). Są to wsie zbyt małe, by można zapewnić mieszkańcom warunki zamieszkania porównywalne z większymi ośrodkami, a jednocześnie wystarczająco

duże, by trwale funkcjonować (jednocześnie nie rokują szans na zwiększenie zaludnienia, a raczej będą bardzo powoli się wyludniać). Sąsiadujące Drożdżenica i Przymuszewo (łącznie ponad 550 osób) powinny być traktowane jako jedna jednostka i kształtowane jako ośrodek uzupełniający siedzibę gminy dla tej części gminy.

4. Gmina **Śliwice** charakteryzuje się bardzo dużym udziałem ośrodka gminnego w ogólnej liczbie ludności gminy - koncentruje 44%. **Śliwice**, liczące ponad 2,4 tys. mieszkańców należą do największych wsi województwa, a w ostatnich latach cechują się ciągłym wzrostem zaludnienia. Sieć wsi średnich ogranicza się do 2 ośrodków - Lińska (571) i Śliwiczek (417), a większą liczbę mieszkańców liczą ponadto 4 miejscowości (z czego dwie mają po ok. 180, a dwie – po ok. 240 mk). W pozostałych 15 miejscowościach zamieszkuje łącznie aż 1300 osób – wsie te liczą od 38 do 151 mieszkańców, skupiają się w większości w odległości drogowej 8 - 10 km od siedziby gminy. Prezentują zbyt mały potencjał, by opłacalne było inwestowanie w zakresie handlu i usług, ale jednocześnie liczba ludności jest w nich na tyle duża, że zapewne będą trwałym elementem sieci osadniczej.
5. W gminie **Tuchola** wiejska sieć osadnicza jest słabiej wykształcona w wyniku silnego oddziaływania miasta, które z jednej strony stanowiło atrakcyjny cel migracji, a z drugiej zapewniało dobrą obsługę mieszkańców w zakresie handlu i usług. Obydwa czynniki ograniczały wzrost demograficzny miejscowości wiejskich. Niemniej jednak 4 wsie zaliczyć można do grupy bardzo dużych: Raciąż (925), Mały Mędromierz (852), Kielpin (761), Legbąd (679), a pod względem wielkości wyróżniają się (w skali powiatu) także Stobno (561), Bładowo (436) i Białowieża (376). Na terenie gminy nie ma więc dużej koncentracji zaludnienia, ale jednocześnie bardzo policentryczna sieć osadnicza opiera się na kilku silnych demograficznie ośrodkach (wymienione wsie skupiają $\frac{3}{4}$ mieszkańców wiejskich). Raciąż i Legbąd ze względu na położenie i stosunkowo duży potencjał usług pełnią rolę ośrodków uzupełniających miasto w zakresie obsługi mieszkańców. Jednocześnie gmina **Tuchola** charakteryzuje się dużą liczbą małych wsi - aż 16 jednostek (zamieszkiwanych łącznie przez 480 osób), liczy poniżej 100 mieszkańców, a w przedziale od 100 do 200 mieszkańców znajduje się dalsze 5 wsi.
6. Pod względem wpływu na potencjalne możliwości inwestowania w celu poprawy jakości życia, najmniej korzystny układ sieci osadniczej notuje się w gminie **Cekcyn**. Wprawdzie siedziba gminy licząca prawie 1,8 tys. mk należy do największych wsi województwa, jednak bardzo duża jest liczba wsi małych, w których wypełnianie zadań gminnych wiąże się z ponoszeniem nieproporcjonalnie wysokich kosztów, a szanse na rozwój usług rynkowych są bardzo małe ze względu na niewielki potencjalny rynek zbytu. Poza siedzibą gminy, do dużych wsi zaliczyć należy jedynie Iwiec, ale fakt, że leży on w bezpośredniej bliskości Cekcyna powoduje, iż możliwości obsługi mniejszych wsi są tu wykorzystane jedynie połowicznie. Pozostałe z największych wsi gminy - Zielonka, Wysoka i Zdroje liczą zaledwie nieco ponad 300 osób, a więc w porównaniu z innymi gminami powiatu (poza Śliwicami) ich potencjał jest zaledwie średni. Relatywnie dużą grupę stanowią miejscowości liczące od 150 do 250 mieszkańców (8 wsi zamieszkiwanych przez 1,6 tys. osób). Jest ich na tyle dużo, że pozostaną ważną grupą wielkościową i nie poddadzą się procesom restrukturyzacji sieci osadniczej, zmierzającej do koncentracji zaludnienia w większych wsiach – zapewne nie będą także notowały istotnych przyrostów zaludnienia. Około 40 miejscowości liczy poniżej 100 mieszkańców.

Hierarchia sieci osadniczej

Na terenie powiatu tucholskiego wyróżnić można 5 poziomów w hierarchii sieci osadniczej.

Najwyższy szczebel stanowi miasto **Tuchola**, będące siedzibą powiatu oraz posiadająca szeroko rozwinięte działalności służące obsłudze mieszkańców na poziomie powiatowym. W mieście znajduje się szereg instytucji służących obsłudze mieszkańców. Są to przede wszystkim:

- a) instytucje administracyjne - urzędy administracji samorządowej szczebla powiatowego, urząd skarbowy, urząd pracy, oddział ZUS, komenda powiatowa policji, sąd rejonowy, oddział zamiejscowy prokuratury rejonowej i inne,
- b) służba zdrowia - szpital powiatowy oraz stacja pogotowia

- c) szkolnictwo wyższe
- d) szkolnictwo średnie - kilka szkół ponadpodstawowych, w tym technikum drzewne o szerokim obszarze oddziaływania (znacznie wykraczającym poza granice powiatu)
- e) instytucje kulturalne - muzeum, kino, dom kultury
- f) liczne placówki handlowo-usługowe (w tym finansowe) o szerokim asortymencie, przewyższającym ofertę placówek tego typu w pozostałych miejscowościach powiatu
- g) znaczące skupisko miejsc pracy, będące wynikiem relatywnie dobrego rozwoju przedsiębiorczości.

Oprócz działalności o znaczeniu powiatowym - skierowanych na potrzeby mieszkańców wszystkich gmin powiatu, miasto **Tuchola** jest siedzibą gminy miejsko-wiejskiej i pełni funkcje obsługi mieszkańców gminy, a w mieście działają instytucje będące wyrazem realizacji zadań własnych gminy (np. szkoły podstawowe, przychodnie zdrowia).

Tab. Rozmieszczenie podstawowych usług na terenie gmin

	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo	Tuchola	Śliwice
szkoła podstawowa	Cekcyn Zielonka Iwiec	Gostycyn Pruszcz Wielki Mędromierz Wielka Klonia	Kęsowo Żalno filia w Drożdzienicy	Byśław Lubiewo Klonowo Sucha	Tuchola nr 1 Tuchola nr 3 Tuchola nr 5 Legbąd Kiełpin Raciąż Stobno	Śliwice Śliwiczki Lińsk
gimnazjum	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo Żalno	Byśław Lubiewo	Tuchola Stobno	Śliwice
przedszkole	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo Żalno filie w : Drożdzienicy i Piaoszynie	Byśław Lubiewo	Tuchola nr 1 Tuchola nr 2	Śliwice
oddział przedszkolny	Zdroje Zielonka Iwiec	Pruszcz Wielki Mędromierz Wielka Klonia			w każdej szkole oddział dla dzieci 6- letnich	
biblioteka	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo Żalno Drożdzienica Piaoszyn	Byśław Lubiewo Sucha	Tuchola Raciąż	Śliwice
filie biblioteki	Iwiec Małe Gacno				Tuchola	Śliwiczki
urząd pocztowy	Cekcyn Iwiec Małe Gacno	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo agencje pocztowe Byśław i Sucha	Tuchola nr 1 Tuchola nr 3 Legbąd filia w Raciążu	Śliwice
kościół parafialny	Cekcyn i filia w Małym Gacnie Iwiec Zdroje	Gostycyn Pruszcz Wielki Mędromierz Wielka Klonia	Jeleńcz Kęsowo Żalno	Byśław Lubiewo Sucha kaplica Minikowo	Tuchola – 4 parafie Legbąd Raciąż	Śliwice Zarośla filia Okoniny
bank	Bank Spółdzielczy w Koronowie Oddział w Cekcynie	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo	Tuchola – 5 placówek	Śliwice
służba zdrowia	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo Żalno	Byśław Lubiewo	Tuchola – podstawowa i specjalistyczna, publiczna i niepubliczna Raciąż Legbąd	Śliwice

Policja	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Bysław	Tuchola	Śliwice
Instytucje kultury	Brzozie Cekcyn Iwiec Krzywogoniec Ludwichowo Małe Gacno Nowy Sumin Ostrowo Wielkie Budziska Wysoka Zalesie Zielonka Zdroje	Gostycyn Kamienica Pruszcz Przyrów Mała Klonia Bagienica Wielka Klonia Łyskowo	Drożdżenica Kęsowo Piaśtoszyn Obrowo Pamiętowo Krajenki Przymuszewo Jeleńcz Żalno	Bysław Bysławek Cierplewo Klonowo Lubiewo Lubiewice Płazowo Sucha Trutowo Wępin	Tuchola Raciąż Białowieża Bładowo Kiełpin Kłoczek Łosiny Rzepiczna Mały Mędromierz	Śliwice Śliwice Śliwiczki Lińsk Rosochata Lubocień Lipowa Lisina
jednostki Straży Pożarnej (państwowej i ochotniczej)	Cekcyn Zielonka Zdroje Iwiec Wielkie Budziska Ostrowo Brzozie Małe Gacno Krzywogoniec Nowy Sumin Zalesie	Gostycyn Pruszcz Wielka Klonia Mała Klonia Bagienica Łyskowo Wielki Mędromierz	Kęsowo Drożdżenica Żalno Jeleńcz Piaśtoszyn Obrowo	Bysław Bysławek Cierplewo Klonowo Lubiewo Minikowo Płazowo Trutowo Wępin Zacisze	Tuchola Białowieże Kiełpin Legbąd Łosiny Mały Mędromierz Raciąż Rzepiczna Stobno Słupy Tuchola Wielka Komorza	Śliwice Śliwiczki Lińsk Rosochata Lubocień Krag

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych urzędów gmin

Kolejny poziom hierarchiczny w strukturze sieci osadniczej powiatu tucholskiego tworzą ośrodki obsługi mieszkańców na poziomie gminnym. Należą tu miejscowości, które pełnią funkcje obsługi mieszkańców całej gminy lub większej części mieszkańców gminy. Zlokalizowane są w nich usługi rzadkie, niedostępne w innych miejscowościach, stąd podporządkowujące sobie funkcjonalnie inne miejscowości w gminie. Oprócz funkcji administracyjnych (siedziba gminy) zlokalizowano tu najczęściej gminny ośrodek zdrowia, gimnazjum, szkołę podstawową, gminny komisariat policji, bank, często urząd pocztowy i kościół parafialny. Podkreślić należy, że ze względu na specyfikę gmin powiatu, znalazły się tu także miejscowości nie będące siedzibami gmin, lecz pełniące ważne funkcje na rzecz całej gminy lub bardzo dużej jej części.

Należą tu:

- w gminie Cekcyn: Cekcyn
- w gminie Gostycyn: Gostycyn
- w gminie Kęsowo: Kęsowo i Żalno
- w gminie Lubiewo: Bysław i Lubiewo
- w gminie Śliwice: Śliwice
- w gminie Tuchola: nie zaliczono żadnej z miejscowości wiejskich

W gminie **Tuchola** do tego szczebla hierarchii sieci osadniczej nie zaliczono żadnej miejscowości, ponieważ siedziba administracji gminnej oraz większość istotnych instytucji obsługi mieszkańców mieści się w mieście **Tuchola**. W gminie **Kęsowo** o zaliczeniu Żalna zdecydował przede wszystkim fakt lokalizacji tak rzadkich w skali gminy instytucji, jak gimnazjum i ośrodek zdrowia. Pod względem obsługi mieszkańców w zakresie pozostałych usług potencjał Żalna jest porównywalny (w zakresie niektórych usług nawet lepszy) niż Kęsowa. W gminie **Lubiewo** o zaliczeniu Bysławia zdecydował fakt pełniejszego wyposażenia w usługi, niż siedziby gminy (siedziba gimnazjum i policji), ponadto wyraźnie wyższa liczba mieszkańców.

Trzeci poziom hierarchiczny stanowią miejscowości, w których zlokalizowano kilka usług rejonizowanych, a więc podporządkowujących sąsiednie miejscowości (np. szkoła podstawowa lub filia, kościół parafialny, urząd pocztowy). Najczęściej miejscowości te należą także do większych miejscowości w gminach i posiadają jak na

warunki gminne dosyć dobrze rozwiniętą przedsiębiorczość. Obsługują one mieszkańców części gminy (kilku miejscowości).

Należą tu:

- w gminie Cekcyn: Iwiec, Małe Gacno
- w gminie Gostycyn: Pruszcz, Wielka Klonia, Wielki Mędromierz
- w gminie Kęsowo: żadna z miejscowości nie jest typowym ośrodkiem uzupełniającym
- w gminie Lubiewo: Sucha
- w gminie Śliwice: w związku z silną koncentracją usług w Śliwicach, ten poziom nie występuje
- w gminie Tuchola: Raciąż, Legbąd, Stobno

Kolejny, czwarty, poziom hierarchiczny stanowią miejscowości w których zlokalizowano pojedyncze usługi rejonizowane (podporządkowujące, czyli obsługujące w zakresie jednej z działalności kilka miejscowości sąsiednich). Niekiedy do grupy tej zaliczano miejscowości o większej liczbie takich działalności, lecz o małym obszarze obsługi lub stosunkowo niedużym znaczeniu w obsłudze mieszkańców gminy.

Należą tu:

- w gminie Cekcyn: Zielonka
- w gminie Gostycyn: nie wyróżniono - dobra obsługa przez miejscowości wyższych poziomów
- w gminie Kęsowo: Piastoszyn, Drożdzenica, Jeleńcz
- w gminie Lubiewo: Bysławek, Klonowo
- w gminie Śliwice: Lińsk, Śliwiczki
- w gminie Tuchola: nie wyróżniono - dobra obsługa przez miejscowości wyższych poziomów

Ostatni, piąty, poziom w hierarchii sieci osadniczej powiatu, stanowią pozostałe miejscowości. Mają one bardzo zróżnicowaną wielkość, począwszy od liczących kilka osób osad leśnych po wsie kilkusetosobowe. Miejscowości te albo w ogóle nie pełnią funkcji w zakresie których obsługują sąsiednie miejscowości, albo też obszar lub ranga obsługi są mało znaczące.

JAKOŚĆ ŻYCIA MIESZKAŃCÓW

Obsługa ludności w zakresie usług

Zadania gmin w zakresie edukacji i opieki przedszkolnej

Tab. Zmiana liczby uczniów szkół podstawowych i gimnazjów w gminach

	szkoły podstawowe				gimnazja			
	2003	2004	2005	2006	2003	2004	2005	2006
Powiat tucholski	4 066	3 894	3 791	3 627	2 446	2 374	2 297	2 153
Cekcyn	554	526	501	465	331	299	299	303
Gostycyn	472	454	432	433	277	276	265	239
Kęsowo	407	395	381	346	262	243	234	222
Lubiewo	515	530	521	497	260	249	261	268
Śliwice	482	457	470	462	259	259	256	254
Tuchola – razem	1 636	1 532	1 486	1 424	1 057	1 048	982	867
Tuchola - miasto	1 148	1 082	1 041	1 041	867	864	808	703
Tuchola - obszar wiejski	488	450	445	383	190	184	174	164

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

Tab. Zmiana liczby dzieci w przedszkolach oraz struktura wiekowa przedszkolaków w roku 2006

	dzieci w przedszkolach					w roku 2006 dzieci w przedszkolach w wieku lat:					
	ogółem					2 i mniej	3	4	5	6	7 i więcej
	2002	2003	2004	2005	2006	2006	2006	2006	2006	2006	2006
Powiat tucholski	580	565	578	552	567	1	69	106	148	240	3
Cekcyn	83	84	83	100	110	0	8	23	29	50	0
Gostycyn	53	46	57	60	60	0	5	11	20	24	0
Kęsowo	74	64	56	0	0	0	0	0	0	0	0
Lubiewo	87	84	87	81	90	1	7	12	24	45	1
Śliwice	102	89	102	113	112	0	12	19	31	50	0
Tuchola - razem	181	198	193	198	195	0	37	41	44	71	2
Tuchola - miasto	181	198	193	198	195	0	37	41	44	71	2
Tuchola – o.w.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

CEKCYN

BAZA EDUKACYJNA. Na terenie gminy działają szkoły podstawowe w Cekcynie, Zielonce oraz Iwcu. W Cekcynie w ramach zespołu szkół funkcjonuje także gimnazjum. Wszystkie szkoły są maksymalnie wykorzystane, a nawet – w przypadku Cekcyna - ma miejsce sytuacja przepełnienia szkół. Do zespołu szkół w Cekcynie uczęszcza łącznie niemal 600 uczniów (z tego połowa – do gimnazjum), do szkoły w Iwcu – ok. 130, a do szkoły w Zielonce – ok. 100 uczniów.

Do przedszkola w Cekcynie uczęszcza ok. 100 dzieci, co maksymalnie wykorzystuje możliwości placówki, do przedszkola w Zdrojach (jest to oddział zamiejscowy przedszkola w Cekcynie) – ok. 15 (możliwości placówki są 2-krotnie większe). Na terenie gminy rośnie zapotrzebowanie na usługi przedszkolne, stąd obecnie działającą bazę należy uznać za niewystarczającą.

Przy szkołach w Zielonce i Iwcu działają oddziały przedszkolne.

Nauka języków obcych. Wszyscy uczniowie szkół podstawowych dla których program przewiduje naukę języków obcych oraz uczniowie gimnazjum objęci są nauką języków angielskiego i niemieckiego (jeden jako obowiązkowy, drugi jako dodatkowy).

Szkoła	J. niemiecki jako obowiązkowy	J. niemiecki jako dodatkowy	J. angielskie jako obowiązkowy	J. angielskie jako dodatkowy
Gimnazjum w Cekcynie	304 dzieci	–	–	304 dzieci
SP w Cekcynie	49 dzieci	90 dzieci	90 dzieci	49 dzieci
SP w Zielonce	15 dzieci	37 dzieci	37 dzieci	27 dzieci
SP w Iwcu	20 dzieci	36 dzieci	36 dzieci	36 dzieci

Wyposażenie szkół w pracownie komputerowe. Szkoły w Iwcu i Zielonce są wyposażone w pracownie komputerowe w stopniu właściwym. Szkoła i gimnazjum w Cekcynie oczekują na realizację pracowni ze środków EFS. Obecna pracownia ma zbyt mało komputerów (na 1 stanowisko przypada 15 uczniów).

Wyposażenie szkół w infrastrukturę sportową. Szkoły na terenie gminy nie posiadają właściwego wyposażenia – brakuje pełnowymiarowych i prawidłowo wyposażonych sal gimnastycznych, a w szkole i gimnazjum w Cekcynie – także boiska.

<i>SZKOŁA</i>	<i>OPIS TECHNICZNY</i>
SP i Gimnazjum w Cekcynie	Niepełnowymiarowa sala gimnastyczna o powierzchni 181,28 m ² oraz salka korekcyjna o powierzchni 32,45 m ² . Konieczność budowy sali sportowo-widowiskowej i nowego boiska
SP Zielonka	Zastępcza sala gimnastyczna (niepełnowymiarowa) z małym oddzielnym zapleczem. Jest boisko do piłki nożnej
SP Iwiec	Sala gimnastyczna o wym. 10M x 25 m. Koniczny remont parkietu w sali gimnastycznej. Jest boisko do piłki nożnej

Dożywianie uczniów. Dożywianie uczniów prowadzone jest we wszystkich placówkach na terenie gminy, a dodatkowo gmina opłaca dożywianie uczniów z jej terenu uczęszczających do placówek w sąsiednich gminach. Łącznie opłacane są posiłki dla ok. 350 osób (dotyczy dzieci w przedszkolach i uczniów szkół podstawowych i gimnazjów), a więc około 1/3 ogółu. Udziela się pomocy wszystkim uczniom, dla których wnioskowano jej przyznanie.

Potrzeby w zakresie rozbudowy i/lub modernizacji. Wszystkie placówki oświatowe w gminie wykazują duże potrzeby w zakresie modernizacji – szczegóły w tabeli.

<i>SZKOŁA</i>	<i>OPIS TECHNICZNY</i>
Przedszkole Gminne Cekcyn	Obiekt zaadaptowany do potrzeb przedszkola, nie wszystkie wymogi spełnione dla tego typu placówki, np. Za mało łazienek, mały korytarz zastępujący szatnię. Wskazane wykonanie elewacji budynku. Do wymiany stolarka zewnętrzna. Należy docieplić ściany. Modernizacji wymaga również system grzewczy.
Oddział Przed. Gminnego w Zdrojach	Do wymiany dach oraz stolarka zewnętrzna
SP i Gimnazjum w Cekcynie	Sanitariaty po remoncie. Niezbędne jest malowanie wewnątrz klas i korytarzy oraz wymiana instalacji elektrycznej na parterze i piętrze. Szatnia nie spełnia wymogów sanitarnych, jej powierzchnia wynosi 65,27 m ² Jest niewystarczająca w stosunku do potrzeb. Konieczna jest wymiana stolarki drzwiowej wewnętrznej, termoizolacja dachu oraz przebudowa kominów. Konieczność budowy hali sportowo-widowiskowej
SP Zielonka	Obiekt po rozbudowie i częściowym remoncie. Dobre warunki sanitarno-higieniczne. Konieczna wymiana podłóg i mebli. Konieczna wymiana utwardzenia terenu przed szkołą. . Zastępcza sala gimnastyczna z małym oddzielnym zapleczem.
SP Iwiec	Stołówka wymaga remontu. Niezbędna naprawa sanitariatów, schodów wejściowych. Potrzeba pełnej termomodernizacji szkoły, systemu grzewczego, wymiany stolarki zewnętrznej, wymiana posadzki sportowej w sali gimnastycznej.

GOSTYCYN

BAZA EDUKACYJNA. Na terenie gminy działają szkoły w Gostycynie (ok. 200 uczniów), Pruszczu (ponad 100 uczniów) i dwie mniejsze szkoły - w Wielkim Mędromierzu i Wielkiej Klonii (łącznie ok. 100 uczniów). W Gostycynie działa jedyne w gminie gimnazjum (ok. 240 uczniów). W Gostycynie działa także jedyne w gminie przedszkole – o zdolności opieki nad 82 dziećmi (aktualne wykorzystanie wynosi ok. ¾).

Nauka języków obcych. W szkołach na terenie gminy nauczany jest język niemiecki i angielski.

Wyposażenie szkół w pracownie komputerowe. Brak informacji.

Wyposażenie szkół w infrastrukturę sportową. Przy szkołach funkcjonują sale zastępcze - istnieje potrzeba realizacji zarówno sal jak i boisk.

Dożywianie uczniów. Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej opłaca posiłki dla 262 osób (dzieci przedszkolne, uczniowie szkół podstawowych i gimnazjum – we wszystkich placówkach w gminie), czyli dla 1/3 ogółu. Wszyscy potrzebujący (kwalifikujący się do udzielenia pomocy) są objęci pomocą.

Potrzeby w zakresie rozbudowy i/lub modernizacji. Wszystkie szkoły zostały wyremontowane na przełomie ostatnich 4 lat. Nie zgłasza się potrzeb w tym kierunku.

KĘSOWO

BAZA EDUKACYJNA. Na terenie gminy szkoły zlokalizowano w: Kęsowie, z filią w Drożdzienicy dla klas 1-3 (pojemność maksymalna 300 uczniów, aktualnie 209 uczniów, tj. 69,67%) i w Żalnie (134 uczniów, maksymalny stopień wykorzystania). Gimnazja działają w Kęsowie (maksymalna pojemność 250 uczniów, jest 143 uczniów, tj. 57,2% możliwości) i w Żalnie (78 uczniów, maksymalny stopień wykorzystania). Gminne przedszkola funkcjonują w Kęsowie (z filią w Drożdzienicy - 60 dzieci, maksymalny stopień wykorzystania) i w Żalnie (z filią w Piastoszynie - 48 dzieci, maksymalny stopień wykorzystania).

Nauka języków obcych. W gminie dominuje nauka języka niemieckiego, nauczanego zarówno w Kęsowie, jak i Żalnie (łącznie prawie 450 uczniów). W Żalnie 78 uczniów objętych jest nauką angielskiego, natomiast w Kęsowie – aż 220 uczniów nauką rosyjskiego. Wprawdzie znajomość języka rosyjskiego jest uważana za bardzo cenną i sam fakt, że w szkole w gminie można się uczyć tego języka może być uznany za pozytywny (tym bardziej iż obecnie jest to rzadkość w szkołach podstawowych i gimnazjalnych), jednak nauka rosyjskiego powinna być uzupełniana nauką angielskiego. Dodatkowym argumentem przeciwko nauce rosyjskiego w szkołach podstawowych jest praktycznie brak możliwości kontynuacji w szkołach średnich.

Wyposażenie szkół w pracownie komputerowe. Zespoły szkół w Żalnie i Kęsowie są wyposażone w nowoczesne pracownie o wystarczającej liczbie komputerów – nie zgłasza się potrzeb w tym zakresie.

Wyposażenie szkół w infrastrukturę sportową. Zespoły szkół w Żalnie i Kęsowie posiadają boiska (boisko w Żalnie wymaga modernizacji). Szkoła w Kęsowie posiada salę gimnastyczną. W szkole w Żalnie wymagana budowa sali.

Dożywianie uczniów. Bardzo duży jest udział uczniów objętych dożywaniem (wynosi ponad 2/3 ogółu). W szkołach w Kęsowie i Żalnie z tej formy pomocy korzysta prawie 400 uczniów. Na uwagę zasługuje fakt, że liczba uczniów objęta pomocą w Żalnie jest niewystarczająca.

Potrzeby w zakresie rozbudowy i/lub modernizacji. W Żalnie budynek „starej szkoły” charakteryzuje się złym stanem technicznym – potrzeba remontu dachu, schodów, okien. W Kęsowie istnieje potrzeba termomodernizacji szkoły (planowana na rok 2007).

LUBIEWO

BAZA EDUKACYJNA. Na terenie gminy działają szkoły podstawowe w Bysławiu, Lubiewie, Klonowie i Sucheju oraz gimnazja w Bysławiu i Lubiewie. W Bysławiu i Lubiewie działają także przedszkola. Wszystkie placówki charakteryzują się maksymalnym stopniem wykorzystania możliwości lokalowych.

Szkoły zorganizowane są w ramach zespołów szkół – Zespół Szkół w Lubiewie obejmuje szkołę i gimnazjum w Lubiewie oraz placówkę filialną w Sucheju. Zespół Szkół w Bysławiu obejmuje szkołę podstawową i gimnazjum. Samodzielną placówką jest szkoła w Klonowie.

Nauka języków obcych. W szkołach na terenie gminy naucza się języka niemieckiego (471 uczniów) i

angielskiego (464), przy czym niemiecki częściej jest nauczany jako język obowiązkowy, a angielski jako dodatkowy.

Wypożyczenie szkół w pracowniach komputerowych. W szkołach w Lubiewie i Bysławiu działają pracownie komputerowe, które jednak wymagają modernizacji – w Lubiewie konieczna jest rozbudowa sieci elektrycznej na potrzeby pracowni oraz realizacja pracowni dla gimnazjum, która nie może być obecnie wykonana ze względu na brak pomieszczeń. W Bysławiu istnieje konieczność wymiany sprzętu komputerowego na nowy oraz zakupu tablic multimedialnych i mobilnych zestawów multimedialnych.

Wypożyczenie szkół w infrastrukturę sportową. Przy szkole w Kęsowie jest sala gimnastyczna, przy szkole w Bysławiu trwa budowa sali. W przypadku obydwu placówek zgłaszane są potrzeby dotyczące usprawnienia istniejących boisk przy szkołach, zwłaszcza dotyczących ulepszenia nawierzchni.

Dożywianie uczniów. Realizowana pomoc w zakresie dożywiania oceniana jest jako wystarczająca, gdyż obejmuje wszystkich potrzebujących uczniów.

Potrzeby w zakresie rozbudowy i/lub modernizacji

Stan techniczny budynku szkoły podstawowej i gimnazjum w Lubiewie jest dobry. Potrzeby w zakresie remontów są stosunkowo niewielkie i dotyczą w większości bieżących napraw i konserwacji, takich jak: położenie wykładzin podłogowych w 4 klasach, odmalowanie pomieszczeń klasowych, wymiana części okien na okna PCV, wymiana oświetlenia w dwóch klasach. Inwestycyjny charakter ma dobudowanie III piętra.

Stan techniczny budynku szkoły podstawowej i gimnazjum w Bysławiu jest dobry. Zgłaszane potrzeby dotyczą praktycznie wyłącznie bieżących napraw i konserwacji i nie wiążą się z dużymi wydatkami inwestycyjnymi (zabezpieczenie elementów betonowych przed zaciekami, naprawy pęknięć i malowanie elewacji, naprawa podestów przy wejściach do budynku, wymiana parapetów, wymiana okien, malowanie wnętrza).

ŚLIWICE

BAZA EDUKACYJNA. Na terenie gminy działają szkoły podstawowe w Śliwicach, Lińsku oraz Śliwiczkach, gimnazjum w Śliwicach oraz przedszkole w Śliwicach.

<i>Nazwa placówki</i>	<i>Pojemność maksymalna</i>	<i>Stopień wykorzystania</i>
Przedszkole Samorządowe w Śliwicach	90	100 %
Szkoła Podstawowa w Śliwicach	335	100 %
Szkoła Podstawowa w Śliwiczkach	96	61,5 %
Szkoła Podstawowa w Lińsku	120	75,8 %
Gimnazjum w Śliwicach	287	88,2 %

Nauka języków obcych. W szkołach na terenie gminy uczy się języka angielskiego i języka niemieckiego. W szkołach podstawowych przeważa język angielski (465 uczniów wobec 236), w gimnazjum naucza się wyłącznie niemieckiego (253 osoby). Jak się wydaje konieczne jest wprowadzenie do gimnazjum także nauki angielskiego w celu zapewnienia kontynuacji nauki ze szkół podstawowych.

<i>Nazwa placówki</i>	<i>Liczba uczniów - język angielski</i>	<i>Liczba uczniów - język niemiecki</i>
Szkoła Podstawowa w Śliwicach	335	172
Szkoła Podstawowa w Śliwiczkach	52	28
Szkoła Podstawowa w Lińsku	78	36
Gimnazjum w Śliwicach	0	253

Wypożyczenie szkół w pracowniach komputerowych.

Szkoła Podstawowa w Lińsku - Wypożyczenie szkoły w pracowniach komputerowych jest wystarczające (1 pracownia i 1 sala wyposażona w komputery). Zgłasza się potrzeby doposażenia pracowni.

Szkoła Podstawowa w Śliwiczkach - Wyposażenie szkoły w pracownię komputerowe jest wystarczające (1 pracownia). Nie ma potrzeb rozbudowy / modernizacji.

Szkoła Podstawowa im. Ks. E. Staniszewskiego – szkoła posiada 1 pracownię komputerową i 1 centrum multimedialne w bibliotece. Zgłasza się potrzebę rozbudowy centrum multimedialnego w bibliotece, wyposażenie 3 izb lekcyjnych w komplet komputerów oraz zakup 2 rzutników multimedialnych.

Gimnazjum w Śliwiczach – szkoła posiada 1 pracownię komputerową. Konieczna jest rozbudowa i modernizacja wyposażenia komputerowego i sieci komputerowej

Wyposażenie szkół w infrastrukturę sportową. Na terenie gminy jedynie szkoła w Śliwiczach posiada zgodne z normami wyposażenie w sale gimnastyczne. W pozostałych placówkach istnieją sale zastępcze. Modernizacji wymagają też boiska.

Szkoła Podstawowa w Lińsku- Przystosowana sala gimnastyczna jest niewymiarowa, zbyt mała, niska. Istnieje potrzeba realizacji nowej sali gimnastycznej, powiększenia boiska szkolnego, utwardzenie boiska do piłki koszykowej.

Szkoła Podstawowa w Śliwiczkach - Przystosowana sala gimnastyczna jest niewymiarowa. Istnieje potrzeba realizacji nowej sali gimnastycznej, powiększenia i utwardzenia boiska

Szkoła Podstawowa im. Ks. E. Staniszewskiego- przy szkole jest 1 pełnowymiarowa sala gimnastyczna , 1 boisko asfaltowe do gry w piłkę ręczną i koszykową, 1 sala do gimnastyki korekcyjnej. Zgłasza się potrzebę realizacji boiska z bieżnią i skocznią, kortu tenisowego, basenu, zakupu wyposażenia do sali gimnastyki korekcyjnej.

Gimnazjum w Śliwiczach - szkoła nie posiada własnego zaplecza w postaci boisk i sali gimnastycznych - korzysta z obiektów SP w Śliwiczach. Zgłasza się potrzeby uzupełnienia tego wyposażenia.

Dożywianie uczniów. Dożywianie uczniów dotyczy wszystkich potrzebujących i udzielane jest w wystarczającej ilości. Pomocą objęto nieco ponad połowę uczniów w gminie.

Potrzeby w zakresie rozbudowy i/lub modernizacji. Niektóre ze zgłaszanych potrzeb wymagają większych nakładów finansowych. Poza tym zgłaszane potrzeby dotyczą głównie bieżących napraw, konserwacji i modernizacji:

Szkoła Podstawowa w Lińsku - zwiększenie liczby pomieszczeń na potrzeby świetlicy, biblioteki, szatni. Wymiana drzwi do sal lekcyjnych, wymiana okien w budynku z salą gimnastyczną.

Szkoła Podstawowa w Śliwiczkach – wymiana dachu na jednym z budynków szkoły, wymiana ogrodzenia szkoły

Szkoła Podstawowa im. Ks. E. Staniszewskiego- generalny remont kotłowni, docieplenie dachu i ocieplenie budynku, wymiana okien, odnowienie elewacji budynku, remont i malowanie izb lekcyjnych, zakup wyposażenia do izb lekcyjnych, malowanie sali gimnastycznej i korekcyjnej, zagospodarowanie terenu wokół szkoły

Gimnazjum w Śliwiczach - wymiana dachu, wymiana części instalacji elektrycznej, wymiana drzwi do klas, usunięcie płyt i położenie tynków na korytarzach i w salach, wymiana rur kanalizacyjnych, założenie posadzki antypoślizgowej na korytarzach , remont łazienki dla nauczycieli, remont pokoju nauczycielskiego.

TUCHOLA

BAZA EDUKACYJNA. Gmina posiada rozbudowaną bazę edukacyjną wynikającą z dużej liczby mieszkańców i rozległego obszaru. Łączna liczba uczniów w szkołach podstawowych wynosi 1425, w gimnazjach - 657, łączna liczba dzieci w przedszkolach: 196, w oddziałach przedszkolnych przy szkołach podstawowych: 144.

W roku 2007 zakończyły działalność małe szkoły w Małym Mędromierzu (uczęszczało do niej łącznie z oddziałem przedszkolnym 22 uczniów, co stanowiło ledwie 1/5 możliwości szkoły) oraz w Wielkiej Komorzy i Bładowie (były to szkoły filialne, do których uczęszczało 14 i 24 uczniów). Tym samym obsada w szkołach w Tucholi ulegnie w nowym roku szkolnym nieznacznemu zwiększeniu.

Warto zauważyć, że obsada pozostałych szkół w gminie także jest niepełna, jednak podkreślić należy, że ich

utrzymywanie jest niezbędne ze względu na konieczność prawidłowej obsługi rozległej gminy (już obecnie do-
wożonych jest łącznie ok. 445 uczniów szkół podstawowych i gimnazjów).

<i>Szkoła</i>	<i>Liczba uczniów</i>	<i>Liczba uczniów i dzieci w oddziałach przedszkolnych</i>	<i>Stopień wykorzystania możliwości lokalowych szkoły</i>
Szkoła Podstawowa nr 1 w Tucholi	476	513	86%
Szkoła Podstawowa nr 3 w Tucholi	432	455	83%
Szkoła Podstawowa nr 5 w Tucholi	134	151	76%
Szkoła Podstawowa w Legbądzie	90	103	69%
Szkoła Podstawowa w Kiełpinie	69	79	53%
Szkoła Podstawowa w Raciążu	90	107	71%
Szkoła Podstawowa w Stobnie	86	101	67%

W gminie działają 2 gimnazja:

- Gimnazjum nr 1 w Tucholi, liczba uczniów 492, pojemność szkoły 700 uczniów, stopień wykorzystania 70%
- Gimnazjum nr 2 w Stobnie, liczba uczniów 165, pojemność szkoły 225 uczniów, stopień wykorzystania 73%

Na terenie gminy funkcjonują dwa samodzielne przedszkola (ponadto w każdej szkole podstawowej funkcjonują oddziały przedszkolne dla dzieci 6-letnich):

- Przedszkole nr 1 w Tucholi, liczba dzieci 70, działają tu 3 oddziały przedszkolne; przedszkole wykorzystane maksymalnie, chociaż w obiekcie tym są zlokalizowane oddziały szkolne Szkoły podstawowej nr 1 w Tucholi, i gdyby zostały one przeniesione do jednostki macierzystej to zaistniały by warunki dla prowadzenia kolejnych 3 oddziałów,
- Przedszkole nr 2 w Tucholi, liczba dzieci 126, 5 oddziałów, przedszkole wykorzystane maksymalnie.

Nauka języków obcych. W szkołach naucza się niemieckiego i angielskiego - wiodącym jest obecnie j. niemiecki. W gimnazjach obowiązkowy jest język niemiecki a dodatkowy – angielski. W szkołach podstawowych prawie wszędzie nauczany jest j. niemiecki (angielski w SP w M. Mędromierzu oraz w pozostałych szkołach w niektórych klasach). Ogółem j. niemieckiego uczy się 1666 uczniów, j. angielskiego 1147 uczniów.

Wyposażenie szkół w pracownie komputerowe. Wszystkie jednostki szkolne posiadają pracownie komputerowe ponadto większość jednostek posiada multimedialne centra biblioteczne. Jednak ze względu na liczbę uczniów i liczbę możliwych stanowisk należy czynić starania o dokupienie nowych pracowni (szczególnie gimnazja). Istnieją też potrzeby w zakresie sukcesywnej modernizacji wyposażenia pracowni (wymiana sprzętu na nowy).

Wyposażenie szkół w infrastrukturę sportową.

PROSZĘ UZUPEŁNIĆ MATERIAŁ

Dożywianie uczniów. Wszystkie jednostki oświatowe prowadzą dożywianie uczniów. Łącznie pomoc obejmuje ok. 1240 uczniów, tj. ok. 60% ogółu. Wszyscy potrzebujący są objęci dożywianiem

Potrzeby w zakresie rozbudowy i/lub modernizacji. Stan techniczny jednostek oświatowych oceniany jest zasadniczo jako „zadowolający”. Duże potrzeby inwestycyjne związane są przede wszystkim z budową sal gimnastycznych (SP Legbąd – w trakcie realizacji z przewidywanym zakończeniem w roku 2008, SP nr 5 w Tucholi – planowana do wykonania w latach 2010-11, SP Kiełpin) oraz budową boisk sportowych (Gimnazjum nr 1 w Tucholi, SP nr 1, SP nr 3, SP nr 5). We wszystkich placówkach niezbędne są też bieżące naprawy, remonty, konserwacje i modernizacje dotyczące budynków lub terenu szkół (naprawy dachów, ogrodzeń, renowacje

pomieszczeń, zakup przyrządów i wyposażenia).

W SP nr 1 w Tucholi niezbędny jest remont sali gimnastycznej (opinia budowlana wskazuje na potrzebę wykonania robót zabezpieczających fundamenty).

Szkolnictwo ponadgimnazjalne

Szczegółowe informacje na temat działalności szkół ponadgimnazjalnych na terenie powiatu zawiera „Strategia rozwoju edukacji powiatu tucholskiego na lata 2004-2010”. W opracowaniu zawarto analizę zmian zapotrzebowania na edukację (wynikających ze struktur wieku), charakterystykę działalności wszystkich placówek podległych samorządowi powiatowemu (szkoły ponadgimnazjalne, specjalny ośrodek szkolno-wychowawczy, centrum edukacji zawodowej, poradnia psychologiczno-pedagogiczna) w tym profil kształcenia, wyposażenie, potencjał kadrowy. Opracowanie zawiera także analizę potrzeb rynku pracy (i jego związki z profilami kształcenia) oraz priorytety oświaty. Opracowanie (pomimo iż wykonane w roku 2004) w dużym zakresie zachowuje aktualność i może być podstawą dla wyciągania wniosków także obecnie. Dlatego też w niniejszym rozdziale przeanalizowane będą tylko wybrane aspekty tego zagadnienia.

Podkreślić należy, że uwarunkowania kształcenia na poziomie ponadgimnazjalnym są w powiecie korzystne:

- szkoły działają zarówno w Tucholi (i są łatwo dostępne z większości terenu powiatu), jak też w Kamienicy i - od niedawna – w Śliwicach,
- wskaźniki dostępności szkół (liczba miejsc w stosunku do liczby mieszkańców) są wyższe, niż przeciętnie,
- profile kształcenia są atrakcyjne z punktu widzenia rynku pracy i dostosowane do lokalnych uwarunkowań,
- szkoły z terenu powiatu obsługują znaczącą liczbę uczniów spoza terenu powiatu, co ma znaczenie ekonomiczne i prestiżowe,
- Technikum Leśne jest szkołą bardzo wyspecjalizowaną – w całym kraju istnieje tylko 11 szkół średnich o podobnym profilu; szkoła w Tucholi jest jedyną w północnej i północno-zachodniej części kraju.

Bazę szkół ponadgimnazjalnych w powiecie tworzą:

- a) Zespół Szkół Leśnych i Agrotechnicznych w Tucholi
- b) Zespół Szkół Licealnych i Technicznych w Tucholi
- c) Zespół Szkół Ogólnokształcących w Tucholi
- d) Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych w Śliwicach.

Zdecydowanie największą placówką jest **Zespół Szkół Leśnych i Agrotechnicznych w Tucholi z filią w Kamienicy**. Uczęszcza tu nieco ponad 1,0 tysiąc uczniów, a nauka odbywa się na kilku kierunkach, z których największe znaczenie ma Technikum Leśne, skupiające 2/5 wszystkich uczniów.

W ZSLiA działają:

Technikum Leśne - 421 uczniów

Technikum Agrobiznesu - 93 uczniów

Technikum Architektury Krajobrazu - 54 uczniów

Technikum Ekonomiczne – 122 uczniów

Technikum Żywności i Gospodarstwa Domowego w Kamienicy - 38 uczniów

Technikum Rolnicze w Kamienicy – 15 uczniów

Liceum Profilowane: a) profil socjalny - 51 uczniów, b) profil ekonomiczno-administracyjny - 23 uczniów, c) profil zarządzania informacją – 70 uczniów.

Zasadnicza Szkoła Zawodowa – 154 uczniów (szkoła uczy w zawodach: blacharz samochodowy, cukiernik, dekarz, elektryk, fryzjer, tapicer, monter instalacji sanitarnych, murarz, piekarz, rzeźnik, wędliniarz, stolarz, ślusarz, mechanik operator pojazdów i maszyn rolniczych)

Przy ZSLiA działa także Zaoczna Policealna Szkoła Zawodowa z 42 uczniami (wszyscy w zawodzie technik leśnik).

Z wyjątkiem Technikum Leśnego, ZSLiA obsługuje przede wszystkim obszar powiatu, z którego pochodzi

zdecydowana większość uczniów (w niektórych szkołach - wszyscy). Szczegółowe zestawienie przedstawiono w tabeli. Uczniowie spoza powiatu to przede wszystkim mieszkańcy sąsiedniego powiatu sępoleńskiego oraz pojedynczy uczniowie z sąsiednich gmin województwa pomorskiego i powiatu świeckiego. Poza Technikum Leśnym, pozostałe rodzaje szkół (technika, licea profilowane, zasadnicze szkoły wielozawodowe) są dosyć rozpowszechnione i zazwyczaj nie zachodzi potrzeba dojazdów na większe odległości. Uwagę zwraca także fakt, iż do oddziału w Kamienicy w dużej części uczęszczają uczniowie z gminy Gostycyn, co dowodzi roli tej placówki dla rozwoju gminy. Jak się wydaje także podział kierunków kształcenia, w wyniku którego w Kamienicy naucza się na kierunkach związanych z rolnictwem, jest ze względu na specyfikę powiatu - słuszny.

Technikum Leśne ze względu na wysoki stopień wyspecjalizowania i małą liczbę placówek tego typu, obsługuje w znacznie większym stopniu uczniów spoza powiatu, niż mieszkańców powiatu. Łącznie uczniowie z terenu powiatu tucholskiego stanowią tylko ok. 1/7 wszystkich (63 osoby, w tym tylko 14 z miasta Tuchola). Wśród 421 uczniów kilkadziesiąt osób pochodzi z nieodległego sąsiedztwa - z powiatów sępoleńskiego, świeckiego, południowej części województwa pomorskiego; kolejne kilkadziesiąt osób to mieszkańcy dalej położonych części kujawsko-pomorskiego. Znaczna część uczniów pochodzi jednak z miejscowości bardzo oddalonych od Tucholi, zwłaszcza z regionów silniej zalesionych - szkoła w Tucholi przygotowuje kadry dla tamtejszego leśnictwa. W jeszcze większym stopniu na obsługę uczniów spoza regionu nastawiona jest Zaoczna Policealna Szkoła Zawodowa, w której 39 z 42 uczniów pochodzi spoza powiatu.

Podkreślić należy ogromną rolę ZSLiA (a zwłaszcza Technikum Leśnego) w kształtowaniu prestiżu i wizerunku miasta i Borów Tucholskich poza granicami powiatu i województwa. Jest to jedna z najbardziej rozpoznawalnych marek powiatu - kojarzona z wysoką jakością, wyspecjalizowaniem, rzadka w skali kraju i poprzez profil kształcenia budząca jednoznacznie pozytywne skojarzenia - i jako taka, powinna być wykorzystywana do promowania wizerunku miasta i powiatu.

W szkole rozważa się możliwość utworzenia nowych techników o kierunkach administracja, hotelarstwo. Wśród głównych potrzeb ZSLiA wymienia się: salę gimnastyczną oraz remont innych pomieszczeń sportowych, zakup samochodu do dowozu młodzieży na praktyki, remont kuchni i innych pomieszczeń kuchenne - magazynowych, remonty i modernizacje budynków szkoły i urządzeń na jej terenie. Wśród działań nieinwestycyjnych wskazuje się na konieczność zwiększenia współpracy ze szkołami i instytucjami w zadaniach profilaktyki i przeciwdziałaniu patologii młodzieży, zwiększenie o co najmniej 1/2 etatu psychologa w szkole (ze względu na wzrost problemów emocjonalnych uczniów) oraz realizację monitoringu w obiekcie i otoczeniu.

W skład ZSLiA wchodzi także placówka w Kamienicy, która przez długi czas była samodzielną szkołą o profilu rolniczym. Obecnie kształci głównie młodzież w zawodzie technik żywienia i gospodarstwa domowego oraz od obecnego roku szkolnego technik rolnik. Placówka ma bogatą bazę i zapewnia swym uczniom dobre możliwości edukacyjne. We współpracy z Gospodarstwem Rolnym w Kamienicy zapewnia nowoczesną bazę do kształcenia praktycznego w zawodzie technik rolnik. Szkoła daje możliwość zdobycia niezbędnych kwalifikacji osobom przygotowującym się do przejęcia gospodarstwa rolnego, co jest wymagane obecnie obowiązującymi przepisami UE - jest jedyną szkołą o tym profilu w powiecie. Zawód technika żywienia i gospodarstwa domowego jest specjalnością poszukiwaną na rynku pracy, absolwenci bez trudu znajdują pracę.

Tab. Miejscowości pochodzenia uczniów szkół ponadgimnazjalnych w powiecie tucholskim

Zespół Szkół Leśnych i Agrotechnicznych								
	Uczniowie ogółem	z gminy Tuchola	z gminy Cekcyn	z gminy Gostycyn	z gminy Kęsowo	z gminy Lubiewo	z gminy Śliwice	z innych gmin
Technikum Leśne	421	31	9		4	13	6	358
Technikum Agrobiznesu	93	47	15	7		12	6	6
Technikum Architektury Krajobrazu	54	26	7	4	3		3	11

Technikum Ekonomiczne	122	61	16	13	10	7	11	4
Technikum Żywności i Gospodarstwa Domowego w Kamienicy	38	7		20	1	3	4	3
Technikum Rolnicze w Kamienicy	15			6		1		8
Liceum Profilowane:	144	78	17	16	5	16	10	2
profil socjalny	51	22	7	7		8	7	
profil ekonomiczno-administracyjny	23	16		1		3	3	
profil zarządzanie informacją	70	40	10	8	5	5		2
Zasadnicza Szkoła Zawodowa	154	38	28	25	13	16	20	14
RAZEM (bez Technikum Leśnego)	620	257	83	91	32	55	54	48
RAZEM	1041	288	92	91	36	68	60	406

Zespół Szkół Ogólnokształcących								
	Uczniowie ogółem	z gminy Tuchola	z gminy Cekcyn	z gminy Gostycyn	z gminy Kęsowo	z gminy Lubiewo	z gminy Śliwice	z innych gmin
Liceum Ogólnokształcące	506	247	64	70	36	50	9	30

Zespół Szkół Licealnych i Technicznych								
	Uczniowie ogółem	z gminy Tuchola	z gminy Cekcyn	z gminy Gostycyn	z gminy Kęsowo	z gminy Lubiewo	z gminy Śliwice	z innych gmin
Technikum Mechaniczne	172	75	26	13	16	22	16	4
Technikum Informatyczne	111	48	12	22	7		20	2
Technikum Ekonomiczne	78	26	15	8	3	10	10	6
Technikum Handlowe	81	39	11	12	3	6	3	7
Technikum Gastronomiczne	89	45	11	6	3	10	7	7
Liceum Profilowane	21	14		1		3	1	2
Zasadnicza Szkoła Zawodowa	250	84	34	32	36	38	23	3
Policealna Szkoła Zawodowa	19	13	2	2	1			1
RAZEM (bez szkoły policealnej)	802	331	109	94	68	89	80	31

Łącznie szkoły ponadgimnazjalne dla młodzieży na terenie powiatu (bez policealnych i bez szkoły dla pracujących młodocianych)								
	Uczniowie ogółem	z gminy Tuchola	z gminy Cekcyn	z gminy Gostycyn	z gminy Kęsowo	z gminy Lubiewo	z gminy Śliwice	z innych gmin
uczniowie	2349	866	265	255	140	207	149	467
% ogółu	100,0	36,9	11,3	10,9	6,0	8,8	6,3	19,9
technika	1274	405	122	111	50	84	86	416
liceum ogólnokształcące	506	247	64	70	36	50	9	30
licea profilowane	165	92	17	17	5	19	11	4
szkoły zasadnicze zawodowe	404	122	62	57	49	54	43	17
technika (% wszystkich uczniów)	54,2	46,8	46,0	43,5	35,7	40,6	57,7	89,1

liceum ogólnokształcące (% wszystkich uczniów)	21,5	28,5	24,2	27,5	25,7	24,2	6,0	6,4
licea profilowane (% wszystkich uczniów)	7,0	10,6	6,4	6,7	3,6	9,2	7,4	0,9
szkoły zasadnicze zawodowe (% wszystkich uczniów)	17,2	14,1	23,4	22,4	35,0	26,1	28,9	3,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji ze szkół.

Zespół Szkół Licealnych i Technicznych w Tucholi naucza w następujących profilach / zawodach:

a) w technikach (łącznie 531 uczniów):

- Mechanicznym – technik mechanik o specjalności technolog programista obrabiarek CNC(69 uczniów) i obsługa i naprawa pojazdów samochodowych (103 uczniów),
- Informatycznym – technik informatyk (111),
- Ekonomicznym – technik ekonomista (78),
- Handlowym – technik handlowiec (81),
- Gastronomicznym - technik organizacji usług gastronomicznych (89).

b) w liceum profilowanym – o profilu zarządzanie informacją (21 uczniów)

c) w Zasadniczej Szkole Zawodowej (cykl kształcenia 2 lub 3 letni; łącznie 250 uczniów) - w zawodach: mechanik pojazdów samochodowych (94 uczniów), kucharz małej gastronomii (83), sprzedawca (66), malarz (6), kominiarz (1).

W ZSLiT działa także Policealna Szkoła Zawodowa kształcąca w zawodzie technik informatyk o specjalności administrowanie sieciowymi systemami operacyjnymi (21 uczniów).

W najbliższych latach planuje się zmiany w funkcjonowaniu szkoły. Plany dotyczą takich sfer zagadnień, jak:

- działalność dydaktyczna i wychowawcza (poprawienie efektywności nauczania, realizowanie kształcenia zawodowego w formie modułowej)
- utworzenie nowych kierunków/profilu (technik rachunkowości, technik drogownictwa, operator obrabiarek skrawających - na poziomie zasadniczej szkoły zawodowej) oraz utworzenie technikum obsługi turystycznej
- w związku z niżem demograficznym zakłada się zmniejszanie liczby uczniów
- rozwój bazy lokalowej (doprowadzenie do powstania sali gimnastycznej pełnowymiarowej, zaadoptowanie pomieszczenia po byłej kotłowni na świetlicę szkolną, remont internatu, doprowadzenie do ogrodzenia terenu szkoły)
- poprawa wyposażenia (doposażenie gabinetów: biologii, chemii, fizyki, pracowni technicznej, sukcesywne zakupy wyposażenie dydaktycznego i administracyjno-biurowego, systematyczne wyposażanie pracowni komputerowych w sprzęt komputerowy o obowiązującym standardzie, zakup autokaru).

Najważniejsze problemy rozwoju szkoły wiążą się z działaniami nieinwestycyjnymi i dotyczą generalnie poprawy jakości kształcenia. Wymienia się tu przede wszystkim takie działania, jak: zachęcanie młodzieży do większego udziału w konkursach przedmiotowych oraz organizowanych na szczeblu powiatu, województwa; wypracowanie tradycji stałych konkursów organizowanych corocznie na terenie szkoły; zwiększenie ilości zajęć pozalekcyjnych realizowanych na terenie szkoły; organizowanie corocznej sesji popularnonaukowej poświęconej naszym związkom z Ziemią Tucholską w ramach obchodów święta szkoły; systematyczne zwiększanie księgozbioru biblioteki szkolnej; zacieśnienie kontaktu młodzieży ze sztuką (częstsze organizowanie wyjazdów do multikina, teatru, filharmonii); wprowadzenie modułowego programu nauczania; zapewnienie młodzieży warunków do odbycia pełnowartościowej i rzetelnej praktyki zawodowej; częsta zmiana kierunków kształcenia zawodowego zapewniająca młodzieży znalezienie pracy.

W skład **Zespołu Szkół Ogólnokształcących im. Bartłomieja Nowodworskiego** wchodzi: Liceum Ogólnokształcące, kształcące 506 uczniów (tym samym jest to najmniejsza pod względem liczby uczniów

szkoła ponadgimnazjalna w Tucholi) oraz Gimnazjum Powiatowe (kształcące 209 uczniów).

Wśród najważniejszych problemów i potrzeb szkoły wskazuje się przede wszystkim na: brak etatu psychologa, brak pielęgniarki szkolnej na pełnym etacie, potrzebę wyposażenia klubu szkolnego w niezbędny sprzęt, adaptacji auli szkolnej na salę multimedialną, adaptacji pomieszczeń piwnicznych na salę tenisa stołowego i strzelnicę oraz konieczność doposażenia klasopracowni w niezbędne pomoce naukowe. Do potrzeb inwestycyjnych o większej skali zaliczają się: termomodernizacja szkoły (wymiana okien i drzwi wejściowych), wykonanie izolacji fundamentów szkolnych, remont pomieszczeń piwnicznych, remont toalet i natrysków w segmencie sportowym, renowację parkietu na sali gimnastycznej, monitoring szkoły, renowację podłoża na dziedzińcu szkolnym.

Począwszy do roku szkolnego 2006/2007 w **Śliwicach rozpoczęła działalność zasadnicza szkoła zawodowa** (profil wielozawodowy) dla młodocianych pracowników. W pierwszym roku działalności w szkole uczyły się 34 osoby (kształcono je w 11 zawodach). Prawie wszyscy uczniowie pochodzą z terenu powiatu, w tym zdecydowana większość z gminy Śliwice. Obecnie szkoła jest w fazie organizacji. Idea powołania szkoły ponadgimnazjalnej w Śliwicach jest niewątpliwie słuszna, bowiem jak wykazują analizy dojazdów do szkół w Tucholi, z gminy Śliwice w szkołach tucholskich pochodzi wyraźnie mniej uczniów, niż z innych gmin powiatu - być może jest to spowodowane wyraźnie większą odległością i utrudnieniami z tym związanymi. Szkoła powinna rozwijać przede wszystkim kierunki maturalne dla młodzieży.

Szkolnictwo wyższe

Wyższa Szkoła Zarządzania Środowiskiem w Tucholi jest samorządową, niepubliczną szkołą wyższą. Utworzona została przez Towarzystwo Rozwoju Regionalnego "Promocja Borów Tucholskich" w skład którego wchodzi samorządy powiatu tucholskiego. Uczelnia swą działalność rozpoczęła w 2003 roku.

O wyborze profilu szkoły zdecydowała przede wszystkim działalność wyspecjalizowanej szkoły średniej zawodowej o profilu leśnym, o bardzo dużej liczbie uczniów pochodzących spoza powiatu. W znakomity sposób wykorzystano tu zarówno lokalne predyspozycje, jak też niszę rynkową - kształcenie w kierunku leśnictwo nie jest w Polsce łatwo dostępne ze względu na małą liczbę placówek – na poziomie średnim jest to tylko 11 szkół, a na poziomie wyższym szkoła w Tucholi jest 4. uczelnią w kraju i jedyną w Polsce Północnej. Istnieje więc gwarancja napływu do WSZS absolwentów innych techników leśnych, a wysoka specjalizacja zapewnia stabilizację i pozwala na spokojne planowanie przyszłości placówki. Większość studentów kierunku „Leśnictwo” stanowią mieszkańcy spoza województwa kujawsko-pomorskiego. Absolwenci studiów są przygotowani do pracy w strukturach Lasów Państwowych, a także w administracji i gałęziach gospodarki związanych z leśnictwem. Jednym z elementów studiów jest 15 tygodniowa praktyka, odbywana głównie na terenie nadleśnictw

Obecnie kształcenie odbywa się na 3 kierunkach:

- Inżynieria Środowiska (7- semestralne studia inżynierskie) – 163 studentów,
- Leśnictwo (8- semestralne studia inżynierskie) – 253 studentów,
- Architektura Krajobrazu (7- semestralne studia inżynierskie) – 35 osób (liczba ta obejmuje tylko studentów pierwszego roku, kierunek powstał w roku akademickim 2006/07).

Tab. Miejscowości pochodzenia studentów WSZS

	Studenci ogółem	Studenci z województwa kujawsko-pomorskiego	W tym studenci z powiatu tucholskiego
Leśnictwo	253	58	17
Inżynieria środowiska	163	98	55
Architektura krajobrazu	35	13	3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji z WSZS

Także pozostałe (oprócz „Leśnictwa”) 2 kierunki nawiązują do profili kształcenia w szkołach średnich w powiecie, jak też do lokalnych uwarunkowań i wymagań lokalnego rynku pracy. Te kierunki nie są już tak rzadkie w polskich uczelniach, stąd wśród studentów dużą część stanowią mieszkańcy kujawsko-pomorskiego oraz południowej części pomorskiego .

Kadrę naukowo-dydaktyczną uczelni stanowią wykładowcy z ośrodków naukowych, głównie z Bydgoszczy, Gdańska, Poznania i Torunia.

W roku 2007 uczelnię kończą pierwsi absolwenci. Niemal wszystkie prace dyplomowe wykonywane przez studentów wynikają z potrzeb zgłoszonych przez samorzady terytorialne, także spoza powiatu tucholskiego. Na potrzeby samorządów są opracowywane projekty, analizy i studia w zakresie prowadzonych kierunków studiów. Uważa się, że uzyskane w WSZS wykształcenie daje duże szanse pozyskania atrakcyjnej pracy.

Szkolnictwo specjalne

Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy kształci uczniów o szczególnych potrzebach edukacyjnych w szczególności niepełnosprawnych umysłowo z różnymi stopniami upośledzenia umysłowego (lekkie, umiarkowane, znaczne i głębokie). Uczniowie kształceni są na wszystkich etapach edukacji (szkoła podstawowa kl. I – VI, gimnazjum kl. I – III oraz szkoła zawodowa i przysposabiająca do pracy w trzyletnim toku kształcenia). Szkoła posiada internat.

Podjęte działania dydaktyczne oraz opiekuńczo – wychowawcze kierowane są przede wszystkim do uczniów szkół znajdujących się na terenie powiatu tucholskiego, którzy posiadają orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane przez Poradnię Psychologiczno – Pedagogiczną bądź inną poradnię specjalistyczną . Kształcenie specjalne nie jest objęte rejonizacją .

W chwili obecnej uczniami i wychowankami ośrodka są uczniowie pochodzący z powiatu tucholskiego, sępoleńskiego oraz chojnickiego. Na dzień 30 marca 2007 liczba uczniów i wychowanków SOSW w Tucholi wynosi 208 osób.

Problemy i potrzeby ośrodka związane są przede wszystkim z przeprowadzeniem drobnych remontów niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania placówki. Najważniejsze to: wykonanie szatni dla uczniów, remont centralnego ogrzewania, wykonanie ogrodzenia wokół ośrodka.

Szkolnictwo dla dorosłych

Rozdział zostanie uzupełniony w późniejszym terminie

Opieka zdrowotna

Cekcyn

Na terenie gminy działa jeden ośrodek zdrowia - w Cekcynie.

Kadrę medyczną w gminie stanowi 4 lekarzy, 2 stomatologów, 5 pielęgniarek, 2 położne i 1 osoba-pomoc stomatologiczna. Wyposażenie przychodni jest standardowe - zgodne z wymogami, ale placówka dysponuje także aparatem EKG, unit'em stomatologicznym, autoklafem. Oprócz porad ogólnych istnieje możliwość skorzystania z opieki poradni ginekologiczno-położniczej (1 raz w tygodniu), poradni psychiatrycznej (1 raz w miesiącu), poradni neurologicznej (1 raz w miesiącu).

Podstawowa opieka zdrowotna w Cekcynie funkcjonuje zgodnie z kontraktem zawartym z NFZ.

Gostycyn

Na terenie gminy działa jeden ośrodek zdrowia - w Gostycynie.

Opiekę zdrowotną na terenie gminy zapewnia personel składający się z 6 lekarzy, 4 pielęgniarek, 1 położnej, 1 dentysty.

Ośrodek zdrowia wyposażony jest w standardowy sprzęt medyczny, a dodatkowo posiada aparat USG.

Poza poradami ogólnymi, leczeniem stomatologicznym oraz pediatrią, dostępne są porady ginekologiczne.

Dostępność i jakość świadczenia usług medycznych w przychodni nie budzą zastrzeżeń, natomiast potrzebna jest nowa siedziba ośrodka zdrowia ponieważ aktualna nie spełnia norm polskich i unijnych.

Kęsowo

Opiekę medyczną na terenie gminy zapewnia Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Kęsowie, posiadający także filię w Żalnie. Kadre stanowi 1 lekarz ogólny, 2 pediatrów, 5 pielęgniarek, 1 asystentka stomatologa, 1 dentysta, 1 chirurg (w gminie jest możliwość leczenia chirurgicznego). Dostępność do służby zdrowia oceniana jest jako wystarczająca.

Lubiewo

Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Lubiewie istnieje od 2001 r. i obejmuje swoją opieką mieszkańców gminy Lubiewo oraz gmin ościennych, w sumie 5600 osób, w tym 843 uczniów w Szkołach Podstawowych i Gimnazjach.

Zakład funkcjonuje na podstawie kontraktu z Kujawsko – Pomorskim Oddziałem Narodowego Funduszu Zdrowia w zakresie Podstawowej Opieki Zdrowotnej i Rehabilitacji. W styczniu 2006 r. przekazano kontrakt na Poradnię Ginekologiczno – Położniczą Szpitalowi Tucholskiemu z powodu niespełnienia obowiązujących wymogów sanitarno – epidemiologicznych.

Pacjenci przyjmowani są w Ośrodku Zdrowia w Bysławiu i w Lubiewie zgodnie z harmonogramem od poniedziałku do piątku w godzinach od 8.00 do 18.00.

Po godzinach pracy oraz w dni wolne pacjenci mają zapewnioną opiekę medyczną w Izbie Przyjęć Szpitala Tucholskiego, włącznie z wizytami domowymi. Opieka ta jest świadczona bezpłatnie. W roku 2006 udzielono około 24000 porad lekarskich i przyjęto 398 osób w Gabinetecie Rehabilitacji. Wykonano około 8000 zabiegów pielęgniarskich. NZOZ Lubiewo realizuje programy profilaktyczne i prozdrowotne, między innymi:

- program profilaktyki chorób układu krążenia,
- profilaktyka chorób układu oddechowego obejmująca badania spirometryczne (również w szkole) oraz konsultacje pulmonologiczne,
- profilaktyka fluorowa w szkołach podstawowych,
- propagowanie szczepień ochronnych zalecanych,
- propagowanie zdrowego trybu życia obejmujące spotkania w szkole,
- program wykrywania wad postawy u dzieci, połączony ze spotkaniem edukacyjnym dla rodziców,
- wykrywanie chorób tarczycy,
- wykrywanie i monitorowanie cukrzycy obejmujące konsultacje diabetologiczne i badania hemoglobiny glikolizowanej.

Wyżej wymienione programy realizowane są ze środków własnych NZOZ w Lubiewie.

W latach 2005 i 2006 wykonano remonty i modernizacje pomieszczeń Przychodni na kwotę około 20 000zł.

Podstawowym problemem utrudniającym funkcjonowanie gminnej służby zdrowia jest zły stan techniczny dzierżawionych obiektów, nie spełniających obowiązujących wymogów sanitarno – epidemiologicznych, przeciwpożarowych oraz ogólnobudowlanych. Zachodzi pilna potrzeba dostosowania do standardów w terminie do końca 2008 roku.

W gminie działa też indywidualna praktyka stomatologiczna (dr Cezary Pozorski) istnieje od 01.01.2001r. i świadczy usługi stomatologiczne na terenie gminy Lubiewo. Przez cały ten okres działalności funkcjonuje na

podstawie umowy z NFZ.

Gabinet czynny jest przez 5 dni w tygodniu, zarówno w Lubiewie, jak i Bysławiu (łącznie tygodniowo z leczenia może skorzystać 30 pacjentów) i obejmuje swą działalnością także obsługę szkół (tygodniowo 40 osób). Pod koniec ubiegłego roku przeprowadzono gruntowny remont gabinetu stomatologicznego w Lubiewie. Szczególnie ważna dla funkcjonowania Indywidualnej Praktyki Stomatologicznej będzie lokalizacja gabinetu stomatologicznego w Ośrodku Zdrowia w Bysławiu oraz sfinansowanie adaptacji pomieszczeń na potrzeby gabinetu stomatologicznego.

Śliwice

Opiekę lekarską zapewnia Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Śliwicach. Kadre placówki stanowią: lekarz (radiolog, choroby wewnętrzne) - 1 os., lekarz (pediatra, medycyna ogólna) - 1 os., pielęgniarki (umowa o pracę) - 5 os., rehabilitanci - 2 osoby.

Przychodnia wyposażona jest w standardowy sprzęt, ponadto w: ultrasonograf, aparat EKG; posiada gabinet rehabilitacji z aparatem do ultradźwięków, laserem biostymulacyjnym, aparatem do krioterapii, aparatem INTER STM (prądy).

Przychodnia jest czynna od poniedziałku do piątku w godz. 8.00 do 18.00 (zgodnie z wymogami NFZ). Dodatkowo gabinet zabiegowy jest czynny w sobotę i niedzielę od godz. 8.00-12.00 oraz gabinet lekarski w sobotę od godz. 9.00-11.00. Przychodnia zapewnia opiekę całodobową w dni wolne od pracy, niedziele i święta (podpisana umowa ze Szpitalem Powiatowym w Tucholi na świadczenia zdrowotne oraz transport sanitarny). Dodatkowo, codziennie rano pielęgniarka środowiskowa wykonuje zabiegi w domu chorego (pobieranie materiałów do badania, wykonywanie opatrunków, iniekcji).

Do Przychodni nie wpływają skargi od pacjentów na złą jakość opieki zdrowotnej.

W przychodni istnieje także możliwość skorzystania z porad lekarzy specjalistów (w ramach prywatnych gabinetów) - zazwyczaj jeden raz w miesiącu: diabetologa, neurologa, kardiologa, psychiatry, okulisty i optyka, lekarza rehabilitanta.

W Śliwicach działają także 3 prywatne praktyki: 2 stomatologiczne (lek. stm. Ewa Dobosz i i lek. stm Karolina Troszczyńska) oraz 1 ginekologiczno-położnicza (prof. dr hab. Czesław Klyszejko).

Tuchola

Na terenie gminy funkcjonuje zarówno podstawowa jak też specjalistyczna opieka zdrowotna oraz opieka szpitalna. Większość placówek działa w Tucholi, choć na obszarach wiejskich frakcjonują aż 2 ośrodki zdrowia (co jest rzadkością w gminach) - w Raciążu i Legbądzie. W Tucholi działa Szpital Powiatowy z przychodniami specjalistycznymi, Pogotowie Ratunkowe, Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej - Miejskie Centrum Lekarskie, Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej - Centrum Usług Pielęgniarskich "ZDROWIE" s.c. oraz Poradnia Ogólna.

Podstawowe znaczenie dla obsługi mieszkańców ma Miejskie Centrum Lekarskie" Sp. z o.o. NZOZ-MCL w Tucholi. Kadre stanowi 13 lekarzy i 13 pielęgniarek. Oprócz standardowego wyposażenia typowego dla przychodni rejonowych, placówka posiada sprzęt do badań specjalistycznych, np. aparat EKG, spirometr. Obecnie placówka prowadzi poradnie specjalistyczne: alergologiczną, diabetologiczną, reumatologiczną, medycyny pracy, medycyny sportowej. W 2008 roku planuje się rozszerzyć ofertę o poradnie pulmonologiczną i dermatologiczną.

Poradnie w zakresie podstawowej opieki zdrowotnej czynne są od poniedziałku do piątku w godzinach od 8.00 – 18.00. Poza w/w godzinami, pacjenci przychodni mogą skorzystać z usług lekarza dyżurnego POZ w Ambulatoryjnej Izbie Przyjęć Szpitala Tucholskiego, z którym zawarto umowę na udzielanie świadczeń w zakresie noc-

nej i świątecznej opiece ambulatoryjnej oraz wyjazdowej.

Na terenie miasta dostępne są także praktyki prywatne – wg ewidencji działalności gospodarczej porad w ten sposób udziela 40 lekarzy, usługi świadczy 12 pielęgniarek.

Specjalistyczna opieka zdrowotna

Lecznictwo specjalistyczne oprócz wymienionych wcześniej przychodni w Tucholi i pojedynczych specjalistów w gminnych przychodniach, realizowane jest przez szpital powiatowy w Tucholi. Celem działania zakładu jest udzielanie świadczeń zdrowotnych, promocja zdrowia i realizacja zadań dydaktycznych. Powyższe cele realizowane są poprzez świadczenia zdrowotne udzielane w następujących formach: stacjonarnej opieki zdrowotnej, ratownictwa medycznego, ambulatoryjnej opieki zdrowotnej, diagnostyki medycznej, rehabilitacji leczniczej, programów zdrowotnych, profilaktyki, promocji zdrowia i edukacji zdrowotnej.

Zakład zapewnia w/w świadczenia wszystkim osobom posiadającym uprawnienia do bezpłatnych świadczeń medycznych wynikających z ustawy o świadczeniach zdrowotnych finansowanych ze środków publicznych, o narodowym funduszu zdrowia, oraz odpłatnie lub bezpłatnie jeżeli wynika to z odrębnych przepisów. Osobom nie ubezpieczonym zakład udziela świadczeń zdrowotnych odpłatnie.

NZOZ Szpital Powiatowy w Tucholi zatrudnił w 2006 r. (stan na dzień 31.12.2006 roku) 175 osoby w ramach umowy etatowej i 66 osób w ramach umowy kontraktowej, oraz 10 osób na umowę zlecenie, w tym: 50 lekarzy, 73 pielęgniarki i 15 położnych.

Szpital w Tucholi jest placówką wieloprofilową z następującymi oddziałami:

- Chirurgii Ogólnej - 16 łóżek
- Chirurgii Urazowo-Ortopedycznej - 8 łóżek
- Ginekologii i Położnictwa z Oddziałem Neonatologicznym - 28 + 15 łóżek
- Wewnętrznym z Intensywną Opieką Kardiologiczną - 30 łóżek
- Leczenia Przewlekłego - 24 łóżka
- Dziecięcym – 15 łóżek
- Szpitalnym Oddziałem Ratunkowym - 6 łóżek (brak kontraktu z NFZ)
- Oddziałem Anestezjologii i Intensywnej Terapii - 2 łóżka

Od 1 stycznia 2004 r. „Szpital Tucholski” Spółka z o.o. utworzył Niepubliczny Zakład Opiekuńczo-Leczniczy -10 łóżkowy (ze względu na małą liczbę zainteresowanych pobytem w latach poprzednich zawarto kontrakt z NFZ na 4 łóżka).

Bazę zabiegową i zachowawczą uzupełniają dobrze zorganizowane i wyposażone działy: diagnostyki laboratoryjnej z mikrobiologią, diagnostyki obrazowej z pracowniami USG i mammografii, oraz diagnostyki endoskopowej wyposażonej w nowoczesny wideogastroskop i wideokolonoskop. Szpital posiada na swoim terenie gabinet fizykoterapii i rehabilitacji. W wymienionych gabinetach świadczone są zabiegi ambulatoryjne, a ze względu na lokalizację również usługi dla pacjentów oddziałów szpitalnych. U pacjentów unieruchomionych zabiegi rehabilitacyjne wykonywane są na oddziałach w ramach rehabilitacji przyłóżkowej.

W zakresie leczenia ambulatoryjnego świadczenia udzielane są w następujących komórkach :

- Szpitalnych izbach przyjęć z ambulatorium pomocy doraźnej,
- Podstawowej Opiece Zdrowotnej,
- Poradni Zdrowia Psychicznego,
- Poradni Neurologicznej,
- Poradni Chirurgicznej,
- Poradni Urazowo-Ortopedycznej,
- Poradni Urologicznej,
- Poradni Ginekologiczno-Położniczej,

- Poradni Kardiologicznej,
- Poradni Dermatologicznej,
- Poradni Rehabilitacyjnej,
- Poradni Endokrynologicznej (od 2006 r.),
- Poradni Terapii Uzależnień i Współuzależnień od Alkoholu od 2006 r.)

Od momentu powstania NZOZ sukcesywnie prowadzone są remonty i modernizacje pomieszczeń szpitala. W 2006 r. przeprowadzono prace remontowe w następujących miejscach:

- oddziale dziecięcym, klatce schodowej, malowanie oddziałów szpitala, remont na oddziale wewnętrznym i chirurgicznym, malowanie prosektorium, częściowy remont: budynku administracji, pomieszczeń fizykoterapii, dystrybucji bielizny, malowanie Poradni Uzależnień, remont pomieszczeń Poradni Ogólnej „NOVA”, modernizacja kotłowni. Prace remontowo-modernizacyjne pochłonęły prawie 600 tys. zł.

Szpital Tucholski nie spełnia wymagań określonych przepisami Rozporządzenia Ministra Zdrowia w związku z czym istnieje konieczność dostosowania pomieszczeń i urządzeń do tych wymagań w terminie do dnia 31.12.2012 r.

W ramach posiadanych środków w 2006 roku został zakupiony specjalistyczny sprzęt i aparatura medyczna za kwotę prawie 200 tys. zł. Oprócz zakupu w/w środków trwałych zakupiono również sprzęt i aparaturę medyczną o niższej wartości na ogólną kwotę ponad 36 tys. zł.

Istnieje ciągła konieczność doposażania placówki w sprzęt i nowoczesną aparaturę medyczną.

Działalność Szpitala za 2006 r. w poszczególnych komórkach przedstawia się następująco:

W szpitalu leczono 5.728 pacjentów w tym w oddziale:

- chirurgii ogólnej i urazowej	1.428
- chirurgia urazowo-ortopedyczna	111
- ginekologiczno-położniczym	1.478
- dziecięcym	552
- wewnętrznym	1.310
- leczenia przewlekłego	172
- OIT	63

Na oddziale położniczym odbyło się 606 porodów i urodziło się 614 noworodków.

NZO-L 27

Wykonano prawie 1100 zabiegów operacyjnych, ponad 660 tzw. innych zabiegów i ponad 800 znieczuleń poza salą operacyjną.

Działalność działów diagnostycznych przedstawiono poniżej:

Pracownia RTG	20449 zdjęć
Pracownia USG	5750
Pracownia mammografii	1093
Laboratorium	114329
Mikrobiologia	7534
Dział diagnostyki endoskopowej	1143

Działalność poradni specjalistycznych:

chirurgiczna	10.856
urazowo-ortopedyczna	1.137
urologiczna	1.022

ginekologiczno-położnicza	7.759
dermatologiczna	2.569
kardiologiczna	2.497
neurologiczna	2.093
zdrowia psychicznego	4.030
rehabilitacyjna	1.107
endokrynologiczna	347
neurochirurgiczna	191
POZ	3.346
gabinet fizykoterapii i rehabilitacji	68.061 zabiegów

Okres oczekiwania na przyjęcie do poradni specjalistycznych wynosi:

Urologiczna	- 4 m-ce
Endokrynologiczna	- 2 tyg.
Chirurgiczna	- 2 tyg.
Ortopedyczna	- na bieżąco
Dermatologiczna	- 1,5 tyg.
Psychiatryczna	- 1 m-c
Kardiologiczna	- 6 m-cy
Rehabilitacyjna	- 3 m-ce
Neurologiczna	- 7 m-cy
Ginekologiczno-Położnicza	- 1,5 m-ca

Czas oczekiwania na udzielenie świadczenia w poszczególnych poradniach specjalistycznych jest zależny od możliwości określonych planem realizacji kontraktów z NFZ. Za rok 2006 „Szpital Tucholski” zrealizował nadwykonania kontraktu z NFZ na łączną kwotę ponad 86 tys. zł.

W 2006 roku karetki pogotowia wyjeżdżały: prawie 300 razy do wypadków, prawie 2,5 tysiąca razy do zachorowań, nieco ponad 1,0 tysiąc razy wykonywały transport chorych. W szpitalnej izbie przyjęć przyjęto 11,2 tys. pacjentów.

Usługi pocztowe

Dostępność mieszkańców do usług pocztowych w ostatnich latach znacznie się pogorszyła. Zlikwidowano wiele urzędów - także na terenie powiatu ich liczba zmniejszyła się. Warto zauważyć, że od kilku lat wzrasta zapotrzebowanie na działalność Poczty Polskiej, między innymi ze względu na coraz większą popularność handlu wysyłkowego. Poza dużymi miastami, a zwłaszcza na obszarach wiejskich, utrudnione jest korzystanie z usług firm kurierskich, a więc tym większe jest znaczenie Poczty Polskiej w obsłudze ludności. Mniejsza liczba placówek skutkuje więc dłuższym czasem oczekiwania na realizację usług (kolejki), a także większymi odległościami do urzędów pocztowych. Obecnie w Tucholi działają 2 urzędy pocztowe, na obszarach wiejskich gminy Tuchola - także 2 (w Legbądzie i w Raciążu - jest to placówka filialna urzędu z Tucholi), w Cekcynie - 3 (Cekcyn, Małe Gacno, Iwiec), w Lubiewie - 3 (urząd w Lubiewie z filiami w Bystawiu i Sucheju), w gminach Gostycyn, Śliwice i Kęsowo - tylko po 1 urzędzie w siedzibach gmin.

Poza miastem Tuchola w każdej z gmin dostęp do usług pocztowych jest więc utrudniony. Relatywnie najlepsza sytuacja jest w gminie Lubiewo. W gminie Cekcyn duża powierzchnia powoduje, że w większości sołectw dostęp jest także utrudniony mimo istnienia aż 3 placówek.

Podkreślić należy, że na obszarach wiejskich, placówki pocztowe pełnią dodatkową funkcję instytucji finansowych, ich sieć jest bowiem gęstsza, niż banków, a umożliwiają dokonywanie prostych operacji finansowych.

Usługi finansowe

Bardziej złożona obsługa finansowa mieszkańców i podmiotów gospodarczych (operacje bankowe, kredyty, wymiana walut, rachunki oszczędnościowe) możliwa jest przede wszystkim w Tucholi, stanowiącej najważniejsze centrum finansowe północno-zachodniej części województwa. W mieście funkcjonuje 5 placówek bankowych:

- Bank Gospodarki Żywnościowej S.A. Oddział Operacyjny
- Bank Millennium S.A.
- Bank Pocztowy S.A. Filia
- Bank Spółdzielczy
- Powszechna Kasa Oszczędności Bank Polski S.A. Oddział w Tucholi

Na obszarach wiejskich obsługa mieszkańców możliwa jest tylko w siedzibach gmin. Działają tu placówki terenowe Banku Spółdzielczego z Tucholi lub z Koronowa.

Podkreślić należy, że znaczenie placówek bankowych maleje wraz z upowszechnianiem technologii informatycznych - a zwłaszcza bankowości elektronicznej. Gospodarstwa domowe na terenie powiatu w dużej części posiadają komputery i łącze internetowe. Bankowość elektroniczna pozwala przede wszystkim na dokonywanie płatności, ale również zakładanie lokat, wykup jednostek w funduszach inwestycyjnych, itp. Bankowość elektroniczna pozwala więc na znaczne ograniczenie konieczności wizyt w bankach, co może powodować mylne wrażenie, że usługi bankowe cieszą się mniejszą popularnością, niż w latach ubiegłych.

Kościoły

Obiekty kultu religijnego reprezentowane są przez ponad 20 świątyń rzymsko-katolickich (zarówno kościołów parafialnych, jak też filialnych i kaplic). Ich sieć jest gęstsza w południowej części powiatu, gdzie obszary parafii są niezbyt duże, zapewniając łatwy dostęp z sąsiednich miejscowości.

W poszczególnych gminach kościoły katolickie zlokalizowano w:

- a) Cekcyn: Cekcyn (z filią w Małym Gacnie), Iwiec, Zdroje
- b) Gostycyn - Gostycyn, Pruszcz, Wielki Mędromierz, Wielka Klonia
- c) Kęsowo - Jeleńcz, Kęsowo (2 świątynie w ramach jednej parafii), Żalno
- d) Lubiewo - Bysław, Lubiewo, Sucha, kaplica w Minikowie, Klasztor Zakonu Sióstr Miłosierdzia Bożego w Bysławku,
- e) Śliwice - Śliwice (z filią w Okoninach), Zarośle
- f) Tuchola - Tuchola (4, w tym w Rudzkim Moście), Legbąd, Raciąż, Wielki Mędromierz

W Bysławku (gm. **Lubiewo**) mieści się zespół klasztorny, zbudowany na początku XVII w. przebudowany na początku XIX w. Oprócz miejsca kultu religijnego jest jedną z atrakcji turystycznych gminy. Podobnie, jak znaczna część kościołów, mających zabytkowy charakter. Ze względu na formę architektoniczną wyróżnia się także kościół w Jeleńczu, będący nieformalnym symbolem gminy Kęsowo.

Opieka nad ludnością starszą

Na terenie powiatu coraz większego znaczenia nabiera opieka nad ludnością starszą. Na terenie powiatu podobnie jak w pozostałych regionach rośnie udział ludności starszej, a prognozy demograficzne wskazują, że w kolejnych latach znaczenie tego zagadnienia będzie rosło.

Opieka nad ludnością starszą obejmuje 3 zasadnicze kategorie działań: opieka zdrowotna, opieka w zakresie pomocy społecznej i rozwój działalności kulturalnych ukierunkowanych za realizację zainteresowań i zajęcie wolnego czasu.

W zakresie opieki zdrowotnej na terenie powiatu nie wykształciły się specjalistyczne poradnie ukierunkowane na obsługę ludności starszej, stąd osoby te korzystają z usług lekarzy ogólnych.

Na terenie każdej z gminy prowadzi się opiekę nad ludźmi starszymi w formie usług opiekuńczych nad chorymi

w domu. Standardowo osoby starsze objęte są takimi formami pomocy, jak: pomoc pieniężna, pomoc rzeczowa, poradnictwo i informacja, usługi opiekuńcze, kierowanie do domu pomocy społecznej, wypożyczenie sprzętu rehabilitacyjnego.

W Wysokiej, w gminie Tuchola, prowadzony jest Dom Pomocy Społecznej dla osób przewlekle somatycznie chorych (46 miejsc).

Świadczenie usług opiekuńczych i specjalistycznych na rzecz ludności starszej bywa utrudnione z powodu niechęci osób starszych do korzystania z tej formy pomocy.

Praktycznie w każdej gminie prowadzi się bogatą działalność kulturalną i społeczną (zarówno przez instytucje gminne, jak też organizacje społeczne, pozarządowe, itp.), a część oferty jest adresowana także dla ludności starszej. Osoby starsze - zwłaszcza mieszkańcy siedzib gmin lub największych miejscowości - mają możliwość zarówno czynnego, jak i biernego uczestnictwa w życiu kulturalnym oraz realizacji swoich zainteresowań.

Aktywność społeczna, kulturalna i sportowa

CEKCYN

Gmina Cekcyn charakteryzuje się dużą aktywnością społeczną mieszkańców, przejawiającą się przede wszystkim w działalności stowarzyszeń (organizacji) społecznych o różnym charakterze. Najczęściej dominuje profil kulturalny, ale wśród podejmowanych działań znajdują się także inicjatywy o charakterze gospodarczym, innowacyjnym, historycznym, sportowo-rekreacyjnym, promocyjnym; niektóre inicjatywy kulturalne (zwłaszcza muzyczne) ze względu na podejmowaną problematykę są bardzo specjalistyczne i zaliczane do kategorii tzw. kultury wysokiej, a więc adresowanej do wąskiego grona ambitnych i wyrobionych odbiorców. Bardzo cenne są także działania na rzecz dokumentacji, ochrony i propagowania lokalnego dziedzictwa kulturalnego i historii, a więc bezpośrednio związane z budowaniem lokalnej tożsamości borowiackiej. Działające w gminie organizacje są także bardzo aktywne poza jej granicami - uczestniczą w imprezach, festiwalach, wymianach, przeglądach; oprócz korzyści promocyjnych dla gminy, działalność ta bardzo korzystnie wpływa także na poziom merytoryczny ich działalności.

Na terenie gminy organizuje się także dużą liczbę imprez o charakterze masowym i różnych profilach (głównie kulturalnych i sportowo-rekreacyjnych).

Duża aktywność społeczna uzupełnia i wspiera działania instytucji kultury i sportu, finansowane z budżetu gminy i realizujące zadania własne gminy. Instytucjonalna obsługa kultury to przede wszystkim działalność GOK w Cekcynie oraz - co należy podkreślić - bardzo licznych (aż 12) w gminie świetlic wiejskich (świetlice działają w: Brzoziu, Iwcu, Krzywogórcu, Ludwichowie, Małym Gacnie, Nowym Suminie, Ostrowie, Wielkich Budziskach, Wysokiej, Zalesiu, Zielonce, Zdrojach).

W Gminnym Ośrodku Kultury w Cekcynie odbywają się regularne zajęcia o charakterze :

- tanecznie – wokalnym (trzy grupy wiekowe: przedszkolaki i klasy I, klasy II – IV, klasy VI i gimnazjum - liczba uczestników – 38 dzieci),
- plastycznym (trzy grupy wiekowe: przedszkolaki i klasy I, klasy II i IV, klasy VI i gimnazjum - liczba uczestników – 50 dzieci),
- wokalnym – zespół „Cisowianie” (liczba uczestników – 15 osób)
- plastycznie – technicznym (jedna grupa; liczba uczestników – 12 dzieci).

Gminny Ośrodek Kultury realizuje swoje zadania we współpracy ze świetlicami wiejskimi, organizacjami pozarządowymi, organizacjami społecznymi oraz Radami Sołeckimi, Kołami Gospodyń Wiejskich, Ochotniczymi Strażami Pożarnymi, Gminnym Ludowym Klubem Sportowym, placówkami oświaty. Partnerami w realizacji niektórych zadań są także podmioty sektora prywatnego, a nawet instytucje statutowo nie związane z upowszechnianiem kultury, jak: Powiatowy Urząd Pracy, Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Bank Spółdzielczy.

Elementem szeroko rozumianego upowszechniania kultury jest także działalność Gminnej Biblioteki Publicznej w Cekcynie. Ma ona zarejestrowanych ok. 1,1 tys. czytelników. Prowadzi działalność w zakresie gromadzenia, opracowywania, przechowywania, ochrony i upowszechniania materiałów bibliotecznych.

Wśród działających w gminie stowarzyszeń, wymienić należy:

- a) Towarzystwo Miłośników Ziemi Cekcyńskiej. Działa od 2001 roku i prowadzi następującą działalność (wg informacji Urzędu Gminy):
 - organizacja Nocnych Misteriów Nadjeziornych – impreza cykliczna
 - wyznaczenie i oznakowanie leśnych szlaków rowerowych gminy Cekcyn
 - realizacja programu e-VITA – Budowanie społeczeństwa informacyjnego
 - realizacja programu „Działaj Lokalnie” IV – Lokalnej Organizacji grantowej
 - prowadzenie Borowiackiej Grupy Aikido
 - budowa portalu internetowego www.e-agroturystyka.las.pl
- b) Towarzystwo Wspierania Kultury Muzycznej „Talent” - prowadzi następującą działalność (wg informacji Urzędu Gminy):
 - organizacja Międzynarodowych Festiwali Muzycznych.
 - Wydanie płyty promującej utwory Orkiestry Mandolinowej „Campanella”
 - wyjazd w ramach programu „Młodzież do Lüptheen (Niemcy)
 - w trakcie opracowywania monografii Orkiestry Mandolinowej „Campanella”
 - promowanie gminy na przeglądach, festiwalach, w programach radiowych, telewizyjnych
- c) Stowarzyszenie Agrorozwoju Sołectwa Małe Gacno „Jagoda” - prowadzi następującą działalność (wg informacji Urzędu Gminy):
 - organizacja warsztatów rękodzielniczych w świetlicach wiejskich gminy Cekcyn
 - projekt „Złota rączka” i „Rękodzieła gminy Cekcyn”
 - organizacja turnieju sołectw gminy Cekcyn
- d) Stowarzyszenie Na Rzecz Ekorozwoju Sołectwa Krzywogoniec - prowadzi następującą działalność (wg informacji Urzędu Gminy):
 - budowanie, rozwój wioski tematycznej – Wioski Grzybowej
 - realizacja projektu „Od ziarenka do chleba”
 - zagospodarowanie budynku poszkolnego w Krzywogoncu, którego dzierżawcą jest Stowarzyszenie
 - oznakowanie posesji tabliczkami z numerem domu i symbolem grzyba
- e) Stowarzyszenie Na Rzecz Ocalenia Śladów Przeszłości w Gminie Cekcyn „Światło” - prowadzi następującą działalność (wg informacji Urzędu Gminy):
 - odrestaurowanie poewangelickich cmentarzy w Gminie Cekcyn,
 - wydanie książki z legendami naszego regionu pt. „Ło czym babki i dziadki dawni gzubom powiadali”, oraz „Nasze przydrożne książki i krzyże”
 - w trakcie opracowywania mini-słownika gwary borowiackiej, pt. „Etki, szuńdy, ognaryje...”
- f) Towarzystwo Przyjaciół Dzieci - prowadzi następującą działalność (wg informacji Urzędu Gminy):
 - działa na rzecz dzieci zagrożonych patologiami z terenu gminy Cekcyn
 - realizuje projekty na rzecz dzieci, też w świetlicach wiejskich.
- g) Stowarzyszenie CekcynNet - prowadzi działalność w zakresie rozbudowy sieci internetowej i dostarczania mieszkańcom i instytucjom dostępu do internetu.

Na terenie gminy działa zespół taneczny „Brzozowianki”. Działalność społeczno-polityczną prowadzą oddziały PSL i ZNP.

Na terenie gminy ukazuje się kwartalnik *Biuletyn Informacyjny Gminy Cekcyn* o bardzo wysokim nakładzie - 1200 egzemplarzy.

Cykliczną imprezą, organizowaną na terenie gminy już od 9 lat są Dni Gminy Cekcyn. Duże tradycje ma także Lato z Gminą Cekcyn - w każdym sołectwie gminy w okresie od lipca do sierpnia odbywają się festyny wiejskie. W miejscowościach Cekcyn, Iwiec, Zdroje odbywają się coroczne Dożynki Gminne. Głównie w okresie letnim odbywają się liczne imprezy sportowe organizowane przez Gminny Ludowy Klub Sportowy „Cis” Cekcyn, jak też przez poszczególne sołectwa, np:

- Zawody w piłce nożnej o Puchar Wójta Gminy Cekcyn – odbywają się w Dni Gminy Cekcyn (uczestniczy 6 drużyn, ok. 120 uczestników),
- Mistrzostwa Gminy Cekcyn w Lekkiej Atletyce (z udziałem gimnazjum i szkół podstawowych z gminy Cekcyn, ok. 100 uczestników),
- Zawody Mikołajkowe w Tenisie Stołowym 9 (z udziałem gimnazjum i szkół podstawowych z gminy, ok. 150 osób),
- Turnieje Warcabowe (ok. 20 uczestników),
- Zawody Wędkarskie (w okresie letnim, każdorazowo ok. 60 uczestników),
- Turnieje Piłki Siatkowej i Piłki Nożnej (w okresie wakacyjnym odbywa się 7-8- turniejów),
- Piłkarskie Piątki Szkół Podstawowych (odbywają się w szkole w Zielonce w kwietniu i maju z udziałem szkół z terenu gminy),
- Sołeckie Mistrzostwa Gminy w piłce nożnej dla dzieci i młodzieży do 14 roku życia
- wycieczki rowerowe,
- zawody strzeleckie na festynach wiejskich,
- gmina bierze także udział w organizowanych co 4 lata Igrzyskach Sportowców Wiejskich.

Gminny Ludowy Klub Sportowy „Cis” Cekcyn, prowadzi następujące sekcje: sekcja piłki nożnej (klasa B, klasa C, trampkarze), siatkówki, lekkoatletyczną, piłki plażowej, tenisa stołowego, warcabową, szachową, strzelecką.

GOSTYCYN

Na terenie gminy działa Gminny Ośrodek Kultury w Gostycynie oraz świetlice wiejskie w Kamienicy, Pruszczu, Przyrowie, Małej Kloni, Bagienicy, Wielkiej Kloni, Łyskowie. Przedmiotem działalności Gminnego Ośrodka Kultury jest: prowadzenie działalności kulturalnej w placówkach kultury i świetlicach wiejskich na terenie gminy, prowadzenie bibliotek publicznych, współpraca ze stowarzyszeniami i innymi organizacjami działającymi w zakresie kultury. Gminny Ośrodek Kultury w Gostycynie realizuje zadania w dziedzinie wychowania, edukacji, tworzenia warunków upowszechniania kultury. Prowadzi wielokierunkową działalnością na podstawie własnych programów dostosowanych do oczekiwań mieszkańców. Realizuje zadania w zakresie przygotowania społeczeństwa do twórczego i aktywnego uczestnictwa w kulturze.

Organizacje społeczne reprezentowane są przez:

Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne BURCHAT, Ochotniczą Straż Pożarną, BUKO (Stowarzyszenie Mieszkańców i Miłośników Piły nad Brdą), „Myśliwiec”, Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Koła Gospodyń Wiejskich, CARITAS Parafii p.w. Św. Marcina, CARITAS w W. Mędromierzu.

W Wielkim Mędromierzu działa zespół folklorystyczny Duszpasterska Wspólnota Rolników. W gminie wydawane jest pismo „Wieści Gminne”.

Na terenie gminy ma miejsce kilka tradycyjnych imprez społeczno-kulturalnych. Wymienić tu można:

a) festyny, wśród których najważniejsze to:

Świętojanki (ok. 700 uczestników)

Festyn kolejarski (ok. 1000)

Dożynki (ok. 500)

Potyczki sołeckie (ok. 300)

Majówki w Kamienicy i Świcie (ok. 300)

b) imprezy kulturalne m.in.:

Okolicznościowe koncerty lokalnych zespołów wokально-instrumentalnych (ok. 100 osób na każdym koncercie)

Koncerty zespołów zawodowych (ok. 100 osób)

Przeglądy teatrzyków gminnych (ok. 150 osób)

Konkursy o zasięgu gminnym: recytatorski, wiedzy o regionie, czytelnicze, plastyczne (ok. 150 osób na każdym).

KĘSOWO

Instytucjonalna obsługa kultury realizowana jest przez świetlice w: Drożdzienicy, Kęsowie, Piastoszynie, Obrowie, Pamiętowie, Krajenkach, Przymuszewie, Jeleńcu i w Żalnie. Ich działalność to głównie: warsztaty muzyczne, wokalne, plastyczne, malarskie, warsztaty wikliniarskie, wyrobów z gliny, wyrobów z siana itp. Ponadto zajmują się typowymi imprezami okolicznościowymi, współuczestniczą w organizacji cyklicznych imprez społeczno-kulturalnych, prowadzą zajęcia dla dzieci (gry i zabawy).

W Kęsowie, Żalnie, Drożdzienicy i Piastoszynie działają biblioteki.

Na terenie gminy działa „Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Kęsowa” Przy Zespole Szkół w Kęsowie działa drużyna harcerska.

Wśród cyklicznych imprez organizowanych na terenie gminy wymienić należy:

- dożynki gminne (około 300 uczestników, w formie festynu)
- Dzień Dziecka (festyn, około 400 dzieci)
- Dzień Kobiet (spotkanie, około 150 kobiet)
- Rajdy Rowerowe „Na żurawioych włościach” – około 150 uczestników w różnym wieku
- Rajdy Piesze- około 150 osób
- Ogólnopolski Festiwal Andrzejkowy (zawody drużyn piłki ręcznej z udziałem około 15 zespołów)

W czerwcu 2007 zorganizowano imprezą plenerową o charakterze historycznym - inscenizację walk z czasów II wojny światowej związanych z obroną systemu umocnień (bunkry) zbudowanych w latach 30-tych na terenie gminy. Impreza ta - ze względu na problematykę i obserwowane duże zainteresowanie w ostatnich latach inscenizacjami historycznymi - ma szansę zdobyć szeroką popularność i wykreować się na turystyczny produkt markowy o znaczeniu co najmniej powiatowym.

Na tle innych gmin wysoko należy ocenić aktywność sportową - działają aż 4 kluby: w Kęsowie LKS i MKS (piłka ręczna - Liga Wojewódzka), w Żalnie „Poraj” (rozgrywki szkolne, piłka nożna), w Wieszczykach - „Żyvia” (piłka nożna, B klasa).

LUBIEWO

Na terenie gminy instytucjonalną obsługę kultury prowadzi dom kultury, który jest podmiotem komercyjnym (gmina zrezygnowała z realizacji tego zadania) oraz wiejskie świetlice, których liczbę należy ocenić jako bardzo dużą (w aż 11 miejscowościach: Bysławiu, Bysławku, Cierplewie, Klonowie, Lubiewie, Lubiewicach, Minikowie, Płazowie, Sucheju, Trutnowie, Wełpinie).

W Bysławiu, Lubiewie i Sucheju działają biblioteki.

Bardzo pozytywny jest fakt funkcjonowania na terenie gminy bardzo licznych organizacji społecznych o bardzo zróżnicowanym charakterze, co pozwala osobom zainteresowanym na realizację szeroko rozumianych potrzeb i ambicji w zakresie kultury, czy też działalności społecznych. Wymienić tu należy:

Stowarzyszenie Rozwoju Gminy Lubiewo „Bory” - w Lubiewie

Celem Stowarzyszenia jest: wszechstronny rozwój i promocja gminy Lubiewo z wykorzystaniem jej walorów krajobrazowych i przyrodniczych, rozwój i aktywizacja społeczności lokalnej, działalność na rzecz rozwoju gospodarczego gminy Lubiewo, promocja produktów lokalnych i tradycyjnych oraz inicjowanie i wspieranie wszelkich działań z zakresu aktywizacji zawodowej, kultury i nauki, ochrony środowiska, działalności charytatywnej, ochrony i promocji zdrowia, rozwoju turystyki i rolnictwa.

Stowarzyszenie Edukacji i Rozwoju Wsi Klonowo nad Brdą „KLON”

Celem organizacji są przede wszystkim działania edukacyjne związane z prowadzeniem szkoły publicznej wg projektu „Mała Szkoła” dla dzieci klas I-III oraz wychowania przedszkolnego dla dzieci w wieku 4-6 lat. Ponadto celem działalności jest wszechstronny rozwój w zakresie edukacji, kultury, sportu, zdrowia, gospodarki i agroturystyki, wyrównanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży, wspieranie inicjatyw społecznych, propagowanie rolnictwa ekologicznego i zdrowej żywności, promowanie walorów kulturowych, historycznych, kreowanie aktywności zawodowej, podejmowanie działań na rzecz poprawy: stanu bezpieczeństwa i higieny w pracy, stanu zdrowia mieszkańców wsi, stanu bezpieczeństwa przeciwpożarowego, rozwój rękodzielnictwa i kultywowanie tradycji.

Stowarzyszenie Gospodarstw Agroturystycznych „BORY TUCHOLSKIE” w Tucholi

Na terenie gminy Lubiewo znajduje się 6 gospodarstw agroturystycznych należących do SGA. Organizacja ma na celu przede wszystkim promocję agroturystyki poprzez udział w targach i prowadzenie portali internetowych.

Uczniowskie Kluby Sportowe: „KADET” przy Gimnazjum w Bysławiu, „GROM” przy Zespole Szkół w Lubiewie, „SMYK” przy Zespole Szkół w Bysławiu.

Celem UKS-ów jest planowanie i organizowanie życia sportowego dzieci i młodzieży w celu wszechstronnego rozwoju ich sprawności fizycznej i umysłowej, planowanie i organizowanie pozalekcyjnego życia uczniów, angażowanie uczniów do różnorodnych form aktywności ruchowej, gier i zabaw dostosowanych do wieku, stopnia sprawności i zainteresowań sportowych, działalność sportowa ze szczególnym uwzględnieniem funkcji zdrowotnej, uczestniczenie w imprezach sportowych.

Akcję Katolicką - z siedzibą w Płazowie

Celem organizacji jest pogłębianie formacji chrześcijańskiej oraz organizowanie bezpośredniej współpracy katolików świeckich z hierarchią kościelną w prowadzeniu misji apostołskiej Kościoła. Akcja Katolicka realizuje swój cel przez: pogłębianie życia religijnego, moralnego, intelektualnego i kulturalnego oraz ukierunkowanie na zadania apostołskie, zajmowanie stanowiska w sprawach publicznych Kościoła, a zwłaszcza reagowanie na zagrożenia wiary i moralności chrześcijańskiej, kształcenie działaczy katolickich i wychowanie ich do aktywności w życiu społecznym, gospodarczym, kulturalnym i politycznym. Organizacja może prowadzić: działalność oświatową, wychowawczą i wydawniczą, działalność kulturalną i informacyjną w szczególności przy użyciu środków przekazu, działalność dobroczynną, działalność turystyczno-sportową, działalność gospodarczą.

Stowarzyszenie „Gminna Rada Kół Gospodyń Wiejskich w Lubiewie”

Celem Stowarzyszenia jest aktywizacja i promowanie kobiet w życiu społecznym, gospodarczym i kulturalnym oraz działanie na rzecz podnoszenia kwalifikacji kobiet w celu uzyskania alternatywnych źródeł dochodu. Drugie z wymienionych zadań jest bardzo istotne w kontekście wysokiego bezrobocia kobiet i realizowane jest głównie poprzez promocję działalności gospodarczych, turystyki i agroturystyki, prowadzenie różnych form działalności edukacyjnej, szkoleniowej, instruktażowej, warsztatowej i seminaryjnej, organizowanie szkoleń i kursów podwyższających kwalifikacje kobiet, podejmowanie i wspieranie działań zmierzających do powstania pozarolniczych przedsięwzięć gospodarczych.

Pozostałe działania Koła mieszczą się w szeroko rozumianych działalnościach społeczno-kulturalnych lub też związane są z kultywowaniem lokalnych tradycji i dziedzictwa kulturowego.

Polski Komitet Pomocy Społecznej - w Lubiewie

Celem Polskiego Komitetu Pomocy Społecznej jest dobrowolne i bezinteresowne niesienie różnorodnych form pomocy osobom i rodzinom, które z różnych przyczyn niezdolne są do rozwiązywania swych życiowych problemów, w szczególności ludziom starszym, niepełnosprawnym, chorym, samotnym, zagrożonym demoralizacją, rodzinom pozbawionym środków do życia, ubogim i bezradnym. PKPS realizuje cele szczególnie poprzez: organizowanie usług opiekuńczych, organizowanie i prowadzenie dożywiania, organizowanie różnorodnych form wypoczynku, udzielanie różnorodnej pomocy głównie rzeczowej i finansowej, poradnictwo prawne i pomoc prawną, świadczenie pomocy postpenitencjarnej, współpracę i współdziałanie z innymi organizacjami społecznymi, świadczenie pomocy osobom bezdomnym i bezrobotnym.

Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów - koła w Bysławiu i Lubiewie

Związek zrzesza emerytów, rencistów i inwalidów w celu: poprawienia ich warunków socjalno-bytowych oraz uczestniczenia w życiu społecznym, organizowania życia kulturalnego emerytów, rencistów i inwalidów, reprezentowania ich interesów wobec organów władzy i administracji publicznej, samorządowej oraz popularyzowania ich problemów wśród społeczeństwa. Związek organizuje spotkania, zabawy, pikniki, pielgrzymki. Zorganizowano kilkanaście wycieczek krajowych, wycieczki zagraniczne oraz spotkania z okazji światowego dnia Emeryta, Rencisty i Inwalidy. Ponadto z inicjatywy Emerytów powstał zespół wokalny pn. „Frantówki” w Bysławiu. Koło w Lubiewie liczy 105 członków. Obydwa Koła działają w strukturach wojewódzkich i krajowych.

Związek Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej – Zarząd Gminny w Lubiewie. Celem Związku jest przede wszystkim: działanie na rzecz ochrony życia, zdrowia, mienia i środowiska przed pożarami, klęskami żywiołowymi i zagrożeniami ekologicznymi lub innymi miejscowymi zagrożeniami, wykonywanie zadań z zakresu ochrony przeciwpożarowej, przeciwpowodziowej, ratownictwa i bezpieczeństwa powszechnego zleconych przez organy administracji publicznej, rozwijanie i upowszechnianie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury oraz tradycji, rozwijanie i krzewienie kultury fizycznej i sportu.

Na terenie gminy ukazuje się lokalne pismo - wydawany od stycznia 2006 roku przez Urząd Gminy, w nakładzie ok. 400 egzemplarzy dwumiesięcznik „*Samorządowy Kurier Lubiewski*”.

Działalność polityczna prowadzona jest przez Związek Zawodowy Rolnictwa „Samoobrona” w gminie Lubiewo oraz Partię Samoobrony Rzeczypospolitej Polskiej w gminie Lubiewo.

Tradycje folklorystyczne zachowuje i propaguje zespół „Bysławskie Frantówki” z Bysławia.

Wśród organizowanych cyklicznie imprez wymienić należy:

- Wojewódzki Przegląd teatrów Wiejskich i Obrzędu Ludowego w Lubiewie,
- Borowiacki Festiwal Orkiestr Dętych w Bysławku,
- Międzynarodowy Plener Malarsko – Rzeźbiarski w Bysławiu,
- Święto Borowe w Klonowie,
- Gminne Dożynki.

Na terenie gminy - poza UKS - nie działają kluby sportowe.

ŚLIWICE

Instytucjonalną obsługę kultury w gminie realizuje Gminny Ośrodek Kultury w Śliwicach oraz świetlice wiejskie w Śliwicach, Śliwiczkach, Lińsku, Rosochatce, Lubocieniu, Lipowej, Lisinach. Działalność GOK-u jest bardzo rozległa, a instytucja wyróżnia się pod tym względem na tle innych gminnych ośrodków kultury.

Przy Gminnym Ośrodku Kultury w Śliwicach działają następujące zespoły:

- Chór mieszany "Orfeusz" liczący 38 członków
- Orkiestra Dęta OSP licząca 35 członków
- Grupa taneczna Marzorettek działająca przy Orkiestrze Dętej OSP licząca 16 osób, prowadzona od roku 2006
- Zespół wokalny "Septet" liczący 7 osób
- Zespół taneczny "Rydz" liczący 11 członków
- 2 kółka plastyczne dla dzieci i młodzieży szkolnej
- Społeczne Ognisko Muzyczne liczące 45 uczniów uczących się gry na takich instrumentach jak pianino, gitara, keyboard, a także instrumenty dęte

Do organizacji społecznych, działających przy GOK, należą: Klub Seniora "Jarzębinka" skupiający 35 osób oraz Koło Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów liczące 70 osób.

W Ośrodku Kultury ma także swoją siedzibę Towarzystwo Miłośników Ziemi Śliwickiej "Knieja". Ponadto Gminny Ośrodek Kultury w Śliwicach organizuje imprezy cykliczne oraz okolicznościowe, które zostały wymienione powyżej. W imprezach cyklicznych uczestniczy średnio 2 tysiące osób, natomiast z oferty imprez okolicznościowych korzysta średnio 250 osób.

Ponadto Gminny Ośrodek Kultury organizuje imprezy okolicznościowe, wśród których wyróżnić należy: Dzień Babci i Dziadka, Dzień Kobiet, Dzień Matki, Dzień Dziecka, koncert z okazji Święta Niepodległości, Mikołajki dla dzieci, Plenerowe spotkanie sylwestrowe mieszkańców z pokazem sztucznych ogni.

W Śliwicach działa biblioteka publiczna. Placówka ma filię w Śliwiczkach.

Na terenie gminy odbywają się kulturalne imprezy cykliczne:

- Finał Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy
- „To co mamy najpiękniejsze” - przegląd dorobku artystycznego zespołów Gminnego Ośrodka Kultury, szkół oraz przedszkola. Impreza organizowana corocznie od roku 1997 w dniu 3 maja,
- Festiwal Orkiestr Dętych im. Leona Landowskiego,
- Biesiada w Śliwicach,
- "Sołtysiada" - Turniej Sołectw Gminy Śliwice
- Dożynki Gminne.

W powyższych imprezach uczestniczy średnio 2 tysiące osób.

Organizacje społeczno-kulturalne są aktywne i zróżnicowane jeśli chodzi o charakter i zakres działalności, choć niezbyt liczne (co być może wynika z bardzo szerokiej oferty GOK). Wśród stowarzyszeń kulturalnych działających na terenie gminy wyróżnić należy: Towarzystwo Miłośników Ziemi Śliwickiej "Knieja" powstałe w 2001 roku. Towarzystwo liczy 20 członków. Celem stowarzyszenia jest prowadzenie obywatelskiej inicjatywy mieszkańców dla zapewnienia wszechstronnego rozwoju ziemi śliwickiej, jej popularyzacja, budzenie zainteresowań przeszłością oraz teraźniejszością ziemi śliwickiej a także wspieranie inicjatyw społecznych i kulturalnych mieszkańców gminy. Towarzystwo zajmuje się organizowaniem rajdów pieszych, organizowaniem corocznego konkursu fotograficznego "Bory i Borowiacy" . Dzięki towarzystwu powstała na terenie gminy "Galeria Bankowa" oraz "Klub Polskiej Książki".

Bractwo im. Św. Huberta skupia 23 członków. Głównym celem owego stowarzyszenia kościelnego jest szerzenie kultu św. Huberta, wskazywanie etycznych zachowań dotyczących ochrony środowiska,

propagowanie Borów Tucholskich.

Do nieformalnych organizacji społecznych należą Koła Gospodyń Wiejskich w Lisinach, Rosochatce, Lińsku oraz Śliwicach.

Na terenie gminy działają dwie drużyny harcerskie. Drużyna Starszoharcerska działająca przy Gimnazjum w Śliwicach liczy 28 osób, natomiast do Drużyny Harcerskiej przy Szkole Podstawowej w Śliwicach należy 15 osób. Obie drużyny o profilu ekologiczno-sportowym mają za cel wychowywanie w duchu patriotyzmu i chrześcijaństwa młodych mieszkańców gminy.

Na terenie gminy działa Gminny Klub Sportowy „Victoria” w Śliwicach, prowadzący drużyny: piłki nożnej - w klasie „A” seniorów, klasie „C” seniorów, klasie okręgowej trampkarzy, tenisa stołowego. Przy szkole w Śliwicach działa Uczniowski Klub Sportowy z sekcjami: piłkarską, siatkarską i lekkoatletyczną.

TUCHOLA

Instytucjonalną obsługę kultury na terenie gminy zapewnia Tucholski Ośrodek Kultury, Wiejski Dom Kultury w Raciążu oraz świetlice wiejskie w Białowieży, Bładowie, Kiełpinie, Klocku, Łosinach, Rzepicznej, Małym Mędromierzu. TOK jest jednostką prowadzoną przez samorząd gminy Tuchola i realizuje zadania własne gminy w zakresie kultury. Prowadzi działalność kulturalno-oświatową, której głównym celem jest umożliwienie jak najszerzej grupie społeczeństwa gminy udziału we współtworzeniu życia kulturalnego. Cel ten TOK realizuje poprzez tworzenie warunków dla rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego, tworzenie warunków do korzystania z dóbr kultury i udział w ich tworzeniu, edukację kulturalną i wychowanie przez kulturę oraz organizację imprez promujących dorobek artystyczny gminy.

Zakres prowadzonej przez jednostki kulturalne w gminie działalności jest bardzo szeroki, a terminarz ważniejszych imprez kulturalnych organizowanych w 2007 roku przez Tucholski Ośrodek Kultury zawiera ponad 60 pozycji.

Imprezy cykliczne organizowane przez TOK i WDK w Raciążu:

- „Koncert kolęd i pastorałek” organizowany w styczniu w TOK oraz WDK w Raciążu. Wykonawcami biorącymi udział w koncertach są zespoły oraz soliści uczęszczający w zajęciach muzycznych w TOK i WDK oraz zespoły współpracujące z TOK. Koncerty te cieszą się dużym zainteresowaniem, przychodzi na nie w TOK 350 do 400 osób w Raciążu ok. 150 osób
- TOK jest jednym ze współorganizatorów finałów WOŚP. Udostępnia pomieszczenia oraz zapewnia nagłośnienie i prowadzenie koncertów. W koncertach uczestniczy ok. 250 osób.
- Zarówno w TOK oraz w WDK organizowane są dwutygodniowe ferie zimowe dla dzieci, obejmujące wyjazdy i zwiedzanie miast, zajęcia ogólnorozwojowe, taneczne, muzyczne, plastyczne, rekreacyjne, kuligi, ogniska, przedstawienia teatralne, dyskoteki, karnawałowe bale przebierańców. W zimowisku uczestniczy ok. 40 dzieci.
- „Koncert na zakończenie karnawału” organizowane w TOK od wielu lat. Koncerty odbywają się z udziałem gwiazd oper czy filharmonii. W koncertach tych na widowni znajduje się ok. 350 osób.
- W Tucholskim Ośrodku Kultury odbywa się wiele eliminacji powiatowych konkursów recytatorskich. Są to m.in. Konkursy: Ogólnopolski Konkurs Recytatorski, Turniej recytatorski dla dzieci i młodzieży „Strofka”, Turniej recytatorski „O pióro Jana Brzechwy”. Turnieje te cieszą się bardzo dużym zainteresowaniem. Bierze w nich łącznie udział ok. 200 osób.
- „Witamy wiosnę” – impreza cykliczna dla dzieci organizowana przez Wiejski Dom Kultury w Raciążu. Uczestniczy w niej ok. 40 dzieci.
- Tucholski Ośrodek Kultury jest jednym ze współorganizatorów przeglądów teatryków o tematyce ekologicznej. W przeglądach tych uczestniczy ok. 500 osób.
- Tucholski Ośrodek Kultury jest jednym ze współorganizatorów Dnia Ziemi. W festynie tym uczestniczy ok. 2000 osób.
- TOK oraz WDK od wielu lat organizują Majówki. Są to festyny rekreacyjno-kulturalne, na które przychodzi

wielu mieszkańców Tucholi i RaciąŜa (łącna liczba to ok. 4000 osób). Podczas festynów organizuje się występy artystyczne, konkursy dla dzieci i dorosłych, zabawę taneczną, itp.

- Zazwyczaj drugiego maja TOK organizuje koncerty młodzieżowych zespołów rockowych połączonych z dyskoteką. Na imprezy te przychodzi ok. 2000 osób.
- Tucholski Ośrodek Kultury organizuje spotkania z piosenką dziecięcą. W połowie maja organizowane są przesłuchania, a koncert galowy laureatów odbywa się 1 czerwca na tucholskim rynku podczas festynu organizowanego z okazji Dnia Dziecka. W przesłuchaniach bierze udział ok. 150 dzieci, a w festynie uczestniczy ok. 1000 osób.
- Wiejski Dom Kultury w RaciąŜu tradycyjnie organizuje Dzień Dziecka. W imprezie plenerowej bierze udział ok. 200 osób. Organizowane są: gry, zabawy, konkursy.
- Tucholski Ośrodek Kultury wspólnie z Wojewódzkim Ośrodkiem Kultury organizuje Ogólnopolskie Konfrontacje Instrumentalistów Elektronicznych. Jest to impreza, która odbywa się na sali widowiskowej TOK. Bierze w niej udział ok. 150 osób.
- Wiejski Dom Kultury w RaciąŜu organizuje Noc Świętojańską. Impreza ta cieszy się dużym zainteresowaniem i ma wspaniałą oprawę techniczną. Uczestniczy w niej ok. 500 osób.
- Tucholski Ośrodek Kultury współorganizuje od lat Ogólnopolski Festiwal Piosenki Religijnej, który z roku na rok cieszy większym zainteresowaniem. Jest to impreza dwudniowa, odbywa się w amfiteatrze w Rudzkim Moście. W pierwszym dniu odbywają się przesłuchania uczestników, a w drugim dniu koncert laureatów oraz gwiazdy. W imprezie tej uczestniczy ok. 2000 osób
- TOK współorganizuje Dni Borów Tucholskich. Są to imprezy plenerowe organizowane dla mieszkańców Tucholi oraz turystów. Tucholski Ośrodek Kultury nagłaśnia oraz prowadzi szereg imprez podczas Dni Borów Tucholskich. Jest głównym organizatorem w ramach DBT Dnia Folkloru, który ma na celu popularyzację tradycji borowiackich. W imprezach tych uczestniczy kilka tysięcy osób.
- Koncerty piosenki szantowej i żeglarskiej, który odbywają się nad jeziorem Głębocezek w Tucholi. Koncerty te cieszą się dużym zainteresowaniem mieszkańców miasta. TOK zaprasza zespoły szantowe z wielu miast Polski. W koncertach tych uczestniczy ok. 500 osób.
- Tucholski Ośrodek Kultury organizuje imprezę plenerową dla seniorów pn. „Złota życia jesień”. Są to wyjazdy jednodniowe seniorów np. do ośrodków wczasowych, gdzie pracownicy TOK przygotowują dla nich liczne konkursy, konkurencje sprawnościowe, występy artystyczne oraz zabawę taneczną. W imprezie tej uczestniczy ok. 150 seniorów.
- Wiejski Dom Kultury w RaciąŜu organizuje „Święto pieczonego ziemniaka”. Jest to ostatnia impreza plenerowa odbywająca się na świeżym powietrzu w RaciąŜu. W imprezie tej uczestniczy ok. 300 osób.
- Tucholski Ośrodek Kultury organizuje imprezę pn. „Pożegnanie lata”. Impreza ta organizowana jest od wielu lat. Mieszkańcy miasta biorą w niej chętnie udział i bawią się do późnych godzin wieczornych. W imprezie tej uczestniczy ok. 1000 osób.
- TOK organizuje „Zaduszki muzyczne”. Jest to koncert, w którym bierze udział ok. 150 osób. Tucholski Ośrodek Kultury zaprasza profesjonalnych artystów scenicznych.
- TOK współorganizuje koncert z okazji Święta Niepodległości. W koncercie bierze udział ok. 350 osób.
- TOK organizuje w grudniu imprezę pn. „Kramik Świętego Mikołaja”. Jest to impreza plenerowa dla dzieci, która organizowana jest na tucholskim rynku. W imprezie tej uczestniczy ok. 500 osób.
- Tucholski Ośrodek Kultury i Wiejski Dom Kultury w RaciąŜu organizują Bale Sylwestrowe. W TOK bawi się ok. 60 par, a w WDK ok. 35 par. Bale te trwają do późnych godzin nocnych.

Ponadto TOK oraz w WDK w RaciąŜu prowadzą regularną działalność kulturalną w kołach i klubach zainteresowań.

Kluby zainteresowań i zespoły w TOK:

- Społeczne Ognisko Muzyczne zrzesza 90 uczniów
- Chór seniorów „Radosna jesień” 20 uczestników
- Zespół tańca towarzyskiego 20 uczestników

- Gimnastyka dla pań w każdym wieku	15 uczestników
- Aerobik dla pań	15 uczestników
- Zajęcia ogólnorozwojowe	25 uczestników
- Zespół haftu artystycznego	20 uczestników
- Zespół wokalny „Alababki”	8 uczestników
- Dziecięce koło plastyczne	15 uczestników
- Kurs tańca towarzyskiego	30 uczestników
- Klub seniora „Jesień”	100 uczestników
- Zespół teatralny „Bajtuch”	10 uczestników
- Zespół wokalny „Brevis”	6 uczestników
- Zajęcia wokalne solistów	10 uczestników
- Zajęcia edukacyjno rekreacyjne	30 uczestników

Kluby zainteresowań i zespoły WDK:

- Zajęcia komputerowe i gry planszowe	30 uczestników
- Zajęcia plastyczne	10 uczestników
- Zespół wokalny	10 uczestników
- Zajęcia „Śpiewać każdy może”	10 uczestników
- Zespół „Kasztelanki”	10 uczestników
- Gimnastyka dla pań	15 uczestników
- Aerobik dla dzieci	10 uczestników
- Zajęcia ekologiczno – przyrodnicze	10 uczestników
- Klub seniora „Promyk”	60 uczestników
- Zajęcia z cyklu „Sportowe igraszki”	20 uczestników
- Robótki ręczne	15 uczestników
- Zajęcia teatralne	10 uczestników

Na terenie miasta działa Miejska Biblioteka Publiczna z filiami w Tucholi oraz w Raciążku, a także Biblioteka Pedagogiczna o obszarze obsługi obejmującym cały powiat.

Spośród imprez, które cyklicznie odbywają się na terenie gminy, na szczególną uwagę zasługują **Dni Borów Tucholskich**. Należą do największych imprez organizowanych na Pomorzu. Celem Dni Borów Tucholskich jest w głównej mierze pokazanie kultury rejonu Borów i jego przebogatej form tradycji kultywowanych przez różne rzemiosła związane z lasem i jego otoczeniem. Dni Borów Tucholskich swą renomą i charakterem wykraczają daleko poza granice kraju ściągając na takie imprezy jak Międzynarodowy Festiwal Muzyki Myśliwskiej i Wieżowej, Wystawę Psów Ras Myśliwskich, Niezwykły Region: Dzień Folkloru Borowiackiego, Wystawę Pojazdów Zabytkowych czy Międzynarodowy Bieg Uliczny „Mila Hydrotoru” wielu gości z Polski i ze świata. Dni Borów Tucholskich to szczególna impreza dla licznie odwiedzających w sezonie letnim Bory Tucholskie turystów. Po raz pierwszy DBT zorganizowano w sierpniu 1939 roku, reaktywowano w 1961 r. (w charakterze festynu społeczno - kulturalnego). Program DBT ulegał modyfikacjom jednak cele pozostają bez zmian tj. pokazanie dorobku i piękna miasta i regionu, aktywizacja środowiska oraz zapewnienia turystom i mieszkańcom rozrywki i wypoczynku. Dni Borów Tucholskich trwają zawsze trzy dni i przypadają na trzeci weekend lipca. Każda edycja ma swoją własną nazwę, która nawiązuje do głównego przesłania na dany rok i jest zawsze ściśle związana z Borami Tucholskimi. Każdy dzień imprezy ma swój charakter i nazwę. DBT obejmują szerokie spektrum imprez kulturalnych, sportowych i historyczno - edukacyjnych, w tym kilka wyżej wymienionych imprez na charakter stały, a łącznie wszystkich imprez organizowanych podczas trzech dni DBT jest około 50. Większość odbywa się w mieście, ale część na terenach leśnych, np.: splywy kajakowe, konkursy i pokazy psów myśliwskich itp. Poszczególne imprezy w zależności od swojego charakteru gromadzą setki, a nawet kilka

tysięcy widzów, np. kończący każdy dzień edycji DBT koncert znanej gwiazdy estrady. W 2006 roku odbyła się już 47. edycja Dni Borów Tucholskich. Główne tradycyjne atrakcje Dni Borów Tucholskich:

- Międzynarodowy Festiwal Muzyki Myśliwskiej i Wieżowej,
- Międzynarodowa Wystawa Psów Ras Myśliwskich,
- Międzynarodowy Bieg Uliczny „Mila Hydrotoru”,
- Wystawa Pojazdów Zabytkowych,
- Niezwykły Region: „Dzień Folkloru Borowiackiego”,
- Wystawa i Biesiada Twórców Ludowych,
- Krajowy Konkurs Tropowców i Posokowców,
- Koncerty gwiazd estrady z kraju i z zagranicy.

Na terenie gminy (przede wszystkim w Tucholi) działa kilkanaście różnego rodzaju organizacji społecznych, o różnym profilu działalności (jeśli nie podano inaczej, mieszczą się one w Tucholi):

a) w zakresie upowszechniania kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i tradycji

- Borowiackie Towarzystwo Kultury
- Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

b) w zakresie porządku i bezpieczeństwa publicznego, przeciwdziałaniu patologiom społecznym

- Klub Abstynenta „Krokus”
- Rejonowe Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe

c) w zakresie pomocy społecznej oraz opieki nad osobami starszymi

- Związek Inwalidów Wojennych RP
- Polski Związek Niewidomych
- Polski Związek Emerytów Rencistów i Inwalidów
- Stowarzyszenie Rodzin Zastępczych Powiatu Tucholskiego „Dziecko w Rodzinie”
- Klub Seniora 'Borowiacy' - Koło Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Seniora

d) w zakresie działania na rzecz osób niepełnosprawnych

- Stowarzyszenie Rodziców Dzieci Specjalnej Troski

e) w zakresie ochrony i promocji ochrony zdrowia

- Stowarzyszenie „Hospicjum”
- Polskie Stowarzyszenie Diabetyków Oddział Powiatowy w Tucholi
- Stowarzyszenie Pomocowo-Rozwojowe 'Bory Tucholskie' Oddział w Tucholi

f) w zakresie współpracy ze społecznościami lokalnymi, w tym z innymi państwami

- Towarzystwo Rozwoju Regionalnego „Promocja Borów Tucholskich”
- Gminna Rada Kół Gospodyń Wiejskich
- Lokalna Grupa Działania "Bory Tucholskie"

g) w zakresie podtrzymywania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej.

- Związek RP Żołnierzy Górników
- Związek Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych
- Ogólnopolski Związek Represjonowanych Żołnierzy Batalionów Budowlanych

W mieście aktywnie działa harcerstwo. Struktury tworzą: Związek Harcerstwa Polskiego Hufiec Świecie –

Tuchola, Gromada Zuchowa przy Szkole Podstawowej nr 1 w Tucholi, Drużyna Starszoharcerska przy Gimnazjum nr 1 w Tucholi, Drużyna Harcerska przy Szkole Podstawowej nr 5 w Tucholi.

Kilka organizacji kultywuje lokalny folklor. Uważa się, że Borowiacy, ze względu na położenie Borów pomiędzy kilkoma wyrazistymi w tradycji i zwyczajach grupami etnicznymi (Kaszubi, Kociewiacy, Lasiacy, Krajniacy, Zaboracy) łączą różne elementy ich kultur, stąd lokalne tradycje mają duży koloryt. Zespoły folklorystyczne to głównie zespoły haftu oraz grupy muzyczno-taneczne. Wymienić tu można:

- Klub Haftu „Złotych i Bursztynowych Barw”
- Zespół Haftu Artystycznego
- Zespół Haftu Kaszubskiego „Złotnica”
- Zespół folklorystyczny (muzyczny) : „Borowiacy”
- Zespoły muzyczne:
 - „Tuchliki” – od połowy lat osiemdziesiątych,
 - „Capella pro musica antiqua” – od 1995 r. zespół wokalny – instrumentalny wykonuje muzykę dawną na kopiach instrumentów historycznych

Na terenie gminy (głównie w mieście) duża jest aktywność sportowa. Działają kilka klubów prowadzących kilkanaście sekcji (najpopularniejsze są sekcje piłkarskie). Tuchola w sporcie znana jest przede wszystkim z kręgli - w tej dyscyplinie drużyna z Tucholi uczestniczy w rozgrywkach szczebla krajowego. W gminie działają następujące kluby:

1. Miejski Ludowy Klub Sportowy „Tucholanka”, z sekcjami:

- a) piłka nożna – drużyna seniorów - V liga, drużyny: juniorów, juniorów młodszych, młodzików, trampkarzy - rozgrywki wojewódzkie
- b) piłka siatkowa- juniorzy – liga wojewódzka
- c) kręgle – superliga kobiet i mężczyzn, liga junierek i juniorów – rozgrywki na szczeblu krajowym
- d) lekka atletyka – imprezy o zasięgu wojewódzkim i ponadwojewódzkim.

2. Tucholski Klub Piłkarski

- piłka nożna – drużyny orlików i młodzików - rozgrywki wojewódzkie

3. Parafialny Klub Sportowy „Unitas”

- piłka siatkowa dziewcząt- rozgrywki regionalne

4. „Akces”

- szkolenie dzieci w zakresie piłki nożnej chłopców

5. Uczniowski Klub Sportowy „Brda” przy Gimnazjum Nr 1 w Tucholi

- piłka siatkowa dziewcząt i chłopców

6. „Rawys” Raciąż

- piłka nożna – drużyna seniorów – „B” klasa, drużyna trampkarzy - rozgrywki wojewódzkie

7. Uczniowski Klub Sportowy „Dąb” i „Buk” Stobno - unihokej – dziewczęta i chłopcy

8. UKS „Borowi” Legbąd

Na terenie gminy organizuje się liczne imprezy i zawody sportowe, często o randze wojewódzkiej a nawet krajowej.

Dzięki posiadaniu nowoczesnej kręgielni wiele imprez kręglarskich o zasięgu ogólnopolskim odbywa się w Tucholi. W ubiegłym roku największą imprezą kręglarską była Ogólnopolska Olimpiada Młodzieży, której głównym organizatorem była Warmińsko – Mazurska Federacja Sportu a gospodarzem zawodów kręglarskich był Pomorski Związek Kręglarski i Ośrodek Sportu i Rekreacji w Tucholi. Udział brało 104 juniorów z całej Polski. Drugą co do wielkości imprezą kręglarską były Drużynowe Mistrzostwa Polski Niewidomych i Słabowidzących, które zgromadziły na starcie 108 zawodniczek i zawodników.

Na kręgielni odbywały się również imprezy o mniejszym zasięgu adresowane do różnych grup społecznych. Tradycyjnie najliczniej obsadzonymi zawodami była amatorska liga kręglarska w, której wystartowało 21 3-osobowych zespołów, w tym drużyny młodzieżowe. Odbył się również turniej kręglarski kadry samorządowo – administracyjnej, liga kręglarska pracowników samorządowych, turniej dla kobiet, turniej kręglarski w ramach WOŚP, turnieje zakładowe.

Dzięki posiadanej bazie możliwe były do zrealizowania obozy kręglarskie organizowane przez stowarzyszenia sportowe z Poznania i Warszawy. Z kręgielni, w ramach zajęć lekcyjnych z wychowania fizycznego korzystały także tucholskie szkoły. Jest to macierzysty obiekt klubu MLKS „Tucholanka”, na którym odbywają się także zawody ligowe.

Dużym zainteresowaniem cieszą się rozgrywki w halowej piłce nożnej. Jest to najbardziej rozbudowana liga w rejonie Chojnic - Świecia. W ubiegłorocznej edycji wystartowały 32 drużyny grające w trzech ligach. Rozgrywki trwają od miesiąca października do początku marca. Drugą imprezą piłkarską był, organizowany wspólnie z „Akcesem” ogólnopolski turniej piłki nożnej młodzików. Ośrodek współorganizuje również turniej piłki nożnej w ramach WOŚP.

Sporym zainteresowaniem cieszą się rozgrywki w siatkówce. Ośrodek Sportu i Rekreacji jest organizatorem lub współorganizatorem :

- memoriału Leszka Kotera w siatkówce kobiet i mężczyzn (9 zespołów),
- noworocznego turnieju siatkówki rodzinnej (8 zespołów),
- turnieju siatkówki „3” z okazji Święta Niepodległości (27 zespołów)
- międzynarodowego turnieju siatkówki drużyn mieszanych (9 zespołów)
- wiosennego turnieju siatkówki kobiet (6 zespołów)
- turnieje siatkówki plażowej (12 zespołów).

Niezwykle popularny, szczególnie w mniejszych ośrodkach, jest tenis stołowy. W Grand Prix organizowanym przez Ośrodek Sportu i Rekreacji w każdym z czterech turniejów bierze udział około 150 dziewcząt i chłopców z terenu całego powiatu. Organizowany był również turniej tenisa stołowego w kategorii oldboyów

Mniejszym zainteresowaniem cieszy się natomiast tenis ziemny. W organizowanych zawodach brały udział głównie osoby dorosłe. Na kortach Ośrodka odbywają się turnieje organizowane przez osoby prywatne, jednak udział w nich jest ograniczony.

Najliczniejszą imprezą dla dzieci i młodzieży był w ubiegłym roku XXIV Bieg Borowiaków, który zgromadził na starcie 563 uczestników. Dużą imprezą lekkoatletyczną o zasięgu ponadpowiatowym był cykl 10 zawodów tzw. ”Czwartków lekkoatletycznych”, który każdorazowo gromadził około 200 uczestników - uczniów szkół podstawowych. Najlepsi startowali w finale ogólnopolskim w Warszawie.

OSiR w Tucholi wspólnie ze Starostwem Powiatowym był organizatorem VII Powiatowych Igrzysk Sportowo-Rekreacyjnych szkół podstawowych i gimnazjów w różnych dyscyplinach sportu. Łącznie wystartowało około 500 dziewcząt i chłopców.

Na obiektach Ośrodka oprócz wymienionych wyżej obozów kręglarskich w okresie wakacji trenowały zespoły piłki nożnej z Sokołowa Podlaskiego, Przecławia, Sierpca, Włocławka.

Z obiektów Ośrodka Sportu i Rekreacji korzystają nieodpłatnie stowarzyszenia, organizacje, kluby i szkoły z terenu gminy.

Pod koniec 2006 roku rozpoczęły się eliminacje do XIII Igrzysk Olimpijskich Sportowców Wiejskich „Pekin –

2008” w Jabłonowie Pomorskim, które trwać będą do czerwca 2008 roku. OSiR w Tucholi tradycyjnie koordynuje przygotowania reprezentacji gminy Tuchola do udziału w Igrzyskach.

Dobry stan bazy sportowej oraz uczestnictwo klubów z Tucholi w rozgrywkach ligowych, popularyzują gminę poza granicami regionu, a także wymiernie wpływają na obroty sektora turystycznego (noclegi i gastronomia na terenie miasta).

Bezpieczeństwo publiczne

Powiat tucholski posiada bardzo specyficzne uwarunkowania związane z zagadnieniem bezpieczeństwa publicznego. Na terenie powiatu, ani w jego bezpośrednim sąsiedztwie nie ma dużych ośrodków miejskich, które zazwyczaj generują znacznie wyższą przestępczość i notują rodzaje przestępczości rzadko spotykane poza wielkimi miastami. Wręcz przeciwnie – Tuchola zalicza się do miast stosunkowo małych, a powiat w większości zamieszkują mieszkańcy miejscowości wiejskich, gdzie poziom przestępczości jest zawsze znacznie niższy. Niemniej jednak w ostatnich latach notuje się wzrost liczby różnych form przestępczości, także na terenie powiatu.

Na specyfikę zagadnień bezpieczeństwa w dużym stopniu wpływa turystyczny charakter powiatu, powodujący iż (zwłaszcza w okresie letnim) na jego terenie przebywa bardzo dużo ludności obcej – napływowej, a wypoczynkowy charakter pobytów powoduje często zachowania i sytuacje odbiegające od standardowych i zagrażające bezpieczeństwu (np. nadużywanie alkoholu, kradzieże, itp.). Obecność turystów generuje także znacznie większy ruch pojazdów samochodowych, rośnie także ryzyko zdarzeń związanych z pobytami nad wodą (np. utonięcia).

Istotnym uwarunkowaniem jest także przebieg przez teren powiatu dróg o dużym natężeniu ruchu – zwłaszcza drogi nr 240, która w okresie wakacyjnym jest szlakiem o ponadprzeciętnym zagrożeniu w ruchu drogowym.

Innym czynnikiem składającym się na specyfikę bezpieczeństwa na terenie powiatu jest jego bardzo duże zalesienie i wynikające stąd ryzyko znacznie większej liczby pożarów, ale konsekwencją tego jest także konieczność wyposażenia straży pożarnej w specjalistyczny sprzęt – np. samochody gaśnicze dostosowane do słabej jakości leśnych dróg i konieczności działania w sytuacji trudności zaopatrzenia w wodę.

Powiat znajduje się w obszarze działania Komendy Powiatowej Policji w Tucholi. W strukturze KPP mieszczą się: Sekcja Kryminalna, Sekcja Prewencji i Ruchu Drogowego, Ogniwo Patrolowo-Interwencyjne, Ogniwo Ruchu Drogowego, Posterunek Policji w Cekcynie, Posterunek Policji w Bysławiu, Posterunek Policji w Gostycynie, Posterunek Policji w Kęsowie, Posterunek Policji w Śliwicach

Główne zadania Policji to kontynuacja zwalczania i zapobiegania przestępczości w kategorii kradzieży pojazdów, przestępczości narkotykowej, zwalczania grup przestępczych dokonujących włamań i kradzieży.

W zakresie zwalczania przestępczości ogólnej wyniki ilustruje poniższe zestawienie²:

	2002	2003	2004	2005	2006
PP Bysław	92	84	93	77	81
PP Cekcyn	114	109	127	129	114
PP Gostycyn	67	84	82	102	117
PP Kęsowo	53	49	66	61	49
PP Śliwice	76	89	75	107	126
Sekcja Kryminalna	473	482	582	577	629
Ogółem	875	997	1025	1053	1116

² Wszystkie informacje i dane dotyczące bezpieczeństwa publicznego pochodzą z materiałów przekazanych przez Starostwo Powiatowe i urzędy poszczególnych gmin

Ilość przestępstw stwierdzonych ma charakter falowy i w okresie od 2002 r. do 2005 r. posiadało tendencję wzrostową do poziomu 1597 w 2006 r. uzyskano poziom zbliżony do notowanego w 2003 i 2004 r.

	2002	2003	2004	2005	2006
PP Bysław	56	100	66	98	90
PP Cekecyn	84	85	77	101	72
PP Gostycyn	77	68	82	89	100
PP Kęsowo	35	28	35	38	24
PP Śliwice	49	72	67	77	91
Sekcja Kryminalna	376	506	410	856	370
Ogółem	677	859	737	1269	747

Efektywność pionu kryminalnego w latach 2001-2004 utrzymała się na zbliżonym poziomie. W 2005 r. stwierdzono znaczny wzrost czynów stwierdzonych tj. ilość przestępstw zaistniałych na terenie gminy i powiatu. Natomiast w 2006 r. w tym zakresie nastąpił znaczny spadek. W konsekwencji spadku ilości przestępstw spadła również ilość czynów wykrytych.

Naszą szczególną uwagę tak jak w latach ubiegłych zwracały kategorie przestępstw, dokuczliwe dla lokalnej społeczności, do których możemy zaliczyć: kradzieże, kradzieże z włamaniami, kradzieże samochodów, przestępczość narkotykową.

Liczba wszczętych dochodzeń w sprawach dotyczących kradzieży cudzej rzeczy:

	2002	2003	2004	2005	2006
PP Bysław	19	19	28	15	9
PP Cekecyn	16	15	31	29	12
PP Gostycyn	16	11	20	16	22
PP Kęsowo	7	9	20	12	11
PP Śliwice	21	15	13	25	11
Sekcja Kryminalna	84	80	136	94	113
Ogółem	163	149	248	191	188

Czyny wykryte w kategorii kradzieży cudzej rzeczy:

	2002	2003	2004	2005	2006
PP Bysław	7	3	17	5	0
PP Cekecyn	3	4	4	5	1
PP Gostycyn	6	7	8	12	5
PP Kęsowo	2	3	10	3	3
PP Śliwice	8	4	5	9	7
Sekcja Kryminalna	42	27	27	20	28
Ogółem	68	42	71	54	44

Ilość stwierdzonych kradzieży z włamaniem:

	2002	2003	2004	2005	2006
PP Bysław	29	46	15	12	17
PP Cekecyn	39	41	38	20	11
PP Gostycyn	29	23	8	14	19
PP Kęsowo	8	9	16	7	10
PP Śliwice	17	26	17	28	23
Sekcja Kryminalna	113	105	79	92	108
Ogółem	235	250	173	173	188

Wykryte czyny w kategorii kradzieży z włamaniem:

	2002	2003	2004	2005	2006
PP Bysław	11	35	32	2	7
PP Cekecyn	15	20	12	4	2
PP Gostycyn	22	7	2	1	10
PP Kęsowo	3	3	71	1	0
PP Śliwice	6	4	3	11	4
Sekcja Kryminalna	49	34	34	18	21
Ogółem	106	103	60	37	44

Jedną z plag ostatnich lat, która jest negatywnie odbierana przez społeczeństwo są kradzieże pojazdów. Sytuacja w tej kategorii przedstawia się następująco.

Liczba wszczęć dochodzeń w sprawach o kradzieże samochodów:

	2002	2003	2004	2005	2006
PP Bysław	1	5	4	5	3
PP Cekcyn	1	0	0	2	1
PP Gostycyn	3	1	0	1	2
PP Kęsowo	0	0	0	1	0
PP Śliwice	0	2	0	0	6
Sekcja Kryminalna	14	19	15	21	15
Ogółem	19	27	19	30	27

Czyny wykryte w kategorii kradzieże samochodów:

	2002	2003	2004	2005	2006
PP Bysław	0	0	0	0	0
PP Cekcyn	0	0	0	0	0
PP Gostycyn	0	1	0	0	0
PP Kęsowo	0	0	0	0	0
PP Śliwice	1	2	1	0	0
Sekcja Kryminalna	0	0	2	0	2
Ogółem	1	4	3	5	2

W okresie 2002-2006 odnotowano stopniowy wzrost ilości wszczynanych postępowań dotyczących przestępczości narkotykowej. Obecnie utrzymuje się ona na wysokim poziomie. Na bieżąco monitorowane w tym zakresie są w szczególności środowiska szkolne i młodzieżowe jako te najbardziej zagrożone tego rodzaju przestępstwami.

Wszczęcia dochodzeń dotyczących przestępczości narkotykowej:

	2002	2003	2004	2005	2006
PP Bysław	0	1	1	1	2
PP Cekcyn	0	2	0	2	2
PP Gostycyn	0	0	1	2	1
PP Kęsowo	0	0	0	0	0
PP Śliwice	0	1	1	1	2
Sekcja Kryminalna	3	8	12	12	12
Ogółem	3	12	15	16	19

Czyny wykryte w kategorii przestępczości narkotykowej:

	2002	2003	2004	2005	2006
PP Bysław	0	0	0	36	30
PP Cekcyn	0	6	0	9	1
PP Gostycyn	0	0	0	0	0
PP Kęsowo	0	0	0	0	0
PP Śliwice	0	20	12	0	2
Sekcja Kryminalna	4	7	10	37	11
Ogółem	4	33	22	82	44

Procentowe wskaźniki wykrywalności wymienionych przestępstw:

	PP Bysław		PP Cekcyn		PP Gostycyn	
	2005	2006	2005	2006	2005	2006
Ogólna	77,8	79,6	70,1	75,8	82,5	80,0
Gospodarcze	66,7	-	100	85,7	83,3	75,0
Kryminalne	71,6	69,9	51,2	46,3	59,6	58,2
Kradzież cudzej rzeczy	29,4	-	17,9	9,1	75,0	27,8
Kradzież z włamaniem	16,7	41,2	20,0	18,2	7,1	52,6
Bójki i pobicia	-	100	100	50,0	-	-
Rozboje	50,0	-	100	-	-	-
Kradzież samochodów	0	0	-	0	50,0	0
Narkotyki	100	96,8	100	100	-	-
Uszkodzenie mienia	66,7	100	75,0	0	100	-

Ciąg dalszy

	PP Kęsowo		PP Śliwice		Sekcja Kryminalna		KPP Tuchola	
	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006
Ogólna	71,7	49,0	65,8	71,7	82,5	63,0	79,4	68,2
Gospodarcze	-	100	50,0	77,8	98,4	93,4	97,0	89,9
Kryminalne	50,0	34,2	48,6	43,3	64,2	42,0	61,6	46,6
Kradzież cudzej rzeczy	27,3	23,1	31,0	33,3	22,5	26,7	28,4	25,0
Kradzież z włamaniem	14,3	-	39,3	17,4	19,6	19,4	21,4	23,4
Bójki i pobicia	-	-	-	-	50,0	66,7	75,0	66,7
Rozboje	-	-	-	-	100	75,0	94,7	75,0
Kradzież samochodów	0	-	-	0	21,1	15,4	18,5	8,7
Narkotyki	-	-	-	100	100	100	100	97,8
Uszkodzenie mienia	50,0	-	100	-	39,1	17,4	52,8	29,0

Rozkład wykrywalności ogólnej w poszczególnych latach:

	2002	2003	2004	2005	2006
PP Bysław	63,6%	73,5%	68,8%	77,8%	79,6%
PP Cekcyn	68,3%	69,1%	59,2%	70,1%	75,8%
PP Gostycyn	79,4%	68,7%	83,7%	82,5%	80,0%
PP Kęsowo	74,5%	65,1%	57,4%	71,4%	49,0%
PP Śliwice	65,3%	63,2%	70,5%	65,8%	71,7%
Sekcja Kryminalna	73,4%	71,4%	67,9%	82,5%	63,0%
Ogółem	71,9%	70,2%	68,0%	79,4%	68,2%

Funkcjonowanie Policji w poszczególnych gminach cechuje się następującą specyfiką:

a) Cekcyn

Stan etatowy Posterunku w Cekcynie dla zapewnienia wystarczającego bezpieczeństwa na terenie gminy winien wynosić 5 osób. Od czerwca 2006 r. stan etatowy wynosi 4 osoby (kierownik posterunku + 3 policjantów). Funkcjonariusze Posterunku Policji w Cekcynie pracują w systemie zmianowym na podstawie przeprowadzanych analiz występowania zagrożeń.

Policja posiada do dyspozycji dwa samochody oznakowane. Posterunek Policji mieści się w budynku Urzędu Gminy (Policja wynajmuje część budynku). Istnieją potrzeby w zakresie bieżących remontów, także w zakresie sprzętu komputerowego i wyposażenia biurowego. Występuje również problem braku benzyny do samochodów. Konieczność wyposażenia w radar.

W roku 2006 Posterunek Policji w Cekcynie wszczął 118 postępowań przygotowawczych, stwierdzono czynów przestępczych 95, osiągając wykrywalność ogólną 75,8%. W roku 2006 w porównaniu z rokiem 2005 zanotowano spadek ilości wszczęć postępowań przygotowawczych o 11 postępowań, spadek przestępstw stwierdzonych o 49 oraz poprawę wykrywalności ogólnej o 5,7%. Zauważalny jest spadek przestępstw stwierdzonych w kategoriach kradzież mienia o 15 i kradzież z włamaniem o 9 przestępstw w porównaniu do roku 2005. W roku 2006 funkcjonariusze Policji przeprowadzili łącznie 73 postępowania w sprawach o wykroczenia, z czego 27 spraw przekazano do Sądu Rejonowego w Tucholi Wydział Grodzki celem rozpatrzenia, pozostałe sprawy nie zostały skierowane do Sądu z uwagi na nie wykrycie sprawcy, bądź z uwagi na brak znamion wykroczenia. Zatrzymano łącznie 53 sprawców przestępstw na gorącym uczynku lub też w bezpośrednim pościgu.

W 2006 roku z terenu gminy Cekcyn zarejestrowano w Prokuraturze Rejonowej w Tucholi łącznie 113 spraw, tj. 11,7 % całego wpływu z powiatu tucholskiego. Natomiast w okresie od 01.01.2007 do 10.03.2007 r. zanotowano 235 spraw – z czego 21 spraw to zdarzenia z gminy Cekcyn. W analogicznym okresie w roku 2005 i 2006 roku zarejestrowano kolejno 252 i 232 sprawy - z czego po 21 i 18 spraw w każdym roku dotyczyło gminy Cekcyn.

Na terenie gminy prowadzone są akcje prewencyjne, m. in. W 2006 r. przeprowadzono 14 pogadań w szkołach, przeprowadzono 44 spotkań ze społeczeństwem. Pogadanki i spotkania dotyczyły zagadnień związanych z bezpieczeństwem ruchu na drodze, przemocą w rodzinie.

Najniebezpieczniejszymi odcinkami dróg w gminie są drogi z dużym natężeniem ruchu i złym stanem nawierzchni. Można tu zaliczyć drogę powiatową Cekcyn – Rudzki Most, drogę powiatową Zielonka – Zdroje. W 2006 roku na skrzyżowaniu dróg powiatowych Krzywogoniec-Cekcyn i Stary Sumin -Cekcyn doszło do 2 wypadków drogowych, w wyniku których 2 osoby straciły życie.

Na terenie gminy Cekcyn nie funkcjonuje straż gminna. Część mieszkańców zgłasza potrzebę jej utworzenia.

b) Gostycyn

Obsadę Posterunku stanowi 4 funkcjonariuszy (normatyw przewiduje 5). Wśród najważniejszych potrzeb policji w gminie wskazuje się zakup drugiego radiowozu, sprzętu komputerowego, alkomatu nowej generacji, radaru.

Najczęstsze rodzaje przestępczości na terenie gminy to kradzieże i włamania, zwłaszcza w Gostycynie (os. Leśne) i Pruszczu, a także zakłócenia ładu i porządku publicznego – Pruszcz, Łyskowo. Poziom przestępczości jest zbliżony do notowanego w innych gminach powiatu. Posterunek Policji w Gostycynie posiada natomiast największą wykrywalność przestępstw w powiecie tucholskim.

W ruchu drogowym największe zagrożenia mają miejsce na drodze nr 237 z Mąkowska do Tucholi, szczególnie w miejscowościach Łyskowo i Pruszcz.

Na terenie gminy Gostycyn nie funkcjonuje straż gminna.

c) Kęsowo

Obsada Kadrowa Posterunku Policji w Kęsowie jest nie wystarczająca - powinno być 4 policjantów, a obecnie jest tylko dwóch. Najważniejsze potrzeby policji w gminie w zakresie sprzętu, lokali, zatrudnienia i inwestycji, to: zakup samochodu oraz zwiększenie obsady o dwóch policjantów.

Najczęstsze rodzaje przestępczości to: kradzieże mienia, kradzieże z włamaniem, uszkodzenia mienia. Obserwowana jest dynamika malejąca popełniania przestępstw. Najbardziej zagrożona przestępczością jest miejscowość Kęsowo. Sprawność Policji w zakresie prewencji i wykrywalności przestępstw oceniana jest dobrze. Gmina jest najmniej zagrożona przestępczością spośród gmin powiatu tucholskiego, notowanych jest najmniej zdarzeń.

Na terenie Gminy Kęsowo prowadzone są akcje prewencyjne np.: pogadanki w zakresie: prewencji kryminalnej, grożących niebezpieczeństw, zasad odpowiedzialności karnej, demoralizacji wśród młodzieży, zasad ruchu drogowego.

W ruchu drogowym najniebezpieczniejsze są biegnące przez teren gminy odcinki dróg wojewódzkich – z Tucholi do Chojnic i z Tucholi do Sępólna.

Została podjęta uchwała Rady Gminy Kęsowo o utworzeniu Straży Gminnej – obecnie jest ona w trakcie organizacji.

d) Lubiewo

Posterunek Policji w Bysławiu zgodnie z normatywem powinien mieć obsadę 5 etatową. W chwili obecnej pracuje 4 funkcjonariuszy. Sytuacja ta nie wpływa jednak na realizację bieżących zadań co do zapewnienia ładu i porządku na terenie gminy. Brak pełnego składu etatowego wynika z braków kadrowych, z którymi ogólnie bory-

ka się Policja.

Posterunek usytuowany jest przy ulicy Wodnej w Bysławiu (cały budynek w chwili obecnej jest zaadoptowany dla celów Policji). Wyposażenie w zakresie sprzętu tj.: radiowóz, komputery, kserokopiarki, faxy itp. zostały przekazane na zasadzie darowizny w większości przez władze samorządowe oraz inne komórki państwowe. W zakresie inwestycji przewiduje się w bieżącym roku remont polegający na odnowieniu elewacji zewnętrznej budynku oraz wymianę stolarki okiennej. Wcześniej prowadzone były tylko drobne prace remontowe w niezbędnym zakresie tj.: remont dachu, malowanie elewacji zewnętrznej, malowanie wnętrza Posterunku, remont budynku gospodarczego – garaży.

Najczęstszymi rodzajami przestępstw występującymi na terenie gminy to: kradzieże rzeczy, kradzieże z włamaniami, kradzieże pojazdów, przestępczość narkotykowa oraz uszkodzenia mienia. Najbardziej zagrożone przestępstwami miejscowości oraz rejony to: Bysław, Lubiewo, odcinek drogi wojewódzkiej 240, a w okresie turystyczno-wypoczynkowym: miejsca usytuowania domków letniskowych oraz funkcjonowania ośrodków wypoczynkowych i wczasowych.

Aktualnie Posterunek Policji w Bysławiu realizuje następujące programy prewencyjne tj.:

- w ramach Tucholskiego Policyjnego Programu Edukacyjnego - założenia programowe „Bezpieczna Wieś”,
- Bezpieczny Powiat Tucholski,
- Bezpieczne Miejsce Wypoczynku,
- Bezpieczna Szkoła.

Najbardziej zagrożonymi odcinkami dróg na terenie gminy Lubiewo są: droga wojewódzka nr 240, drogi powiatowe Bysław – Cekcyn, Bysław – Lubiewo, Bruchniewo – Koźliny. Na odcinkach tych dróg odnotowuje się najwięcej zdarzeń drogowych (wypadki drogowe, kolizje drogowe), których przyczyną w większości wypadków jest:
- błąd kierujących – nadmierna prędkość oraz niedostosowanie prędkości do warunków drogowych,
- stan i jakość dróg tj.: duża ilość niebezpiecznych zakrętów, zbyt wąskie i kręte drogi.

Na terenie gminy Lubiewo nie funkcjonuje straż gminna.

e) Śliwice

Stan etatowy Posterunku wynosi 5 funkcjonariuszy, tj. kierownik posterunku, asystent ds. kryminalnych, dwóch dzielnicowych oraz aplikant. Obsada kadrowa Posterunku Policji w Śliwicach jest oceniana jako wystarczająca dla zapewnienia bezpieczeństwa publicznego gminy. W zakresie spraw lokalowych Posterunek Policji w Śliwicach dysponuje 3 pomieszczeniami służbowymi przy pięcioosobowej obsadzie załogi. Istniałaby potrzeba wygospodarowania dodatkowo 1 pomieszczenia oraz doposażenie w komputer i sprzęt biurowy w celu zapewnienia płynności realizacji zadań i polepszenia warunków pracy policji.

Na terenie gminy w 2006 roku najliczniejszą grupę stanowiły przestępstwa skierowane przeciw mieniu. W kategorii kradzieże z włamaniami odnotowano w 2006 roku wszczętych postępowań 17, a w 2005 roku 19 stwierdzonych, w 2006 – 23, a w 2005 - 28. Wykrywalność w 2006 - 19,4% w 2005 - 39,3%. W kategorii kierowanie pojazdami w stanie nietrzeźwym wszczęto 32 postępowania. Stwierdzono i wykryto w 2006 roku 31, w 2005 roku 27.

W Posterunku Policji w Śliwicach dużą uwagę zwraca się na działania prewencyjne, które przeprowadzane były sprawnie i na dobrym poziomie. W 2006 roku przeprowadzono 56 postępowań o wykroczenia, podczas gdy w tym samym okresie 2005r - 61 postępowań. Prowadzono systematyczny nadzór nieletnich sprawców przestępstw oraz nieletnich zagrożonych demoralizacją, aktywnie przeciwdziałano alkoholizmowi, prowadzono działania profilaktyczne w ramach tzw. prewencji kryminalnej.

W 2006 roku zwiększeniu uległa liczba nałożonych mandatów karnych (172, w stosunku do roku wcześniejszego wzrost o 12).

Poziom przestępczości na terenie gminy Śliwice kształtuje się na poziomie zbliżonym do gmin sąsiednich. W

2006 roku nie notowano w rejonie poważniejszych przestępstw takich jak zabójstwa, rozboje. Wykrywalność ogólna przestępstw w 2006 roku wykazała tendencję wzrostową. W 2006 roku w zakresie zdarzeń drogowych odnotowano 5 wypadków (1 zabity, 4 rannych, 31 kolizji).

W celu poprawy bezpieczeństwa mieszkańców gminy w roku ubiegłym przeprowadzono w miejscowości Śliwiczki „Akademię Policyjną” mającą na celu edukację młodzieży szkolnej. Akcja propagandowo-informacyjna prowadzona jest również w pozostałych szkołach. Ponadto zainicjowano doraźną akcję „Bezpieczna droga do szkoły”. W celu polepszenia bezpieczeństwa nieletnich prowadzono akcję „Partol przy szkole”. Wdrażane są programy prewencyjne ukierunkowujące lokalne społeczeństwo na lepsze zabezpieczenie mienia przed kradzieżami i doposażenia obiektów w systemy alarmowe. W okresie letnim szczególną uwagę zwraca się w kierunku propagowania wśród ludności napływowej (letników) informacji i metod zabezpieczenia mienia.

W gminie nie występują miejsca szczególnie niebezpieczne w ruchu drogowym, charakteryzujące się dużą liczbą zdarzeń drogowych.

Na terenie gminy Śliwice nie funkcjonuje straż gminna.

f) Tuchola

brak informacji – proszę uzupełnić materiał

Na terenie powiatu działa jedna jednostka organizacyjna Państwowej Straży Pożarnej - Komenda Powiatowa PSP w Tucholi obejmuje zasięgiem działania cały teren powiatu. Liczba i rozmieszczenie jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych na terenie powiatu jest w miarę racjonalne. Jednostki OSP działają w aż 52 miejscowościach.

Na terenie poszczególnych gmin OSP działają w następujących miejscowościach:

- Cekcyn: Cekcyn, Zielonka, Zdroje, Iwicz, Wielkie Budziska, Ostrowo, Brzozie, Małe Gacno, Krzywogoniec, Nowy Sumin, Zalesie.
- Gostycyn: Gostycyn, Pruszcz, Wielki Mędromierz, Mała Klonia, Wielka Klonia, Bagienica, Łyskowo
- Kęsowo: Kęsowo, Żalno, Drożdżenica, Jeleńcz, Piastoszyn, Obrowo
- Lubiewo: Bysław, Bysławek, Cierplewo, Klonowo, Lubiewo, Minikowo, Płazowo, Sucha, Trutnowo, Wełpin, Zacisze
- Śliwice: Śliwice, Śliwiczki, Lińsk, Rosochatka, Lubocień, Krąg
- Tuchola: Białowieża, Kiełpin, Legbąd, Łosiny, Mały Mędromierz, Raciaż, Rzepiczna, Stobno, Słupy, Tuchola, Wielka Komorza

Każda gmina ma co najmniej jedną jednostkę włączoną do krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego.

Poważnym problemem jest wyposażenie jednostek w samochody, sprzęt i urządzenia ratownicze. Wymiana starych i wyeksploatowanych pojazdów gaśniczych przebiega bardzo powoli, gdyż wiąże się z bardzo dużymi kosztami. Ważną potrzebą jest także doposażenie jednostek w niezbędny nowoczesny sprzęt ratowniczy. Tak więc, najważniejsze potrzeby i problemy straży pożarnej na terenie powiatu skupiają się wobec braków sprzętowych. Przede wszystkim niezbędny jest zakup ciężkich samochodów ratowniczo-gaśniczych (GCBA 4x4), których KP PSP nie posiada, a zgodnie z normatywnem powinna być wyposażona w 2 sztuki. Istnieje także potrzeba zakupu samochodu rozpoznawczo-ratowniczego (KP nie posiada tego typu samochodu, a zgodnie z normatywnem powinna posiadać jeden). W stosunku do obowiązujących norm, w KP PSP w Tucholi brakuje także samochodu dowodzenia i łączności (1 szt.) oraz samochodu ciężarowego (1 szt.).

W ostatnim okresie problemem stają się także braki kadrowe w jednostkach ochotniczych, przede wszystkim ze

względu na wyjazdy młodych mężczyzn w celach zarobkowych.

Wyposażenie KP PSP w Tucholi w sprzęt samochodowy:

Nazwa	Normatyw	Stan	Braki
Samochody			
Sam. operacyjne Skoda Octavia i Opel Vectra	1	2	
Sam. rozpoznawczo-ratowniczy	1		1
GCBAM 18/32+8 Jelcz+cysterna	1	1	
Sam. ciężki rat-gaś. GCB 4x4	2		2
Sam. średni rat.-gaś. GBA 4x4	2	2	
Podnośnik hydrauliczny SH 21	1	1	
Sam. dowodzenia i łączności SLDł	1		1
Sam. rat. wodnego SRw	1	1	
Sam. rat. technicznego SLRt	1	1	
Sam. kwatermistrzowski SLKw	1	1	
Samochód ciężarowy o masie całkowitej do 3,5t	1		1

W poszczególnych gminach zgłasza się następujące problemy związane z funkcjonowaniem ochrony przeciwpożarowej:

a) Cerkcyn

Ochrona przeciwpożarowa w gminie oparta jest w gminie na działalności 11 jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej. Jednostka OSP w Cerkcynie należy do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego. Z analizy sytuacji pożarowej w gminie wynika, że w latach 2005-06 rocznie ma miejsce kilkanaście pożarów małych (łącznie w ciągu 2 lat – 33) oraz mała liczba pożarów średnich (w roku 2005 – 0, w 2006 – 2). W analizowanym okresie nie zanotowano pożarów dużych, natomiast notuje się dużą liczbę „miejscowych zagrożeń” - w roku 2005 – 40, a w 2006 – 81.

Miejscowe zagrożenia to głównie: wypadki i kolizje na trasie Cerkcyn-Tuchola, drzewa i konary zagrażające budynkom i ich mieszkańcom, zalania, podtopienia budynków i gospodarstw, usuwanie kokonów owadów.

Do najczęstszych przyczyn powstania pożarów należą:

- podpalenia – szczególnie w rolnictwie oraz łąkach i nieużytkach w miesiącach wiosennych,
- wady i usterki instalacji technicznych w budynkach
- wady i usterki urządzeń grzewczych, maszyn
- wyładowania atmosferyczne
- nieostrożność przy posługiwaniu się ogniem, w tym przy pracach niebezpiecznych pożarowo.

Liczba jednostek oraz ich wyposażenie uznawane są za wystarczające. W miejscowościach: Iwiec i Zdroje trwają prace remontowe przy adaptacji strychów na pomieszczenia socjalno-bytowe. W Cerkcynie przy ulicy Ogrodowej 17 wskazany byłby remont 2 bram garażowych oraz remont pomieszczenia biurowego i jego wyposażenie.

b) Gostycyn

Ochotnicza Straż Pożarna działa w 7 miejscowościach, z czego OSP Gostycyn działa w krajowym systemie ratowniczo-gaśniczym. Prócz OSP Gostycyn reszta jednostek wymaga doposażenia w sprzęt ratowniczo-gaśniczy i oraz w umundurowanie bojowe. W Wielkim Mędromierzu Gostycynie i Pruszczu powstają Młodzieżowe Drużyny Pożarnicze, które powinny być doposażone w odzież ochronną i dresy. Remontu wymagają praktycznie wszystkie strażnice (elewacje). W zakresie bezpieczeństwa zagrożeń pożarami jednostki są dobrze wyposażone, a bezpieczeństwo gminy oceniane jest jako dobre.

Główny rodzaj dostrzeganych nadzwyczajnych zagrożeń, to pożary przestrzenne lasów w północno-zachodniej części gminy oraz obecność stacji redukcyjnej gazu w Gostycynie (w osiedlu Leśnym).

c) Kęsowo

Ochotnicze Straże Pożarne działają w 6 miejscowościach. Liczba jednostek uważana jest za wystarczającą, jednak zgłasza się konieczność ich doposażenia, zwłaszcza w sprzęt hydrauliczny do ratownictwa drogowego i aparaty oddechowe. Potrzeby lokalowe to budowa remizy strażackiej w miejscowości Piastoszyn. Potrzeby inwestycyjne to wymiana obecnych samochodów strażackich, które mają już ponad 30 lat. Jednostki OSP w gminie posiadają 4 jednostki samochodowe. Najwięcej wyjazdów zanotowała jednostka z Kęsowa, która znajduje się w Krajowym Systemie Ratowniczo-Gaśniczym i z Piastoszyna (ze względu na posiadaną ilość wody). Pozostałe jednostki zanotowały wyjazdy zarówno do pożarów i zdarzeń drogowych. Na terenie gminy najbardziej zagrożone pożarami są : stacje paliw, gorzelnia, gospodarstwa rolne, tartak, stolarnia. Gminna Straż w Kęsowie funkcjonuje w ramach Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego i posiada dwa samochody gaśnicze.

Głównymi niebezpieczeństwami wystąpienia „nadzwyczajnych zagrożeń dla środowiska” są w gminie: przewóz środków toksycznych drogami wojewódzkimi biegnącymi przez teren gminy oraz przebiegający przez teren gminy gazociąg.

d) Lubiewo

Na terenie gminy działa 11 jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej. Ich liczba jest wystarczająca, jednak w większości z nich występują braki w sprzęcie: począwszy od umundurowania , a skończywszy na sprzęcie ratunkowym, w tym również specjalistycznych samochodach ratowniczo-gaśniczych. Gminne jednostki OSP w swoich deklaracjach dotyczących zapotrzebowania na sprzęt oraz przeprowadzenia inwestycji wymieniły:

- budowę strażnicy w Zaciszu oraz remont pozostałych strażnic,
- pozyskanie jednego nowego lekkiego samochodu pożarniczego,
- pozyskanie jednego krasowanego lekkiego samochodu pożarniczego,
- pozyskanie 7 motopomp pożarniczych o wydajności M8/8 lub wyższej,
- pozyskanie 3 pilarek do drewna, 2 agregatów prądotwórczych jednofazowych, 4 czujników bezruchu, 4 syren, 3 radiostacji nasobnych, 35 ubrań ochronnych, 54 par butów specjalnych, 28 hełmów, 35 par rękawic, 35 pasów bojowych, 13 latarek, 2 ubrań ochronnych ratownictwa chemicznego.

Niebezpieczeństwo zagrożeń pożarowych w gminie Lubiewo koncentruje się w miejscach zwartej zabudowy lub w większych zwartych kompleksach leśnych. W gminie Lubiewo najczęściej obszarów leśnych zajmują dwa typy siedliskowe lasu: bór świeży (Bśw) – 50,9% oraz bór mieszany świeży (BMśw) – 23,4%, gdzie panującym gatunkiem jest sosna pospolita. Są to siedliska słabo uwilgotnione, na których występuje wysokie zagrożenie pożarowe, szczególnie w miesiącach letnich.

Miejsca szczególnie zagrożone pożarami w gminie Lubiewo:

- Zakład Przemysłu Drzewnego w Bruchniewie oraz osiedle w Bruchniewie otoczone lasami,
- osiedle domków jednorodzinnych (drewnianych) Nadleśnictwa Zamrzenica na skraju lasu w Minikowie,
- rurociąg gazowy przebiegający przez sołectwa: Lubiewice, Lubiewo, Bysławek, Bysław, Minikowo, Wełpin,
- stacje paliw:w Bysławiu (2, w tym LPG), w Lubiewie, w Klonowie.

W Krajowym Systemie Ratowniczo-Gaśniczym funkcjonują trzy jednostki OSP z terenu gminy Lubiewo: OSP Sucha, OSP Lubiewo, OSP Bysław.

e) Śliwice

Na terenie gminy działa 6 OSP. Jednostka OSP Śliwice należy do krajowego systemu Ratownictwa Gaśniczego.

Jednostka ta wyposażona jest w niezbędny sprzęt gaśniczy i ratownictwa technicznego. Rozmieszczenie i liczba jednostek OSP na terenie gminy Śliwice jest wystarczająca, jednak stan techniczny sprzętu samochodowego (oprócz jednego pojazdu w Śliwicach) jest bardzo zły (ze względu na wiek i stopień zużycia), co wpływa na zwiększenie awaryjności i obniżenie stanu gotowości bojowo-operacyjnej. Gmina Śliwice wyposażona jest w 4 samochody gaśnicze STAR, 1 samochód do ratownictwa technicznego-Lublin, 1 Żuk oraz 1 Polonez.

W roku 2006 zanotowano razem 83 zdarzenia w tym 15 pożarów, 67 miejscowych zagrożeń oraz fałszywych alarmów -1.

Liczba działań interwencyjnych ulega systematycznemu zwiększeniu - w 2006 roku w porównaniu do 2005 - o 25, a więc o 31%.

Na terenie gminy Śliwice do rejonów najbardziej narażonych na niebezpieczeństwo, należą: 2 stacje paliw, kompleksy leśne (przy szczególnych warunkach atmosferycznych mogą powstać pożary przestrzenne), **zakłady przetwórstwa drzewnego (łącznie kilkanaście).**

f) Tuchola

OSP działają w 11 miejscowościach. Jednostka OSP Legbąd należy do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego. Wyposażenie jednostek w sprzęt nie jest w pełni wystarczające i zgłasza się następujące potrzeby:

- samochód lekki ratownictwa technicznego (SLRT)- OSP Legbąd;
- sprzęt ratownictwa technicznego- OSP Raciąż;
- walizka medyczna- OSP Legbąd;
- aparaty powietrzne- OSP Raciąż;
- ubrania bojowe i hełmy pożarnicze- różne jednostki w różnym stopniu;
- budowa strażnicy dla OSP Wielka Komorza;
- modernizacja strażnicy OSP Legbąd.

Największe zagrożenie pożarowe na terenie gminy stwarzają lasy z przewagą drzewostanu iglastego. Sporym zagrożeniem są także wypadki drogowe – przede wszystkim na drodze nr 240.

Nadzwyczajne zagrożenia. Do nadzwyczajnych zagrożeń dla środowiska zalicza się sytuacje nieprzewidziane (takie np. jak kolizje drogowe cystern przewożących substancje niebezpieczne, katastrofalne powodzie lub poważne awarie w zakładach przemysłowych) powodujące zagrożenie dla zdrowia, ludzi i środowiska.

W przypadku gminy Cekcyn nadzwyczajne ryzyko wystąpienia nadzwyczajnych zagrożeń oceniane jest jako niewielkie, a jako główny rodzaj potencjalnego zagrożenia wskazuje się linię kolejową Chojnice-Laskowice Pomorskie, na której rocznie przewozi się 576 ton substancji ropopochodnych.

W gminie Gostycyn jako ten rodzaj zagrożeń wskazuje się pożary przestrzenne lasów w północno-zachodnim rejonie gminy oraz stację redukcyjną gazu w Gostycynie (osiedlu Leśnym).

Głównymi niebezpieczeństwami wystąpienia „nadzwyczajnych zagrożeń dla środowiska” w gminie Kęsowo, są : przewóz środków toksycznych drogami wojewódzkimi oraz przebiegający przez teren gminy gazociąg.

Na terenie gminy Lubiewo nadzwyczajne zagrożenia środowiskowe związane są z transportem kołowym toksycznych środków przemysłowych na drodze wojewódzkiej nr 240 przebiegającej przez miejscowości Płazowo, Szumiąca i Bysław na odcinku około 15 km. Strefa skażenia w razie zdarzenia związanego z transportem toksycznych środków przemysłowych może objąć obszar o powierzchni 18,7 km².

Pomoc społeczna

Rozdział zostanie uzupełniony w późniejszym terminie

SFERA GOSPODARCZA

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ

Gminy powiatu wykazują zróżnicowany stan rozwoju przedsiębiorczości.

Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w poszczególnych gminach wynosi:

- Cekcyn - 394
- Gostycyn - 322
- Kęsowo - 184
- Lubiewo - 334
- Śliwice - 336
- Tuchola – 1676, w tym - miasto - 1407 i obszar wiejski gminy - 269.

Z powyższego zestawienia wynika, że aż ok. 43% wszystkich zarejestrowanych firm działa w siedzibie powiatu, co nie jest sytuacją nietypową - w większości powiatów, właśnie miasto powiatowe zdecydowanie dominuje pod względem działalności gospodarczych. Z kolei gmina o najmniejszej liczbie - Kęsowo - koncentruje zaledwie 5,7% wszystkich firm.

W ostatnich latach zmiany stanu przedsiębiorczości w powiecie miały różny przebieg w gminach. W stosunku do roku 1995 (który użyto tu jako punkt odniesienia do porównywania dynamiki i kierunków zmian), wszystkie gminy zanotowały wyraźny wzrost wskaźników. Był to proces typowy dla całego województwa - średni wskaźnik wojewódzki wzrósł w okresie 1995-2006 o prawie 75%, a wskaźnik dla obszarów wiejskich - o 117%. Wskaźnik przedsiębiorczości szczególnie dynamicznie rósł w II połowie lat 90-tych, podczas gdy w okresie 2003-2006 widać już wyraźne wyhamowanie wzrostu - wręcz stagnację wskaźnika.

Gminy powiatu wykazywały bardzo różny przebieg wskaźnika. Warto zauważyć, że najsilniejszy wzrost - silniejszy od średnich - wykazywały: Lubiewo (o 162%), Kęsowo (o 157%), Gostycyn (o 133%), nieco niższy od średniej - Cekcyn (o 109%) a znacznie wolniejsze od przeciętnych tempo wzrostu przedsiębiorczości zanotowała gmina Tuchola - na obszarach wiejskich wskaźnik wzrósł tylko o niespełna 60%, a w mieście o 50%. Bardzo ciekawe są też relacje wskaźników gminnych do wskaźnika przeciętnego:

- **gmina Cekcyn** w II połowie lat 90-tych wykazywała wyraźnie lepszy wskaźnik od przeciętnej dla obszarów wiejskich - w 1996 roku było to aż 126% średniej, w kolejnych latach dysproporcja ta malała i w roku 2006 gmina wykazuje już tylko 104% wartości średniej
- **gmina Gostycyn** w roku 1995 wykazywała wskaźnik minimalnie niższy od przeciętnej, ale już rok później - aż o 17% lepszy; w kolejnych latach wartość wskaźnika oscylowała najczęściej na poziomie ok. 10% wyższym od średniej - w roku 2006 była wyższa o niecałe 7%;
- **gmina Kęsowo** pomimo dynamicznego wzrostu wartości wskaźnika przez cały okres notuje przedsiębiorczość znacznie poniżej średniej - o ile w II połowie lat 90-tych wynosiła ona ok. 60% średniej, to obecnie jest to ok. 70%;
- **gmina Lubiewo** w roku 1995 notowała bardzo niski wskaźnik (zaledwie 83% średniej) ale już rok później notowała wskaźnik wyraźnie korzystniejszy (aż 108% średniej); w kolejnych latach gmina przez cały czas notowała przedsiębiorczość bardzo zbliżoną do średniej wojewódzkiej (w roku 2006 - 100,3%)
- **gmina Śliwice** zanotowała wyraźny względny spadek wskaźnika - w II połowie lat 90-tych należała do obszarów o najlepiej rozwiniętej przedsiębiorczości - w roku 1996 notowała aż 142% średniej, a przez kilka lat wskaźnik na poziomie ponad 130%; w ostatnich latach wzrost przedsiębiorczości w gminie był jednak wyraźnie wolniejszy, niż przeciętnie, stąd też obecnie wskaźnik jest tylko o 5% wyższy od przeciętnej,

- **gmina Tuchola na obszarach wiejskich** charakteryzowała się bardzo powolnym tempem rozwoju przedsiębiorczości, wskutek czego jej relacje do średniej wojewódzkiej systematycznie się pogarszały - o ile w roku 1995 wskaźnik był nieco wyższy od przeciętnej (wynosił prawie 104% średniej), to w roku 1997 wynosił już tylko 90%, przez kilka kolejnych lat oscylował pomiędzy 75 a 80%, a w roku 2006 spadł do poziomu zaledwie 75% średniej.

Oceniając więc tempo rozwoju przedsiębiorczości w powiecie na tle zmian w całym województwie należy zwrócić uwagę, iż powiat wykazuje pewne symptomy nasycenia - obecnie tempo przyrostu jest już znacznie wolniejsze, a względne wskaźniki w stosunku do średnich wojewódzkich - pogarszają się. Interesujący jest fakt, że o ile w II połowie lat 90-tych niektóre gminy wyróżniały się wysokimi wskaźnikami (zwłaszcza Śliwice - jedna z najlepszych gmin poza ścisłymi strefami podmiejskimi Bydgoszczy i Torunia), ale także Cekcyn, to obecnie najlepsze obszary wiejskie powiatu prezentują poziom zaledwie średnich wojewódzkich, a najslabsze - Kęsowo i obszary wiejskie gminy Tuchola - poziom zaledwie 70-75% średniej.

W analizowanym okresie bardzo zmieniły się wewnętrzne relacje między gminami - drastycznie zmniejszyły się różnice pomiędzy stanem przedsiębiorczości w gminach powiatu. W 1995 roku rozpiętość między gminą o najniższym wskaźniku (na obszarach wiejskich) było Kęsowo z wskaźnikiem wynoszącym zaledwie 16,3 a najlepszym - gminą Śliwice z wskaźnikiem 34,2 była ok. 2,1-krotna. Obecnie rozpiętość między gminą najlepszą (Gostycyn - 62,3) a najslabszą (Kęsowo - 42,0) jest już tylko 1,5-krotna. Warto zauważyć, że najlepsza obecnie gmina - Gostycyn, w roku 1995 zajmowała dopiero 4 pozycję, notując wskaźnik wyraźnie niższy od najlepszej (26,7 wobec 34,2). Wreszcie - obecnie aż 4 gminy notują bardzo wyrównane wskaźniki - pomiędzy 58,5 a 62,3 mieszczą się gminy: Lubiewo, Cekcyn, Śliwice i Gostycyn. W roku 1995 rozpiętości te były znacznie większe.

Wskaźnik przedsiębiorczości w gminach powiatu wynosi obecnie (2006 r.):

- Gostycyn - 62,3/1000 mk - tj. 106,7% dla obszarów wiejskich i lokuje gminę na 30. pozycji wśród 127 obszarów wiejskich województwa (gmin wiejskich i wiejskich części gmin miejsko-wiejskich);
- Śliwice - 61,5/1000 - 105,3% - 34. pozycja,
- Cekcyn - 60,7/1000 - 104,0% - 36. pozycja,
- Lubiewo - 58,5/1000 - 100,3% - 44. pozycja,
- o.w. gminy Tuchola - 43,9/1000 - 75,2% - 97. pozycja,
- Kęsowo - 42,0/1000 - 71,9% - 102. pozycja,
- miasto Tuchola - 100,8/1000 - 91,1% średniej dla miast - 27. pozycja wśród 52 miast.

Struktura własnościowa podmiotów gospodarczych w powiecie jest typowa, bardzo zbliżona do notowanej w innych obszarach. Aż 94% firm to podmioty sektora prywatnego (jest ich 3051) a tylko 6% (czyli 195) to podmioty sektora publicznego. Wśród firm prywatnych zdecydowanie dominują podmioty osób fizycznych (jest ich ponad 2,5 tysiąca). Wśród podmiotów sektora publicznego wyróżniają się jako najliczniejsze różnego rodzaju jednostki budżetowe (najczęściej prowadzone przez samorządy) - jest ich 129, z czego aż 74 w mieście Tuchola, a w pozostałych gminach po kilka - kilkanaście. W 2006 roku na terenie powiatu działało 29 spółek z udziałem kapitału zagranicznego - z tej liczby 17 w Tucholi, po 4 w gminach Cekcyn i Lubiewo, 2 w gminie Kęsowo, po 1 w gminie Gostycyn i na obszarach wiejskich gminy Tuchola. Nie wykazywano tego typu firm w gminie Śliwice.

Struktura branżowa firm w powiecie jest typowa.

Struktury branżowe działających firm nie są w gminach powiatu silnie zróżnicowane i pomimo iż odzwierciedlają specyfikę powiatu, zasadniczo nie odbiegają od typowych, spotykanych w tradycyjnych obszarach wiejskich województwa.

Podstawowym wyróżnikiem powiatu jest znacznie wyższy udział – na obszarach wiejskich – firm działających w przetwórstwie przemysłowym. O ile przeciętnie na obszarach wiejskich województwa ich udział wynosi

niespełna 12%, to w gminie Śliwice przekracza 21%, w gminie Cekcyn – przekracza 16%, a wyższy od średniej jest także w gminach Lubiewo i Gostycyn.

W każdej z gmin najliczniej reprezentowanym rodzajem przedsiębiorczości jest handel i naprawy. Warto jednak zauważyć, że ich udział w ogólnej liczbie firm, jest w powiecie wyraźnie niższy, niż przeciętnie na obszarach wiejskich województwa. Średni wskaźnik przekracza 32%, podczas gdy w gminach Cekcyn i Lubiewo jest niższy od 20%, a tylko w gminie Gostycyn jest porównywalne ze średnią.

Wszystkie gminy cechują się bardzo wysokim udziałem sekcji rolnictwo i leśnictwo – każda z gmin przewyższa tu średnią wojewódzką, przy czym niektóre – znacznie. Specyfika powiatu polega na bardzo dużym udziale leśnictwa, podczas gdy w pozostałych powiatach dominują tu podmioty działające w rolnictwie.

Dziedziną, która jest zdecydowanie gorzej rozwinięta niż przeciętnie, jest transport i łączność. O ile przeciętnie firmy tej sekcji stanowią 7% wszystkich, to w powiecie tylko w gminie Lubiewo ich udział przekracza 8% a w pozostałych jest niższy od średniej, przy czym w gminach Śliwice i Cekcyn ich udział jest niższy niż 4%.

Udział firm działających w zakresie budownictwa jest wyższy lub porównywalny ze średnimi, a jedynie w gminie Śliwice – nieco niższy. Znacząco gorszy, niż przeciętnie, jest udział firm zajmujących się pośrednictwem finansowym. Za to wyraźnie ponadprzeciętnie rozwinięte są podmioty sfery budżetowej – obejmującej administrację, służbę zdrowia i edukację (z wyjątkiem gminy Gostycyn, w każdej jest zauważalnie większy od przeciętnej, udział tych firm).

Wyższy od przeciętnej udział sekcji hotele i restauracje wskazuje na funkcję turystyczną niektórych z gmin. Uwagę zwracają zwłaszcza: obszary wiejskie gminy Tuchola, gdzie podmioty te stanowią aż 4,5% ogółu oraz gminy Lubiewo, Cekcyn i Śliwice, gdzie udział jest wyższy od 3%, przy średniej wojewódzkiej równej 2,4%.

Tab. Liczba i udział podmiotów w najważniejszych sekcjach.

Jednostka	Ogółem	Rolnictwo i leśnictwo	Przetw. przemysłowe	Budownictwo	Handel i naprawy	Hotele i restauracje	Transport i łączność	Pośrednictwo finansowe	Administracja, edukacja i ochrona zdrowia	Pozostałe
liczba podmiotów										
m. Tuchola	1407	41	169	159	393	39	47	39	160	360
Cekcyn	394	59	64	58	73	13	15	6	35	71
Gostycyn	322	34	39	44	104	6	19	4	23	49
Kęsowo	184	27	17	19	54	2	11	4	20	30
Lubiewo	334	36	46	55	66	12	27	7	32	53
Śliwice	336	32	72	33	92	10	12	2	33	50
Tuchola - o.w.	269	42	20	34	68	12	13	3	25	52
% ogółu podmiotów										
m. Tuchola	100,0	2,9	12,0	11,3	27,9	2,8	3,3	2,8	11,4	25,6
Cekcyn	100,0	15,0	16,2	14,7	18,5	3,3	3,8	1,5	8,9	18,0
Gostycyn	100,0	10,6	12,1	13,7	32,3	1,9	5,9	1,2	7,1	15,2
Kęsowo	100,0	14,7	9,2	10,3	29,3	1,1	6,0	2,2	10,9	16,3
Lubiewo	100,0	10,8	13,8	16,5	19,8	3,6	8,1	2,1	9,6	15,9
Śliwice	100,0	9,5	21,4	9,8	27,4	3,0	3,6	0,6	9,8	14,9
Tuchola - o.w.	100,0	15,6	7,4	12,6	25,3	4,5	4,8	1,1	9,3	19,3
W.K-P - miasta	100,0	0,9	9,6	9,4	34,4	2,6	7,0	4,2	8,5	23,5
W.K-P - o.w.	100,0	8,3	11,6	11,6	32,4	2,4	7,6	2,6	7,4	16,1
W.K-P razem	100,0	2,7	10,1	9,9	33,9	2,6	7,2	3,8	8,2	21,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

Uwagę zwraca bardzo duża specjalizacja powiatu w zakresie pozyskiwania i przetwórstwa drewna. W województwie działa (dane za koniec roku 2005) 1019 firm w dziale „leśnictwo” (obejmuje: leśnictwo, szkółkarstwo, działalność usługową na rzecz leśnictwa, gospodarkę leśną) - z tej liczby aż 111 – czyli prawie 11% w powiecie. Wyróżniają się zwłaszcza gminy Cekcyn (37 firm), Śliwice (22), Tuchola (17 na obszarach wiejskich i 8 w mieście). W gminie Gostycyn firm takich jest 15, a w gminie Lubiewo – 10. Praktycznie tylko gmina Kęsowo pozbawiona jest tego typu działalności (2 podmioty). Powiat wyróżnia się także w zakresie przetwórstwa drewna – spośród 1813 firm działających na terenie województwa w dziale „produkcja drewna i wyrobów z drewna, z wyjątkiem mebli” aż 127 (7%) działa w powiecie. Wyróżniają się tu gminy: Śliwice (39), Cekcyn (35), miasto Tuchola (31).

W poszczególnych gminach, struktury branżowe ocenić można w następujący sposób:

- **w gminie Cekcyn** – zaznacza się bardzo mały udział placówek handlowych i duży udział leśnictwa, przetwórstwa przemysłowego i budownictwa, a także hoteli i restauracji – generalnie strukturę należy ocenić pozytywnie,
- **w gminie Gostycyn** – struktura branżowa jest najbardziej z wszystkich gmin powiatu „typowa” - to znaczy w największym stopniu zbliżona do wartości średnich-przeciętnych – generalnie strukturę należy ocenić pozytywnie,
- **w gminie Kęsowo** – dosyć duży, jak na warunki powiatu – udział placówek handlowych, duże znaczenie rolnictwa, najwyższy w powiecie udział sfery budżetowej (wynika to z faktu małej liczby firm ogółem; w każdej gminie jest określona liczba niezbędnych instytucji sfery budżetowej, takich jak administracja, szkoły, ochrona zdrowia – przy małej liczbie firm ogółem, ich udział jest nieproporcjonalnie wysoki), zbliżony – ok. 10% udział przetwórstwa i budownictwa – ogólnie strukturę należy uznać za pozytywną,
- **w gminie Lubiewo** – bardzo niski udział placówek handlowych i bardzo wysoki udział budownictwa (najwyższy w powiecie, znacznie wyższy od przeciętnej), duży udział przetwórstwa przemysłowego i duży udział hoteli i restauracji – ogólnie strukturę należy uznać za pozytywną,
- **w gminie Śliwice** – struktura nietypowa (ale korzystna!) ze względu na bardzo wysoki udział przetwórstwa przemysłowego (ponad 21%, dwukrotnie powyżej średniej); zbliżony – ok. 10% - udział leśnictwa, budownictwa i sfery budżetowej; wysoki na tle powiatu udział placówek handlowych,
- **na obszarach wiejskich gminy Tuchola** – handel stanowi $\frac{1}{4}$ firm, wysoki udział rolnictwa i leśnictwa (prawie 16% ogółu), duży udział budownictwa, najwyższy w powiecie udział hoteli i restauracji (4,5% wszystkich firm) – ogólnie strukturę należy uznać za korzystną.

Miasto Tuchola prezentuje odmienną od obszarów wiejskich strukturę branżową. Dominują placówki handlu i usług, których udział (niespełna 28%) jest jednak nieco niższy, niż przeciętnie w miastach (gdzie przekracza 1/3 ogółu). Drugą pod względem liczby działających firm sekcją (podobnie jak przeciętnie w miastach), jest obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, która koncentruje aż 17% (przeciętnie w miastach – 16%). Warto zauważyć, że jest to specyficzna sekcja, która generuje ogromną liczbę podmiotów (podnosi wskaźniki), ale bardzo małe zatrudnienie – są tu np. firmy zarządzające nieruchomościami, firmy prowadzące obsługę księgową, jednoosobowe firmy zatrudniane na kontraktach u innych pracodawców. Kolejne – równoważne pod względem liczby podmiotów – rodzaje działalności, to: przetwórstwo przemysłowe, sfera budżetowa oraz budownictwo – skupiające po 11-12% firm. Podobnie jak we wszystkich gminach powiatu słabością miasta jest mały udział firm działających w transporcie – zaledwie 3,3% przy średniej równej 7%. Stosunkowo mały jest też udział pośrednictwa finansowego (2,8% wobec 4%), a jak na ośrodek obsługi turystyki, jakim jest Tuchola – bardzo niski jest też udział sekcji hotele i restauracje (jest wprawdzie minimalnie wyższy od przeciętnej – wynosi 2,8 wobec 2,6%, jednak od centrum turystycznego należałoby oczekiwać lepszego stanu rozwoju). Ogólnie strukturę w Tucholi, można uznać za neutralną – nie stanowi uwarunkowania szczególnie sprzyjającego, ale także nie ogranicza rozwoju powiatu.

Tab. Liczba podmiotów w sekcji A – Rolnictwo i leśnictwo w podziale na działy.

Dział	Razem powiat	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo	Śliwice	m. Tuchola	o.w. Tuchola
Rolnictwo	166	20	22	25	29	14	35	21
Leśnictwo	111	37	15	2	10	22	8	17

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

Tab. Działalności z sekcji o przetwórstwo przemysłowe o największej liczbie zarejestrowanych podmiotów

Dział	Razem	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo	Śliwice	m. Tuchola	o.w. Tuchola
produkcja drewna i wyrobów z drewna	127	35	4	3	10	39	31	5
produkcja metalowych wyrobów gotowych, z wyłączeniem maszyn i urządzeń	80	11	4	3	28	4	26	4
produkcja artykułów spożywczych i napojów	54	5	17	3	4	3	20	2
produkcja, gdzie indziej niesklasyfikowana (w tym produkcja mebli)	39	1	4	0	4	11	19	0
produkcja maszyn i urządzeń, gdzie indziej niesklasyfikowana	34	1	2	1	6	0	22	2
produkcja wyrobów z pozostałych surowców niemetalicznych	20	4	4	0	2	2	7	1
produkcja odzieży i wyrobów futrzarskich	19	2	2	0	3	2	10	0
razem działalność produkcyjna	424	65	41	14	60	64	166	14

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

Wskaźniki dla poszczególnych sekcji są w mieście Tuchola bardzo zróżnicowane - niektóre lokują miasto wśród najsilniejszych ośrodków, w zakresie niektórych lokaty Tucholi są bardzo odległe. Spośród działalności najistotniejszych dla funkcjonowania miasta jako ośrodka obsługi mieszkańców na poziomie powiatowym, powyżej średniej wojewódzkiej dla miast, lokują się następujące sekcje:

- usługi budżetowe (administracja, edukacja, służba zdrowia) - miasto notuje tu aż 122% średniej dla miast, Tuchola lokuje się na 10 pozycji wśród 52 ośrodków
- przetwórstwo przemysłowe oraz budownictwo - wskaźniki odpowiednio 114% i 110%, lokaty: 12. i 16.

Wskaźniki zbliżone do średnich notują:

- hotele i restauracje oraz obsługa nieruchomości - w obydwu sekcjach jest to poziom 96% średniej, powiat zajmuje odpowiednio lokaty: 19 i wysoką 8.

Zdecydowanie poniżej średniej rozwinięte są:

- handel i usługi - zaledwie na poziomie 74% - lokuje to Tucholę na 40. pozycji,
- pośrednictwo finansowe - poziom 61% średniej - 25. lokata,
- transport i łączność - poziom zaledwie 43% średniej - 47. lokata, najgorsza wśród miast powiatowych

Wskaźniki przedsiębiorczości dla głównych sekcji w gminach powiatu (i na obszarach wiejskich gminy Tuchola) przedstawiono w tabeli. Są one bardzo zróżnicowane. Na uwagę zasługują następujące wskaźniki:

- dziedziną bardzo słabo rozwiniętą jest handel i usługi - tylko w gminie Gostycyn wskaźnik firm na 1000 mk nieznacznie przekracza średnią wojewódzką dla obszarów wiejskich, w gminie Śliwice wskaźnik ten wynosi 90% średniej, a w pozostałych gminach zaledwie ok. 60% średniej - są to wskaźnik bardzo niskie, a dotyczą jednej z podstawowych dla codziennego życia mieszkańców, dziedzin; gminy Lubiewo, Cekcyn i obszary wiejskie gminy Tuchola zajmują odpowiednio 117., 118. i 119.. pozycję wśród 127 obszarów wiejskich;

- ponadprzeciętnie dobrze nierozwinięta jest sekcja rolnictwo i leśnictwo - wskaźniki w gminach wynoszą tu 120-140% średniej, jedynie w gminie Cekcyn wskaźnik ten wynosi aż 188% średniej; na uwagę zasługuje fakt, że są to przede wszystkim działalności związane z pozyskaniem drewna, a działalność ta jest specjalnością powiatu;

Tab. Wskaźniki przedsiębiorczości w wybranych sekcjach (na 1000 mk)

Jednostka	Ogółem	Rolnictwo i leśnictwo	Przetwórstwo przemysłowe	Budownictwo	Handel i naprawy	Hotele i restauracje	Transport i łączność	Pośrednictwo finansowe	Administracja, edukacja i ochrona zdrowia	Pozostałe
m. Tuchola	100,8	2,9	12,1	11,4	28,2	2,8	3,4	2,8	11,5	25,8
Cekcyn	60,7	9,1	9,9	8,9	11,3	2,0	2,3	0,9	5,4	10,9
Gostycyn	62,3	6,6	7,5	8,5	20,1	1,2	3,7	0,8	4,4	9,5
Kęsowo	42,0	6,2	3,9	4,3	12,3	0,5	2,5	0,9	4,6	6,8
Lubiewo	58,5	6,3	8,1	9,6	11,6	2,1	4,7	1,2	5,6	9,3
Śliwice	61,5	5,9	13,2	6,0	16,8	1,8	2,2	0,4	6,0	9,1
Tuchola - o.w.	43,9	6,9	3,3	5,5	11,1	2,0	2,1	0,5	4,1	8,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

- z wyjątkiem gminy Kęsowo i obszarów wiejskich gminy Tuchola ponadprzeciętnie dobrze rozwinięte jest przetwórstwo przemysłowe - wskaźniki w gminach Śliwice (194% średniej) i Cekcyn (145%) są bardzo wysokie i lokują gminy odpowiednio na 5. i 17. pozycji wśród 127 obszarów wiejskich (bardzo dobrze wypadają tu także gminy Lubiewo i Gostycyn zajmując 27. i 32. pozycję),
- gminy Lubiewo, Cekcyn i Gostycyn notują bardzo dobre wskaźniki w zakresie budownictwa - jest to odpowiednio w stosunku do średniej wojewódzkiej: 142%, 132% i 126% co lokuje gminy na pozycjach: 18., 21. i 29.;
- gminy Lubiewo, Cekcyn, obszary wiejskie gmin Tuchola i Śliwice wypadają ponadprzeciętnie dobrze we wskaźniku dla sekcji hotele i restauracje; notują odpowiednio 150%, 143%, 139% i 130% średniej, co daje wysokie lokaty: 20., 23. 26. i 31.;
- z wyjątkiem gmin Lubiewo (106% średniej) i Gostycyn (83%) gminy notują bardzo niskie wskaźniki w sekcji transport (45-55% średniej);
- w działalnościach związanych z funkcjonowaniem sfery budżetowej (administracja, szkolnictwo, służba zdrowia) gminy powiatu notują dobre wskaźniki i lokują się na wysokich pozycjach (np. Śliwice - 12., Lubiewo - 19., Cekcyn - 24., najłabsza w powiecie gmina Tuchola na obszarach wiejskich notuje 66. lokatę wśród 127).

ROLNICTWO

Struktura agrarna

Według danych Powszechnego Spisu Rolnego z maja 2002 roku na terenie powiatu znajdowało się 4913 gospodarstw rolnych, z tego 4893 to gospodarstwa indywidualne, z których 3206 liczyło ponad 1 ha UR. Gospodarstwa o powierzchni ponad 1 ha stanowiły ok. 2/3 wszystkich i wskaźnik ten jest typowy, zbliżony do średniej wojewódzkiej.

Przeciętna wielkość gospodarstwa rolnego w powiecie wynosiła 10,4 ha użytków rolnych, a przeciętna wielkość gospodarstwa ponad 1-hektarowego – 15,6 ha. Wskaźnik ten jest więc niemal identyczny ze wskaźnikiem ogólnowojevodzkim, co wskazuje, że mimo wyraźnych różnic w warunkach rozwoju rolnictwa, uśredniona wielkość gospodarstwa dla powiatu jest bardzo typowa i porównywalna z uśrednioną sytuacją dla województwa. Gminy powiatu wykazują tu jednak spore zróżnicowanie: w gminach o najgorszych warunkach rozwoju rolnictwa obserwuje się większe rozdrobnienie (gminy Cekcyn i Śliwice notują wskaźnik ogólny ok. 6-7 ha a wskaźnik dla gospodarstw ponad 1 ha na poziomie ok. 10 ha), a w obszarach o najlepszych warunkach – zdecydowanie większą koncentrację gruntów (gminy Gostycyn i Kęsowo notują wskaźniki rzędu 16-18 ha oraz ok. 23 ha dla

gospodarstw ponad 1 ha). Gminy o pośrednich warunkach (Tuchola, Lubiewo) notują wskaźniki pośrednie.

Tab. Liczba gospodarstw rolnych w gminach

	gospodarstwa rolne	gospodarstwa indywidualne	gospodarstwa indywidualne powyżej 1 ha użytków rolnych	% udział gospodarstw o pow. ponad 1 ha
Cekcyn	999	996	650	65,3
Gostycyn	560	557	393	70,6
Kęsowo	487	483	366	75,8
Lubiewo	978	976	641	65,7
Śliwice	766	764	513	67,1
Tuchola - obszar wiejski	814	808	533	66,0
Tuchola - miasto	309	309	110	35,6
Tuchola	1123	1117	643	57,6
powiat razem	4913	4893	3206	65,5
województwo razem	116 795	116 494	79 648	68,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Tab. Liczba i udział gospodarstw wg klas wielkościowych

	ogółem	do 1 ha włącznie	powyżej 1 ha do mniej niż 5 ha	od 5 do mniej niż 10 ha	od 10 do mniej niż 20 ha	od 20 do mniej niż 50 ha	50 ha i więcej
Powiat tucholski	4913	1687	1409	613	707	425	55
Cekcyn	999	346	348	142	108	53	0
Gostycyn	560	164	127	58	104	91	16
Kęsowo	487	117	114	49	98	87	22
Lubiewo	978	335	245	131	181	78	6
Śliwice	766	251	265	116	94	37	3
Tuchola – o. w.	814	275	250	96	104	70	8
m. Tuchola	309	199	60	21	18	9	0
województwo	116795	36850	28330	19135	20576	10141	1763
% udział							
Powiat razem	100,0	34,3	28,7	12,5	14,4	8,7	1,1
Cekcyn	100,0	34,6	34,8	14,2	10,8	5,3	0,0
Gostycyn	100,0	29,3	22,7	10,4	18,6	16,3	2,9
Kęsowo	100,0	24,0	23,4	10,1	20,1	17,9	4,5
Lubiewo	100,0	34,3	25,1	13,4	18,5	8,0	0,6
Śliwice	100,0	32,8	34,6	15,1	12,3	4,8	0,4
Tuchola – o. w.	100,0	33,8	30,7	11,8	12,8	8,6	1,0
m. Tuchola	100,0	64,4	19,4	6,8	5,8	2,9	0,0
województwo	100,0	31,6	24,3	16,4	17,6	8,7	1,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Z analizy struktury wielkościowej na terenie powiatu wynika, iż jest ona porównywalna lub korzystniejsza od przeciętnych:

- w zakresie liczby gospodarstw w poszczególnych klasach wielkościowych w powiecie zaznacza się nieco większy udział gospodarstw małych (jest to niewątpliwie skutek niezbyt korzystnych warunków rozwoju w części powiatu, skutkujący większym rozdrobnieniem – zwłaszcza w gminach Cekcyn i Śliwice, gdzie liczba gospodarstw jest bardzo duża i są to w większości gospodarstwa mniejsze, niż 5 ha), jednocześnie jednak w niektórych gminach, zwłaszcza Gostycyn i Kęsowo, struktura jest znacznie korzystniejsza od przeciętnej, gdyż znacznie większy jest udział gospodarstw dużych (w gminie Kęsowo ponad 42% gospodarstw liczy ponad 10 ha, co jest wskaźnikiem niezwykle dużym, nawet w skali województwa, gdzie lokuje gminę na 5. pozycji).
- w zakresie udziału gruntów będących w posiadaniu gospodarstw określonych klas wielkościowych, powiat

prezentuje wskaźniki lepsze od średnich wojewódzkich. Wprawdzie ogólne wskaźniki są bardzo zbliżone, ale jeśli porówna się tylko obszary o faktycznie istotnym znaczeniu rolnictwa (czyli pomijając gminy Cekcyn i Śliwice, gdzie większość gruntów należy do gospodarstw średnich, ale bardzo duża część do małych), to wskaźniki w powiecie są znacznie korzystniejsze. Np. przeciętnie na terenie województwa do gospodarstw ponad 50-hektarowych należy ¼ użytków rolnych, podczas gdy w gminach Kęsowo, Gostycyn i na obszarach wiejskich gminy Tuchola jest to ok. 40%. W gminie Kęsowo do gospodarstw mających powierzchnię większą od 20 ha należy prawie ¾ użytków rolnych, w gminie Gostycyn – ponad 71%, w gminie Tuchola – ponad 63% (średnio w województwie 53%).

Tab. Powierzchnia i udział gruntów wg klas wielkościowych gospodarstw

	ogółem	poniżej 1 ha	powyżej 1 ha do mniej niż 5 ha	od 5 do mniej niż 10 ha	od 10 do mniej niż 20 ha	od 20 do mniej niż 50 ha	50 ha i więcej
Powiat razem	51084	1051	4546	5722	12297	14231	13237
Cekcyn	6607	220	1216	1344	1868	1781	177
Gostycyn	9210	101	344	490	1725	2988	3564
Kęsowo	8698	74	265	409	1608	2800	3542
Lubiewo	8794	196	739	1110	3025	2617	1107
Śliwice	5526	197	983	1181	1762	1211	193
Tuchola – o.w.	11059	163	829	1016	2023	2525	4503
m. Tuchola	1188	102	170	173	287	307	150
województwo	1213758	18985	81192	161595	312060	316571	323355
% udział							
Powiat razem	100,0	2,1	8,9	11,2	24,1	27,9	25,9
Cekcyn	100,0	3,3	18,4	20,3	28,3	27,0	2,7
Gostycyn	100,0	1,1	3,7	5,3	18,7	32,4	38,7
Kęsowo	100,0	0,8	3,0	4,7	18,5	32,2	40,7
Lubiewo	100,0	2,2	8,4	12,6	34,4	29,8	12,6
Śliwice	100,0	3,6	17,8	21,4	31,9	21,9	3,5
Tuchola – o.w.	100,0	1,5	7,5	9,2	18,3	22,8	40,7
m. Tuchola	100,0	8,6	14,3	14,5	24,1	25,9	12,6
województwo	100,0	1,6	6,7	13,3	25,7	26,1	26,6

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Tab. Struktura wielkościowa gospodarstw

	Przeciętna pow. gospodarstwa	Przeciętna pow. gospodarstwa pow. 1 ha
Powiat tucholski	10,4	15,6
Cekcyn	6,6	9,8
Gostycyn	16,4	23,0
Kęsowo	17,9	23,3
Lubiewo	9,0	13,4
Śliwice	7,2	10,3
Tuchola - obszar wiejski	13,6	20,6
Tuchola - miasto	3,8	10,1
województwo razem	10,4	14,9

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Charakter produkcji rolnej – produkcja roślinna i zwierzęca

Powiat tucholski ze względu na niezbyt korzystne uwarunkowania przyrodnicze (głównie niskiej przydatności gleby) odgrywa stosunkowo niewielką rolę w produkcji żywności na terenie województwa. Niemniej jednak w południowej i zachodniej części powiatu, gdzie występują zdecydowanie najlepsze warunki, rolnictwo jest podstawowym źródłem utrzymania, a wielkość i efektywność produkcji w zakresie niektórych kierunków nie odbiega od przeciętnych.

Ogólna powierzchnia użytków rolnych na terenie powiatu wynosi 44,2 tys. ha. Stanowi to 3,8% użytków rolnych w województwie i lokuje powiat na 14. pozycji wśród 19 powiatów ziemskich. Powierzchnia gruntów ornych to 37 tys. ha (3,7% sumy wojewódzkiej, 16. lokata). Podobnie małe na tle regionu jest znaczenie pastwisk i łąk, choć w tym ostatnim przypadku powiat najsilniej zaznacza swoją obecność (8. lokata pod względem powierzchni łąk) (tabela). Udział użytków rolnych w ogólnej powierzchni powiatu wynosi tylko 41% (przy średniej wojewódzkiej przekraczającej 64%) i jest to zdecydowanie najniższy wskaźnik wśród powiatów.

Tab. Potencjał rolnictwa powiatu na tle województwa – podstawowe dane

	województwo	powiat	udział powiatu	pozycja
powierzchnia użytków rolnych	1 156 570	44 190	3,8	14
grunty orne	1 006 332	37 017	3,7	16
sady	11 944	278	2,3	15
łąki	92 709	5 202	5,6	8
pastwiska	45 585	1 693	3,7	14

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Z analizy danych PSR z 2002 r. (są to najnowsze dostępne w układzie powiatów i gmin dane dotyczące kierunków produkcji – powierzchni zasiewów oraz pogłowia zwierząt gospodarskich), wynika, że powiat na tle województwa zdecydowanie wyróżnia się pod względem powierzchni zasiewów pszenżyta jarego. Jest to związane przede wszystkim z niskimi wymaganiami glebowymi pszenżyta, a więc tak duże znaczenie tego kierunku produkcji wynika z jego dostosowania do lokalnych warunków). W 2002 roku na ogólną powierzchnię zasiewów tego zboża w województwie równą 9,7 tys. ha, aż 1 tys. ha, czyli nieco ponad 10% znajdowało się na terenie powiatu, a powiat zajmował 2. lokatę (po lipnowskim – prezentującym jeszcze gorsze, niż tucholski, warunki glebowe). Warto zauważyć, że gminy powiatu zajmowały czołowe lokaty w regionie pod względem areалу zajmowanego przez pszenżyto jare: Śliwice – 3., Tuchola – 5., Lubiewo – 17., Gostycyn – 20., Cekcyn – 22., Kęsowo – 23. wśród 144 gmin.

Ponadprzeciętnie duży udział powiatu zaznacza się także w zakresie:

- okopowych pastewnych – udział powiatu wynosi tu 6,7%, co daje 4. pozycję, a niektóre gminy powiatu należą do najważniejszych producentów: Lubiewo lokuje się na 14. pozycji wśród gmin, Tuchola – na 15., a Kęsowo – na 16.;
- żyta – udział powiatu równy 6,5%, co lokuje na 6. pozycji wśród powiatów ziemskich; gmina Tuchola pod względem powierzchni zasiewów znajduje się na 19. pozycji, Lubiewo – na 25., a Cekcyn – na 27.
- owsa – udział powiatu 5,7%, 8. pozycja; gmina Gostycyn – na 18. pozycji, Tuchola – na 23., Kęsowo – na 26.
- pszenżyta ozimego – 5,4%, 8. pozycja; Lubiewo – 10., Gostycyn – 19., Kęsowo – 25. pozycja wśród gmin.

Jednocześnie powiat odgrywa tylko minimalną rolę w produkcji warunkowanej dobrymi warunkami glebowymi, przede wszystkim: buraków cukrowych, rzepaku, kukurydzy, pszenicy, rzepaku. Bardzo mały areal warzyw jest także częściowo związany z oddaleniem od dużych rynków zbytu.

Tab. Potencjał rolnictwa powiatu na tle województwa – powierzchnia zasiewów

	województwo	powiat tucholski	udział na tle województwa	pozycja wśród 19 powiatów ziemskich
ogółem powierzchnia zasiewów	908016	33532	3,7	17
pszenżyto jare	9748	1024	10,5	2
okopowe pastewne	5473	369	6,7	4
żyto	100058	6533	6,5	6
owies	15917	909	5,7	8
pszenżyto ozime	88581	4749	5,4	8
mieszanki zbożowe jare	99396	4736	4,8	9
ziemniaki	38737	1750	4,5	10
kukurydza na zielonkę	19703	807	4,1	12
jęczmień jary	113784	4078	3,6	16
pszenica jara	34084	1113	3,3	15
truskawki	1830	57	3,1	10
jęczmień ozimy	13443	405	3,0	16
strączkowe jadalne	4705	140	3,0	12
mieszanki zbożowe ozime	6957	207	3,0	18
gryka, proso i inne zbożowe	595	13	2,3	11
rzepak ozimy	47719	1059	2,2	17
pszenica ozima	175337	3153	1,8	17
kukurydza na ziarno	20499	344	1,7	17
rzepak jary	2633	27	1,0	15
warzywa gruntowe	14247	136	1,0	16
buraki cukrowe	53716	378	0,7	18

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Tab. Potencjał rolnictwa powiatu na tle województwa – produkcja zwierzęca

	województwo	powiat	udział powiatu	lokata
konie	8041	516	6,4	6
trzoda chlewna	2217367	102252	4,6	11
trzoda chlewna - lochy	223640	9262	4,1	15
kozy	7986	328	4,1	13
bydło	414676	15848	3,8	15
krowy	169206	5969	3,5	16
kury	10986399	234386	2,1	12
kury nioški	2520380	50657	2,0	15
owce	30636	297	1,0	18

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Także w zakresie produkcji zwierzęcej znaczenie powiatu jest niewielkie i wynosi ok. 2-4%. Stosunkowo największe z gospodarczego punktu widzenia znaczenia, na tle województwa, ma chów trzody chlewniej, której pogłowie stanowi ponad 4% sumy wojewódzkiej i lokuje powiat na 11. pozycji. Pod względem pogłowia zwierząt powiat wyróżnia się tylko w zakresie liczby koni – udział przekracza tu 6% co daje 6. lokatę. Powiat nie liczy się natomiast całkowicie w produkcji drobiu (tylko gmina Gostycyn notuje wysokie wskaźniki – pozostałe gminy bardzo niskie).

Tab. Liczba i udział gospodarstw zajmujących się uprawą (PSR, 2002 r.)

	ogółem	pszenica ozima	pszenica jara	żyto	jęczmień ozimy	jęczmień jary	owies	pszenżyto ozime	pszenżyto jare	mieszanki zbożowe ozime	mieszanki zbożowe jare	gryka, proso i inne zbożowe
liczba gospodarstw prowadzących uprawę												
Cekcyn	643	14	64	415	18	201	45	183	130	16	230	6
Gostycyn	515	164	92	141	116	325	64	210	41	10	300	0
Kęsowo	434	66	179	232	90	196	66	175	42	7	294	0
Lubiewo	809	226	105	487	59	425	61	505	69	158	423	0
Śliwice	447	7	13	302	3	76	41	18	167	5	129	0
Tuchola - obszar wiejski	627	175	66	350	19	300	69	262	186	0	277	0
Tuchola - miasto	223	12	56	98	4	82	9	31	6	0	83	0
powiat razem	3698	664	575	2025	309	1605	355	1384	641	196	1736	6
województwo razem	93 614	38 824	17 542	37 013	8 214	42 498	8 184	35 000	6 913	4 619	39 570	387
% udział w ogólnej liczbie gospodarstw												
Cekcyn		2,2	10,0	64,5	2,8	31,3	7,0	28,5	20,2	2,5	35,8	0,9
Gostycyn		31,8	17,9	27,4	22,5	63,1	12,4	40,8	8,0	1,9	58,3	0,0
Kęsowo		15,2	41,2	53,5	20,7	45,2	15,2	40,3	9,7	1,6	67,7	0,0
Lubiewo		27,9	13,0	60,2	7,3	52,5	7,5	62,4	8,5	19,5	52,3	0,0
Śliwice		1,6	2,9	67,6	0,7	17,0	9,2	4,0	37,4	1,1	28,9	0,0
Tuchola - obszar wiejski		27,9	10,5	55,8	3,0	47,8	11,0	41,8	29,7	0,0	44,2	0,0
Tuchola - miasto		5,4	25,1	43,9	1,8	36,8	4,0	13,9	2,7	0,0	37,2	0,0
powiat razem		18,0	15,5	54,8	8,4	43,4	9,6	37,4	17,3	5,3	46,9	0,2
województwo razem		41,5	18,7	39,5	8,8	45,4	8,7	37,4	7,4	4,9	42,3	0,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Tab. Powierzchnia użytków rolnych w gminach oraz udział gmin w potencjale rolnictwa powiatu

Jednostka terytorialna	powierzchnia użytków rolnych	grunty orne	sady	łąki	pastwiska
powierzchnia (ha), 2005 r.					
Powiat razem	44 190	37 017	278	5 202	1 693
Cekcyn	5 188	3 956	43	913	276
Gostycyn	8 197	7 776	85	190	146
Kęsowo	8 542	7 183	19	1 150	190
Lubiewo	7 830	6 594	47	788	401
Śliwice	4 163	2 822	28	1 028	285
Tuchola	10 270	8 686	56	1 133	395
Tuchola - miasto	766	651	6	47	62
Tuchola – o.w.	9 504	8 035	50	1 086	333
% udział poszczególnych gmin w sumie powiatowej					
Cekcyn	11,7	10,7	15,5	17,6	16,3
Gostycyn	18,5	21,0	30,6	3,7	8,6
Kęsowo	19,3	19,4	6,8	22,1	11,2
Lubiewo	17,7	17,8	16,9	15,1	23,7
Śliwice	9,4	7,6	10,1	19,8	16,8
Tuchola	23,2	23,5	20,1	21,8	23,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Wskaźniki obsady zwierząt na 100 ha użytków rolnych są w powiecie znacznie korzystniejsze (co dowodzi, że kierunki produkcji zwierzęcej są dobrze rozwinięte, ale skala produkcji – dostosowana do wielkości i potencjału powiatu – jest bezwzględnie mała). Obsada bydła jest niemal identyczna z przeciętną wojewódzką (35/100 ha UR), a wskaźnik lokuje powiat na 8. pozycji. Obsada trzody chlewnej jest powyżej przeciętnej (227/100 ha UR wobec średniej 191/100 UR), a wysoka wartość wskaźnika obsady (6. wśród powiatów) wskazuje na pewnego rodzaju specjalizację w tym kierunku.

Tab. Liczba gospodarstw ze zwierzętami hodowlanymi (PSR 2002)

	bydło	krowy	trzoda chlewna	konie	owce	bez zwierząt gospodarskich
Cekcyn	321	269	300	59	0	621
Gostycyn	165	147	299	15	4	245
Kęsowo	199	170	285	9	0	193
Lubiewo	320	270	457	43	4	485
Śliwice	254	237	210	68	0	485
Tuchola - obszar wiejski	265	229	307	55	0	442
Tuchola - miasto	36	25	58	15	0	239
powiat razem	1560	1347	1916	264	8	2710
województwo razem	40 322	35 921	48 045	4 231	437	61 489

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Produkcję rolną w poszczególnych gminach charakteryzują następujące parametry:

a) Cekcyn

Powierzchnia użytków rolnych wynosi 5,2 tys. ha (grunty orne – 4,0 tys. ha) i jest, po notowanej w gminie Śliwice, najniższa w powiecie. Użytki rolne stanowią tylko 20% ogólnej powierzchni gminy co jest wskaźnikiem najniższym w powiecie i ogólnie bardzo niskim na tle innych gmin. Użytki rolne w gminie stanowią tylko 12% całej powierzchni rolnej w powiecie tucholskim.

Wskaźnik jakości Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej wynosi 50,6 i jest bardzo niski na tle województwa.

Wśród klas bonitacyjnych dominują klasy bardzo słabe - V i VI zajmujące łącznie prawie 2/3 gruntów.

Wg PSR 2002 zasiewy w gminie zajmowały 3,1 tys. ha. Ich struktura jest silnie zdeterminowana słabymi warunkami glebowymi, stąd też dominuje żyto (prawie 1,2 tys. ha) stanowiące prawie 38% zasiewów. Gmina ma bardzo duży udział w ogólnej powierzchni zasiewów żyta w powiecie – aż 18% całego arealu żyta znajduje się na jej terenie i pod tym względem Cekcyn ustępuje tylko nieznacznie gminom Tuchola i Lubiewo posiadającymi niewspółmiernie większą ogólną powierzchnię zasiewów. W strukturze zasiewów na terenie gminy zaznacza się także duży udział mieszanek zbożowych jarych (15%), pszenżyta ozimego (11%), ziemniaków (10%) i jęczmienia jarego (ponad 9%) - łącznie te 5 rodzajów skupia aż 83% ogólnej powierzchni obsianej w gminie, co wskazuje na bardzo małe zróżnicowanie produkcji roślinnej. Oprócz wspomnianego dużego znaczenia w powiecie w zakresie uprawy żyta, zaznacza się także duży (uwzględniając fakt, że gmina Cekcyn stanowi tylko 9% całej powierzchni zasiewów) udział powierzchni zajętej przez ziemniaki (prawie 18% całego arealu w powiecie), okopowych pastewnych (15%), mieszanek zbożowych ozimych (14%). Uwagę zwraca fakt, że na terenie gminy jest aż 46% powierzchni upraw gryki i prosa.

W zakresie produkcji zwierzęcej gmina charakteryzuje się wyższym od przeciętnej wskaźnikiem obsady bydła (112% średniej wojewódzkiej, ale wskaźnik dla krów jest minimalnie niższy od średniej – 98%) oraz wyraźnie niższym wskaźnikiem trzody chlewnej (82%). Gmina nie należy też do ważnych producentów drobiu (tylko 28% średniej wojewódzkiej). Bardzo wysoki jest wskaźnik obsady koni (316% średniej, co daje 4-tą lokatę w województwie).

Tab. Klasy bonitacyjne – grunty orne z sadami

gmina	I	II	IIIA	IIIB	IVA	IVB	V	VI	VI Z
Cekcyn	0,0	0,0	0,9	8,6	17,2	10,1	24,2	33,8	5,2
Gostycyn	0,0	0,9	16,2	29,1	29,9	9,0	8,3	6,2	0,3
Kęsowo	0,0	0,1	3,9	18,1	31,3	21,9	18,1	6,2	0,4
Lubiewo	0,0	0,0	2,7	11,6	30,3	15,5	18,9	17,2	3,9
Śliwice	0,0	0,0	0,0	0,1	2,7	10,1	32,1	50,3	4,7
Tuchola	0,0	0,2	7,9	23,2	23,7	13,2	17,6	12,2	2,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych IUNG w Puławach.

b) Gostycyn

Powierzchnia użytków rolnych wynosi 8,2 tys. ha (grunty orne – 7,8 tys. ha, jest to 2. wartość po notowanej w gminie Tuchola i wynosi aż 21% wszystkich gruntów ornych w powiecie). Użytki rolne stanowią 60% ogólnej powierzchni gminy co jest wskaźnikiem dosyć typowym na tle gmin województwa, a wysokim na tle gmin powiatu (tylko Kęsowo wykazuje wyższy udział). Użytki rolne w gminie stanowią 18,5% całej powierzchni rolnej w powiecie tucholskim. Na tle powiatu, gmina wyróżnia się największą i obiektywnie dużą, powierzchnią sadów – 85 ha, co stanowi prawie 31% łącznej powierzchni sadów w powiecie oraz bardzo małą powierzchnią łąk (tylko 3,7% ogólnej powierzchni łąk w powiecie), jak też pastwisk (także najniższy udział, niespełna 9% wszystkich w powiecie).

Wskaźnik jakości Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej wynosi 73,4 i jest na tle województwa dosyć korzystny. Wśród klas bonitacyjnych dominują klasy IIIB i IV stanowiące łącznie prawie 60% całości gruntów. Gmina posiada najwyższy w powiecie udział klasy II (0,9%) oraz IIIA (aż 16,2%) co przy bardzo niskim udziale klas IV-tych pozwala ocenić pokrywę glebową gminy jako najlepszą w powiecie.

Wg PSR 2002 zasiewy w gminie zajmowały 7,9 tys. ha i była to największa powierzchnia zasiewów wśród gmin powiatu (stanowiła 23,5% całej powierzchni zasiewów w powiecie). Ich struktura jest najbardziej wśród gmin powiatu zróżnicowana. Dominuje jęczmień jary (15% powierzchni), pszenżyto ozime (15%), pszenica ozima (13%), mieszanki zbożowe jare (12%), żyto (ponad 9%). Na tle powiatu gmina silnie wyróżnia się dużym arealem upraw wymagających dobrych warunków glebowych – koncentruje prawie połowę całej powierzchni buraków cukrowych, prawie 40% zasiewów pszenicy jarej i rzepaku ozimego, około 30% pszenicy ozimej i jęczmienia jarego. W 2002 roku była to jedyna gmina, na terenie której uprawiano rzepak jary (27 ha). Zaznacza się także duże znaczenie upraw warzywniczych – jest tu aż 36% powiatowego arealu warzyw gruntowych i 40% powierzchni plantacji truskawek.

W zakresie produkcji zwierzęcej gmina wyróżnia się przede wszystkim bardzo dużą obsadą drobiu – pogłowie kur na terenie gminy to aż 72% całego pogłowia w powiecie, a wskaźnik obsady na 100 ha UR jest w gminie ponad 2,25-razy wyższy od przeciętnej wojewódzkiej (co daje 12. lokatę w województwie). Gmina jest jedyną na terenie powiatu, gdzie prowadzi się hodowlę kur na dużą skalę. Gmina wykazuje też bardzo dużą (najwyższą w powiecie) obsadę trzody chlewnej (164% średniego wskaźnika wojewódzkiego, ¼ całego pogłowia trzody w powiecie, 11. lokata w województwie pod względem wskaźnika obsady trzody na 10 ha UR). Pogłowie bydła znacznie poniżej średniej (83% średniego wskaźnika wojewódzkiego), natomiast ponad standardowy wskaźnik obsady owiec (wprawdzie wskaźnik jest tylko nieznacznie wyższy od przeciętnej wojewódzkiej, ale ze względu na fakt, że hodowla owiec w powiecie jest bardzo mało popularna, pogłowie owiec w gminie to aż 77% całego pogłowia powiatowego).

c) Kęsowo

Powierzchnia użytków rolnych wynosi 8,5 tys. ha, co jest drugą wartością po gminie Tuchola. Grunty orne zajmują powierzchnię – 7,2 tys. ha, co stanowi prawie 1/5 wszystkich gruntów ornych w powiecie). Użytki rolne

stanowią 78% ogólnej powierzchni gminy co jest wskaźnikiem dosyć wysokim na tle gmin województwa i bardzo wysokim na tle gmin powiatu. Użytki rolne w gminie stanowią 19,3% całej powierzchni rolnej w powiecie tucholskim. Na tle powiatu gmina wyróżnia się bardzo małą powierzchnią sadów i bardzo dużą (największą w powiecie) powierzchnią łąk (aż 22% wszystkich łąk w powiecie znajduje się w gminie Kęsowo).

Wskaźnik jakości Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej wynosi 63,9 (co daje 2. lokatę w powiecie) i jest zaledwie przeciętny na tle województwa.

Wśród klas bonitacyjnych dominują klasy IV-te stanowiące razem nieco ponad połowę, ale duży jest też udział klas III-ich (22%).

Wg PSR 2002 zasiewy w gminie zajmowały 6,7 tys. ha, co stanowiło 20% całej powierzchni zasiewów w powiecie). Struktura zasiewów jest dosyć zróżnicowana i obejmuje zarówno gatunki o dużych jak i małych wymaganiach, co pośrednio wskazuje na zróżnicowanie warunków na terenie gminy. Największe powierzchnie (po ok. 13-15% powierzchni zasiewów) zajmują żyto, mieszanki zbożowe jare, pszenżyto ozime, jęczmień jary) ale ok. 8% zajmuje pszenica ozima. Na tle powiatu gmina ma szczególnie duże znaczenie w zakresie upraw kukurydzy (zarówno kukurydza na ziarno jak i na zielonkę stanowią w gminie ok. 42% areалу powiatowego), pszenicy jarej (ponad ¼ powierzchni zasiewów w powiecie) oraz truskawek (1/3 – udział gminy jest tu najwyższy po gminie Gostycyn). Na terenie gminy znajduje się także drugi – po gminie Gostycyn – areal warzyw (22% ogółu).

W produkcji zwierzęcej zaznaczają się ponadprzeciętne wskaźniki obsady bydła oraz trzody chlewnej na 100 ha UR – w zakresie obydwu cech jest to ok. 130% średniej, co daje gminie odpowiednio 21. i 27. lokatę w województwie, a pod względem pogłowia bydła 1. miejsce w powiecie (26% całego pogłowia powiatowego znajduje się w gminie). Bardzo niski – jeden z najniższy w województwie- wskaźnik obsady kur.

d) Lubiewo

Powierzchnia użytków rolnych wynosi 7,8 tys. ha, z czego 6,6 tys. ha to grunty orne (18% ogólnej powierzchni terenów rolnych w powiecie). Użytki rolne stanowią 48% ogólnej powierzchni gminy co jest wskaźnikiem typowym, choć raczej niskim, na tle gmin województwa i umiarkowanym na tle gmin powiatu. Na tle powiatu, gmina wyróżnia się bardzo dużą (największą w powiecie) powierzchnią pastwisk (prawie 1/4 wszystkich pastwisk w powiecie znajduje się w gminie Lubiewo).

Wskaźnik jakości Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej wynosi 57,7 i jest umiarkowanie niski na tle województwa.

Wśród klas bonitacyjnych dominują klasy IV-te (ponad 45% powierzchni), a klasy III zajmują tylko około 14% - znacznie mniej, niż klasa V (19%) oraz VI i VIz (łącznie ok. 20%).

Wg PSR 2002 zasiewy w gminie zajmowały 6,1 tys. ha, co stanowiło 18,3% całej powierzchni zasiewów w powiecie). Struktura zasiewów nie jest zróżnicowana, a 5 najważniejszych upraw skupia prawie 80% całej powierzchni. Dominuje pszenżyto ozime (22% powierzchni zasiewów w gminie), duży jest udział żyta (20%), mieszanek zbożowych (17%), jęczmienia jarego (14%), ziemniaków (prawie 9%). Na tle powiatu gmina wyróżnia się dużą powierzchnią mieszanek zbożowych ozimych (ponad 43% areálu powiatowego jest na terenie gminy), pszenżyta ozimego (prawie 29%) i jęczmienia ozimego (25%).

W produkcji zwierzęcej wyróżnia się wysoka obsada trzody chlewnej na 100 ha UR (ponad 150% średniej wojewódzkiej). Wskaźnik obsady bydła poniżej przeciętnej (85% średniej), ponadprzeciętny wskaźnik obsady koni (155% średniej).

e) Śliwice

Powierzchnia użytków rolnych wynosi 4,2 tys. ha i jest najniższa wśród gmin powiatu. Tylko 2,8 tys. ha zajmują grunty orne (także najniższa powierzchnia w powiecie). Użytki rolne w gminie stanowią tylko 9,4% wszystkich w

powiecie, dla gruntów ornych wskaźnik ten jest jeszcze niższy i wynosi 7,6%. Użytki rolne stanowią niespełna 24% ogólnej powierzchni gminy co jest wskaźnikiem niskim zarówno na tle gmin województwa, jak i na tle powiatu. Na tle powiatu, gmina wyróżnia się dużą powierzchnią łąk, które stanowią 1/5 wszystkich na terenie powiatu.

Wskaźnik jakości Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej wynosi 43,3 i jest jednym z najniższych w województwie. Wśród klas bonitacyjnych dominuje klasa VI (nieco ponad połowa wszystkich gruntów, a wraz z VIz – 55%) oraz V (prawie 1/3). O bardzo niskiej jakości gleb w gminie świadczy fakt, iż najlepsze gleby lokują się w klasie zaledwie IIIB (i jest to tylko 0,1% całości gruntów), a klasa IVA skupia tylko 2,7%.

Wg PSR 2002 zasiewy w gminie zajmowały 2,1 tys. ha, co było najmniejszą wartością wśród gmin powiatu i stanowiło zaledwie 6,3% całej powierzchni zasiewów w powiecie. Struktura zasiewów jest bardzo jednostronna i dostosowana do niekorzystnych warunków glebowych, bowiem aż 46% powierzchni zajmuje żyto, następnie mieszanki zbożowe jare – 16%, pszenżyto jare – 12%, ziemniaki – 9%, jęczmień jary – 5%. Na tle powiatu gmina wyróżnia się bardzo dużą powierzchnią pszenżyta jarego (aż 25% ogólnej powierzchni zasiewów w powiecie), żyta (15%), ziemniaków (prawie 11%).

Gmina wyróżnia się przede wszystkim najwyższym w województwie wskaźnikiem obsady koni na 100 ha UR – ponad 4,5-krotnie przekracza wartości przeciętne. W produkcji zwierzęcej zaznacza się wysoka obsada bydła (ponad 130% średniej), ale niska – najniższa powiecie – obsada trzody chlewnej (tylko 42% średniej), wskaźnik ten lokuje gminą na bardzo odległej 116. pozycji wśród 127 obszarów wiejskich, co wskazuje na bardzo słaby stan rozwoju tego rodzaju produkcji na tle regionu.

f) Tuchola

Powierzchnia użytków rolnych wynosi 10,3 tys. ha i jest najwyższa wśród gmin powiatu – stanowi aż 23% wszystkich użytków rolnych na terenie powiatu. Grunty orne zajmują 8,7 tys. ha, co także jest wartością największą (23,5% ogółu). Użytki rolne w gminie stanowią 43% ogólnej powierzchni, co jest wskaźnikiem niskim zarówno na tle gmin województwa, ale przeciętnym na tle powiatu. W skali powiatu gmina koncentruje 20% sadów (2. powierzchnia po gminie Gostycyn), 22% łąk (2. powierzchnia po gminie Kęsowo) i 23% pastwisk (2. powierzchnia po gminie Lubiewo). Niewielką część potencjału rolniczego gminy koncentruje miasto – jest tu ponad 750 ha użytków rolnych (1,7% całości w powiecie, ale aż 7,5% całości w gminie).

Wskaźnik jakości Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej wynosi 63,6 i jest przeciętny na tle województwa. Wśród klas bonitacyjnych dominują klasy IIIB i IVa stanowiące łącznie po 23-24% gruntów. Udział lepszych klas jest niski (IIIA – 7,9%, II – 0,2%) za to klasy V i VI-te zajmują łącznie ok. 1/3 powierzchni.

Tab. Powierzchnia zasiewów ogółem (ha) wg PSR 2002 r. oraz udział gmin w potencjale powiatu

gmina	powierzchnia (ha)	udział w sumie powiatowej (%)
Powiat tucholski	33532,24	100,0
Cekcyn	3114,25	9,3
Gostycyn	7879,77	23,5
Kęsowo	6702,66	20,0
Lubiewo	6120,14	18,3
Śliwice	2121,18	6,3
Tuchola	7594,24	22,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Tab. Powierzchnia zasiewów wg PSR 2002 r. oraz udział gmin w potencjale powiatu

	Powiat tucholski	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo	Śliwice	Tuchola
powierzchnia zasiewów [w arach]							
ogółem	3353224	311425	787977	670266	612014	212118	759424
żyto	653266	117014	73220	104226	121375	97131	140300
pszenżyto ozime	474896	34364	116900	98951	137214	2460	85007
mieszanki zbożowe jare	473571	47447	97245	102470	102296	33954	90159
jęczmień jary	407756	29252	118754	91250	84492	10299	73709
pszenica ozima	315335	2751	103726	53224	25050	1905	128679
ziemiaki	175038	30999	23297	35396	36725	18746	29875
pszenica jara	111272	4846	41188	28370	13897	1194	21777
rzepak ozimy	105934	0	40084	16851	6039	0	42960
pszenżyto jare	102367	12335	13258	12224	14511	25515	24524
owies	90940	6073	24672	19615	13056	5930	21594
kukurydza na zielonkę	80671	890	25616	34471	5430	2081	12183
jęczmień ozimy	40466	2802	13387	8938	10017	230	5092
buraki cukrowe	37788	95	18000	1404	1043	960	16286
okopowe pastewne	36915	5514	4860	8007	8254	2186	8094
kukurydza na ziarno	34403	762	4315	14596	5130	0	9600
mieszanki zbożowe ozime	20735	2836	2062	4240	8981	746	1870
strączkowe jadalne	14029	273	3003	875	793	17	9068
warzywa gruntowe	13600	1129	4954	3033	1106	725	2653
truskawki	5679	288	2259	1845	252	112	923
rzepak jary	2700	0	2700	0	0	0	0
gryka, proso i inne zbożowe	1342	617	300	0	0	0	425
% udział poszczególnych gmin w ogólnej sumie powiatowej							
		Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo	Śliwice	Tuchola
ogółem		9,3	23,5	20,0	18,3	6,3	22,6
żyto		17,9	11,2	16,0	18,6	14,9	21,5
pszenżyto ozime		7,2	24,6	20,8	28,9	0,5	17,9
mieszanki zbożowe jare		10,0	20,5	21,6	21,6	7,2	19,0
jęczmień jary		7,2	29,1	22,4	20,7	2,5	18,1
pszenica ozima		0,9	32,9	16,9	7,9	0,6	40,8
ziemiaki		17,7	13,3	20,2	21,0	10,7	17,1
pszenica jara		4,4	37,0	25,5	12,5	1,1	19,6
rzepak ozimy		0,0	37,8	15,9	5,7	0,0	40,6
pszenżyto jare		12,0	13,0	11,9	14,2	24,9	24,0
owies		6,7	27,1	21,6	14,4	6,5	23,7
kukurydza na zielonkę		1,1	31,8	42,7	6,7	2,6	15,1
jęczmień ozimy		6,9	33,1	22,1	24,8	0,6	12,6
buraki cukrowe		0,3	47,6	3,7	2,8	2,5	43,1
okopowe pastewne		14,9	13,2	21,7	22,4	5,9	21,9
kukurydza na ziarno		2,2	12,5	42,4	14,9	0,0	27,9
mieszanki zbożowe ozime		13,7	9,9	20,4	43,3	3,6	9,0
strączkowe jadalne		1,9	21,4	6,2	5,7	0,1	64,6
warzywa gruntowe		8,3	36,4	22,3	8,1	5,3	19,5
truskawki		5,1	39,8	32,5	4,4	2,0	16,3
rzepak jary		0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
gryka, proso i inne zbożowe		46,0	22,4	0,0	0,0	0,0	31,7

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Tab. Obsada zwierząt na 100 ha UR - % wartości średniej dla województwa

	bydło	krowy	trzoda chlewna	trzoda chlewna lochy	konie	owce	kury	kury nioski	kozy
Cekcyn	112,4	98,4	82,0	70,2	315,7	9,3	27,7	67,8	200,2
Gostycyn	83,0	86,4	164,5	159,5	43,6	105,6	225,6	91,3	71,8
Kęsowo	133,1	122,7	132,2	119,5	26,1	0,0	13,1	32,2	36,1
Lubiewo	84,7	70,0	151,5	129,9	155,3	5,8	25,7	61,2	142,3
Śliwice	130,0	139,2	41,7	39,1	457,1	5,2	19,5	44,7	108,7
Tuchola - obszar wiejski	66,5	54,1	81,5	64,0	186,3	2,4	15,6	21,9	77,4

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Tab. Udziały gmin w potencjale powiatu (% udział w sumie powiatowej) – zwierzęta gospodarskie

	bydło	krowy	trzoda chlewna	trzoda chlewna lochy	konie	owce	kury	kury nioski	kozy
Cekcyn	14,5	13,8	8,8	8,4	23,3	4,7	6,1	16,3	23,5
Gostycyn	15,6	17,6	25,5	27,5	4,7	77,1	71,8	31,9	12,2
Kęsowo	26,1	26,1	21,4	21,6	2,9	0,0	4,4	11,7	6,4
Lubiewo	15,2	13,7	22,5	21,5	15,9	4,0	7,9	20,5	23,2
Śliwice	12,9	15,0	3,4	3,6	25,8	2,0	3,3	8,2	9,8
Tuchola	15,7	13,9	18,5	17,5	27,5	12,1	6,6	11,3	25,0

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Wg PSR 2002 zasiewy w gminie zajmowały 7,69 tys. ha i była to druga największa (po gminie Gostycyn, której gmina Tuchola ustępuje o zaledwie 285 ha) powierzchnia zasiewów wśród gmin powiatu (stanowiła 22,6% całej powierzchni zasiewów w powiecie). Ich struktura – podobnie jak w gminie Gostycyn - jest dosyć mocno zróżnicowana i podobnie jak w gminie Kęsowo duże znaczenie mają zarówno uprawy wymagające, jak też o małych wymaganiach. Dominuje żyto (18,5%), pszenica ozima (17%), mieszanki zbożowe jare (12%), pszenżyto ozime (11%), jęczmień jary (prawie 10%), rzepak ozimy (prawie 6%). Na tle powiatu gmina wyróżnia się w kilku dziedzinach – w zakresie niektórych upraw zdecydowanie dominuje (zwłaszcza gatunki wymagające). Dotyczy to np. roślin strączkowych (2/3 powierzchni upraw w powiecie znajduje się na terenie gminy), buraków cukrowych, pszenicy ozimej i rzepaku ozimego (po ok. 40%), gryki i prosa (ok. 32%), kukurydzy na ziarno (28%). Zaznacza się duże znaczenie gminy w powierzchni uprawy warzyw i truskawek.

Gmina ma najslabiej rozwiniętą produkcję zwierzęcą wśród gmin powiatu. Świadczą o tym sytuujące się znacznie poniżej średniej wskaźniki obsady zwierząt na 100 ha – dla bydła jest to zaledwie 2/3 średniej, a dla trzody - 82% średniej wojewódzkiej. Na tle powiatu gmina wyróżniała się najwyższym pogłowiem koni oraz wskaźnikiem obsady koni prawie 2-krotnie wyższym od przeciętnej wojewódzkiej (choć pod tym względem, mimo wysokiej wartości, gmina ustępowała w powiecie gminom Śliwice i Cekcyn).

Ekonomiczne efekty rolnictwa

Różnice w charakterze oraz ekonomicznym znaczeniu rolnictwa na terenie gmin powiatu bardzo dobrze obrazuje porównanie celu prowadzenia produkcji rolnej w gospodarstwach indywidualnych.

Przeciętnie na terenie województwa nieco ponad połowa gospodarstw deklaruje, że prowadzi produkcję głównie na rynek, około ¼ deklaruje produkcję głównie na własne potrzeby, 8% produkuje wyłącznie na własne potrzeby, a aż 15% gospodarstw nie prowadzi produkcji rolniczej. Na terenie powiatu zaznaczają się bardzo duże różnice tej struktury. W gminach Gostycyn i Kęsowo ok. 60% gospodarstw (a więc więcej niż przeciętnie) produkuje głównie na rynek, w gminie Lubiewo jest to połowa gospodarstw, na obszarach wiejskich gminy Tuchola – ponad 1/3, a w gminach Cekcyn i Śliwice – zaledwie 26-30%. Powyższy udział bardzo dobrze obrazuje warunki prowadzenia efektywnej gospodarki rolnej – tylko w gminach Kęsowo i Gostycyn są one na tyle korzystne, że opłaca się prowadzić na dużą skalę produkcję skierowaną na sprzedaż. Jednocześnie w gminach Cekcyn i Śliwice notuje się zdecydowanie największy udział gospodarstw produkujących wyłącznie na

potrzeby własne (aż 14%), jak również najwyższy udział gospodarstw nie prowadzących w ogóle produkcji rolniczej (w Cekcynie – ponad ¼, w Śliwicach – ponad 1/3). Tak wysoki udział gospodarstw nie prowadzących produkcji rolniczej jest ewenementem w skali województwa i dotyczy prawie wyłącznie silnie zurbanizowanych gmin podmiejskich.

Tab. Typy gospodarstw wg celów produkcji

	nie prowadzące produkcji rolniczej	produkujące wyłącznie na potrzeby własne	produkujące głównie na potrzeby własne	produkujące głównie na rynek
Cekcyn	27,7	14,2	28,0	30,1
Gostycyn	3,9	6,6	30,2	59,2
Kęsowo	9,5	4,1	24,2	62,1
Lubiewo	13,8	8,1	29,6	48,5
Śliwice	36,3	14,0	22,9	26,8
Tuchola – o.w.	16,6	10,6	35,9	36,9
Województwo	15,2	8,2	25,2	51,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Z powyższymi danymi korespondują dane dotyczące głównych źródeł utrzymania gospodarstw. Na terenie powiatu znacząco niższy jest udział gospodarstw utrzymujących się z rolnictwa (jest to 30% wobec średniej równej 40%), natomiast wyraźnie wyższe są udziały utrzymujących się z pracy najemnej (ok. 24% wobec średniej 21%) oraz z rent i emerytur (ok. 25% wobec ok. 21%). Wśród gmin powiatu pod względem dużego znaczenia rolnictwa jako źródła utrzymania wyróżniają się gminy Kęsowo (50% gospodarstw wskazuje rolnictwo jako główne źródło utrzymania) i Gostycyn (ok. 44%). W gminie Lubiewo ten rodzaj utrzymania deklaruje 1/3 gospodarstw, na obszarach wiejskich gminy Tuchola – ¼, a w gminach Cekcyn i Śliwice – zaledwie 1/5 gospodarstw. Jednocześnie gminy Cekcyn, Śliwice i obszary wiejskie gminy Tuchola wykazują bardzo wysoki udział pracy najemnej jako głównego źródła utrzymania – wynosi on tutaj około lub powyżej ¼, podczas gdy w gminach Kęsowo i Gostycyn – około lub poniżej 1/5. O niekorzystnej sytuacji materialnej gospodarstw świadczy także bardzo wysoki udział rent i emerytur w kształtowaniu dochodów – w gminie Śliwice aż 1/3 gospodarstw wskazuje to źródło jako główne źródło utrzymania, na obszarach wiejskich gminy Tuchola oraz w gminie Cekcyn wskaźnik ten wynosi ponad ¼, w gminie Lubiewo – ponad 1/5, a tylko w gminach Kęsowo i Gostycyn – poniżej 1/5.

TURYSTYKA

Atrakcyjność turystyczna

Atrakcyjność turystyczna powiatu tucholskiego wynika przede wszystkim z wybitnych walorów przyrodniczych w tym znacznych powierzchni chronionych oraz atrakcyjności krajoznawczej i - w mniejszym stopniu - walorów kulturowych.

Powiat położony jest w strefie pojeziernej, charakteryzuje się znacznym zalesieniem (wskaźnik lesistości sięga połowy powierzchni ogólnej powiatu i jest zdecydowanie najwyższy wśród powiatów województwa, ale w gminach Śliwice i Cekcyn przekracza 2/3 co lokuje je wśród najsilniej zalesionych gmin), dużą liczbą jezior (ponad 100 jezior o pow. ponad 1 ha, czyli ok. 10% wszystkich w województwie), w tym z licznymi jeziorami uważanymi za przydatne dla turystyki, dużą liczbą rzek (w tym także przydatnych dla turystyki wodnej) oraz urozmaiconą rzeźbą terenu (szczególnie duże deniwelacje w strefie doliny Brdy i Kamionki, ale dla krajoznawstwa atrakcyjna jest także zróżnicowana rzeźba gminy Kęsowo).

Potwierdzeniem wysokiej jakości środowiska przyrodniczego jest objęcie 2/3 powierzchni powiatu różnymi formami ochrony przyrody. Na terenie powiatu jest 9 rezerwatów przyrody, zasadniczą część jednego z parków krajobrazowych oraz niewielkie, ale cenne przyrodniczo, fragmenty drugiego parku. Liczba pomników przyrody wynosi ok. 200, dwukrotnie wyższa jest liczba użytków ekologicznych, są tu także 2 z 5 w województwie

zespoły przyrodniczo-krajobrazowe.

Powiat nie prezentuje szczególnie cennych walorów kulturowych. Są one wprawdzie uzupełnieniem walorów przyrodniczych – wzmacniając ogólną atrakcyjność, ale w porównaniu z obszarami o dużym nasyceniu dziedzictwem kulturowym i obiektami zabytkowymi, atrakcyjność powiatu tucholskiego jest wyraźnie mniejsza i raczej nie stanowi wystarczającego potencjału, by wyłącznie na jej podstawie budować produkt turystyczny. Wśród obiektów dziedzictwa kulturowego, szczególnie w mniejszych i mniej zurbanizowanych miejscowościach, znaleźć można pozostałości charakterystycznego budownictwa związanego z kulturą grupy etnicznej Borowiaków, zamieszkującej ten teren. Drewniane chałupy pochodzące z połowy XIX w. spotkać można między innymi w: Cekcynku, Ludwichowie, Małym Gacnie, Ostrowie, Starym Suminie, Trzebcinach, Zielonce, Sucheju, Krągu, Lińsku, Rosochatce, Śliwicach, Raciążu, Rzepicznej. Na obszarach o lepszych warunkach rozwoju rolnictwa, zachowało się kilkanaście dworów (często z parkami). Można je spotkać między innymi w: Dąbrówce, Kiełpinie, Małej Komorzy, Wysokiej, Kęsowie, Tuchółce, Małej Klonii, Motylu, Wielkiej Klonii, Starym Suminie. W Kamienicy atrakcją jest XVIII wieczny pałac. W kilkunastu miejscowościach atrakcjami krajoznawczymi są także XIX wieczne lub z początku XX w. - kościoły, w tym zwłaszcza zespół klasztorny w Bysławku. Wśród najciekawszych obiektów zabytkowych w Tucholi wymienić należy pozostałości XIV w. zamku i murów miejskich. W Raciążu zachowały się pozostałości grodziska. Interesującym elementem dziedzictwa kulturowego - jak się wydaje możliwym do wykreowania na produkt markowy połączony z organizacją imprez plenerowych, jest system umocnień (linia obronna) z zachowanymi bunkrami z lat 30-tych, położony w gminie Kęsowo. Potencjalnie bardzo ciekawą atrakcją powiatu, która ze względu na specyfikę i rzadkość w tej części kraju może być łatwo wypromowana, są pozostałości po głębinowej eksploatacji węgla brunatnego w okolicach Piły nad Brdą. Zagadnienie to jednak wymaga dalszych prac zmierzających do dokonania waloryzacji, czyli oceny możliwości turystycznej eksploatacji.

Wśród atrakcji krajoznawczych szczególnie dobrze znanych poza granicami powiatu zaliczyć można: dolinę Brdy, Tucholski Park Krajobrazowy, rezerваты przyrody w tym zwłaszcza rezerwat „Cisy Staropolskie”, akwedukt w Fojutowie - miejsce dwupoziomowego skrzyżowania cieków wodnych. Nieco mniejsze znaczenie mają dolina Kamionki oraz centrum edukacji ekologicznej w Woziwodzie. Bardzo interesująca dla organizacji turystyki pieszej oraz rowerowej (a także konnej) jest rzeźba terenu gminy Kęsowo i sąsiadujący fragment gminy Gostycyn. Obszar ten może być atrakcyjny także dlatego, że jest w bardzo małym stopniu zalesiony, natomiast prezentuje duże zróżnicowanie rzeźby z wysokościami względnymi sięgającymi nawet kilkudziesięciu metrów.

Szczegółowa waloryzacja terenu powiatu pod względem jego przydatności i atrakcyjności dla rozwoju turystyki została przeprowadzona przez Instytut Turystyki. Wśród jezior o największej przydatności dla turystyki wymieniano: północny, położony w granicach powiatu, fragment jez. Koronowskiego, jez. Okonińskie, jez. Białe, jez. Wielkie Cekcyńskie, jez. Drzycimskie, jez. Wlk. Bysławskie, jez. Stoczek, jez. Piaseczno, jez. Okrągłe. Doliny: Brdy, Bielskiej Strugi, Szumionki, Stążki, Rakówki, Kamionki, Sępolnej oraz okolice jezior, zwłaszcza: Wielkiego Cekcyńskiego, Gwiazda, Okonino, Okonińskiego, Białego, Okrągłego, Stobno, Śpiewnik, Szpitalnego i Suskich (Małego i Dużego), zostały uznane za tereny o atrakcyjnym, bądź bardzo atrakcyjnym środowisku dla rozwoju turystyki. W przeprowadzonej klasyfikacji terenów pod względem ich przydatności dla zainwestowania turystycznego, za bardzo przydatne uznano: okolice jeziora Wlk. Cekcyńskiego (w sołectwie Cekcyn), okolice jez. Okonińskiego wraz z sołectwami: Śliwice, Lińsk, Rosochatka, Okoniny Nadjeziorne; sołectwo Legbąd, tereny nad Brdą w Tucholi oraz Gostycynie; okolice Raciąża i Raciąskiego Młyna. Znaczna część lasów na terenie powiatu została przez Instytut Turystyki określona jako „korzystne dla turystyki”

Bysław, Cekcyn, Raciąż i Śliwice nosiły oficjalnie status wsi letniskowych.

Na terenie powiatu wyznaczono kilkanaście szlaków turystycznych - pieszych, rowerowych i wodnych. Ugruntowaną renomę ma przede wszystkim szlak wodny Brdy, który jest powszechnie znany ze spływów

kajakowych. Obecnie szlak Brdy może być traktowany jako turystyczny produkt markowy – jest też w skali województwa bez wątpienia najlepiej znaną atrakcją związaną z turystyką wodną.

Przez Bruchniewo, Klonowo, Tucholę, Woziwodę przebiega tzw. „niebieski” szlak rowerowy, a z Tucholi przez Raciąż biegnie tzw. „szlak czarny” do Woziwody i Legbąda. Szlak „żółty” - z Tucholi przez Gołąbek, Woziwodę do Legbąda, szlak „czerwony” z Tucholi przez Gołąbek do Tlenia.

Szlaki kajakowe wyznaczono na Brdzie, Kamionce, Sępólnej, Bielskiej Strudze, Kanale Brdy.

Znakowane szlaki piesze na terenie powiatu to:

BY 201y - Leona Wyczółkowskiego;

BY 202n - Brdy

BY 205y - Kasztelański

BY 206n - Partyzantów AK

BY 2018c - Stu z Nieba

BY 2025n - Klubu Turystów Pieszyc „Wszędołazy”

BY 2026y - Bartłomieja Nowodworskiego

BY 2028s - Kazimierza Sulistawskiego

BY 2050y - Pawła Gackowskiego

BY 2051s - łącznikowy

BY 2052s - łącznikowy

BY 2053z - Wielkiego Kanału Brdy

BY 2070n - Jakuba Komierowskiego

Na terenie parków krajobrazowych prowadzona jest działalność edukacyjna – w Tucholskim PK wyznaczono ścieżki edukacyjne: „Jelenia Wyspa” w dolinie rzeki Stażki i ścieżka przyrodniczo-leśna w Nadleśnictwie Woziwoda nad Brdą. W Woziwodzie funkcjonuje Zielona Szkoła oraz muzeum przyrodnicze przy nadleśnictwie. W Tucholi przy siedzibie Parku mieści się Muzeum Przyrodnicze Borów Tucholskich. W siedzibie Nadleśnictwa Tuchola w Gołąbku urządzono „Pokój historii leśnej”, w którym zgromadzony są stare sprzęty i narzędzia leśne, wykorzystywane dawniej do prac w lesie oraz „Salę edukacji ekologicznej”, gdzie znajdują się różnego rodzaju publikacje i pomoce naukowe o tematyce leśnej oraz sprzęt audiowizualny.

Baza noclegowa i jej wykorzystanie

Liczba i struktura miejsc noclegowych w gminach powiatu jest bardzo zróżnicowana. Na prawie 2 tys. miejsc noclegowych ogółem w powiecie, największą liczbę – aż 645 – notuje gmina Śliwice, następnie gmina Lubiewo – 576, Tuchola (miasto i obszary wiejskie łącznie) – 479, Gostycyn – 237 i Cekcyn – 50. Żadnego miejsca noclegowego w roku 2006 nie posiadała gmina Kęsowo. Powyższe zestawienie bazuje na oficjalnych danych GUS, które jednak nie uwzględnia gospodarstw agroturystycznych. Baza agroturystyczna jest w powiecie bardzo dobrze rozwinięta i w niektórych z gmin (zwłaszcza Cekcyn) może istotnie modyfikować wskaźniki liczby miejsc noclegowych. Gospodarstw agroturystycznych jest w powiecie wg danych Urzędów Gmin przynajmniej 75 (prawdopodobnie więcej - liczba ta nie jest możliwa do ustalenia na podstawie dostarczonych danych). Liczba miejsc w bazie tego typu prawdopodobnie przekracza 700. Powiat tucholski ma zdecydowanie najlepiej rozwiniętą bazę agroturystyczną na terenie województwa.

Podkreślić także należy, że bardzo duża część miejsc noclegowych w powiecie (aż 750, czyli ponad 1/3) to miejsca na polach biwakowych – a więc baza o niskim standardzie, uważana za najmniej istotną w analizach potencjału noclegowego. Liczba miejsc noclegowych w pożądanej bazie o wysokim standardzie największa jest w Śliwicach – 645, następnie w Lubiewie – 376 i Tucholi – 179. Gmina Gostycyn liczy zaledwie 37 takich miejsc, a gmina Cekcyn w ogóle nie posiada tego typu bazy.

Bazę wysokostandardową w powiecie tworzą: ośrodki wczasowe, ośrodki wypoczynkowe, zespoły domków turystycznych, ośrodki kolonijne. Niestety liczba tych obiektów jest bardzo nieduża. Baza całoroczna dostępna była w roku 2006 tylko w gminie Lubiewo (ośrodek szkoleniowo-wypoczynkowy) i w mieście Tuchola (dom

wycieczkowy). Zwłaszcza w mieście Tuchola liczba miejsc w bazie noclegowej (zaledwie 40) jest bardzo mała i w praktyce bardzo ogranicza możliwość organizacji dużych imprez turystycznych, targowych, sportowych, gdyż uczestnicy z innych obszarów będą mieć problemy z zakwaterowaniem.

Pod względem wielkości ruchu turystycznego dominujące znaczenie ma w powiecie gmina Lubiewo. Na 18 tys. Korzystających z noclegów, prawie połowa (8,6 tys.) nocowała na terenie tej gminy. Pomimo znacznych różnic w liczbie miejsc noclegowych, liczba osób nocujących na terenie gmin Śliwice, Gostycyn, w mieście Tuchola oraz na obszarach wiejskich Tuchola – była podobna i wynosiła w każdej z tych jednostek 2-2,9 tys. Bardzo duże różnice dotyczą jednak liczby udzielonych noclegów. W gminie Lubiewo było ich aż 38 tys., czyli nieco ponad połowa wszystkich w powiecie. W gminie Śliwice – aż 20 tysięcy, co wskazuje na długie pobyty turystów (stosunkowo mała liczba nocujących generuje bardzo dużą liczbę noclegów), podczas gdy na obszarach wiejskich gminy Tuchola – 7 tys., w mieście Tuchola – 5,8 tys., a w gminie Gostycyn – tylko 2,7 tys. (co oznacza, że wielu turystów spędziło w gminie tylko 1 noc). Gmina Gostycyn dominuje natomiast w obsłudze turystów zagranicznych (w 2006 roku – 80% korzystających i ponad połowa udzielonych noclegów).

Tab. Baza noclegowa na terenie powiatu wg Głównego Urzędu Statystycznego

Jednostka terytorialna	obiekty ogółem VII	obiekty całoroczne VII	miejsca noclegowe ogółem VII	miejsca noclegowe całoroczne VII	korzystający z noclegów ogółem I- XII	korzystający z noclegów turyści zagraniczni I- XII	udzielone noclegi ogółem I- XII	udzielone noclegi turytom zagranicznym I-XII
	ogółem							
	[ob.]	[ob.]	[miejsce]	[miejsce]	[osoba]	[osoba]	[nocleg]	[nocleg]
Powiat tucholski	17	2	1 987	184	17 988	246	75 247	432
Cekcyn	1	0	50	0	69	0	145	0
Gostycyn	2	0	237	0	2 005	195	2 685	242
Lubiewo	5	1	576	144	8 637	6	38 625	78
Śliwice	5	0	645	0	2 889	6	20 974	42
Tuchola - miasto	1	1	40	40	2 470	39	5 760	70
Tuchola – o.w.	3	0	439	0	1 918	0	7 058	0
	domy wycieczkowe							
Powiat tucholski	1	1	40	40	2 470	39	5 760	70
Cekcyn	0	0	0	0	0	0	0	0
Gostycyn	0	0	0	0	0	0	0	0
Lubiewo	0	0	0	0	0	0	0	0
Śliwice	0	0	0	0	0	0	0	0
Tuchola - miasto	1	1	40	40	2 470	39	5 760	70
Tuchola – o.w.	0	0	0	0	0	0	0	0
	ośrodki wczasowe							
Powiat tucholski	6	0	775	0	4 393	6	30 043	42
Cekcyn	0	0	0	0	0	0	0	0
Gostycyn	0	0	0	0	0	0	0	0
Lubiewo	1	0	118	0	1 554	0	8 239	0
Śliwice	4	0	555	0	2 626	6	18 334	42
Tuchola - miasto	0	0	0	0	0	0	0	0
Tuchola – o.w.	1	0	102	0	213	0	3 470	0
	ośrodki kolonijne							
Powiat tucholski	1	0	90	0	263	0	2 640	0
Cekcyn	0	0	0	0	0	0	0	0
Gostycyn	0	0	0	0	0	0	0	0
Lubiewo	0	0	0	0	0	0	0	0
Śliwice	1	0	90	0	263	0	2 640	0
Tuchola - miasto	0	0	0	0	0	0	0	0

Tuchola – o.w.	0	0	0	0	0	0	0	0
ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe								
Powiat tucholski	2	1	204	144	5 870	6	26 520	78
Cekcyn	0	0	0	0	0	0	0	0
Gostycyn	0	0	0	0	0	0	0	0
Lubiewo	1	1	167	144	5 341	6	24 108	78
Śliwice	0	0	0	0	0	0	0	0
Tuchola - miasto	0	0	0	0	0	0	0	0
Tuchola – o.w.	1	0	37	0	529	0	2 412	0
zespoły ogólnodostępnych domków turystycznych								
Powiat tucholski	3	0	128	0	1 401	0	5 067	0
Cekcyn	0	0	0	0	0	0	0	0
Gostycyn	1	0	37	0	565	0	1 082	0
Lubiewo	2	0	91	0	836	0	3 985	0
Śliwice	0	0	0	0	0	0	0	0
Tuchola - miasto	0	0	0	0	0	0	0	0
Tuchola – o.w.	0	0	0	0	0	0	0	0
pola biwakowe								
Powiat tucholski	4	0	750	0	3 591	195	5 217	242
Cekcyn	1	0	50	0	69	0	145	0
Gostycyn	1	0	200	0	1 440	195	1 603	242
Lubiewo	1	0	200	0	906	0	2 293	0
Śliwice	0	0	0	0	0	0	0	0
Tuchola - miasto	0	0	0	0	0	0	0	0
Tuchola – o.w.	1	0	300	0	1 176	0	1 176	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PSR 2002 r.

Gminy z powiatu tucholskiego wyróżniają się pod względem wielkości bazy i obsługi ruchu w skali województwa:

- pod względem liczby miejsc noclegowych ogółem, gmina Lubiewo lokuje się na 10., gmina Śliwice – na 12., a gmina Tuchola – na 14. pozycji w województwie; należy wspomnieć że wśród gmin o największej liczbie miejsc znajdują się największe miasta – ośrodki biznesowe oraz uzdrowiska. Uwzględniając jedynie typowe gminy wypoczynkowe czołówka gmin pod względem liczby miejsc ogółem prezentuje się następująco: Zbiczno (aż 1,9 tys. miejsc), Koronowo, Jeziora Wielkie, Gąsawa, Lubiewo, Osie, Śliwice, Tuchola. Powiat tucholski jest jedynym, który wśród 15 gmin o największej liczbie miejsc noclegowych posiada aż 3 gminy.
- pod względem liczby korzystających z noclegów, gmina Lubiewo lokuje się na 15., gmina Tuchola – na 20., a gmina Śliwice – na 23. pozycji,
- pod względem liczby udzielonych noclegów, gmina Lubiewo lokuje się na 12., gmina Śliwice – na 14., a gmina Tuchola – na 16. pozycji; gdyby uwzględnić tylko typowe gminy wypoczynkowe (nie uwzględniając największych miast i uzdrowisk), czołówka gmin jest następująca: Zbiczno, Jeziora Wielkie, Gąsawa, Lubiewo, Osie, Śliwice, Żnin, Tuchola,
- pod względem liczby noclegów udzielonych turystom zagranicznym, gmina Śliwice sytuuje się na 17. pozycji. Warto jednak zauważyć, że turyści zagraniczni zdecydowanie preferują ośrodki miejskie, a ich przyjazdy do regionu rzadko związane są z celami pobytowymi-wypoczynkowymi (zazwyczaj są to cele biznesowe, krajoznawcze lub związane z uczestnictwem w imprezach). Wśród 16 gmin o większej liczbie udzielonych noclegów turystom zagranicznym, znajdują się jedynie 2 o wypoczynkowym charakterze – Żnin i Koronowo (choć w przypadku Żnina znaczna część udzielonych noclegów wiązała się z organizacją imprez sportowych lub z tranzytowym położeniem na drodze nr 5) – tym samym gmina Śliwice jest jednym z najczęściej odwiedzanych obszarów w celach wyłącznie wypoczynkowych.
- gmina Śliwice zajmuje 3. lokatę (za gminami Jeziora Wielkie i Zbiczno) pod względem liczby miejsc noclegowych w ośrodkach wczasowych. Pod względem liczby udzielonych noclegów w tego rodzaju bazie

lokuje się na 4. pozycji.

Stan bazy turystycznej w gminach powiatu (na podstawie danych Urzędów Gmin)

Według danych Urzędów Gmin, stan bazy turystycznej, w połowie 2007 roku, w gminach powiatu tucholskiego, jest następujący:

Gmina Cekcyn

Na terenie gminy znajduje się jeden pensjonat w miejscowości Cekcynek. Budownictwo rekreacyjne, indywidualne w miejscowościach, Huta, Suchom, Krzwogoniec, Trzebciny, Ludwichowo.

Gospodarstwa agroturystyczne działają w kilku sołectwach, w ewidencji prowadzonej przez UG Cekcyn są 32 podmioty tego typu, w takich miejscowościach jak: Cekcyn, Wielkie Budziska, Szklana Huta, Krzywogoniec, Ostrowo, Zdroje, Trzebciny, Huta, Cekcynek, Wierzchlas, Wysoka.

Gmina Gostycyn

Gostycyn Nogawica - camping,

Gostycyn Piła - pokoje gościnne

Gostycyn Piła - obóz młodzieżowych drużyn OSP

Gospodarstwa agroturystyczne – Przyrowa i Gostycyn – po 1

Gmina Kęsowo

Gospodarstwa agroturystyczne – Żalno -1, Grochowo - 1

Gmina Lubiewo

Baza turystyczna na terenie gminy Lubiewo:

1. Ośrodek Doskonalenia Kadr Służby Więziennej – Zacisze (całoroczny)
2. Ośrodek „POLON-ALFA” - Sokole Kuźnica
3. Ośrodek PTTK „Szlak Brdy” - Sokole Kuźnica
4. Agencja Turystyczna „Wonderlands” - Zamrzenica
5. Stowarzyszenie Właścicieli Domków Rekreacyjnych „Wrzos” - Wielonek
6. Ośrodek „FORMET” - Wielonek
7. Prywatny Ośrodek Wypoczynkowy – teolog (całoroczny)

Gospodarstwa agroturystyczne: Bysław – 1, Bysławek – 2, Cierplewo – 1, :Lubiewo – 1, Minikowo – 1, Sucha – 1, Teolog – 3, Welpin - 2

Gmina Śliwice

Ośrodki wypoczynkowe w Okoninach Nadjeziornych położone przy Jeziorze Okonińskim oraz w Kręgu położonym przy Jeziorze Długim.

Gospodarstwa agroturystyczne znajdują się w Śliwicach, Lińsku, Rosochatce, Okoninach Nadjeziornych, Kręgu, Linówku i Lisinach.

Gmina Tuchola

Baza w następujących miejscowościach:

Raciąż - ośrodek wypoczynkowy - 1, pensjonat 1

Biała - ośrodek wypoczynkowy - 1

Tuchola - pokoje gościnne - 3 obiekty

Woziwoda - zielona szkoła - 1

Gospodarstwa agroturystyczne:

Legbąd - 9

Raciąż - 7

Tuchola - 6

TERENY INWESTYCYJNE

Bardzo zróżnicowana jest sytuacja gmin w zakresie dostępności terenów inwestycyjnych. Podstawą starania się o pozyskanie inwestorów, powinna być oferta terenowa pod różnego rodzaju funkcje w różnych lokalizacjach – atrakcyjnych dla umiejscowienia potencjalnych działalności. Optymalną jest sytuacja, gdy właścicielem terenów ofertowych jest gmina, co znacznie ułatwia proces inwestycyjny i stymulowanie zagospodarowania w sposób optymalny dla realizacji interesów gminy.

Z informacji uzyskanych w urzędach gmin wynika, że część gmin posiada typowe tereny ofertowe – z ustalonym statusem prawnym, uzbrojonych, położonych atrakcyjnie (np. terenów pod przedsiębiorczość w sąsiedztwie dróg lub w przypadku terenów turystyczno-rekreacyjnych – w atrakcyjnej szczegółowej lokalizacji), jednak jest ich niewiele i istnieją duże potrzeby w tym zakresie.

W większości gmin działania planistyczne podejmowane są doraźnie – przy pojawieniu się konkretnej potrzeby, co jednak znacznie wydłuża czas przygotowania oferty terenowej (proces planistyczny jest długotrwały), a celem gospodarki przestrzennej jest nie tyle tworzenie kompleksowych warunków dla inwestorów, co przede wszystkim zaspokajanie bieżących potrzeb mieszkańców (a więc działania jednostkowe i w małej skali). Planowa, racjonalna gospodarka w zakresie wykonywania planów miejscowych prowadzona jest w gminie Tuchola, gdzie obowiązuje kilkuletni harmonogram pozwalający na precyzyjne zorientowanie się w zamierzeniach planistycznych, ale także dostosowujący działania do możliwości finansowych gminy. Gmina Kęsowo znajduje się obecnie w trakcie kończenia prac nad „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego”, którego przyjęcie umożliwi podejmowanie konkretnych działań z zakresu planowania miejscowego.

CEKCYN

W gminie Cekcyn tereny przeznaczone pod budownictwo mieszkaniowe wyznaczono w miejscowościach Cekcyn, Iwiec, Zamarte, pod budownictwo letniskowe w Wielkich Budziskach. W Cekcynie dostępne są także tereny przeznaczone pod budownictwo mieszane mieszkalno-usługowe. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy praktycznie w każdej miejscowości dopuszcza się możliwość wyznaczania terenów pod budownictwo mieszkaniowe i letniskowe, natomiast teren pod działalności wytwórcze wskazano w Dębowcu (w okolicach istniejącej obecnie stacji paliw).

Urząd gminy dostrzega konieczność sporządzania kolejnych planów miejscowych, jednak brak jest środków na ten cel.

Obecnie na terenie gminy zaczyna brakować terenów przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe.

GOSTYCYN

BRAK DANYCH – PROSZĘ UZUPEŁNIĆ INFORMACJĘ

KĘSOWO

Gmina nie posiada aktualnego planu zagospodarowania przestrzennego. W chwili obecnej opracowywane jest Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, którego uchwalenie umożliwi podejmowanie konkretnych działań w zakresie sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (projekt Studium zawiera rozległe tereny inwestycyjne, mieszkaniowe i rekreacyjne w różnych

częściach gminy). Obecnie wskazuje się na brak terenów pod budownictwo mieszkaniowe w miejscowościach Kęsowo, Żalno, Piastoszyn, Drożdżenica.

LUBIEWO

Urząd gminy w Lubiewie wskazuje następujące tereny jako ofertowe – dostępne dla potencjalnych inwestorów:

- stacja dystrybucji gazu 0,3 ha w Bysławiu przy drodze wojewódzkiej (wł. prywatna)
- skład drewna -3,33ha w Bruchniewie przy drodze powiatowej (wł. Gmina Lubiewo)
- produkcja drzewna z suszarnią 1,5 ha w Bysławiu przy drodze wojewódzkiej (Gm. Sp.)
- zakład przerobu drewna 1,35 ha w Lubiewie przy drodze powiatowej (wł. prywatna)
- usługi produkcyjne i handl. 0,30 ha w Lubiewie przy drodze powiatowej (wł. gminy)
- usługi handlowo-gastronomiczno-hotelarskie 2,0 ha w Płazowie przy drodze wojewódzkiej (wł. prywatna)
- usługi rzemieśln. i handl. 1,2 ha w Bysławiu przy drodze powiatowej (Roln. Sp.)
- usługi turystyczne ośrodek szkol.-wyp. 6,2 ha Minikowo przy drodze powiatowej (wł. prywatna)
- usługi hotelowo-gastronomiczne, turystyczne, wypoczynkowe 10,ha w Suchej przy drodze powiatowej (wł. prywatna).

W najbliższym czasie gmina nie zamierza sporządzać nowych planów miejscowych z uwagi na fakt posiadania 144 aktualnych planów zagospodarowania, brak konkretnych wniosków inwestorów, ponadto istnieje możliwość realizacji inwestycji w oparciu o decyzje o warunkach zabudowy.

Spośród obowiązujących planów wiele zakłada realizację funkcji mieszkaniowych – łącznie pod budownictwo mieszkaniowe rezerwuje się w w/w planach powierzchnię 35,0 ha, ponadto istnieje możliwość zabudowy budynkami mieszkalnymi działek rolnych jeżeli graniczą z terenami zabudowanymi budynkami mieszkalnymi. Urząd gminy wskazuje na potrzebę rozwoju osadnictwa wzdłuż dróg z Lubiewa w kierunku Klonowa oraz Bysławia, co umożliwi również zagospodarowanie jeziora Jeziorki dla celów turystycznych i gospodarczych.

ŚLIWICE

Gmina Śliwice nie posiada żadnych wolnych terenów inwestycyjnych. Tereny z przeznaczeniem pod działalność gospodarczą posiadają tylko prywatni właściciele (są to tereny przeznaczone na potrzeby właścicieli gruntów).

Jak dotąd samorząd gminy stosował zasadę sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla różnych działalności - wyłącznie w celu realizacji potrzeb mieszkańców.

Na terenie gminy jest dosyć dużo terenów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową jednorodziną, jednak służą one przede wszystkim zaspokajaniu indywidualnych potrzeb mieszkańców i nie wiążą się z wytyczaniem nowych rozległych terenów pod nowe zainwestowania.

TUCHOLA

Obecnie terenem inwestycyjnym objętym obowiązującymi planami miejscowymi jest teren w Tucholi na terenie Rudzkiego Mostu II przy drodze wojewódzkiej 240, o pow. około 1 ha, teren częściowo uzbrojony, pod usługi handlowe i turystyczne, w tym hotelowe.

Opracowanie planów w kolejnych latach odbywać się będzie zgodnie z przyjętym wieloletnim programem sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla miasta i gminy Tuchola w latach 2007- 2013 (załącznik nr 1 do Uchwały Nr VI/40/07 Rady Miejskiej w Tucholi z dnia 23 lutego 2007 r.).

W pierwszym etapie planuje się przede wszystkim wyznaczenie terenów pod działalności mieszkaniowo-produkcyjne, usługowe, rzemieślnicze i rekreacyjne – głównie w Tucholi i Bładowie. W II etapie głównie tereny mieszkaniowo-usługowe oraz turystyczno-rekreacyjne w Tucholi, Raciążu, Raciąskim Młynie, Stobnie, Legbądzie, Woziwodzie i Białej. III i IV etap to w przeważającej mierze tereny mieszkaniowe, ale także mieszkaniowo-usługowe oraz rekreacyjno-turystyczne – w wielu miejscowościach, głównie w Tucholi, Małym Mędromierzu, Bładowie, Białej, Kiełpinie, Legbądzie, Klocku.

<i>Etap, okres sporządzenia planów</i>	<i>Powierzchnia objęta opracowaniem w m²</i>
Etap I – 2007 / 2008	202099
Etap II – 2008 / 2009 / 2010	506090
Etap III – 2010 / 2011	767608
Etap IV – 2012 / 2013	305018
Razem	1.780.815

Na terenie miasta ma miejsce niedobór terenów objętych planami miejscowymi z przeznaczeniem pod budownictwo mieszkaniowe. Doraźne potrzeby w zakresie nowych terenów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową, zarówno będących własnością gminy, jak i właścicieli prywatnych, zaspokajane są w formie wydawanych decyzji o warunkach zabudowy. Taka sytuacja odnosi się do pojedynczych działek. Natomiast szczególnie na obszarze miasta Tucholi brakuje większych kompleksów działek objętych planami i przeznaczonymi pod zabudowę. Wynika to z dużych kosztów uzbrojenia terenu, wykupu gruntów pod drogi publiczne oraz dużych kosztów opracowań urbanistycznych.

BEZROBOCIE

W powiecie tucholskim pod koniec 2006 roku zanotowano 4142 bezrobotnych, z czego prawie 3/4 osób zamieszkiwało obszary wiejskie. Oznacza to, że wskaźnik bezrobocia (odsetek ludności w wieku produkcyjnym pozostającej bez pracy) wynosi w powiecie 14,1%, przy czym w mieście kształtuje się na poziomie 12,4%, a na obszarach wiejskich powiatu 14,8%. Wskaźnik bezrobocia w powiecie jest wyższy od średniej dla województwa kujawsko-pomorskiego (12,0%), ale jednocześnie nieco niższy niż przeciętnie w powiatach ziemskich (14,7%).

W powiecie zaznacza się dość duża przewaga kobiet wśród osób bezrobotnych. Odsetek kobiet wśród osób bez pracy wynosi 63,0% i jest wyższy, niż przeciętnie w województwie kujawsko-pomorskim (58,6%). Należy zwrócić uwagę, że żadna z gmin powiatu nie posiada wskaźnika korzystniejszego od średniej wojewódzkiej. Dużą część spośród liczby bezrobotnych stanowią osoby długotrwale bezrobotne (2792 osoby). Odsetek ich w powiecie wynosi 67,4% i jest nieco niższy od średniej wojewódzkiej (68,4%). W gorszej sytuacji są bezrobotne kobiety, gdyż bezrobocie długookresowe dotyka aż 3/4 z nich (podobnie jak w województwie). Wysoki udział bezrobocia długookresowego w dużym stopniu wpływa również na wielkość grupy osób bezrobotnych posiadających prawo do zasiłku. W powiecie jest to 769 osób, a więc zaledwie 18,6% bezrobotnych. W mieście odsetek ten jest wyższy (20,3%) niż na obszarach wiejskich powiatu (17,9%). W województwie kujawsko-pomorskim zasiłek pobiera zaledwie 16,1% bezrobotnych.

Wśród osób bezrobotnych w powiecie dominują osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym, którzy stanowią ponad 40% wszystkich bezrobotnych i ich odsetek jest wyraźnie wyższy, niż przeciętnie w województwie kujawsko-pomorskim (33,3%). Dużą grupę stanowią również bezrobotni z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej gimnazjalnego (32%), choć udział ich jest niższy, niż przeciętnie w województwie (36,7%). Niski natomiast jest udział bezrobotnych z wykształceniem wyższym, stanowią oni zaledwie 2,2% ogółu (średnia wojewódzka wynosi 3,9%). Pod względem wieku, podobnie jak w województwie wśród bezrobotnych dominują ludzie młodzi. Najliczniejsze grupy stanowią osoby w wieku 25-34 i 18-24 lata. Stanowią one odpowiednio: 28,4 i 26% ogółu. Struktura wieku bezrobotnych zbliżona jest do średniej wojewódzkiej, z wyjątkiem odsetka bezrobotnych w wieku 18 do 24 lat, który jest o 1/5 wyższy, niż przeciętnie w województwie (21,7%).

W ostatnich 5 latach w powiecie liczba bezrobotnych zmniejszyła się o 1642 osoby, co oznacza spadek o 28,4%. Jest to wskaźnik nieco wyższy od wskaźnika dla województwa kujawsko-pomorskiego (24,4%). Spadek zanotowano we wszystkich gminach powiatu, przy czym najwyższy był w gminie Cekcyn (34,3%), a najniższy w gminie Kęsowo (20,2%).

W gminie Tuchola zanotowano 1683 bezrobotnych, z czego 2/3 przypada na miasto. Wskaźnik bezrobocia wynosi 13,2% i jest jednym z niższych w powiecie. Miasto cechuje się wyraźnie niższym wskaźnikiem (12,4%),

niż obszary wiejskie gminy (15,4%). Sytuacja kobiet w gminie zbliżona jest do średniej dla powiatu, odsetek kobiet wśród osób bezrobotnych wynosi 63,2% i jest zbliżony do średniej powiatowej (63,0%). Udział kobiet wśród bezrobotnych jest wyraźnie niższy wśród ludności miejskiej (61,6%), niż na obszarach wiejskich gminy (66,4%). Gmina cechuje się zbliżonym do średniej powiatowej odsetkiem osób bezrobotnych długookresowo. Wynosi on 67,1%, przy czym niższy jest w Tucholi, a wyraźnie wyższy na obszarach wiejskich gminy. Odsetek osób bezrobotnych pobierających zasiłek również zbliżony jest do średniej powiatowej i wynosi 19,1%. W mieście jest on o 4 punkty procentowe wyższy, niż na terenach wiejskich.

W gminie, podobnie jak w powiecie tucholskim, dominują bezrobotni z wykształceniem zasadniczym zawodowym, którzy stanowią 38,3% ogółu. Odsetek ten jest sporo wyższy niż w województwie kujawsko-pomorskim, mimo że należy do niższych wśród gmin powiatu. Duży udział stanowią również bezrobotni z wykształceniem gimnazjalnym i niższym (30,0%), mimo to jest on niższy od średniej powiatowej i wojewódzkiej. Dość wysoki (na tle powiatu) jest udział osób bezrobotnych posiadających wykształcenie wyższe, gdyż stanowią oni 2,8% ogółu, przy czym wskaźnik dla miasta wynosi 3,8%, a dla obszarów wiejskich gminy 0,9%. Wśród osób bez pracy (podobnie jak w województwie i powiecie) dominują ludzie młodzi. Najliczniejszą grupę stanowią osoby w wieku 25-34 lata (28,3% wszystkich bezrobotnych).

W ostatnich 5 latach w gminie liczba bezrobotnych zmniejszyła się o 774 osoby, co oznacza spadek o 31,5%. Jest to jeden z większych spadków wśród gmin powiatu i jest on wyraźnie większy, niż przeciętnie w województwie (24,4%). W mieście liczba osób bez pracy zmniejszyła się o 533 osoby (32,4%), a na obszarach wiejskich gminy o 241 osób (29,6%).

Gminę Cekcyn zamieszkuje 557 osób bezrobotnych. Wskaźnik bezrobocia wynosi 13,9% i jest nieco niższy niż przeciętnie w powiecie (14,1%). Gmina cechuje się niekorzystną sytuacją bezrobocia wśród kobiet. Udział kobiet wśród bezrobotnych wynosi 66,8% i jest najwyższy wśród gmin powiatu. Dość wysoki (zbliżony do średniej wojewódzkiej i wyższy niż przeciętnie w powiecie) jest w gminie udział osób bezrobotnych długookresowo. Wynosi on 68,6%. Sytuacja ta dotyczy prawie 400 osób, z czego 3/4 stanowią kobiety. Odsetek osób bezrobotnych pobierających zasiłek wynosi 16,9% i jest o prawie 2 punkty procentowe niższy, niż przeciętnie w powiecie.

Prawie połowa bezrobotnych w gminie posiada wykształcenie zasadnicze zawodowe, co jest najwyższym wskaźnikiem wśród gmin powiatu tucholskiego. Odsetek ten wynosi 46,7% bezrobotnych, przy średniej powiatowej 40,5% i średniej wojewódzkiej 33,3%. Liczną grupę stanowią również bezrobotni z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej (29,8%), lecz ich udział jest niższy, niż przeciętnie w województwie i powiecie. Niski również jest udział bezrobotnych z wykształceniem wyższym, stanowią oni zaledwie 2,0% ogółu (średnia wojewódzka wynosi 3,9%). Pod względem wieku, podobnie jak w powiecie wśród bezrobotnych dominują ludzie młodzi. Najliczniejsze grupy stanowią osoby w wieku 18-24 i 25-34 lata, które stanowią po 28,9%. Struktura wieku bezrobotnych zbliżona jest do średniej powiatowej.

W ostatnich 5 latach w gminie liczba bezrobotnych zmniejszyła się o 291 osób, co oznacza spadek o 34,3%. Jest to najwyższy spadek wśród gmin powiatu i jest on wyraźnie większy, niż przeciętnie w województwie (24,4%).

W gminie Gostycyn zanotowano 500 osób bezrobotnych, a wskaźnik bezrobocia kształtuje się na poziomie 15,6%, i jest jednym z wyższych w powiecie. Gmina cechuje się natomiast najkorzystniejszym w powiecie wskaźnikiem bezrobotnych kobiet. Ich odsetek wśród osób bez pracy wynosi 60,0% i jest trochę wyższy od średniej wojewódzkiej (58,6%). Dużą część spośród bezrobotnych stanowią osoby bezrobotne długookresowo (329 osób). Ich odsetek wynosi 65,8% i jest niższy, niż przeciętnie w powiecie i województwie. Podobnie jak w województwie wyraźnie wyższy odsetek bezrobocia długookresowego zanotowano wśród kobiet bez pracy. Wynosi on 72,3%. Spośród bezrobotnych 83 osoby posiadają prawo do zasiłku, co daje 16,6% ogółu. Jest to odsetek niższy od średniej powiatowej.

Wśród osób bezrobotnych w gminie dominują osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym, którzy stanowią 40% wszystkich bezrobotnych, a ich odsetek jest wyraźnie wyższy, niż przeciętnie w województwie

kujawsko-pomorskim (33,3%) i porównywalny ze średnią powiatową. Duży udział wśród bezrobotnych stanowią również osoby z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej (32,2%), lecz ich udział jest niższy od średniej wojewódzkiej (36,7%). Gmina cechuje się niskim udziałem bezrobotnych z wykształceniem wyższym. Wynosi on 1,6% wszystkich i jest dużo niższy od średniej wojewódzkiej (3,9%) i powiatowej (2,2%). W gminie, podobnie jak w województwie, wśród bezrobotnych dominują ludzie młodzi. Najliczniejsze grupy stanowią osoby w wieku 18-24 i 25-34, które skupiają odpowiednio: 28,2% i 25,6% bezrobotnych. Struktura wieku bezrobotnych zbliżona jest do średniej wojewódzkiej, z wyjątkiem odsetka bezrobotnych w wieku 18 do 24 lat, który jest o prawie 1/3 wyższy, niż przeciętnie w województwie (21,7%).

W ostatnich 5 latach w gminie liczba bezrobotnych zmniejszyła się o 149 osób, co oznacza spadek o 23,0%. Jest to jeden z mniejszych spadków wśród gmin powiatu i jest on nieco mniejszy, niż przeciętnie w województwie (24,4%).

Gminę Kęsowo zamieszkuje 478 bezrobotnych. Wskaźnik bezrobocia w gminie wynosi 17,5% i jest to najwyższa wartość wśród gmin powiatu tucholskiego. Gmina cechuje się natomiast nieco niższym, niż przeciętnie w powiecie udziałem bezrobotnych kobiet wśród ludności bez pracy. Kształtuje się on na poziomie 62,1%. Gmina cechuje się najwyższym w powiecie odsetkiem osób długotrwale bezrobotnych. Wynosi on 76,4%, przy średniej powiatowej 67,4%. Sytuacja ta dotyczy 365 osób. Szczególnie niekorzystnie wskaźnik ten kształtuje się w przypadku bezrobotnych kobiet, ponad 4/5 z nich dotyka bezrobocie długookresowe. Wysoki wskaźnik bezrobocia długookresowego ma również wpływ na udział bezrobotnych posiadających prawo do zasiłku. Jest on najniższy w gminach powiatu tucholskiego i wynosi zaledwie 13,4% (średnia powiatowa 18,6%). Wśród bezrobotnych dominują osoby z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej. Stanowią oni 39,5% ogółu i jest to najwyższy wskaźnik wśród gmin powiatu, o 1/4 przewyższa on wartość średnią dla powiatu. Dużą grupę stanowią również osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (37,7%). Znikomy natomiast jest odsetek bezrobotnych posiadających wykształcenie wyższe, stanowią oni zaledwie 0,4% całości, przy średniej powiatowej 2,2% i wojewódzkiej 3,9%. Pod względem wieku, podobnie jak w województwie, wśród bezrobotnych dominują ludzie młodzi. Najliczniejsze grupy wiekowe to 18-24 i 25-34 lata, które skupiają odpowiednio: 28,5 i 25,9% całości.

W ostatnich 5 latach w gminie liczba bezrobotnych zmniejszyła się o 121 osób, co oznacza spadek o 20,2%. Jest to najmniejszy spadek wśród gmin powiatu i jest on wyraźnie mniejszy, niż przeciętnie w województwie (24,4%).

W gminie Lubiewo zanotowano 445 bezrobotnych. Wskaźnik bezrobocia kształtuje się na poziomie 12,7% i jest to najniższa wartość wśród gmin powiatu tucholskiego. Udział bezrobotnych kobiet wśród osób bezrobotnych wynosi w gminie 62,7% i jest nieznacznie niższy od średniej powiatowej. Duża część bezrobotnych podlega bezrobociu długookresowemu (286 osób). Odsetek ten wynosi 64,3% i jest niższy, niż przeciętnie w powiecie (67,4%). W gorszej sytuacji są bezrobotne kobiety, z których 70% dotyka bezrobocie długookresowe. Spośród osób bez pracy 18,7% posiada prawo do zasiłku i jest to odsetek porównywalny do średniej powiatowej.

W gminie, podobnie jak w powiecie tucholskim, dominują bezrobotni z wykształceniem zasadniczym zawodowym, którzy stanowią 42,9% ogółu. Odsetek ten jest jednym z wyższych w powiecie. Niski udział (w porównaniu do gmin powiatu i średniej wojewódzkiej) stanowią bezrobotni z wykształceniem gimnazjalnym i niższym (25,8%). Najwyższy wśród gmin powiatu jest natomiast udział osób bezrobotnych posiadających wykształcenie wyższe, gdyż stanowią oni 3,6% ogółu. Gmina cechuje się wysokim (i najwyższym wśród gmin powiatu) odsetkiem ludzi młodych wśród bezrobotnych. W grupach 18-24 i 25-34 lata stanowią oni odpowiednio: 33,3 i 32,8% przy średnich dla powiatu 26,0 i 28,4%. Niższe udziały bezrobotnych są natomiast notowane w pozostałych grupach wiekowych.

W ostatnich 5 latach w gminie liczba bezrobotnych zmniejszyła się o 183 osoby, co oznacza spadek o 29,1%. Jest to spadek nieco większy, niż przeciętnie w powiecie i jest on wyraźnie większy, niż przeciętnie w województwie (24,4%).

Gminę Śliwice zamieszkuje 479 osób bezrobotnych. Wskaźnik bezrobocia wynosi 14,5% i jest nieco wyższy niż przeciętnie w powiecie (14,1%). Korzystniejsza natomiast jest sytuacja bezrobocia wśród kobiet. Udział kobiet wśród osób bezrobotnych wynosi 61,8% i jest jednym z niższych w powiecie. Gmina cechuje się również najniższym wskaźnikiem bezrobocia długookresowego wśród gmin powiatu. Wynosi on 62,6% bezrobotnych, przy średniej dla powiatu 67,4%. Podobnie jak w województwie, bezrobocie długookresowe występuje częściej wśród bezrobotnych kobiet - dotyka ono aż 68,9% z nich (choć jest to również najniższy wskaźnik wśród gmin powiatu). W gminie wysoki jest odsetek osób bezrobotnych pobierających zasiłek, wynosi on 25,9%, przy średniej dla powiatu 18,6%.

Wśród bezrobotnych w gminie dominują osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym, którzy stanowią ponad 40% wszystkich bezrobotnych i odsetek ten jest zbliżony do średniej powiatowej. Dużą grupę stanowią również bezrobotni z wykształceniem gimnazjalnym i niższym (38,4%), a ich udział jest wyraźnie wyższy, niż przeciętnie w powiecie (31,9%). Wyraźnie niższe od średnich są natomiast udziały pozostałych grup bezrobotnych. Pod względem wieku, podobnie jak w powiecie wśród bezrobotnych dominują ludzie młodzi. Najliczniejsze grupy stanowią osoby w wieku 25-34 i 18-24 lata. Stanowią one odpowiednio: 29,9 i 23,4% ogółu. Struktura wieku bezrobotnych zbliżona jest do średniej powiatowej.

W ostatnich 5 latach w gminie liczba bezrobotnych zmniejszyła się o 124 osoby, co oznacza spadek o 20,6%. Jest to jeden z mniejszych spadków wśród gmin powiatu i jest on wyraźnie mniejszy, niż przeciętnie w województwie (24,4%).

Tab. Charakterystyka bezrobocia w powiecie (stan na 12.2006)

	bezrobotni		długotrwale bezrobotni		z prawem do zasiłku		% zmiana liczby bezrobotnych w latach 2002-2006
	liczba	wskaźnik*	liczba	wskaźnik	liczba	wskaźnik	
Cekcyn	557	13,9	382	68,6	94	16,9	34,3
Gostycyn	500	15,6	329	65,8	83	16,6	23,0
Kęsowo	478	17,5	365	76,4	64	13,4	20,2
Lubiewo	445	12,7	286	64,3	83	18,7	29,1
Śliwice	479	14,5	300	62,6	124	25,9	20,6
Tuchola	1683	13,2	1130	67,1	321	19,1	31,5
miasto	1111	12,4	713	64,2	226	20,3	32,4
wieś	572	15,4	417	72,9	95	16,6	29,6
powiat tucholski	4142	14,1	2792	67,4	769	18,6	28,4
WKP	160061	12,0	109457	68,4	25728	16,1	24,4

* liczba osób bezrobotnych na 100 osób w wieku produkcyjnym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WUP w Toruniu.

SFERA INFRASTRUKTURY

KOMUNIKACJA

Komunikacja drogowa

Podstawowy układ komunikacji drogowej w gminie tworzą drogi wojewódzkie, powiatowe i gminne.

Przez teren powiatu bieżą 3 drogi wojewódzkie, zbiegające się w Tucholi:

- nr 237 - Czersk - Tuchola - Gostycyn - Mąkowsko (na terenie powiatu 37 463 m),
- nr 241 - Tuchola - Sępólno Krajeńskie (na terenie powiatu 17 362 m),
- nr 240 - Chojnice - Tuchola - Świecie (na terenie powiatu 34 482 m).

Wymienione drogi wojewódzkie biegnące przez teren powiatu mają duże znaczenie dla obsługi mieszkańców województwa, a także dla organizacji ruchu tranzytowego. Dotyczy to przede wszystkim drogi nr 240

stanowiącej ważny szlak tranzytowy w relacji: centralna Polska -Toruń-Świecie-Tuchola-Chojnice-środkowe Wybrzeże (okolice Koszalina). Droga nr 237 łączy dwie drogi krajowe - nr 22 i nr 25. Stanowi główne połączenie Czerska z Bydgoszczą, wykorzystywana jest także jako alternatywne połączenie Bydgoszczy z Chojnicami (na odcinku Mąkowsko - Tuchola) oraz jako alternatywne połączenie Bydgoszczy i środkowo-zachodniej części województwa z Trójmiastem.

Podkreślić także należy, że drogi te umożliwiają uzyskanie łatwego i szybkiego połączenia z drogami krajowymi, stanowiącymi trzon krajowego systemu komunikacyjnego:

- nr 1 - w Świeciu (odległość od Tucholi - 45 km);
- nr 22 - w Chojnicach (odległość od Tucholi - 24 km); w Czersku (odległość od Tucholi - 24 km);
- nr 25 - w Mąkowsku (odległość od Tucholi - 23 km); w Sępólnie Krajeńskim (odległość od Tucholi - 28 km).

W przyszłości odległość około 60 km dzielić będzie siedzibę powiatu od autostrady A-1 (około 50 km od drogi ekspresowej nr 5).

Wymienione drogi krajowe, a zwłaszcza drogi nr 1 i nr 22 mają duże znaczenie w ruchu krajowym i międzynarodowym. Droga Nr 1 charakteryzuje się dużym natężeniem ruchu, natomiast droga Nr 22 jest traktowana jako najkrótsze połączenie Trójmiasta i Krajów Bałtyckich z Berlinem. Drogi są położone w pobliżu powiatu i dosyć dobrze dostępne z terenu powiatu. Można więc stwierdzić, że gminy powiatu mogą czerpać korzyści wynikających z korzystnego położenia komunikacyjnego, przy jednoczesnej eliminacji towarzyszących dużemu ruchowi zjawisk negatywnych (bezpieczeństwo publiczne, hałas, emisja zanieczyszczeń).

Drogi wojewódzkie mają różne znaczenie dla poszczególnych gmin powiatu. Gmina Śliwice jest jedyną gminą przez którą droga tej klasy nie biegnie. Przebieg drogi nr 240 przez gminę Cekcyn ma tylko pośrednie znaczenie w obsłudze mieszkańców gminy, ponieważ dotyczy 2 niewielkich odcinków, dodatkowo położonych w skrajnie południowej części gminy, w obszarach zalesionych i niezamieszkanymi (wieś gminna leży 8 km od drogi). Na terenie gminy Gostycyn droga nr 237 stanowi główną oś rozwojową, przy której położone są 3 największe miejscowości gminy - Gostycyn, Pruszcz i Kamienica oraz duża wieś Łyskowo. Żadna istotna pod względem liczby mieszkańców miejscowość nie leży w odległości większej, niż 5 km od tej drogi. Inna duża wieś - Wielki Mędromierz leży w odległości 3-4 kilometrów od dwu dróg wojewódzkich (237 i 241). Duże jest także znaczenie drogi krajowej nr 240 w gminie Lubiewo, gdzie przy drodze tej wykształciła się największa miejscowość gminy – Bysław (a siedziba gminy leży w odległości 5 km). W gminie Kęsowo przy drodze nr 240 leżą największa (Żalno) i trzecia co do wielkości (Piaśnoszyn) miejscowość gminy, natomiast przy drodze nr 241 dwie dosyć duże w skali gminy wsie - Wieszczyce i Pamiętowo (siedziba gminy w odległości 3 km od tej drogi). Przez gminę Tuchola bieżą wszystkie drogi wojewódzkie, czyniąc z siedziby gminy główny węzeł komunikacyjny powiatu. Przy drogach wojewódzkich leżą też należące do największych w gminie, wsie: Mały Mędromierz, Kiełpin, Legbałd, Bładowo, Wielka Komorza. Podjęto starania na rzecz realizacji obwodnicy miasta w ciągu drogi 240 – niezbędne ze względu na duży ruch. Na obszarach wiejskich gminy największe znaczenie ma droga nr 237 ponieważ biegnie przez teren całej gminy oraz łączy z położoną na południu Tucholą sołectwa północnej części, stanowiąc praktycznie jedyną przeprawę przez Brdę w tej części gminy (w Woziwodzie).

W przebiegu drogi nr 237 w Gostycynie znajduje się wiadukt o zbyt małej wysokości (3,6 m), zwężeniu jezdni oraz braku bezpiecznego przejścia dla pieszych. Stanowi on ograniczenie ruchu dla części pojazdów i wymaga pilnej modernizacji.

Pomiary ruchu na drogach krajowych i wojewódzkich wskazują, że droga nr 240 jest jedną z najbardziej obciążonych dróg wojewódzkich na terenie kujawsko-pomorskiego (w przeciwieństwie do innych dróg, gdzie notuje się bardzo wysokie wartości, ale głównie na krótkich odcinkach podmiejskich i/lub dojazdowych, na drodze nr 240 ruch jest w miarę równomierny na całej długości i wynosi ok. 4-6 tys. pojazdów na dobę). Wskaźniki ruchu notowane na tej drodze są wyższe, niż na wielu odcinkach dróg krajowych, między innymi wyższe, niż na drodze nr 25 na północ od Mąkowska. Pozostałe drogi wojewódzkie wykazują niższe wartości ruchu. Wyróżnia się tu tylko odcinek drogi 237 z Tucholi do Mąkowska, natomiast najmniejszy ruch na

drogach wojewódzkich powiatu notuje się na drodze nr 241 do Sępólna.

Łączna długość dróg wojewódzkich w powiecie przekracza 89 km, a informacje o długości w poszczególnych gminach zawarto w tabeli.

Tab. Podstawowe informacje o sieci dróg w powiecie

gmina	długość dróg wojewódzkich	długość dróg powiatowych	długość dróg gminnych
Cekcyn	7,2	104,8	82,3
Gostycyn	18,1	46,8	46,0
Kęsowo	14,3	48,1	72,3
Lubiewo	11,2	74,2	56,0
Śliwice	0,00	53,7	92,9
Tuchola	38,6	66,7	142,6
razem powiat	89,3	394,3	492,1

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych ZDP w Tucholi oraz GUS.

Łączna długość dróg powiatowych przekracza 394 km, z czego aż 1/4 przebiega przez gminę Cekcyn. Numerowanych dróg powiatowych jest 45. Zdecydowanie dominują drogi o nawierzchni bitumicznej – ponad 370 km, czyli 94%; drogi o nawierzchni gruntowej liczą łącznie prawie 22 km, czyli ponad 5% ogółu. Niewielkie pojedyncze odcinki stanowią drogi brukowcowe (1,4 km) i betonowe (1,3 km). Drogi gruntowe, których długość w ostatnich latach wyraźnie się zmniejszyła występują przede wszystkim w gminie Tuchola (aż 2/5 wszystkich w powiecie, stanowią tu ok. 1/8 wszystkich).

Drogi powiatowe stanowią szkielet komunikacji drogowej w każdej z gmin. Praktycznie wszystkie duże lub średnie miejscowości są dostępne za pomocą dróg tej klasy. Wyjątek stanowią następujące miejscowości (wśród wsi liczących ponad 100 mk), przez które nie przebiegają drogi powiatowe (choć niektórych przypadkach drogi tej klasy znajdują się w bezpośrednim sąsiedztwie 1-2 km): Lubiewice (265 mk), Łosiny (138), Lubierzyn (105), Brzeźno (151), Linówek (133), Laski (110), Kruszka (152).

Sieć dróg powiatowych na obszarach bezleśnych jest dosyć gęsta i nie notuje się wyraźnych braków utrudniających prawidłową obsługę. Układ dróg powiatowych w każdej z gmin zapewnia realizację następujących celów: połączenia pomiędzy głównymi miejscowościami, połączenia z siedzibami gmin, połączenia z drogami wojewódzkimi, połączenia z Tucholą. Prawie w każdej z gmin drogi powiatowe pełnią niezwykle istotną rolę: w Śliwicach i na zamieszkanym obszarze gminy Cekcyn jest to najwyższa dostępna kategoria dróg, zapewniająca dostępność gmin, w gminie Lubiewo bardzo gęsta sieć dróg powiatowych obsługuje największe wsie centralnej części gminy, w gminie Kęsowo drogi tej klasy zapewniają dostępność siedziby gminy i kilku dużych wsi; w gminie Tuchola obsługują wsie północno-zachodniej części gminy; stosunkowo najmniejsze znaczenie drogi powiatowe mają w gminie Gostycyn, gdzie większość ludności zamieszkuje w strefie bezpośrednio przylegającej do drogi wojewódzkiej, a łączna długość dróg powiatowych jest najmniejsza.

Drogi powiatowe są sukcesywnie monitorowane i w miarę posiadanych środków - modernizowane. Obecnie potrzeby inwestycyjne dostrzega się na większości dróg (tabela) i mostów (tabela), przy czym wśród najważniejszych potrzeb wymienia się: realizację nawierzchni bitumicznej na części odcinków gruntowych oraz różnego rodzaju przebudowy (obejmujące poszerzenie, naprawę nawierzchni, realizację chodników, realizację zatok autobusowych, odwodnienia, realizację ścieżek rowerowych, realizację spowolnień ruchu w dużych miejscowościach), a także remonty i przebudowy obiektów mostowych. Najważniejszych 12 zadań znalazło się w „Planie inwestycji drogowych powiatu tucholskiego”. Zarząd Dróg Powiatowych opracował także zestawienie pn. „Zakres potrzeb inwestycji drogowych na lata 2007 – 2013” zawierające 11 zadań dotyczących dróg o łącznej długości prawie 83 km.

Tab. Wykaz dróg powiatowych

Numer drogi	Klasa tech.	Przebieg	Długość całkow. [m]	Gmina	Długość w gminie [m]	Rodzaj nawierzchni	Długość naw. [m]
1001C	D	Ustronie – granica woj./powiatu – Rzepiczna	1 060	T	1 060	gr.	1 060
1002C	D	Gutowiec – granica woj./powiatu – Woziwoda	4 992	T	4 992	bit.	4 992
1003C	D	Rytel – granica woj./powiatu – Nadolna Karczma – Nadolnik – Raciąż – Grochowo – Piastoszyn	11 085	T K	7 640 3 445	bit.	11 085
1004C	D	Rytel stacja PKP – Młyn Wysoki – granica woj./powiatu – Młyn Raciąski – Raciąż	2900	T	2900	gr.	2 900
1005C	L	Czersk – Mosna – granica woj./powiatu – Lipowa – Śliwice – Śliwiczki – Łąski Piec – granica powiatu – Łązek – Tleń	17 971	Ś	17 971	bit.	17 971
1006C	L	Szlachta – granica woj./powiatu – Lipowa – Lubocień – Rosochatka – Śliwice	9 808	Ś	9 808	bit.	9 808
1007C	L	Osieczna – Małe Krówno – Duże Krówno – granica woj./powiatu – Byłycezek – Śliwice	3 830	Ś	3 830	bit.	3 830
1008C	L	Legbąd – Barłogi – Rzepiczna – Biała – Woziwoda	13 808	T	13 808	bit.	13 808
1009C	L	Gockowice – granica woj./powiatu – Wysoka – Raciąż – Stobno – Białowieża – Tuchola	10 944	T	10 944	bit.	10 944
1010C	L	Wielka Komorza – Mała Komorza – Stobno – Nowe Żalno – Żalno – Tuchółka – Siciny – Kęsowo – Krajenki – Ludwikowo – Drożdżenica	23 710	T K	7 605 16 105	bit.	23 710
1011C	L	Mała Komorza – Kielpin	3 319	T	3 319	bit.	3 319
1012C	D	Kielpin – Wymysłowo – Plaskosz	3 520	T	3 520	br. gr.	1 400 2 120
1013C	L	Sławęcín – granica powiatu – Obrowo – Kęsowo – Wieszczyce	9 238	K	9 238	bit.	9 238
1014C	D	Silno – Ostrowite – Ciechocin – granica powiatu – Żalno st. PKP – Bładowo	5 480	K T	3 030 2 450	gr.	5 480
1015C	L	Tuchola – Miejski Rów – Plaskosz – Gołębek – Okiersk – Wielkie Gacno – Trzebciny – granica powiatu – Tleń	21 512	m. T o.w. T C Ś C	2 200 1 669 10 417 1 679 5 547	bit.	21 512
1016C	L	Okoniny Nadjeziorne – Lińsk	3 739	Ś	3 739	bit.	3 739
1017C	L	Błędno – granica woj./powiatu – Łoboda – Śliwice – Lińsk – Jabłonka – Wielkie Gacno	17 120	Ś C	16 694 426	bit.	17 120
	L	Chojnice – Lichnowy – Sławęcín – granica woj./powiatu – Drożdżenica – Pamiętowo	6 065	K	6 065	bit.	6 065
1019C	L	Przymuszewo – Drożdżenica	1 722	K	1 722	bit.	1 722
	L	Mała Cerkwica – granica powiatu – Drożdżenica	994	K	994	bit.	994
1021C	L	Kęsowo – Jeleńc – Brzuchowo – Wielki Mędomierz – Łyskowo	9 745	K G	4 222 5 523	bit.	9 745
1022C	L	Tuchółka – Słupy – Bładowo	5 660	K T	1 080 4 580	bit.	5 660
1023C	D	Plaskosz – Nowy Sumin – Cekcyn	8 081	C	8 081	gr. bit.	4 081 4 000
1024C	L	Łosiny – Zalesie – Stary Sumin	5 801	C	5 801	bit.	5 801
1025C	D	Małe Gacno – Krzywogoniec – Cekcyn	8 330	C	8 330	bit.	8 330
1026C	L	Wielkie Gacno – Mikołajskie – Małe Gacno – Wrzosowisko – Cekcyn – Cekcynek – Nowy Most – Rudzki Most	19 003	C	19 003	bit.	19 003
1027C	L	Trzebciny – Ludwichowo – Zdroje – Zielonka – Wrzosowisko	11 980	C	11 980	bit.	11 980
1028C	L	Zielonka – Brzozie	3 342	C	3 342	bit.	3 342
1029C	L	Zdroje – granica powiatu – Wierzchy	850	C	850	bit.	850
1030C	L	Cekcyn – Kruszka – Węlpin – Bysław – Bociany – Lubiewo – Bruchniewo – Sucha – Sucha Młyn – Cierplewo – granica powiatu –	24 810	C L	3 844 20 966	bit. gr.	23 010 1 800

		Sokole Kuźnica					
1031C	L	Cekcyn – Lubińsk – Ostrowo – Iwiec – Wysoka – Wierzchucin – Wierzchlas – Bładzim	16 277	C	16 277	bit.	16 277
1032C	L	Wieszczyce – Przyrówka – Przyrowa – Wielka Klonia	6 202	K G	2 224 3 978	bit.	6 202
1033C	Z	Wielki Mędomierz – Gostycyn	5 675	G	5 675	bit.	5 675
1034C	D	Świt – Szumiąca	7 105	G C	1 838 5 267	bet. gr. bit.	1 300 500 5 305
1035C	D	Iwiec – Kosowo – Welpin	4 260	C L	2 480 1 780	bit. gr.	1 106 3 154
1036C	L	Szumiąca – Bysławek – Klonowo – Bieniek – Bruchniewo – granica powiatu – Stążki	19 896	L	19 896	bit.	19 896
1037C	L	Teolog – Bysław	877	L	877	bit.	877
1038C	L	Gostycyn – Piła Młyn – Zamrzenica – Minikowo – Bysławek – Bysław	16 726	G C L	4 836 667 11 223	bit.	16 726
1039C	D	Lubiewice – Bagno – Dury – Lubiewo	4 128	L	4 128	bit.	4 128
1040C	L	Minikowo – Klonowo – Lubiewo – Trutnowo	11 989	L	11 989	bit.	11 989
1041C	D	Bładzim – granica powiatu – Zalesie Królewskie – Świekatowo	2 477	C	2 477	bit.	2 477
1042C	L	Trzciany – Wałdowo – granica powiatu – Wielka Klonia – Karczewo – Gostycyn	7 054	G	7 054	bit.	7 054
1043C	D	Kamienica – Bagienica – Mała Klonia – Wielka Klonia	11 769	G	11 769	bit.	11 769
1044C	L	Mała Klonia – Bagienica – Pruszcz	6 090	G	6 090	bit.	6 090
1045C	L	Klonowo – Lubiewo	3 321	L	3 321	bit.	3 321

Zródło: Opracowanie własne na podstawie informacji uzyskanych: ze Starostwa Powiatowego i/lub Urzędów Gmin i/lub instytucji podległych samorządom i/lub innych instytucji (informacje zebrane na potrzeby opracowania przez ww. samorzady)

Tab. Istniejące potrzeby inwestycyjne na drogach powiatowych

Numer drogi	Przebieg drogi	Gmina	Potrzeby
1001C	Ustronie – granica woj./powiatu – Rzepiczna	Tuchola	1. Budowa odcinka drogi w miejscowości Rzepiczna (ok. 700 m-do końca zabudowań)
1003C	Rytel – granica woj./powiatu – Nadolna Karczma – Nadolnik – Raciąż – Grochowo – Piastoszyn	Tuchola Kęsowo	1. Raciąż, ul. Wczasowa: nawierzchnia, chodniki, ścieżka rowerowa; 2. Piastoszyn: nawierzchnia do przejazdu kolej. z poszerzeniem, chodniki, ścieżka rowerowa, zatoka autobusowa.
1004C	Rytel stacja PKP – Młyn Wysoki – granica woj./powiatu – Młyn Raciąski – Raciąż	Tuchola	1. Raciąski Młyn: budowa odcinka drogi do mostu JNI 01015475 (ok. 1500 m); 2. Raciąski Młyn: przebudowa mostu JNI 01015475 – w trybie pilnym!
1005C	Czersk – Mosna – granica woj./powiatu – Lipowa – Śliwice – Śliwiczki – Łąski Piec – granica powiatu – Łązek – Tleń	Śliwice	1. Przebudowa drogi w całości, obejmująca: - nawierzchnię z poszerzeniem, - Mosna: przepust, - chodniki w miejscowościach, - ścieżka rowerowa, - ul. Świecka, odwodnienie, - przebudowa wiaduktu w Śliwiczach, - małe rondo w Śliwicach, - utworzenie strefy spowolnionego ruchu w Śliwicach i Śliwiczach.
1006C	Szlachta – granica woj./powiatu – Lipowa – Lubocień – Rosochatka – Śliwice	Śliwice	1. Regeneracja nawierzchni na całym ciągu drogowym, 2. Śliwice: korekta odwodnienia na moście JNI 01006738.
1007C	Osieczna – Małe Krówno – Duże Krówno – granica woj./powiatu – Byłyczek – Śliwice	Śliwice	- Śliwice: odwodnienie pod wiaduktem, - Regeneracja odcinka drogi pod wiaduktem (ok. 200 m)

1008C	Legbąd – Barłogi – Rzecziczna – Biała – Woziwoda	Tuchola	<ul style="list-style-type: none"> - Regeneracja nawierzchni na całym odcinku. - Barłogi: przebudowa mostu JNI 01006740, - Biała: korekta dojazdów i odwodnienia mostu JNI 01006742.
1009C	Gockowice – granica woj./powiatu – Wysoka – Raciąż – Stobno – Białowieża – Tuchola	Tuchola	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przebudowa całego ciągu drogowego obejmująca: <ul style="list-style-type: none"> - nawierzchnię i poszerzenie, - ścieżkę rowerową, - chodniki w miejscowościach, - zatoki autobusowe, - małe rondo w Stobnie; - małe rondo w Raciążu.
1010C	Wielka Komorza – Mała Komorza – Stobno – Nowe Żalno – Żalno – Tuchółka – Siciny – Kęsowo – Krajenki – Ludwikowo – Drożdżenica	Tuchola Kęsowo	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przebudowa odcinka Żalno – Kęsowo, obejmująca: <ul style="list-style-type: none"> - nawierzchnię z poszerzeniem, - korekta skrzyżowania z drogą 240, - chodniki w miejscowościach, - ścieżka rowerowa, - obejście wiaduktu kolejowego w Żalnie, - Siciny: przebudowa mostu JNI 01006746.
1012C	Kielpin – Wymysłowo – Plaskosz	Tuchola	<ol style="list-style-type: none"> 1. Budowa całego odcinka (ok. 3500 m)
1014C	Silno – Ostrowite – Ciechocin – granica powiatu – Żalno st. PKP – Bładowo	Kęsowo Tuchola	<ol style="list-style-type: none"> 1. Budowa odcinka drogi Żalno – Bładowo (ok. 4200 m)
1015C	Tuchola – Miejski Rów – Plaskosz – Gołąbek – Okierski – Wielkie Gacno – Trzebciny – granica powiatu – Tleń	m.Tuchola o.w.Tuchola a Cekcyn Śliwice Cekcyn	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przebudowa całego ciągu drogowego, obejmująca: <ul style="list-style-type: none"> - nawierzchnia z poszerzeniem, - Plaskosz: przebudowa mostu JNI 01006748, - ścieżka rowerowa, - chodniki (Miejski Rów, Trzebciny), - zatoki autobusowe.
1016C	Okoniny Nadjeziorne – Lińsk	Śliwice	<ol style="list-style-type: none"> 1. Regeneracja nawierzchni na długości całego ciągu drogowego.
1017C	Błędno – granica woj./powiatu – Łoboda – Śliwice – Lińsk – Jabłonka – Wielkie Gacno	Śliwice Cekcyn	<ul style="list-style-type: none"> - Realizacja kilku zadań na całym ciągu drogowym: <ul style="list-style-type: none"> - regeneracja nawierzchni, - ścieżka rowerowa, - Śliwice, ul. Łobodzka: odwodnienie, - Śliwice, ul. Dworcowa: przejście dla pieszych przez tory kolejowe, - zatoki autobusowe.
1018C	Chojnice – Lichnowy – Sławęcín – granica woj./powiatu – Drożdżenica – Pamiętowo	Kęsowo	<ul style="list-style-type: none"> - Realizacja kilku zadań na całym ciągu drogowym: <ul style="list-style-type: none"> - regeneracja nawierzchni, - Drożdżenica: odwodnienie, chodnik, zatoka autobusowa.
1019C	Przymuszewo – Drożdżenica	Kęsowo	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odnowa całego ciągu drogowego: <ul style="list-style-type: none"> - regeneracja nawierzchni, - chodnik.
1023C	Plaskosz – Nowy Sumin – Cekcyn	Cekcyn	<ul style="list-style-type: none"> - Budowa odcinka drogi w kierunku lasu (ok. 300 m).
1025C	Małe Gacno – Krzywogoniec – Cekcyn	Cekcyn	<ol style="list-style-type: none"> 1) Realizacja kilku zadań: <ul style="list-style-type: none"> - odwodnienie i chodniki: Małe Gacno, Krzywogoniec, Wielkie Budziska
1026C	Wielkie Gacno – Mikołajskie – Małe Gacno – Wrzosowisko – Cekcyn – Cekcynek – Nowy Most – Rudzki Most	Cekcyn	<ol style="list-style-type: none"> 1) Przebudowa odcinka Rudzki Most – Cekcyn: <ul style="list-style-type: none"> - nawierzchnia i poszerzenie, - ścieżka rowerowa, - Nowy Młyn: Przebudowa mostu JNI 01006747, - Cekcyn: utworzenie strefy spowolnionego ruchu, 2) Regeneracja nawierzchni odcinka Cekcyn – Wielkie Gacno.
1027C	Trzebciny – Ludwichowo – Zdroje – Zielonka – Wrzosowisko	Cekcyn	<ol style="list-style-type: none"> 1) Realizacja kilku zadań na całym ciągu drogowym: <ul style="list-style-type: none"> - regeneracja nawierzchni, - zatoki autobusowe i chodniki, - Zdroje: odwodnienie.
1030C	Cekcyn – Kruszká – Węlpín – Bysław – Bociany – Lubiewo – Bruchniewo – Sucha – Sucha Młyn – Cierplewo – granica	Cekcyn Lubiewo	<ol style="list-style-type: none"> 1) Realizacja kilku zadań na całym ciągu drogowym: <ul style="list-style-type: none"> - Cekcyn: utworzenie strefy spowolnionego ruchu, - ścieżka rowerowa, - zatoki autobusowe i parkingi, - Lubiewo: utworzenie strefy spowolnionego ruchu,

	powiatu – Sokole Kuźnica		<ul style="list-style-type: none"> - Bruchniewo: obejście wiaduktu kolejowego, - Sucha: poszerzenie, - Sucha: odwodnienie, - Budowa odcinka do promu(ok. 1800m)
1031C	Cekcyn – Lubińsk – Ostrowo – Iwiec – Wysoka – Wierzchucin – Wierzchlas – Bładzim	Cekcyn	<ol style="list-style-type: none"> 1. Realizacja kilku zadań na całym ciągu drogowym: <ul style="list-style-type: none"> - nawierzchnia i poszerzenie, - ścieżka rowerowa, - Ostrowo: chodnik i odwodnienie; - Iwiec: chodnik i zatoka autobusowa. - Mukrz: przebudowa przepustu.
1034C	Świt – Szumiąca	Gostycyn Cekcyn	<ol style="list-style-type: none"> 1. Budowa odcinka w Świcie (ok. 500 m), 2. Odnowa bruku (ok. 500 m).
1035C	Iwiec – Kosowo – Wępin	Cekcyn Lubiewo	<ol style="list-style-type: none"> 1. Budowa całego ciągu drogowego (ok. 4300 m) – III etapy.
1036C	Szumiąca – Bysławek – Klonowo – Bieniek – Bruchniewo – granica powiatu – Stążki	Lubiewo	<ul style="list-style-type: none"> - Realizacja kilku zadań na całym ciągu drogowym: <ul style="list-style-type: none"> - nawierzchnia i poszerzenie, - ścieżka rowerowa, - zatoki autobusowa, - chodniki, - Klonowo: przebudowa wiaduktu JNI 01006751, - Bruchniewo: przebudowa mostu JNI 01006752.
1038C	Gostycyn – Piła Młyn – Zamrzenica – Minikowo – Bysławek – Bysław	Gostycyn Cekcyn Lubiewo	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przebudowa całego ciągu drogowego, obejmująca: <ul style="list-style-type: none"> - nawierzchnie i poszerzenie, - ścieżka rowerowa i parkingi, - chodniki w miejscowościach, - Minikowo: odwodnienie, - Piła Młyn: remont lub przebudowa Mostu JNI 01006753.
1040C	Minikowo – Klonowo – Lubiewo – Trutnowo	Lubiewo	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Lubiewo: <ul style="list-style-type: none"> - przebudowa ul. Wojska Polskiego; - małe rondo, - utworzenie strefy spowolnionego ruchu, ✓ Trutnowo: <ul style="list-style-type: none"> - chodnik, - odwodnienie.
1041C	Bładzim – granica powiatu – Zalesie Królewskie – Świekatowo	Cekcyn	<ul style="list-style-type: none"> - Przebudowa odcinka od 240 do dworca kolejowego Bładzim: - nawierzchnia i poszerzenie, - ścieżka rowerowa.
1042C	Trzciany – Wąldowo – granica powiatu – Wielka Klonia – Karczewo – Gostycyn	Gostycyn	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przebudowa odcinka drogi granica powiatu – Wielka Klonia.
1043C	Kamienica – Bagienica – Mała Klonia – Wielka Klonia	Gostycyn	<ul style="list-style-type: none"> - Bagienica: odwodnienie, - Regeneracja nawierzchni całego ciągu drogowego.

Źródło: Informacja Starostwa Powiatowego

Tab. Istniejące potrzeby w zakresie modernizacji obiektów mostowych na drogach powiatowych

Nr obiektu (nr.JNI)	Numer drogi	Lokalizacja mostu	Przeszkoda	Potrzeby
01006753	1038C	Piła Młyn	Brda	Remont mostu drogowego do wykonania w 2007 r. obejmujący: - pogrubienie płyty pomostu - nawierzchnię i chodniki - zabezpieczenie antykorozyjne – odwodnienie i urządzenia bezp. ruchu. W późniejszym terminie przebudowa z poszerzeniem na ścieżkę rowerową i podniesieniem nośności.
01015475	1004C	Raciąski Młyn	Struga Ciechocińska	Przebudowa mostu w trybie pilnym lub inne rozwiązanie (zmiana mostu na przepust)!
01006742	1008C	Biała	Struga Bielska	Remont mostu
01006748	1015C	Plaskosz	Brda	Przebudowa mostu z jednoczesnym poszerzeniem na

				ścieżkę rowerową.
01006751	1036C	Klonowo	Linia Pkp	Przebudowa mostu z podniesieniem nośności
01006746	1010C	Siciny	ciek bez nazwy	Przebudowa mostu z ewentualnym poszerzeniem, dodaniem ścieżki rowerowej i podniesieniem nośności.
01006740	1008C	Barłogi	Wielki Kanał Brdy	Przebudowa mostu z uszczelnieniem stożków i przyczółków.
01006747	1026C	Nowy Młyn	Stążka	Przebudowa mostu z poszerzeniem na ścieżkę rowerową i podniesieniem nośności.
01006752	1036C	Bruchniewo	Potok	Przebudowa mostu z podniesieniem nośności
01006738	1006C	Śliwice	Śliwiczka	Remont mostu drogowego z korektą odwodnienia
01006741	1008C	Barłogi	Zwierzynka	Remont mostu
01006744	1034C	Świt	Brda	Remont mostu
01006735	1003C	Nadolna Karczma	Brda	Przebudowa mostu z podniesieniem nośności
01006736	1003C	Nadolnik	Struga Raciąska	Przebudowa mostu z podniesieniem nośności
01006737	1004C	Raciąski Młyn	Struga Ciechocińska	Remont mostu
01006745	1017C	Łoboda	Prusina	Remont mostu
01006754	1042C	Karczewo	Kamionka	Remont mostu
01006739	1007C	Śliwice	Śliwiczka	Remont mostu
01006743	1008C	Biała	Wielki Kanał Brdy	Remont mostu
01006749	1023C	Nowy Sumin	Stążka	Remont mostu
01006750	1023C	Nowy Sumin	Rakówka	Remont mostu

Źródło: Informacja Starostwa Powiatowego

Tab. Zakres potrzeb inwestycji drogowych na lata 2007 – 2013

Lp.	Inwestycja	Opis	Numer drogi powiatowej	Łączna długość [km]	Uwagi
1.	Przebudowa dróg powiatowych i gminnych wraz z infrastrukturą w Cekcynie GMINA CEKCYN	- przebudowa ulicy: Cisowej, Dworcowej, Głównej, Leśnej, Szkolnej i Wczasowej; - przebudowa odcinka drogi od skrzyżowania z drogą 1027C (Wrzosowisko) do miejscowości Cekcyn; - przebudowa odcinka drogi od skrzyżowania z drogą 1030C (Cekcyn) do granicy lasu za Cekcynkiem; - przebudowa ulicy Okrężnej (droga gminna 010338C); - przebudowa skrzyżowania dróg 1026C i 1023C; - przebudowa skrzyżowania dróg 1026C i 1027C; - przebudowa skrzyżowania dróg 1026C i 010339C (ul. Polna); - wymiana sieci wodociągowej; - budowa kanalizacji deszczowej; - przebudowa chodników z uwzględnieniem ruchu rowerowego; - wykonanie oświetlenia. Inwestycja do zrealizowania na podstawie porozumienia z Gminą Cekcyn.	1023C, 1026C, 1030C, 1031C	9,0	[1]
2.	Przebudowa odcinków drogi 1015C GMINA CEKCYN– 16918 m GMINA ŚLIWICE – 1700 m GMINA TUCHOLA–3815 m	- przebudowa skrzyżowania dróg 1015C i 1012C w Wymysłowie; - przebudowa skrzyżowania dróg 1015C i 1023C oraz mostu w Płaskoszu wraz z dojazdami i parkingiem; - przebudowa skrzyżowania dróg 1015C i 1024C w Okiersku; - przebudowa skrzyżowania dróg 1015C i 1017C w Wielkim Gacnie z budową pasów wyłączania; - przebudowa odcinka drogi 1015C łączącego skrzyżowania z drogą 1017C i 1026C wraz z przejazdem kolejowym w Wielkim Gacnie; - przebudowa skrzyżowania dróg 1015C i 1026C w Wielkim Gacnie; - przebudowa odcinka od Nadleśnictwa Trzebciny do granicy powiatu wraz z budową chodników i parkingu przy jeziorze i Nadleśnictwie oraz przestawienie słupów energetycznych; - przebudowa skrzyżowania dróg 1015C i 1027C w Trzebcinach;	1012C, 1015C, 1017C, 1023C, 1024C, 1026C, 1027C.	22,4 *	[2].

		- docelowo projektowane poszerzenie całej drogi do szer. 6,0 m i zrobienie nakładki bitumicznej na całości; - docelowo projektowana ścieżka rowerowa od Tucholi do Trzebcin; - docelowo projektowane bezpieczne przejścia dla zwierząt. Inwestycja do zrealizowania na podstawie porozumienia z Powiatem Świeckim.			
3.	Rozbudowa drogi powiatowej 1035C, odcinek Iwiec – Wępin, II etap. GMINA CEKCYN	- rozbudowa odcinka drogi od miejscowości Iwiec do miejscowości Wępin (II etap). - wykonanie oświetlenia w miejscowości Iwiec na koszt Gminy Cekcyn. I etap uzyskał dofinansowanie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach ZPORR.	1035C	3,3	[3]
4.	Przebudowa odcinków drogi 1031C GMINA CEKCYN	- przebudowa odcinka drogi w Wierzchucinie wraz z przejazdem kolejowym; - przebudowa odcinka drogi w miejscowości Wierzchlas;	1031C	2,0	
RAZEM GMINA CEKCYN:				31,2	
5.	Przebudowa miejsc niebezpiecznych w gminie Gostycyn GMINA GOSTYCYN	- przebudowa odcinków dróg 1021C i 1033C wraz z odwodnieniem w Wielkim Mędomierzu; - przebudowa skrzyżowania dróg 1021C i 1033C w Wielkim Mędomierzu; - przebudowa odcinka drogi 1033C dojazd do ronda w Gostycynie; - przebudowa odcinka drogi 1042C dojazd do ronda w Gostycynie; - przebudowa skrzyżowania dróg 1043C i 1044C w miejscowości Bagienica; - przebudowa odcinka drogi 1043C od skrzyżowania z drogą 1044C w Małej Klonii do skrzyżowania z drogą 1042C w Wielkiej Klonii.	1021C, 1033C, 1042C, 1043C, 1044C	7,0	
RAZEM GMINA GOSTYCYN:				7,0	
6.	Przebudowa miejsc niebezpiecznych na drodze powiatowej nr 1010C, odcinek Żalno – Kęsowo GMINA KĘSOWO	- przebudowa odcinka Żalno – Żalno dworzec PKP wraz z budową przejazdu kolejowego; - przebudowa skrzyżowania w Tuchółce; - przebudowa odcinka drogi od skrzyżowania z 1022C do końca miejscowości Siciny; - przebudowa odcinka drogi w Kęsowie (wjazd do miejscowości), założenie progów zwalniających przy szkole.	1010C, 1022C	4,7	
7.	Przebudowa miejsc niebezpiecznych w gminie Kęsowo GMINA KĘSOWO	- przebudowa odcinka drogi 1003C od skrzyżowania z 240 do przejazdu kolejowego (Piastoszyn); - przebudowa skrzyżowania dróg 1010C i 1013C w Kęsowie; - przebudowa skrzyżowania dróg 1013C i 1021C w Kęsowie; - przebudowa odcinka drogi 1013C od skrzyżowania z drogą 1010C do skrzyżowania 1021C w miejscowości Kęsowo; - przebudowa odcinka drogi 1018C od skrzyżowania z drogą 1020C do skrzyżowania 1019C w miejscowości Drożdzienica; - przebudowa odcinka drogi 1018C od skrzyżowania z drogą 1019C do skrzyżowania 1010C w miejscowości Drożdzienica; - przebudowa skrzyżowania dróg 1018C i 1020C w Drożdzienicy; - przebudowa skrzyżowania dróg 1018C i 1019C w Drożdzienicy i odcinka drogi do końca wsi Przymuszewo; - przebudowa skrzyżowania dróg 1018C i 1010C w Drożdzienicy;	1003C, 1010C, 1013C,1018 C, 1019C, 1020C, 1021C	8,3	
RAZEM GMINA KĘSOWO:				13,0	

8.	Przebudowa miejsc niebezpiecznych w gminie Lubiewo GMINA LUBIEWO	- przebudowa odcinka drogi 1030C – (korekta geometryczna łuku w miejscowości Bysław; - przebudowa skrzyżowania dróg 1030C, 1040C i 1045C na rondo w miejscowości Lubiewo - przebudowa odcinka drogi 1040C w miejscowości Trutnowo wraz z budową odwodnienia; - przebudowa odcinka Lubiewo – Bruchniewo; - remont odcinka drogi 1036C od skrzyżowania z drogą 1030C (na Suchą) do granicy powiatu wraz z przebudową mostu w Bruchniewie (likwidacja ograniczenia nośności do 15t).	1030C, 1036C, 1040C, 1045C	11,6	[5]
9.	Przebudowa wiaduktu drogowego w Klonowie GMINA LUBIEWO	- przebudowa wiaduktu drogowego JN1 01006751 nad linią kolejową (likwidacja ograniczenia nośności do 5t).	1036C	-	
RAZEM GMINA LUBIEWO:				11,6	
10.	Przebudowa miejsc niebezpiecznych w Śliwicach GMINA ŚLIWICE	- przebudowa odcinka drogi (przejście przez bagna) od strony Mosnej; - przebudowa odcinka drogi 1007C od skrzyżowania z drogą 1005C do wiaduktu kolejowego w miejscowości Śliwice; - budowa przejazdu kolejowego na drodze 1007C zamiast wiaduktu; - przebudowa odcinka drogi 1017C przez miejscowość Śliwice; - przebudowa skrzyżowania dróg 1005C, 1007C i 1017C w Śliwicach na rondo; - przebudowa odcinka drogi 1005C w miejscowości Śliwice i Śliwiczeki, aż do wiaduktu kolejowego (kierunek Łąski Piec); - przebudowa skrzyżowania drogi 1006C z drogą 1017C w Śliwicach; - przebudowa odcinka drogi 1017C w miejscowości Lińsk, aż do skrzyżowania z drogą 1016C - przebudowa skrzyżowania 1017C i 1016C; - budowa wschodniej obwodnicy Lińska. Istnieje możliwość zrealizowania inwestycji w porozumieniu z Gminą Czernichów.	1005C, 1006C, 1007C, 1016C, 1017C	11,8	[4]
RAZEM GMINA ŚLIWICE:				13,5	
11.	Przebudowa dróg powiatowych nr 1003C i 1009C w miejscowości Raciąż GMINA TUCHOLA	- przebudowa ulicy: Kasztelańskiej, Lipowej i Wczasowej; - przebudowa skrzyżowania dróg 1003C i 1009C koła kościoła na rondo.	1003C, 1009C	2,8	[4]
RAZEM GMINA TUCHOLA:				6,6	
				RAZEM:	82,9

Źródło: Informacja Starostwa Powiatowego

Uwagi:

[1] w tym: 0,3 km – droga gminna. Planowane uzyskanie dofinansowanie z Unii Europejskiej

[2] tylko w przypadku, gdy dofinansowanie z RPO wyniesie 85%. Planowane uzyskanie dofinansowanie z Unii Europejskiej

[3] I ETAP uzyskał dofinansowanie ze środków EFRR w ramach ZPORR. Planowane uzyskanie dofinansowanie z Unii Europejskiej dla II ETAPU

[4] Planowane uzyskanie dofinansowanie z Unii Europejskiej

[5] w tym: 5,7 km – droga 1036C

Tab. Plan inwestycji drogowych powiatu tucholskiego

Lp.	Nazwa Inwestycji	Łączne nakłady tyś zł	Uwagi:
1.	Iwiec – Wępin	2600***	II etap przebudowy drogi 1035C obejmujący wykonanie nawierzchni bitumicznej i odwodnienia. km początku: 1+106 (koniec I etapu w Iwcu); km końca: 4+423 (skrzyżowanie z drogą 1030C w Wępinie); dł. 3317 m
2.	Most w Pile	700**	Konieczna przebudowa ze względu na zły stan techniczny mostu w ciągu drogi 1038C. Inwestycja w realizacji.
3.	Wlk. Klonia – Wałdowo	615**	Przebudowa odcinka drogi 1042C obejmująca poszerzenie jezdni. km początku: 9+750 (granica powiatu); km końca: 10+465 (miejscowość Wielka Klonia), dł. 715,56 m. Zadanie zrealizowane w 2006 roku
4.	Żalno – Kęsowo /I etap/	2500***	Przebudowa odcinka drogi 1010C obejmująca poszerzenie jezdni oraz budowę ciągu pieszo – rowerowego w miejscowości Żalno km początku: 9+207 (skrzyżowanie z drogą 240 w Żalnie); km końca: 11+226 (skrzyżowanie z drogą 1014C na Bładowo); dł. 2019 m
5.	Lubiewo ul. Wojska Polskiego	638	Przebudowa odcinka drogi 1040C i 1030C. 1030C:km początku: 13+093 (wjazd do Lubiewa od strony Bysławia); km końca: 13+138 (skrzyżowanie z drogą 1040C w Lubiewie); 1040C:km początku: 5+842 (skrzyżowanie z drogą 1030C w Lubiewie); km końca: 6+877 (wyjazd z Lubiewa na Trutnowo); dł. 1080 m Zadanie zrealizowane w 2006 roku
6.	Przebudowa dróg powiatowych 1003C i 1009C w miejscowości Raciąż w celu poprawy bezpieczeństwa ruchu i podniesienia atrakcyjności turystycznej /I etap/	5900***	Przebudowa dróg po zakończeniu przez gminę Tuchola wymiany instalacji podziemnych wodno-kanalizacyjnych. Przebudowa odcinka drogi 1003C i 1009C: 1003C:km początku: 12+467 (ul Wczasowa w Raciążu, od końca I etapu); km końca: 14+198 (skrzyżowanie z drogą 1009C przebudowane na rondo w Raciążu i odcinek ul. Kasztelańskiej wraz z zatoką autobusową); 1009C:km początku: 3+799 (skrzyżowanie z drogą 1003C przebudowane na rondo w Raciążu); km końca: 4+199 (wyjazd z Raciąża na Tuchole); dł. 2131 m
7.	Budowa odcinka drogi w miejscowości Rzepiczna	220*** [360]	Utwardzenie odcinka drogi 1001C przez miejscowość Rzepiczna km początku: 7+100 (skrzyżowanie z drogą na Zwierzyniec); km końca: 7+395 (skrzyżowanie z drogą 1008C + łącznik 168 m); dł. 439 m km początku: 7+100 (skrzyżowanie z drogą na Zwierzyniec); km końca: 7+395 (skrzyżowanie z drogą 1008C + łącznik 168 m); dł. 463 m
8.	Budowa odwodnienia na ulicy Świeckiej w Śliwicach	85**	Niezbędna budowa kanalizacji deszczowej ze względu na szczególne ukształtowanie terenu wraz z odbudową chodnika w ciągu drogi 1005C. Wykonano w 2006 r. km początku: 9+923 (skrzyżowanie z ul. Leśną w Śliwicach); km końca: 10+362 (wylot na Śliwiczki + 16 wpustów); dł. 439 m
9.	Przebudowa drogi 1015C Tuchola – Tleń celu poprawy bezpieczeństwa ruchu i dostępności turystycznej powiatów Świeckiego i Tucholskiego	15000** *	Przebudowa całej drogi 1015C do szerokości 6 m z budową ścieżki rowerowej i przebudową mostu w Płaskoszu. Zadanie realizowane w porozumieniu z powiatem świeckim . km początku: 0+000 (skrzyżowanie z drogą 240 w Tucholi, ul. Główna); km końca: 21+733 (granica powiatu w Trzebcinach); dł. 22433 m (wraz z wlotami skrzyżowań)
10.	Przebudowa dróg powiatowych przebiegających przez miejscowość Cekcyn /I etap/	2000***	Przygotowania do wspólnej z gminą Cekcyn inwestycji przebudowy infrastruktury. Gmina przygotowuje projekt wymiany i budowy instalacji podziemnych, powiat przebudowę nawierzchni. Będzie to wspólny wniosek o dofinansowanie z EFRR km początku: 9+892 (od przejazdu kolejowego w Cekcynie, ul. Dworcowa); km końca: 10+907 (ul. Główna, do skrzyżowania z ul. Okrężną); dł. 1015 m
11.	Współfinansowanie przebudowy skrzyżowania drogi wojewódzkiej nr 237 z	385**	Inwestycja realizowana z inicjatywy gminy Gostycyn jako zadanie trzech samorządów. Samorząd województwa Kujawsko-Pomorskiego /726 tyś. złotych/, powiat

	drogami powiatowymi 1033C i 1042C i drogą gminną w Gostycynie		Tucholski /385/ i gminę Gostycyn /403 tyś. złotych/
12.	Przebudowa drogi 1017C w miejscowości Śliwice /I etap/	2800***	km początku: 6+782 (skrzyżowanie z drogą 1005C w Śliwicach); km końca: 7+482 (wyjazd ze Śliwic w kierunku Lińska); dł. 700 m

Źródło: Informacja Starostwa Powiatowego

Uwagi: * - Przewidywana udział środków z innych źródeł, ** - Koszty wynikające z kosztorysu lub po przetargu, *** - Koszty szacunkowe, [] p.8 kwota alternatywna w momencie ewentualnego dofinansowania z rezerwy MI.

Tab. Drogi gminne

	drogi o nawierzchni twardej	w tym drogi o nawierzchni twardej ulepszonej	drogi gruntowe	łącznie drogi gminne	udział dróg gruntowych (%)
Powiat tucholski	80,6	56,8	411,5	492,1	83,6
Cekcyn	4,2	4,2	78,1	82,3	94,9
Gostycyn	12,0	6,0	34,0	46,0	73,9
Kęsowo	4,6	4,2	67,7	72,3	93,6
Lubiewo	4,0	4,0	52,0	56,0	92,9
Śliwice	10,8	9,9	82,1	92,9	88,4
Tuchola	45	28,5	97,6	142,6	68,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

Łączna długość dróg gminnych w powiecie wynosi ponad 492 km (rok 2004). Najdłuższą sieć dróg tej kategorii notuje gmina **Tuchola** – ponad 142 km (z tego ok. 1/3 w mieście), a następnie: **Śliwice** - 93 km, **Cekcyn** - 82 km, **Kęsowo** - 72 km, **Lubiewo** - 56 km, **Gostycyn** - 46 km. Ponad 83% to drogi o nawierzchni gruntowej, choć w rzeczywistości wskaźnik ten jest jeszcze bardziej niekorzystny, ponieważ zaniża go duży udział utwardzonych dróg miejskich w Tucholi – na obszarach wiejskich tylko w gminie Gostycyn wskaźnik ten wynosi ¾, w pozostałych jest to około lub ponad 90%. Stan techniczny dróg gminnych jest w wielu przypadkach zły lub bardzo zły. W większości gmin nie ma to dużego znaczenia w zapewnieniu dostępności, ponieważ dobrze rozwinięta jest sieć dróg powiatowych obsługujących praktycznie wszystkie duże i średnie wsie. W kilku przypadkach stan dróg gminnych ma jednak bardzo duże znaczenie, dotyczy to głównie: części gminy Kęsowo (Adamkowo, Bralewnica, Ludwichowo), połączenia gminy Śliwice z gminą Tuchola na wysokości Rzepiczna/Biała – Rosochatka, połączenia Zielonki w gminie Cekcyn z drogą 240, a także lokalnie wiąże się z zapewnieniem możliwości dojazdu na pola oraz eksploracji turystycznej i gospodarczej lasów. W przypadku kilku obszarów / obiektów atrakcyjnych turystycznie drogi gminne stanowią jedyną możliwość dojazdu.

Komunikacja kolejowa

Komunikacja kolejowa w ostatnich latach przeżywa regres i odgrywa coraz mniejszą rolę w obsłudze ludności. Wiąże się to przede wszystkim z zamknięciem przewozów na niektórych liniach oraz z ograniczaniem liczby połączeń, wskutek czego komunikacja kolejowa jest trudniej dostępna (pojawiają się obszary, w których poprzednio istniały przystanki, a obecnie kolej nie prowadzi przewozów), a także w coraz mniejszym stopniu odpowiada potrzebom społecznym (malejąca liczba połączeń powoduje, że trudno dopasować godziny odjazdów i przyjazdów do potrzeb). Brak wystarczających środków wiąże się z kolei z faktem, że linie nie mające priorytetowego znaczenia nie są modernizowane, wskutek czego czas jazdy – już obecnie długi, często dodatkowo wydłuża się. Duże znaczenie ma także bardzo dynamiczny wzrost liczby zarejestrowanych pojazdów samochodowych i upowszechnienie motoryzacji indywidualnej.

Powiat tucholski wykazuje jednak na tle województwa bardzo specyficzną sytuację – wyróżnia się dużym społecznym znaczeniem komunikacji kolejowej, na co składa się kilka uwarunkowań:

- wschodnia część powiatu tucholskiego (podobnie jak zachodnia część powiatu świeckiego) wykazuje tradycyjne silne codzienne związki z Bydgoszczą, polegające na dojazdach do pracy i szkół – powiązania te mają kilkudziesięcioletnią historię związaną z brakiem miejsc pracy i nauki w tej części Borów Tucholskich i w

bezpośrednim sąsiedztwie (poza Tucholą i Świeciem brakuje tu miast, tym bardziej miast uprzemysłowionych),

- powiązania tych terenów z Bydgoszczą bazują na komunikacji kolejowej, bowiem połączenia w komunikacji PKS z Bydgoszczą są bardzo nieliczne (a większość miejscowości w ogóle nie posiada połączeń PKS z Bydgoszczą), a sieć dróg – ich układ i stan techniczny, powodują, iż dojazdy w komunikacji indywidualnej są bardzo czasochłonne, a ze względu na dużą odległość – także ekonomicznie trudne do zaakceptowania.

Z wymienionych powodów komunikacja kolejowa ma w tym rejonie, tak jak nigdzie indziej w województwie, podstawowe znaczenie dla wielu mieszkańców, umożliwiając codzienne funkcjonowanie – pracę lub naukę.

Obecnie ruch osobowy na terenie powiatu prowadzony jest na liniach:

a) Bydgoszcz - Kościerzyna - Gdynia (linia nr 201)

Przystanki w: Wierzchucinie, Zielonce (Zielonka Pomorska), Małym Gacnie, Zaroślu, Rosochatce i Lipowej (Lipowa Tucholska); na pograniczu gmin Cekcyn i Lniano znajduje się przystanek Błądzim (który może obsługiwać mieszkańców wschodniej części gminy Lubiewo – do Lubiewa odległość wynosi ok. 6, a do Bysławia – ok. 7 km).

b) Działdowo - Grudziądz - Chojnice (linia nr 208)

Znajdują się tu przystanki w: Wierzchucinie - 2 (drugi przystanek - Wierzchucin Stary), Cekcynie i Tucholi.

c) Bąk - Czersk - Laskowice Pomorskie (linia nr 215)

Przystanki w: Śliwiczkach, Śliwicach, Lipowej (Lipowa Wschodnia), Laskach Tucholskich.

Warto zauważyć, że przy wytyczaniu wszystkich linii biegnących przez teren powiatu (i stacji na nich) uwzględniano przede wszystkim ich międzyregionalny charakter, ewentualnie znaczenie strategiczne (militarne) lub gospodarcze (eksploatacja lasu), stąd też niektóre przystanki nie mają większego znaczenia dla obsługi mieszkańców, ponieważ leżą w dużej odległości od większych skupisk ludności (np. Wierzchucin Stary, Lipowa Tucholska, Lipowa Wschodnia, Laski Tucholskie), a jednocześnie niektóre większe wsie pominięto przy wyznaczaniu przebiegu tych linii (np. przy wytyczaniu linii Bydgoszcz – Kościerzyna pominięto tak duże wsie jak Lubiewo, Bysław, Cekcyn i Śliwice, pozostawiając je w odległości kilku kilometrów od linii).

Szczególnie duże znaczenie mają natomiast następujące przystanki i stacje: Tuchola, Śliwice, Cekcyn, Wierzchucin (węzeł przesiadkowy), Zielonka (obsługa wsi Zielonka, Brzozie, Zdroje o łącznej liczbie ludności ponad 800 osób), Małe Gacno (obsługa Małe Gacno, Wielkie Gacno, Wielkie Budziska, Ludwichowo – łącznie ponad 400 osób), Zarośle (obsługa wsi Lińsk, Lisiny, Okoniny Nadjeziorne, Brzozowe Błota, Kamionka – łącznie ponad 1 tys. osób), Rosochatka (obsługa sąsiednich wsi zamieszkałych przez ponad 400 osób oraz najbliższej względem Śliwic położona stacja na linii Bydgoszcz – Kościerzyna), Błądzim (potencjalnie obsługa środkowowschodniej części gminy Lubiewo – w strefie kilku kilometrowej odległości leżą takie duże miejscowości jak: Lubiewo, Bysław, Lubiewice, Trutowo z łączną liczbą ludności ponad 3 tys.).

Komunikacja pasażerska na liniach biegnących na terenie powiatu odbywa się w następujących relacjach:

1. Chojnice - Tuchola – Wierzchucin – Bydgoszcz – w ciągu doby jest 6 bezpośrednich (i 1 z przesiadką w Wierzchucinie) połączeń Tucholi z Bydgoszczą oraz 6 połączeń powrotnych.

Połączenia te są dostępne na stacjach i przystankach: Piastoszyn, Żalno, Tuchola, Cekcyn, Wierzchucin Stary, Wierzchucin, Błądzim.

Odjazdy z Tucholi są w godzinach wczesnorannych (2), rannych (2), w południe (1) oraz popołudniu (2), natomiast przyjazdy z Bydgoszczy w godzinach rannych, popołudniowych, wieczornych i o północy. Godziny kursowania pociągów w relacji do i z Bydgoszczy umożliwiają dojazdy do pracy i szkół. Liczba połączeń jest zmienna w różnych porach roku i poza sezonem letnim zazwyczaj jest o 1 połączenie większa.

Czas jazdy z Tucholi do Bydgoszczy wynosi ok. 1 godz. i 20 min, z Wierzchucina do Bydgoszczy – ok. 1 godz.

W relacji Tuchola – Chojnice w ciągu doby jest 6 połączeń osobowych (oraz w obecnym sezonie letnim połączenie pospieszne). Czas jazdy wynosi ok. 30 minut. Ze względu na dużą liczbę połączeń autobusowych, komunikacja kolejowa pomiędzy tymi miastami nie ma tak dużego znaczenia, jak w relacji z Bydgoszczą.

2. Chojnice – Tuchola – Laskowice Pomorskie – linia ta straciła w ostatnich latach znaczenie w obsłudze ludności i obecnie są tylko pojedyncze połączenia Tucholi z Laskowicami (4 w ciągu doby, w tym jedno tylko w sezonie letnim, 2 z tych połączeń z przesiadką w Wierzchucinie). Laskowice Pomorskie jeszcze w latach 80-tych miały bardzo duże znaczenie jako węzeł przesiadkowy na linii Bydgoszcz – Gdańsk, umożliwiający dojazd w Bory Tucholskie. Obecnie rolę węzła w komunikacji międzyregionalnej pełni raczej Bydgoszcz, a komunikacja kolejowa pełni znacznie mniejszą, niż kiedyś, rolę w penetracji turystycznej.

Na odcinku Wierzchucin – Laskowice funkcjonują w zależności od pory roku 3-4 pary połączeń.

Warto zauważyć, że na opisywanej linii funkcjonują 2 połączenia międzyregionalne: całoroczne połączenie Tuchola – Malbork przez Grudziądz oraz (w bieżącym sezonie) sezonowe (letnie) połączenie pospieszne Warszawa – Kołobrzeg (czas jazdy z Tucholi do Warszawy wynosi ok. 7 godzin i jest konkurencyjny względem innych środków transportu).

3. Wierzchucin – Kościerzyna – zmiany w organizacji przewozów regionalnych w ostatnich latach spowodowały, iż dosyć częste kiedyś połączenia bezpośrednie w relacji Bydgoszcz – Kościerzyna zostały zastąpione przez połączenia Kościerzyna – Wierzchucin i tylko pojedyncze sezonowe kursy bezpośrednie Bydgoszcz – Kościerzyna i Czersk – Bydgoszcz. Obecnie na linii tej kursują tylko (w zależności od pory roku) 3-4 pary połączeń na dobę i warunki komunikacji z Bydgoszczą są bardzo utrudnione. Czas jazdy z Rosochatki do Bydgoszczy wynosi ok. 1 godz. 20 minut.

4. Laskowice Pomorskie – Śliwice – na linii tej kursują (w zależności od pory roku) 3-4 pary połączeń w relacjach Czersk – Laskowice (jedna para połączeń Czersk – Grudziądz). Godziny połączeń nie są atrakcyjne dla wykorzystywania komunikacji kolejowej do dojazdów do pracy. Na linii tej jest jedno połączenie z Czerska do Torunia przez Grudziądz – Chełmżę, jednak zarówno czas jazdy (ok. 3,5 godz.) jak i wieczorna pora (odjazd ze Śliwic o godz. 17.41 powodują, że połączenie jest atrakcyjne tylko dla bardzo wąskiego grona mieszkańców).

W ostatniej dekadzie zaszły istotne zmiany w funkcjonowaniu komunikacji kolejowej na terenie powiatu:

- poprawiła się dostępność z Tucholi do Bydgoszczy, ze względu na funkcjonowanie kilku bezpośrednich połączeń – godziny odjazdów i przyjazdów można uznać za właściwe, a liczbę połączeń za minimalną zaspokajającą niezbędne potrzeby (optymalne byłoby ok. 10 par połączeń)
- pogorszyła się dostępność północnej części powiatu (na północ od stacji w Wierzchucinie, a więc przede wszystkim w gminie Cekcyn i Śliwice) z Bydgoszczą – liczba połączeń jest bardzo mała, a ich skomunikowanie z połączeniami do Bydgoszczy i Tucholi niewystarczające; komunikacja kolejowa zapewnia zaledwie minimalną dostępność tych terenów, natomiast nie może być mowy o swobodnym wyborze godziny połączeń
- pogorszyła się dostępność Śliwic w związku ze zmniejszeniem liczby połączeń z Laskowicami Pomorskimi – godziny odjazdów i przyjazdów oraz długi czas jazdy w praktyce uniemożliwia wykorzystywanie kolei do dojazdów do Bydgoszczy i Grudziądza, natomiast komunikacja kolejowa może być pomocna w dojazdach do Czerska (czas jazdy ze Śliwic – ok. 35 minut)
- znacznie pogorszyła się dostępność powiatu z węzła przesiadkowego w Laskowicach Pomorskich; fakt ten nie ma jednak istotnego znaczenia dla funkcjonowania powiatu
- należy zwrócić uwagę na bardzo złą dostępność w komunikacji kolejowej gminy Śliwice – pomimo przebiegu przez teren gminy 2 linii oraz lokalizacji aż kilku przystanków, w praktyce godziny połączeń oraz mała liczba połączeń powodują, iż trudno w racjonalny sposób korzystać z komunikacji kolejowej dla codziennych dojazdów; komunikacja kolejowa ułatwia tu dojazd praktycznie wyłącznie do Czerska i Kościerzyny, co w dłuższej perspektywie będzie działać dezintegrująco (w skali powiatu tucholskiego i w skali województwa kujawsko-pomorskiego), ponieważ kształtuje powiązania i więzi mieszkańców gminy z sąsiednim powiatem i województwem (które są dostępne lepiej, niż ośrodki w kujawsko-pomorskim).

Wciąż nieczynne pozostają linie:

a) Świecie - Pruszcz - Więcbork - Złotów

Na linii tej znajdowały się przystanki w: Bruchniewie, Klonowie, Pruszczu (przystanek Pruszcz-Bagienica) oraz Małej Klonii.

b) Tuchola - Pruszcz - Koronowo

Na linii tej znajdowały się przystanki w Tucholi, Brzuchowie, Przyrowie, Gostycynie, Pruszcz-Bagienicy.

Ze względu na ogromne społeczne znaczenie komunikacji kolejowej dla funkcjonowania powiatu tucholskiego, wśród priorytetowych zadań samorządu powiatowego oraz samorządów gminnych, powinny znaleźć się starania o:

- stworzenie koncepcji rozwoju w Wierzchucinie węzła intermodalnego w komunikacji z Bydgoszczą – tzn. uruchomienie częstych wahadłowych połączeń kolejowych w relacji Wierzchucin – Bydgoszcz oraz stworzenie sieci częstych i szybkich połączeń autobusowych pomiędzy tym węzłem, a miejscowościami gmin Cekcyn, Lubiewo, Śliwice (a także Lniano, Drzycim i Bukowiec), a także stworzenie możliwości pozostawienia samochodów prywatnych przy dworcu w Wierzchucinie; koncepcja taka powinna zakładać ok. 15 par połączeń między Wierzchucinem, a Bydgoszczą, z czasem jazdy ok. 40 minut, co umożliwiłoby łącznie z czasem dotarcia do węzła dojazd do Bydgoszczy w ok. 60-80 minut;
- w przypadku niepowodzenia realizacji węzła intermodalnego w Wierzchucinie - zwiększenie liczby połączeń w relacjach Bydgoszcz – Wierzchucin – Tuchola – Chojnice z założeniem skrócenia czasu jazdy z Tucholi do Bydgoszczy do ok. 1 godziny;
- utrzymywanie komunikacji na linii Wierzchucin – Szlachta (Kościerzyna), ze zwiększeniem liczby połączeń oraz pełnym skomunikowaniem w Wierzchucinie z połączeniami z/do Bydgoszczy i Tucholi;
- zwiększenie liczby połączeń ze Śliwic do Laskowic Pomorskich, w tym uruchomienie bezpośrednich połączeń do Bydgoszczy i pełne skomunikowanie pozostałych z połączeniami z/do Bydgoszczy; dążenie do skrócenia czasu podróży w relacji Śliwice – Bydgoszcz do ok. 1 godz. i 15 minut.

Bardzo ważnym zadaniem samorządów lokalnych i samorządu powiatowego powinno być niedopuszczenie do fizycznej likwidacji lub dewastacji obiektów i urządzeń na zamykanych dla ruchu liniach. Wprawdzie w następnych latach przewiduje się coraz mniejsze zainteresowanie koleją jako środkiem codziennego przemieszczania mieszkańców powiatu, jednak wraz z poprawą sytuacji finansowej gmin i powiatu, możliwe będzie sezonowe uruchamianie kursów wycieczkowych, które mogą stać się dodatkową atrakcją turystyczną powiatu. Ich organizacji sprzyjać będzie stosunkowo rozbudowana sieć; należy także spodziewać się zainteresowania w zakresie współorganizacji ze strony sąsiednich miast i gmin.

Dostępność największych miejscowości wiejskich powiatu w komunikacji autobusowej PKS

Największe miejscowości w powiecie są w różnym stopniu dostępne w komunikacji PKS, a czynnikiem różnicującym jest przede wszystkim położenie: niektóre leżą pomiędzy ośrodkami miejskimi i są objęte połączeniami tranzytowymi realizowanymi pomiędzy tymi miastami (tu zazwyczaj liczba kursów jest duża i warunkowana potencjałem ośrodków początkowego i docelowego, część kursów ma charakter dalekobieżny-przyspieszony), inne leżące poza takim tranzytem, są ośrodkami docelowymi w komunikacji lokalnej z najbliższego miasta (te połączenia służą tylko połączeniu takich peryferyjnych miejscowości z najbliższym miastem – liczba połączeń jest tu zazwyczaj mniejsza).

Przeanalizowano dostępność w komunikacji PKS największych ośrodków wiejskich: Śliwice, Gostycyn, Cekcyn, Bysław, Lubiewo, Raciąż, Pruszcz, Żalno, Mały Mędromierz, Kęsowo, Kiełpin.

Śliwice – obsługiwane są przez kilkanaście połączeń lokalnych dziennie. Miejscowość leży na trasie połączeń z Tucholi (czas jazdy ok. 1 godziny) do Czarska (czas jazdy ok. 30 minut), ponadto posiada pojedyncze połączenia ze Świeciem. Łączna liczba połączeń niezbyt duża.

Gostycyn – zdecydowanie najlepiej obsłużona w zakresie PKS miejscowość wiejska na terenie powiatu. Leży na trasie połączeń między Tucholą a Bydgoszczą ale także na trasie połączeń międzyregionalnych z centralnej do północno-zachodniej Polski, dzięki czemu ma kilka połączeń dalekobieżnych z ośrodkami regionalnymi. Liczba połączeń z Tucholą (czas jazdy ok. 15 minut) jest duża i w praktyce zapewnia swobodny dostęp. Duża liczba połączeń także z Bydgoszczą (czas jazdy ok. 1,5 godziny) i z Chojnicami (ok. 1 godziny). Pojedyncze połączenia także z Sępólnem Krajeńskim.

Cekcyn – wyłącznie lokalne połączenia z Tucholą (kilkanaście połączeń, czas jazdy ok. 20 minut). Liczba zbyt mała dla osiągnięcia komfortu łatwego dostępu.

Bysław – miejscowość leży na trasie połączeń tranzytowych z Torunia do Chojnic przez Chełmno i Świecie, co zapewnia kilka połączeń z tymi miastami. Ponadto kilkanaście połączeń lokalnych z Tucholą (na granicy poziomu zapewniającego komfort łatwego dostępu). Czas jazdy do Tucholi – ok. 25 minut.

Lubiewo – prawie wyłącznie połączenia lokalne z Tucholą, ale w dosyć dużej liczbie (praktycznie wystarczającej dla obsługi mieszkańców). Czas jazdy ok. 30 minut.

Raciąż – miejscowość leży na jednej z tras z Tucholi do Chojnic i ma kilkanaście połączeń z obydwoma miastami (wyłącznie połączenia lokalne)– czas jazdy do Tucholi ok. 20-30 minut, do Chojnic – ok. 30 minut.

Pruszcz – miejscowość wykazuje podobne uwarunkowania jak Gostycyn, przy czym dostępnych jest tu znacznie mniej połączeń międzyregionalnych a liczba połączeń z Tucholą (czas jazdy ok. 20 minut) jest nieco mniejsza, choć wystarczająca dla obsługi ludności. Pojedyncze połączenia także z Sępólnem Krajeńskim.

Żalno – miejscowość leży na głównym szlaku z Tucholi (10 minut) do Chojnic (30 minut) i charakteryzuje się bardzo dużą liczbą połączeń lokalnych z obydwoma miastami, ale brakiem połączeń międzyregionalnych z centralną i północno-zachodnią Polską (mimo, iż tą trasą biegnie duża liczba połączeń w tych relacjach) . Dobrze dostępna Bydgoszcz (1 godz. 40 minut).

Mały Mędromierz – miejscowość położona na trasie z Tucholi do Sępólna z dużą liczbą połączeń lokalnych. Dostęp do Tucholi wystarczająco dobry.

Kęsowo – miejscowość dostępna za pomocą kilkunastu połączeń lokalnych, ale ze względu na korzystne położenie są tu połączenia zarówno z Tucholą (20 minut), jak też Chojnicami i Sępólnem (30 minut). Łączna liczba połączeń z Tucholą na granicy poziomu zapewniającego komfort łatwego dostępu, ale z Chojnicami niezbyt duża, ponadto przebieg linii do Chojnic wydłuża czas podróży.

Kielpin – miejscowość leży na trasie z Tucholi (ok. 10 minut) do Czerska i posiada zaledwie kilka połączeń z każdym z tych miast.

Najważniejsze cechy charakteryzujące dostępność głównych ośrodków wiejskich to: stosunkowo mała liczba połączeń (nie wystarczająca do swobodnej komfortowej komunikacji o każdej porze dnia), bardzo duży udział połączeń realizowanych tylko w dni robocze lub w dni nauki szkolnej (co powoduje, iż w dni wolne, ale także w sezonie wakacyjnym, większość miejscowości jest bardzo słabo dostępnych w komunikacji publicznej), prawie wyłącznie lokalny charakter połączeń (połączenia do Tucholi, ewentualnie do sąsiednich miast), brak bezpośrednich połączeń do najbliższych miast-ośrodków regionalnych: Bydgoszczy, Torunia, Gdańska.

INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

Infrastruktura wodno-kanalizacyjna

Gospodarka wodno-ściekowa jest najdynamiczniej rozwijającym się elementem zagospodarowania w polskich gminach. Bardzo duże - dotyczące wielu dekad - zapóźnienia w tej dziedzinie, zostały w bardzo dużym stopniu zniwelowane w ostatnich latach i w wielu aspektach obecną sytuację można ocenić jako bliską stanu docelowego (wyznaczanego bądź faktycznymi potrzebami, bądź ekonomicznym i społecznym uzasadnieniem realizacji sieci). Rozwój sieci wodno-kanalizacyjnej w gminach powiatu dobrze obrazują zestawienia długości sieci i liczby przyłączy do budynków (tabele). Wykazują one, iż w części gmin ma miejsce sukcesywny powolny rozwój, skutkujący corocznymi przyrostami (jak np. w gminie Cekcyn), ale w większości gmin rozwój sieci odbywa się poprzez jednostkowe duże inwestycje, które powodują, że w ciągu 1-2 lat sytuacja ulega drastycznej poprawie (np. na obszarach wiejskich gminy Tuchola pomiędzy rokiem 1999, a 2001 długość sieci wodociągowej zwiększyła się ponad 2-krotnie).

Tab. Rozwój sieci wodociągowej na terenie powiatu

Jednostka terytorialna	długość czynnej sieci rozdzielczej (km)										
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Powiat tucholski	387,7	404,1	429,3	466,3	485,7	x	538,1	552,5	574,1	607,3	646,3
Cekcyn	31,0	34,5	54,3	65,9	77,4	x	78,5	87,7	94,7	103,9	123,1
Gostycyn	90,8	95,0	77,6	90,2	93,0	95,8	95,8	95,8	95,8	95,8	95,8
Kęsowo	78,3	78,3	77,7	77,7	77,7	77,7	77,7	77,7	77,7	77,7	77,7
Lubiewo	70,9	77,2	87,9	95,9	100,9	120,4	123,9	129,1	129,3	130,0	149,7
Śliwice	33,2	35,7	40,2	41,8	41,8	41,8	41,8	41,8	52,6	61,9	61,9
Tuchola	83,5	83,4	91,6	94,8	94,9	101,6	120,4	120,4	124,0	138,0	138,1
Tuchola - miasto	65,6	65,5	73,7	76,9	77,0	77,7	82,3	82,3	85,9	86,6	86,7
Tuchola - obszar wiejski	17,9	17,9	17,9	17,9	17,9	23,9	38,1	38,1	38,1	51,4	51,4
Jednostka terytorialna	połączenia prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania (liczba)										
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Powiat tucholski	5 805	6 036	6 260	6 570	6 741	x	7 416	7 697	7 989	8 264	8 583
Cekcyn	615	643	762	861	941	x1	993	1 070	1 139	1 232	1 371
Gostycyn	874	964	886	1 045	1 076	1 143	1 178	1 212	1 292	1 322	1 359
Kęsowo	634	634	627	623	623	623	623	742	731	731	731
Lubiewo	772	828	914	951	982	1 145	1 184	1 212	1 223	1 223	1 329
Śliwice	695	721	776	769	776	793	803	803	921	1 002	1 007
Tuchola	2 215	2 246	2 295	2 321	2 343	2 591	2 635	2 658	2 683	2 754	2 786
Tuchola - miasto	1 809	1 837	1 882	1 908	1 924	1 958	1 966	1 986	2 008	2 044	2 067
Tuchola - obszar wiejski	406	409	413	413	419	633	669	672	675	710	719

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

Typową prawidłowością obserwowaną wśród polskich gmin, znajdującą potwierdzenie także na terenie powiatu, jest relatywnie dobry stan sieci wodociągowej (w wielu gminach niemal powszechny dostęp) przy znacznie słabszym stanie sieci kanalizacyjnej. Na terenie powiatu sytuacja jest lepsza od przeciętnej dla obszarów wiejskich regionu, bowiem przeciętnie ponad połowa osób korzystających z wodociągu ma także dostęp do kanalizacji zbiorczej (praktycznie wszystkie gminy notują wskaźnik wyraźnie lepszy od 50%, jedynie w gminie Lubiewo wynosi on niespełna 40%). W części gmin powiatu dopiero w ostatnich latach rozpoczęto realizację sieci kanalizacyjnej lub też przystąpiono do jej znacznej rozbudowy. Wskutek tego w okresie kilku zaledwie lat obserwuje się bardzo duże wskaźniki dynamiki rozwoju sieci (np. w gminie Kęsowo w ciągu 3 lat sieć zwiększyła długość z 2,1 do 58,1 km).

Tab. Rozwój sieci kanalizacyjnej na terenie powiatu

Jednostka terytorialna	długość czynnej sieci kanalizacyjnej (km)										
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Powiat tucholski	56,3	60,7	80,7	74,3	91,1	109,2	154,4	195,6	279,2	310,2	314,9
Cekcyn	0,8	0,8	0,8	0,8	3,5	0	16,5	21,0	31,1	52,6	52,6
Gostycyn	8,0	10,1	22,0	11,0	11,0	16,5	18,0	30,4	44,8	50,0	50,0
Kęsowo	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	18,3	56,4	58,1	58,1
Lubiewo	0	0	0	2,0	5,9	11,0	16,8	18,4	21,6	23,8	24,2
Śliwice	1,9	1,9	5,7	7,8	9,7	12,1	14,4	16,9	25,8	25,8	25,8
Tuchola	43,5	45,8	50,1	50,6	58,9	67,5	86,6	90,6	99,5	99,9	104,2
Tuchola - miasto	43,5	45,8	50,1	50,6	58,9	62,3	63,3	63,6	64,1	64,5	65,0
Tuchola - obszar wiejski	0	0	0	0	0	5,2	23,3	27,0	35,4	35,4	39,2
	połączenia prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania (liczba)										
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Powiat tucholski	1 832	1 920	2 151	2 252	2 620	2 940	3 453	4 022	4 692	5 314	5 838
Cekcyn	8	8	8	8	130	0	277	430	534	831	831
Gostycyn	218	255	293	306	315	343	380	426	566	649	686
Kęsowo	22	22	22	22	22	22	22	137	182	333	701
Lubiewo	0	0	0	33	162	283	345	464	492	532	532
Śliwice	37	37	130	173	269	360	418	529	677	677	680
Tuchola	1 547	1 598	1 698	1 710	1 722	1 932	2 011	2 036	2 241	2 292	2 408
Tuchola - miasto	1 547	1 598	1 698	1 710	1 722	1 828	1 857	1 881	1 906	1 957	1 971
Tuchola - obszar wiejski	0	0	0	0	0	104	154	155	335	335	437

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

Tab. Zmiany liczby osób korzystających z infrastruktury wodno-kanalizacyjnej

jednostka	ludność korzystająca z sieci wodociągowej				ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej			
	2002	2003	2004	2005	2002	2003	2004	2005
Powiat tucholski	37 088	37 415	37 752	38 137	20 632	22 200	23 848	25 236
Cekcyn	3 519	3 619	3 769	3 968	1 077	1 378	2 190	2 199
Gostycyn	4 988	4 963	4 951	4 966	2 240	2 520	2 669	2 740
Kęsowo	3 872	3 855	3 846	3 815	921	917	1 395	2 392
Lubiewo	4 245	4 283	4 282	4 430	1 460	1 537	1 646	1 668
Śliwice	3 130	3 327	3 447	3 461	1 769	2 133	2 141	2 152
Tuchola	17 334	17 368	17 457	17 497	13 165	13 715	13 807	14 085
Tuchola - miasto	13 101	13 132	13 184	13 195	11 530	11 568	11 662	11 678
Tuchola – o.w.	4 233	4 236	4 273	4 302	1 635	2 147	2 145	2 407

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

Cekcyn

Gmina zaopatrywana jest w wodę z dwóch ujęć głębinowych znajdujących się w miejscowościach: Cekcyn i Wielkie Budziska. Wydajność: Cekcyn – $Q_{\max} = 68 \text{ m}^3/\text{h}$, Wielkie Budziska – $Q_{\max} = 50 \text{ m}^3/\text{h}$. Wydajność tych ujęć wody całkowicie zaspokajają potrzeby gminy.

Do zbiorowego wodociągu podłączone są następujące miejscowości: Bieszewo, Brzozie, Cekcyn, Cekcynek, Dębowiec, Iwiec, Knieja, Kosowo, Kruszka, Krzywogoniec, Lubińsk, Ludwichowo, Madera, Małe Gacno, Mikołajskie, Nowy Sumin, Okoninek, Ostrowo, Pustelnia, Siwe Bagno, Skrajna, Stary Wierzchucin, Szklana Huta, Trzebciny, Wielkie Budziska, Wielkie Gacno, Wierzchlas, Wrzosowisko, Zamarte, Zdroje, Zielonka. Częściowo zwodociągowane są: Stary Sumin, Wysoka (70 %). Brak wodociągu w sołectwie Zalesie oraz we wsiach :Suchom, Lisiny. W najbliższych latach planuje się budowę wodociągu dla sołectwa Zalesie, które

obejmuje miejscowości: Zalesie, Kowalskie Błota, Łosiny, Gołąbek i Okiersk. Ponadto w planie inwestycyjnym zakłada się budowę wodociągu w miejscowości: Suchom oraz przebudowę wodociągu we wsi Cekcyn (wymiana rur azbestowych na PCV). Końcowym etapem zwodociągowania będą tereny letniskowe na Hucie-Miałach.

Ścieki z gminy Cekcyn tłoczone są kolektorem zbiorczym z rur PCV o średnicy 160 mm i długości 8,2 km (przez przepompownię centralną PC) do końcówki sieci miejskiej Tucholi zlokalizowanej w dzielnicy Rudzki Most (studzienka r S-7 ul. Budowlana). Łączna długość całej sieci w gminie Cekcyn na dzień 31.12.2006 r. (bez przyłączy) wynosi 65,05 km.

Do systemu zbiorowego odprowadzania ścieków podłączone są następujące miejscowości: Cekcyn, Ostrowo, Iwiec, Wysoka, Cekcynec, Nowy Sumin, Okoninek, Krzywogoniec, Wielkie Budziska, Małe Gacno, częściowo Stary Sumin. Z sieci kanalizacyjnej korzysta 53,30% mieszkańców gminy Cekcyn (wg stanu na dzień 31.12.2006 r.). W najbliższych latach planuje się rozwój sieci kanalizacyjnej do następujących miejscowości: Brzozie, Zielonka, Zdroje (w pierwszej kolejności). Następnie do miejscowości Ludwichowo, Trzebciny, Suchom, Huta, Miały. W miejscowościach, które charakteryzują się rozproszoną zabudową, m.in. Sołectwo Zalesie – przewiduje się budowę przydomowych oczyszczalni ścieków.

Gostycyn

Gminne ujęcia wody pitnej znajdują się w Pruszczu, Wielkim Mędromierzu i rezerwowe ujęcie w Gostycynie na Oldze. Wydajność ujęć pokrywa w pełni zapotrzebowanie na wodę .

Wszystkie miejscowości są podłączone do wodociągu gminnego - 99% gospodarstw domowych posiada przyłącze wodociągowe. W najbliższych latach planuje się modernizację przepompowni w Bagienicy i modernizację przepompowni w Pruszczu oraz wymianę rur azbestowych w całej gminie, a także podłączenie ujęcia w Gostycynie na Oldze do sieci gminnej.

Oczyszczalnia mechaniczno-biologiczna w Gostycynie zaspokaja istniejące potrzeby, jednak wskazuje się konieczność modernizacji. Oczyszczalnia biologiczna (typu turbojet) w Przyrowie zaspokaja potrzeby. Do systemu zbiorowego odprowadzania ścieków podłączone są miejscowości: Gostycyn, Łyskowo, Pruszcz Wielka Klonia Mała Klonia, Kamienica oraz miejscowość Przyrowa do miejscowej oczyszczalni. Planuje się budowę kanalizacji sanitarnej w Bagienicy i Wielkim Mędromierzu oraz w Gostycynie Osiedlu Leśnym

Kęsowo

Zagospodarowanie gminy w zakresie dostawy wody obejmuje obecnie następujące urządzenia:

- ujęcie wody w Kęsowie – dwie czynne studnie wykonane w 1975 i 1979 roku, czerpią wodę z głębokości ok. 50 m i mają wydajność ok. 105 m³/h każda; woda zawiera podwyższoną zawartość żelaza i manganu wskutek czego wymaga uzdatniania; z ujęcia zaopatrywane są miejscowości: Kęsowo, Jeleńcz, Wieszczyce, Brzuchowo, Adamkowo, Pamiętowo, Krajenki, Ludwichowo, Przymuszewo, Siciny i Drożdzenica – roczne zapotrzebowanie wody z tego wodociągu jest szacowane na około 121 tys. m³;
- ujęcie wody w Piastoszynie - dwie czynne studnie wykonane w 1967 i 1973 roku, czerpią wodę z głębokości odpowiednio 18,5 i 26 m i mają wydajność 30 i 68 m³/h; woda zawiera podwyższoną zawartość żelaza i manganu wskutek czego wymaga uzdatniania; z ujęcia zaopatrywane są miejscowości: Piastoszyn, Grochowo, Żalno i Nowe Żalno, a także leżące w gminie Chojnice – wsie Silno i Gockowicie – roczne zapotrzebowanie wody z tego wodociągu jest szacowane na około 120 tys. m³;
- wodociąg z własnym ujęciem dla wsi Tuchółka.

Sieć wodociągowa obejmuje wszystkie miejscowości za wyjątkiem Obrowa i Sicinek oraz niektórych tzw. wybudowań (głównie w Drożdzenicy) – sieć jest wykonana z polichloru winylu, jedynie krótkie odcinki w Kesowie (ok. 0,7 km) i pomiędzy Brzuchowem, a Wieszczykami (ok. 1,2 km) są wykonane z rur azbestowo-

cementowych. Stopień zwodociągowania wynosi ok. 96% ludności.

W zakresie oczyszczania ścieków gmina obsługiwana jest przez oczyszczalnię w Tucholi, do której ścieki transportowane są kanalizacją grawitacyjno-tłoczną (wykonaną w latach 2000-05). Obecnie aż 70% zabudowań podłączonych jest do sieci, która na długości ok. 40,7 km ma charakter tłoczny (o średnicach od 63 do 180 mm), a w ok. 20,2 km – grawitacyjny (w większości o średnicy 200 mm, w mniejszej części – 160 mm). Miejscowości podłączone do systemu zbiorowego odprowadzania ścieków: Brzuchowo (ok. 50% zabudowań – teren b. PGR), Drożdzenica (ok. 50% zabudowań – zwarta część wsi), Jeleńcz (ok. 80% zabudowań), Kęsowo (ok. 80% zabudowań), Krajenki (ok. 65%), Ludwichowo (100%), Przymuszewo (ok. 100%), Pamiętowo (ok. 45%), Piastoszyn (ok. 85% zabudowań – zwarta zabudowa), Siciny (100%), Tuchółka (ok. 90% zabudowań – budynki PGR), Nowe Żalno (ok. 75% zabudowań), Żalno (ok. 80% zabudowań).

Podkreślić należy, że ze względu na zróżnicowaną rzeźbę terenu gminy konieczne jest wykonywanie drogich instalacji tłocznych – tym bardziej pozytywnie oceniać należy tak wysoki poziom skanalizowania gminy. W przypadku miejscowości niepodłączonych do sieci funkcjonują rozwiązania indywidualne – głównie zbiorniki bezodpływowe. W Wieszczycach funkcjonuje mała lokalna oczyszczalnia mechaniczna ze zrzutem do pobliskiego akwenu, obsługująca część mieszkańców. Na terenie gminy działa 21 przepompowni ścieków, 36 przepompowni przydomowych oraz 1 punkt zlewny

Podstawę dalszego rozwoju sieci wodociągowej i kanalizacyjnej stanowi „Koncepcja docelowego rozwiązania gospodarki wodno-ściekowej w gminie Kęsowo”, opracowana w końcu 2005 r.

Najważniejszymi ustaleniami „Koncepcji” w zakresie gospodarki wodnej, są:

- doprowadzenie wody z sieci gminnej do terenów niezwodociągowanych, głównie do pojedynczych siedlisk – dotyczy to głównie Obrowa oraz wybudowań w Drożdzenicy
- dokonanie spięcia obydwu sieci (zasilanych z ujęć w Kęsowie i Piastoszynie) poprzez wykonanie wodociągu na odcinku Żalno-Siciny
- wpięcie lokalnej sieci w Tuchółce do wodociągu gminnego z wyłączeniem lokalnego ujęcia
- modernizacja istniejącej sieci, w tym zwłaszcza: wymiana odcinków cementowo-azbestowych, wymiana i montaż brakujących zasuw służących do odcięcia części odcinków sieci, montaż zestawów do podnoszenia ciśnienia (4 zestawy - na odcinkach z Kęsowa do: 1. Pamiętowa i Adamkowa, 2. Wieszczyk, Bralewnicy, Brzuchowni, 3. Obrowa, 4 . na odcinku spinającym sieci z Kęsowa i Piastoszyna), wymiana hydrantów poż., modernizacja gminnych ujęć wody.

Najważniejsze ustalenia „Koncepcji” w zakresie gospodarki ściekowej, to:

- budowa sieci tłoczno-grawitacyjnej wraz z przepompowniami i podłączenie pozostałych miejscowości,
- dla zabudowy mocno rozproszonej – budowa przydomowych oczyszczalni ścieków.

„Koncepcji” nie należy jednak utożsamiać z konkretnymi zamierzeniami inwestycyjnymi.

Lubiewo

Zaopatrzenie w wodą odbywa się na bazie następujących ujęć:

a) w Bysławiu

Pobór wód podziemnych dla potrzeb wsi Bysław, Bysławek, Minikowo, Klonowo, Płazowo, Welpin i Teolog w łącznej ilości : maksymalnej godzinowej - 40 m³/h, średniej dobowej - 280 m³/d, maksymalnej dobowej - 392 m³/d, z utworów czwartorzędowych (z głębokości ok. 41 m).

Stacja wodociągowa została wybudowana w 1970 r., natomiast w roku 1988 r. dokonano jej rozbudowy.

b) w Lubiewie

Pobór wód podziemnych dla potrzeb wsi Lubiewo i Trutnowo w ilości łącznej: maksymalnej godzinowej - 22 m³/h, średniej dobowej - 160 m³/d, maksymalnej dobowej - 224 m³/czwartorzędowych; z utworów

czwartorzędowych z głębokości ok. 57 m.

Stację wodociągową wybudowano w 1972 r. Obecnie wymaga modernizacji.

c) w Suchej

Pobór wód podziemnych dla potrzeb wsi Sucha i Cierplewo w ilości łącznej: maksymalnej godzinowej - 22,5 m³/h, średniej dobowej - 180 m³/d, maksymalnej dobowej - 250 m³/d; z utworów czwartorzędowych z głębokości 40 m. Stację uzdatniania wody wybudowano w 1993 r. Obecnie wymaga modernizacji.

Woda rozprowadzana jest głównie sieciami wodociągowymi z rur PCV o średnicach Ø 50-225 mm w układzie pierścieniowym. Niestety w miejscowościach Bysław i Lubiewo jest jeszcze część sieci z rur stalowych i azbestowo – cementowych. Na doprowadzenie wody oczekują jeszcze mieszkańcy Zamrzenicy, wybudowań Lubiewa i Brukniewa oraz wybudowań Płazowa.

W gminie wodociąg dociera do wszystkich 11 sołectw, ale obsługuje tylko 1278 spośród 1650 gospodarstw domowych.

Plany rozbudowy sieci wodociągowej na terenie gminy dotyczą, poza modernizacją stacji ujęć - dwóch kierunków działań: wymiany rur azbestowo-cementowych na PCV w miejscowości Lubiewo oraz doprowadzenie sieci wodociągowej do Zamrzenicy, Brukniewa i Wybudowania Lubiewa.

Gmina Lubiewo posiada sieć kanalizacyjną obsługującą ok. 40% mieszkańców. Wg stanu na dzień 30.06.2006 r. długość sieci kanalizacji sanitarnej wynosiła 24,17 km, długość przykanalików – 5,5 km, a podłączone są 532 nieruchomości. Budowę kanalizacji sanitarnej w gminie rozpoczęto w roku 1998 i obecnie jest ona w fazie rozbudowy. Kanały ściekowe ciśnieniowe wybudowane są z rur PEHD a kanały grawitacyjne z rur PCV. Stan techniczny sieci jest bardzo dobry. Poza kanałami zrzutowym na terenie gminy jest 7 przepompowni ścieków. Obecnie skanalizowane są trzy wsie gminne: Bysław, Lubiewo i Bysławek, Minikowo. Ścieki z poszczególnych miejscowości są transportowane do gminnej oczyszczalni w Bysławiu. Ścieki z części wsi Bysław przesyłane są grawitacyjnie, natomiast z pozostałej wsi Bysław tłoczone są poprzez przepompownię zlokalizowaną na gminnym gruncie przy ul. Głównej w Bysławiu, do oczyszczalni. Ścieki z Bysławka tłoczone są poprzez pompownie PK – 1 i PK-2. Transport ścieków z Lubiewa odbywa się poprzez przepompownię główną zlokalizowaną w Lubiewie oraz dwie pompownie.

Gminna oczyszczalnia typu mechaniczno - biologicznego zlokalizowana w Bysławiu powstała w roku 1998. Charakteryzuje się następującymi parametrami:

1. Przepustowość rzeczywista oczyszczalni, średnia dobowa - 260 m³/d
2. Przepustowość maksymalna istniejących urządzeń do oczyszczania ścieków: maksymalna dobowa - 460,3 m³/d , średnia dobowa - 352,0 m³/d
3. Liczba mieszkańców podłączonych do danego systemu kanalizacji zbiorczej 1800.
4. W związku z planowaną rozbudową kolektorów ściekowych i zwiększenia przepustowości oraz unowocześnieniem rozwiązań technologicznych gminnej oczyszczalni ścieków zaplanowano jej rozbudowę. Zgodnie z założeniami zawartymi w projekcie przepustowość oczyszczalni po rozbudowie wyniesie: Q_{śr} – 600 m³/d. Natomiast przepustowość oczyszczalni wyrażona równoważną liczbą mieszkańców (RLM) po rozbudowie wyniesie: RLM = 4.650.

Gmina posiada plan rozbudowy sieci kanalizacyjnej, zakładający realizację następujących inwestycji:

- 1) Budowa kanalizacji sanitarnej wraz z przykanalikami dla wsi Klonowo. Planowana kanalizacja sanitarna wraz z dwoma przepompowniami sieciowymi PK – 3 i PK-4 zostanie połączona do przepompowni ścieków PK-2 w miejscowości Lubiewo i dalej do gminnej oczyszczalni ścieków w Bysławiu. Zakresem realizacji projektu objęto zwartą zabudowę wsi Klonowo z wykonaniem 57 przyłączy.

- 2) Budowa kanalizacji sanitarnej wraz z przykanalikami dla wsi Sucha. Planowana kanalizacja sanitarna wraz z dwoma przepompowniami sieciowymi PK – 5 i PK-6 zostanie połączona do przepompowni ścieków w miejscowości Klonowo i dalej do gminnej oczyszczalni ścieków w Bysławiu. Zakresem realizacji projektu objęto zwartą zabudowę wsi Sucha z wykonaniem 62 przyłączy.
- 3) Budowa kanalizacji sanitarnej wraz z przykanalikami dla wsi Cierplewo. Planowana kanalizacja sanitarna wraz z dwoma przepompowniami sieciowymi PK – 5 i PK-6 zostanie połączona do przepompowni ścieków w miejscowości Klonowo i dalej do gminnej oczyszczalni ścieków w Bysławiu. Projekt obejmuje budowę kanalizacji sanitarnej wraz z 29 przyłączami w zwartej zabudowie wsi Cierplewo. Ponadto zaprojektowano wykonawstwo sieci wodociągowej o długości 0,4 km i 7 przyłączy wodociągowych.

Śliwice

Gmina Śliwice zaopatrywana jest w wodę z grupowego wodociągu wiejskiego mającego swoje ujęcie w Śliwicach na ul. Szkolnej. Jego rzeczywista wydajność (średnia dobową) wynosi 357,3 m³/d a wydajność potencjalna 923,0 m³/d. Poza tym na terenie gminy znajdują się ujęcia lokalne w Lińsku, Okoninach Nadjeziornych, Lubocieniu i Lipowej. Dla miejscowości Łąski Piec gmina zakupuje wodę z ujęcia w Tleniu, a dla Byłyczka z ujęcia w Osiecznej. Łącznie do gminnego systemu wodociągowego podłączonych jest 914 budynków o przeciętnej zużyciu rocznym wody równym 13,9 m³/mieszkańca.

Ujęcie eksploatowane wody w Śliwicach składa się z trzech studni głębinowych ujmujących wody z czwartorzędowej warstwy wodonośnej (studnia nr 1. wykonana w 1968r., o głębokości 41m o Q_{max} = 47m³/h – ujęcie awaryjne, studnia nr 2. wykonana w 1980r. o głębokości 36m o Q_{max} = 47,3m³/h, studnia nr 3. wykonana w 1980r. o głębokości 39,5 m o Q_{max} = 57,5 m³/h). Podczas całego okresu eksploatacji (33 lata) woda charakteryzuje się bardzo stabilnym składem oraz nie przekraczającym norm dla wody pitnej i pod względem bakteriologicznym nie budziła nigdy zastrzeżeń. Przed dystrybucją woda wymaga jednak odżelaziania i odmanganiania.

Do gminnego wodociągu podłączona jest większość miejscowości na terenie gminy: Śliwice, Lińsk, Śliwiczki, Rosochatka, Lipowa (korzysta tylko około połowy gospodarstw), Łąski Piec, Brzeźno, Linówek, Lubocień, Laski, Lisiny, Brzozowe Błota, Łoboda, Kamionka, Jabłonka, Byłyczek, Zazdrość.

Plany rozwoju sieci zakładają zwodociągowanie:

- wsi Krąg (z 65 przyłączami)
- wsi: Okoniny Nadjeziorne, Główka, Okoniny, Rosochatka – Lińsk oraz Śliwice – Wądoły (łącznie ok. 200 przyłączy).

Do systemu kanalizacji zbiorczej podłączone są miejscowości: Śliwice (ok. 2350 osób), Lińsk (ok. 500 osób) i Śliwiczki (ok. ok. 420 osób).

Gmina posiada oczyszczalnię ścieków oddaną do użytku w 1997 r. Jest to oczyszczalnia biologiczno-mechaniczna o przepustowości 589 m³/d. Po zakończeniu procesu następuje zrzut oczyszczonych ścieków do rzeki Prusiny. Oczyszczalnia ścieków wyposażona jest w stację dozowania PIX-u celem wytrącenia fosforu z oczyszczonych ścieków. Nadmiar osadu wytworzonego w rowach biologicznych spuszczonego jest do zagęszczacza osadu gdzie poddawany jest procesowi stabilizacji, a następnie wywożony jest na składowisko osadu i po częściowej higienizacji wykorzystywany jest gospodarczo do nawożenia zieleńców, skwerów oraz nieużytków rolnych. Zostały rozpoczęte prace projektowe związane z wykorzystaniem osadu do celów energetycznych na potrzeby oczyszczalni jak również budynków publicznych.

Plany rozbudowy sieci kanalizacyjnej zakładają:

- budowę sieci kanalizacyjnej we wsi Krąg - dla 65 przyłączy,
- budowę sieci kanalizacyjnej do wsi Rosochatka i na ul. Czerskiej w Śliwicach - dla 86 przyłączy,
- budowę sieci kanalizacyjnej do wsi Okoniny Nadjeziorne - dla 36 przyłączy,
- budowę sieci kanalizacyjnej we wsi Łąski Piec - dla 45 przyłączy.

Tuchola

Zaopatrzenie w wodę odbywa się na bazie następujących ujęć:

- a) w Tucholi o wydajności $Q_{sr/d} = 3.200 \text{ m}^3$ – 7 studni głębinowych,
- b) w Kiełpinie o wydajności $Q_{sr/d} = 304 \text{ m}^3$ – 2 studnie głębinowe,
- c) w Raciążu o wydajności $Q_{sr/d} = 294 \text{ m}^3$ – 2 studnie głębinowe,
- d) w Stobnie o wydajności $Q_{sr/d} = 177 \text{ m}^3$ – 2 studnie głębinowe

Ponadto w Legbądzie znajduje się lokalne ujęcie wody dla potrzeb Szkoły Podstawowej – przewidziane do rozbudowy w związku z planowaną budową sieci wodociągowej we wsi Legbąd w latach 2007 – 2008.

Woda pobierana z ujęć wymaga uzdatnienia. Technologia uzdatniania wody polega na odżelazianiu, napowietrzaniu, dezynfekcji oraz usuwaniu manganu.

Do sieci wodociągowej podłączono miejscowości: Tuchola, Bładowo, Kiełpin, Stobno, Mała Komorza, Wielka Komorza, Dąbrówka, Lubierzyn, Raciąż, Wysoka, Słupy, Mały Mędromierz. Długość sieci wodociągowych, którymi dostarczana jest woda do odbiorców wynosi 138,3 km oraz 32,1 km przyłączy (średnica sieci wodociągowych; 50 – 300 mm).

W najbliższych latach planuje się następujące inwestycje związane z rozbudową sieci wodociągowej:

- 1) budowa wodociągów – 6877,5 mb: Tuchola – Nad Brdą (5347,5 mb), Kiełpin – Trzcionek (1530 mb),
- 2) wymiana sieci wodociągowych – 9667 mb: Tuchola (3383 mb), Raciąż (1860 mb), Kiełpin (1118 mb), Mały Mędromierz (1487 mb), Mała Komorza (800 mb), Bładowo (1019 mb),
- 3) modernizacja stacji uzdatniania wody: Raciąż (wymiana złoża filtracyjnego w odżelaziaczach), Kiełpin (zbiornik wody uzdatnionej o poj. 50 m^3), Stobno (wymiana złoża filtracyjnego w odżelaziaczach), Tuchola (zbiornik wody uzdatnionej o poj. 50 m^3).

Zadania te będą realizowane w ramach programu pod nazwą „Uporządkowanie gospodarki wodno – ściekowej elementem ochrony Borów Tucholskich i zlewni rzeki Brdy”.

Ponadto na rok 2007 rok gmina Tuchola przewidziała w Wieloletnim Programie Inwestycyjnym rozpoczęcie inwestycji związanej z budową sieci wodociągowej i rozbudową ujęcia wody w Legbądzie. Zadanie przewidziane do realizacji w cyklu dwuletnim (2007 – 2008).

Ścieki z terenu gminy odprowadzane są do mechaniczno – biologicznej oczyszczalni ścieków w Tucholi o przepustowości w części biologicznej $Q_{sr/d} = 4515 \text{ m}^3$. Oczyszczalnia obsługuje gminy Tuchola, Cekcyn i Kęsowo. Łączna długość sieci kanalizacyjnej wynosi 111,5 km (średnice sieci kanalizacyjnej: kolektory grawitacyjne 160 – 800 mm, ciśnieniowe 75 – 180 mm). Do zbiorczego systemu kanalizacji podłączone są miejscowości: Tuchola, Mały Mędromierz, Bładowo, Białowieża, Stobno, Lubierzyn, Raciąż, Wysoka, Kiełpin, Wielka Komorza, Mała Komorza. System kanalizacyjny posiada przepompownie ścieków w nast. miejscowościach: Wysoka – 1, Raciąż – 5 i 16 przepompowni przydomowych, Stobno – 3, Białowieża – 2, Lubierzyn – 1, Mały Mędromierz – 1, Bładowo – 3 Tuchola – 5, Kiełpin – 3 i 20 przepompowni przydomowych, Wielka Komorza – 1, Mała Komorza - 1

W zakresie rozbudowy sieci kanalizacyjnej zakłada się realizację w roku 2007 w ramach zadania pn. „Uporządkowanie gospodarki wodno – ściekowej elementem ochrony Borów Tucholskich i zlewni rzeki Brdy” :

- 1) Realizację:
 - kanalizacji sanitarnej: Wielka Komorza – 375 mb, Tuchola – 1204 mb,

- wizualizację i automatyzację 6 przepompowni ścieków
- 2) Budowę kanalizacji sanitarnej na Osiedlu Domów jednorodzinnych Rudzki Most I i Rudzki Most II w Tucholi w latach 2007 – 2008 (8095 mb kanalizacji grawitacyjnej, 751 mb kanalizacji tłocznej, 3 przepompownie ścieków) – umożliwienie odbioru ścieków z 370 działek, czyli ok. 1850 mieszkańców.
- 3) Uporządkowanie gospodarki wodno – ściekowej we wsi Legbąd (budowa kanalizacji sanitarnej Wielka Komorza – Legbąd, sieć kanalizacyjna we wsi Legbąd) w latach 2007 – 2008,
- 4) Budowę kanalizacji sanitarnej przy ul. Szosa Bydgoska w Tucholi w latach 2011 – 2012

Zaopatrzenie w gaz

Gminy powiatu (poza gminą Śliwice) posiadają możliwość realizacji sieci gazowej na bazie gazociągu biegnącego w tej części województwa. Jest to gazociąg Dn150 biegnący w relacji Świecie - Chojnice, który należy do sieci podobnej klasy gazociągów, których zadaniem jest zaopatrywanie w gaz poszczególnych części województwa za pośrednictwem stacji redukcyjno-pomiarowych I-go stopnia (stacje pozwalają na połączenie gazociągów zaopatrujących z lokalnymi sieciami rozdzielczymi obsługującymi zazwyczaj obszar 1-2 gmin). Na terenie powiatu stacje tego typu działają w gminach Cekcyn, Tuchola i Lubiewo, stanowiąc podstawę dla sieci gminnych. Obecnie gaz sieciowy dostępny jest tylko dla mieszkańców miasta Tuchola oraz dwóch miejscowości wiejskich - Cekcyn i Lubiewo. Wskazywana jest także potencjalna lokalizacja stacji redukcyjnej na terenie gminy Gostycyn. W gminie Kęsowo istnieje teoretyczna możliwość rozwoju sieci lokalnej (gazociąg Dn 150 biegnie przez teren gminy), choć rozwój sieci nie jest obecnie przewidywany, natomiast gmina Śliwice położona jest w większym oddaleniu od sieci zasilających, co obecnie wyklucza realizację sieci.

Tab. Zmiany stanu rozwoju sieci gazowej

Jednostka terytorialna	długość czynnej sieci ogółem			długość czynnej sieci przesyłowej			długość czynnej sieci rozdzielczej w km		
	2003	2004	2005	2003	2004	2005	2003	2004	2005
	[km]	[km]	[km]	[km]	[km]	[km]	[km]	[km]	[km]
Powiat tucholski	126,7	127,2	129,1	66,0	66,0	66,1	60,7	61,2	63,0
Cekcyn	19,3	19,4	19,4	3,9	3,9	3,9	15,4	15,5	15,5
Gostycyn	5,8	5,8	5,8	5,8	5,8	5,8	0	0	0
Kęsowo	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	0	0	0
Lubiewo	28,4	28,4	28,6	24,1	24,1	24,2	4,3	4,3	4,4
Tuchola	63,7	64,1	65,8	22,7	22,7	22,7	41,0	41,4	43,1
Tuchola - miasto	41,0	41,4	43,1	0	0	0	41,0	41,4	43,1
Tuchola - obszar wiejski	22,7	22,7	22,7	22,7	22,7	22,7	0	0	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

Tab. Stan rozwoju sieci gazowej w gminach powiatu tucholskiego w 2005 roku.

	czynne połączenia do budynków mieszkalnych	odbiorcy gazu	odbiorcy gazu ogrzewający mieszkania gazem	zużycie gazu w tys. m ³	ludność korzystająca z sieci gazowej
Powiat tucholski	1 806	3 804	491	1 677,30	12 304
wieś Cekcyn	223	225	65	187,20	746
wieś Lubiewo	140	78 (wg UG - w 2007 r. - 137)	21	68,50	184
m. Tuchola	1 443	3 501	405	1 421,60	11 374

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych i publikacji GUS, BDR oraz US w Bydgoszczy

Na terenie gminy Lubiewo wskazuje się zasadność gazyfikacji miejscowości Bysław, Bysławek, Sucha, Minikowo i Klonowo, jednak starania gminy spotykają się z odmową realizacji sieci (ze względów ekonomicznych) przez Zakład Gazowniczy. Na terenie gminy Cekcyn ze względów ekonomicznych nie ma

obecnie zainteresowania dalszym rozwojem sieci. Gmina Tuchola posiada „Założenia do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe dla miasta Tucholi na lata 2000 – 2010” .Gazyfikacja miasta następuje w oparciu o istniejący gazociąg wysokiego ciśnienia DN 150 mm Tuchola – Chojnice (gazociąg DN 80 mm Tuchola – Czersk przewidziany jest do zasilania miasta docelowo). Źródłem gazu dla miasta jest stacja redukcyjno – pomiarowa pierwszego stopnia o przepustowości $Q = 6000 \text{ Nm}^3/\text{h}$. Rozprowadzenie gazu na terenie miasta odbywa się gazociągami średniego i niskiego napięcia poprzez dwie stacje redukcyjno – pomiarowe zlokalizowane przy ul. Mickiewicza i ul. Świeckiej.

Podkreślić należy, że w gospodarstwach domowych powszechnie wykorzystywany jest do celów socjalno-bytowych (głównie przygotowywanie posiłków) gaz butlowy (propan-butan); także ogrzewanie części domostw odbywa się za pomocą gazu. Pomimo technicznych przeszkód w rozwoju sieci gazowej, a także niechęci części ludności (mającej podłoże ekonomiczne) do tego przedsięwzięcia, realizowany jest więc pośrednio postulat ekologiczny - gaz jest uważany za najbardziej proekologiczne paliwo.

Zaopatrzenie w energię elektryczną

Większość gmin powiatu nie zgłasza istotnych problemów związanych z funkcjonowaniem sieci elektroenergetycznych i zasilaniem w energię elektryczną indywidualnych odbiorców, zwraca się jednak uwagę na zabezpieczenie średniego napięcia. Np. w gminie Gostycyn wskazuje się na zbyt małą moc stacji transformatorowych obsługujących Gostycyn i Pruszcz.

Potencjalnym zagrożeniem dla ciągłości zasilania są stacje transformatorowe starego typu (zwłaszcza ŻH), które wciąż stanowią istotną część wszystkich oraz w pewnych fragmentach sieci zbyt długie obwody niskiego napięcia. Wymuszają one sukcesywne modernizacje sieci i rocznie modernizuje się kilka stacji transformatorowych. W gminie Tuchola wciąż jest ponad 60 stacji działających od ponad 25 lat i potencjalnie wymagających wymiany. Modernizacje będą też polegały na wymianie, w terenie zabudowanym linii napowietrznych na linie kablowe. Na terenie Tucholi planuje się realizację kilku stacji transformatorowych (tabela).

Tab. Zadania przyłączeniowe na terenie gminy Tuchola – do realizacji 2007-2009

Lp.	Miasto/Gmina	Miejscowość /Lokalizacja	Zakres prac
1	Tuchola	Tuchola Mickiewicza	stacja 15/0,4 KV, linia kablowa SN,nn
2	Tuchola	Tuchola Szosa Bydgoska	stacja 15/0,4 KV, linia kablowa SN,nn
3	Tuchola	Tuchola Stolbud	stacja 15/0,4 KV, linia kablowa SN,nn
4	Tuchola	Nadolna Karczma	linia kablowa nn
5	Tuchola	Kłoczek	linia kablowa nn
6	Tuchola	Tuchola Rycerska	linia kablowa nn - zadanie zaawansowane w 60% - zakończenie w 2008r.
7	Tuchola	Tuchola Pocztowa	linia kablowa SN,nn - zadanie zaawansowane w 60% - zakończenie w 2008r.

Źródło: Informacja Urzędu Miejskiego w Tucholi

Tab. Planowany zakres modernizacji sieci elektroenergetycznej na terenie gminy Tuchola

Lp	Gmina Tuchola Miejscowość	Linia SN		Stacja transformatorowa		Linia nn		Krótki opis istniejącego układu zasilania
		napow.	kabl.	słupowa	kubaturowa	Napow.	kabl.	
-	-	km	km	szt.	szt.	Km	km	-
1.	M. Mędromierz V	0,6	0,3	1	-	1,7	2	Zbyt długie obwody linii nn, mały przekrój przewodów, występują spadki napięcia
2.	M. Mędromierz IV	-	-	-	-	1,5	0,6	Zły stan techniczny linii nn, mały przekrój przewodów, występują spadki napięcia
3.	GPZ Tuchola –	17,6	-	-	-	-	-	Zły stan techniczny linii, mały

	Wielkie Gacno							przekrój przewodów, spadki napięcia
4.	M. Mędomierz III	0,1	-	-	-	0,7	0,1	Zły stan techniczny linii nn, mały przekrój przewodów, spadki napięcia
5.	M. Mędomierz II	-	-	-	-	1,2	0,4	Zły stan techniczny linii nn, mały przekrój przewodów, spadki napięcia
6.	M. Mędomierz VI	0,5	0,2	1	-	1,8	0,5	Zbyt długie obwody linii nn, mały przekrój przewodów, spadki napięcia
7.	Wysoka PGR	2,0	-	-	-	-	-	Zły stan techniczny linii, mały przekrój przewodów, spadki napięcia
8.	Raciąż Tartak	2,0	-	-	-	-	-	Zły stan techniczny linii, mały przekrój przewodów, spadki napięcia

Źródło: Informacja Urzędu Miejskiego w Tucholi

Telekomunikacja

Stan rozwoju sieci telekomunikacyjnej i liczba abonentów jeszcze kilkanaście lat temu postrzegane były jako ważny wyróżnik ogólnego stanu rozwoju społeczno-gospodarczego. Poszczególne gminy notowały bardzo duże różnice w wielkości wskaźnika telefonizacji, a bardzo gwałtowny rozwój sieci na początku lat 90-tych skutkowało wielokrotnym wzrostem liczby abonentów. W latach 90-tych pojawili się także alternatywni wobec Telekomunikacji Polskiej operatorzy telefonii stacjonarnej (na terenie powiatu w gminach Cekcyn i Tuchola usługi świadczy także grupa Netia). W końcu lat 90-tych poziom telefonizacji osiągnął stan nasycenia – w praktyce każdy, kto był zainteresowany podłączeniem telefonu stacjonarnego, miał takie możliwości techniczne. W kolejnych latach standard świadczenia usług poprawił się na tyle, iż powszechna stała się możliwość korzystania z modemowych łączy internetowych.

Od kilku lat nie podaje się statystyk liczby abonentów telefonii stacjonarnej, nie są także dostępne informacje na temat abonentów telefonii komórkowej. Z ankiet przeprowadzonych wśród mieszkańców gmin, wynika iż telefon komórkowy jest powszechnym wyposażeniem gospodarstw domowych (na jego posiadanie wskazują prawie wszyscy ankietowani), także telefon stacjonarny jest bardzo popularnym sprzętem, aczkolwiek jego posiadanie deklaruje mniej ankietowanych. Bardzo częste jest także posiadanie stałego (kablowego lub radiowego) lub modemowego łącza internetowego, a tylko nieliczni ankietowani wskazują na problemy z jego uzyskaniem. Na terenie powiatu działają operatorzy świadczący usługi udostępniania stałych łączy internetowych.

Warto zauważyć, że na terenie powiatu występują obszary, na których notuje się trudności z używaniem telefonów komórkowych niektórych operatorów. Wynika to między innymi z faktu ograniczonej liczby stacji bazowych telefonii komórkowej, co z kolei wiąże się z rygorami ochrony parku krajobrazowego (maszt stacji bazowej stanowi wyraźną dominantę wysokościową i jako taki nie powinien być eksponowany w krajobrazie). Dostępność telefonii komórkowej jest, oprócz wpływu na jakość życia mieszkańców, także bardzo ważna ze względu na turystyczny charakter powiatu – dla wielu turystów możliwość korzystania z telefonów jest niezbędnym warunkiem korzystania z oferty turystycznej danego obszaru.

W gminie Cekcyn stacje bazowe telefonii komórkowej zlokalizowano w:

- Cekcynie – 2 maszty (przy ul. Ogrodowej - Centertel), przy ul. Leśnej (urządzenia obsługujące 2 operatorów: Polkomtel i Polska Telefonia Cyfrowa),
- Małym Gacnie (na wieży powieszone są urządzenia obsługujące 3 operatorów: Centertel, Polkomtel i Polska Telefonia Cyfrowa).

Na terenie gminy notuje się problemy z zasięgiem sieci telefonii komórkowych m.in. w takich miejscowościach jak: Brzozie, Wierzchucin, Krzywogoniec, Kowalskie Błota, Wielkie Kowalskie Błota

W gminie Gostycyn stacje bazowe zlokalizowano w siedzibie gminy. W Pruszczu są problemy z funkcjonowaniem sieci Orange.

W gminie Kęsowo stacje bazowe telefonii komórkowej zlokalizowano w Piastoszynie i Krajenkach. Problemy z zasięgiem sieci telefonii komórkowej notuje się na terenie całej gminy.

Na terenie gminy Lubiewo stacje bazowe zlokalizowano na 4 masztach: w Suchej-Młynie (Plus i Era), koło Leśnictwa Lisi Kąt (na południe od Bysławka – Plus), w Bysławiu (Era i Orange) oraz w Teologu nad Jeziorem Drzycimskim (Era). Problemy z zasięgiem sieci telefonii komórkowej występują między innymi w Lubiewie (sieci Era i Plus). Nie ma problemów z funkcjonowaniem sieci Orange.

W gminie Śliwice dwie stacje bazowe telefonii komórkowej znajdują się w Śliwicach, a jedna w Rosochatce. Problemy z zasięgiem sieci występują w miejscowościach: Krąg, Laski, Zazdrość, Zwierzyniec, Byłyczek, Brzeźno.

W gminie Tuchola 5 stacji bazowych działa w mieście, a jedna w Legbądzie. W północnej części gminy występują problemy z dostępnością sieci.